

RIGO Research en Advies BV
De bewoonde omgeving

Waterbedeffecten van het wijkenbeleid

nulmeting

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij RIGO Research en Advies. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van RIGO Research en Advies. RIGO Research en Advies aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Waterbedeffecten van het wijkenbeleid

nulmeting

Opdrachtgever

VROM / WWI

Auteurs

K. Leidelmeijer

R. Schulenberg

A. Bogaerts

Uitgave

oktober 2009

Rapportnummer

P12990

RIGO Research en Advies BV

De Ruyterkade 139

1011 AC Amsterdam

Telefoon 020 522 11 11

Fax 020 627 68 40

E-mail: info@rigo.nl

website: <http://www.rigo.nl>

INHOUD

<i>Samenvatting</i>	<i>I</i>
I Aanleiding en doel van het onderzoek	I
II Methode	I
III Resultaten van de generieke analyse	III
IV Specifieke analyse (cases)	IV
V Conclusie	V
<i>Hoofdstuk 1 Inleiding</i>	<i>1</i>
1.1 Het wijkenbeleid	1
1.2 Effecten van de wijkaanpak	3
1.3 Aanpak van het onderzoek	5
<i>Hoofdstuk 2 Op zoek naar potentiële waterbedeffecten</i>	<i>10</i>
2.1 Generieke analyse en selectie van cases	10
2.2 Ontwikkeling van de 40 wijken	10
2.3 Ontwikkelingen in de aanliggende buurten	16
2.4 Ontwikkelingen elders in de steden	26
2.5 Ontwikkelingen in de regio	31
2.6 Conclusie	36
2.7 Selectie van cases	38
<i>Hoofdstuk 3 Cases</i>	<i>41</i>
3.1 Werkwijze:	41
3.2 Amsterdam – Bos en Lommer	44
3.3 Arnhem – Malburgen/Immerloo	52
3.4 Arnhem – Klarendal	58
3.5 Dordrecht – Wielwijk/ Crabbefhof	65
3.6 Utrecht - Zuilen Oost	72
3.7 Utrecht – Ondiep	79
3.8 Eindhoven – De Bennekel	85
3.9 Amersfoort – De Kruiskamp	92
3.10 Den Haag – Transvaal	100
3.11 Rotterdam – Rotterdam-West	109
3.12 Groningen – De Hoogte en Korrewegwijk	119
3.13 De cases samengevat	129

Hoofdstuk 4	Conclusie en discussie	132
4.1	Vóórkomen van waterbedeffecten	132
4.2	Invloed van beleid	134
4.3	Spreiding en concentratie	135
4.4	Signalering en monitoring	136
Bijlagen		
Bijlage 1	Regio-indeling	138

Samenvatting

I Aanleiding en doel van het onderzoek

De directe aanleiding voor het onderzoek ligt in de wens van de minister voor WWI om onderzoek te doen naar het optreden van mogelijke waterbedeffecten buiten de aandachtswijken.¹ De mogelijkheid bestaat immers dat een intensief op de aandachtswijken gericht beleid leidt tot onbedoelde negatieve effecten elders in de steden of de regio's. Een waterbedeffect beschouwen we in het kader van deze studie als:

“de situatie dat een maatregel die tot doel heeft de leefbaarheid in een gebied te verbeteren, leidt tot de onbedoelde verslechtering van de leefbaarheid in een ander gebied of andere gebieden”.

Dit onderzoek is erop gericht een eerste indruk te geven van het vóórkomen van mogelijke waterbedeffecten in de steden waar de wijkaanpak plaatsvindt. De centrale onderzoeksvraag luidt: is er in de 18 steden waar de wijkaanpak plaatsvindt, sprake van een verplaatsing van leefbaarheidsproblemen vanuit de aandachtswijken naar andere gebieden in de stad en/of naar de randgemeenten van de stad, en zo ja:

- in welke mate doet dit verschijnsel zich voor?
- welke gebieden betreft het?
- wat is de aard van de verplaatste problematiek?
- is het plausibel dat dit verplaatsingseffect is toe te schrijven aan het gevoerde beleid?

II Methode

Het onderzoek bestaat uit twee delen:

1. Een algemene analyse voor de 40 aandachtswijken op de gegevens uit de Leefbaarometer. Daarmee wordt in beeld gebracht hoe de ontwikkeling van de leefbaarheid in de aandachtswijken zich verhoudt tot de ontwikkeling van de leefbaarheid in de buurten die grenzen aan de aandachtswijken, in gebieden elders in de stad en in de regio.
2. Een analyse van 12 cases die erop is gericht mogelijke waterbedeffecten nader te duiden in termen van hun plausibiliteit en relatie met het gevoerde beleid. De steden en aandachtswijken waarop wordt ingezoomd bij de casestudies zijn die cases waar de mogelijkheid van waterbedeffecten het meest waarschijnlijk lijkt op basis van de analyses in het eerste deel van het onderzoek.

Leefbaarometer

Het instrument dat de basis vormt voor de analyses – zowel in deel 1 als deel 2 van het onderzoek – is de Leefbaarometer. Er wordt ingezoomd op de ontwikkeling van de leef-

voetnoot

¹ Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van VROM/WWI onder begeleiding van A.O. Verweij (WWI/K&V; projectleider), S. Boksic (WWI/K&V) en A. Rabarison (WWI/programma-directie Wijken). RIGO is bij de uitvoering ondersteund door Stichting Atlas voor gemeenten.

baarheid in de periode 1-1-2006 tot 1-1-2008 (het recentste meetpunt in de Leefbaarometer). Daarmee kan de nulsituatie met betrekking tot het optreden van waterbedeffecten als gevolg van het wijkenbeleid in beeld worden gebracht. Naar aanleiding van latere metingen zal dan kunnen worden aangegeven wat het wijkenbeleid heeft toegevoegd aan eventuele onbedoelde neveneffecten in andere wijken. Voor een evaluatie van de effecten van het wijkenbeleid zelf is het nu nog te vroeg. Dat is in de meeste steden immers pas na 1-1-2008 in werking getreden.

Ontwikkeling ten opzichte van de trend in de regio

In het onderzoek wordt niet alleen gekeken naar de feitelijke ontwikkeling van de leefbaarheid in gebieden zoals die direct kan worden ontleend aan de Leefbaarometer. Er wordt in het bijzonder gekeken naar de ontwikkeling van gebieden ten opzichte van de regionale trend. De reden hiervoor is dat de ontwikkeling van de leefbaarheid deels bepaald wordt door ontwikkelingen op een macro(-economisch) niveau, zoals de ontwikkeling van de werkgelegenheid.² Om hiervoor te corrigeren worden de ontwikkelingen in de gebieden afgezet tegen de regionale trend. Op deze manier wordt een onderscheid gemaakt tussen gebieden die het goed doen ten opzichte van de regionale trend en gebieden die daarbij achterblijven. Die laatste gebieden kunnen dan nog steeds wel een positieve ontwikkeling hebben meegemaakt. Maar deze is dan minder positief geweest dan voor de meeste andere gebieden in de regio. Ook die ontwikkelingen achten we in beginsel van belang voor de bestudering van waterbedeffecten.

Focus op de meer kwetsbare gebieden

Er wordt in het onderzoek ingezoomd op gebieden die in 2006 maximaal een score ‘matig positief’ hadden op de Leefbaarometer. Dat zijn de gebieden die kwetsbaar zijn en waar minder gunstige ontwikkelingen de voorbode kunnen zijn van een neerwaartse beweging. De relatie tussen de aandachtswijken en beter scorende gebieden is in kwantitatieve zin zeer beperkt. Bovendien betreft dat veelal de uitstroom van midden- en hoge inkomens uit de aandachtswijken naar de betere gebieden in de stad. Die uitstroom is van (negatieve) betekenis voor de aandachtswijken, maar veroorzaakt geen waterbedeffect in de betere wijken.

Focus op sociaaleconomische aspecten en veiligheid

De analyses richten zich in het bijzonder op de ontwikkelingen op de dimensies ‘bevolkings-samenstelling’ en ‘veiligheid’ in de Leefbaarometer. In de dimensie bevolkings-samenstelling zijn het vooral de sociaaleconomische indicatoren als inkomen, opleiding en arbeidsparticipatie die ertoe doen, evenals de etnische achtergrond van bewoners. In de dimensie veiligheid is ‘overlast’ de belangrijkste indicator. De focus ligt op deze twee dimensies om twee redenen. De eerste reden is dat deze dimensies verantwoordelijk zijn geweest voor circa 75% van de ontwikkeling in de periode 2006-2008 en er dus een belangrijk deel van de ontwikkelingen mee kan worden ‘afgedekt’. De tweede reden is dat voor de indicatoren op deze dimensie het principe van de communicerende vaten kan gelden dat nodig is voor een waterbedeffect: waar het in een gebied beter gaat, gaat het daardoor wellicht in een ander gebied slechter.

voetnoot

² In de periode 2006-2008 heeft de landelijke leefbaarheid een positieve ontwikkeling doorgemaakt, welke voor een belangrijk deel gestuurd is door een daling van de werkloosheid. Zie ook de publicatie: *Leefbaar door de tijd*, RIGO en Atlas voor Gemeenten i.o.v. VROM/WWI (2009).

Die communicerende vaten zijn er niet bij de verbeteringen op de dimensie woningvoorraad (de derde meest invloedrijke dimensie in de onderzoeksperiode). Verbetering van de woningvoorraad in een gebied leidt immers niet tot de verslechtering in een ander gebied. Wat vanzelfsprekend wel kan, is dat de verbetering van de woningvoorraad heeft geleid tot het vertrek van bepaalde groepen mensen uit de wijk die de leefbaarheid daar negatief hebben bepaald. Hun vertrek kan elders tot problemen hebben geleid doordat zij zich daar hebben gevestigd. Dat zal dan echter weer tot uitdrukking komen op de dimensies bevolkingsamenstelling en veiligheid in die potentiële ontvangstgebieden.

III Resultaten van de generieke analyse

Ontwikkeling aandachtswijken

De ontwikkeling die de aandachtswijken hebben doorgemaakt in de relatief korte periode waar dit onderzoek zich op richt, zijn uiteenlopend geweest. In absolute scores op de Leefbaarometer zijn alle wijken er op vooruit gegaan. Sommige een halve klasse op de Leefbaarometer en andere niet meer dan een achtste klasse. Maar gemiddeld zijn alle aandachtswijken er in de onderzoeksperiode op vooruitgegaan. Als de ontwikkeling wordt afgezet tegen de trend in de regio waarin de aandachtswijk ligt, zijn er echter ook wijken aan te wijzen die nog relatief weinig hebben kunnen profiteren van de algemene positieve ontwikkelingen. Voorbeelden zijn Amsterdam-Nieuw West, de wijken Overschie en Vreewijk in Rotterdam en Utrecht-Overvecht. Wijken die zich juist zeer positief hebben ontwikkeld – ook ten opzichte van de regionale trend - zijn: Amersfoort-De Kruiskamp, Amsterdam-Bos en Lommer, Arnhem-Klarendal, Arnhem-Malburgen/Immerloo, Den Haag-Transvaal, Deventer-Rivierenwijk, Dordrecht-Wielwijk/Crabbehof, Eindhoven-Bennekel, Eindhoven-Woensel West, Groningen-De Hoogte en Groningen-Korrewegwijk en Utrecht Zuilen-Oost. Het uitgangspunt van de analyse is dat juist bij deze wijken – die zich erg positief hebben ontwikkeld - de kans groot is dat er waterbedefferen kunnen optreden.

Vervolgens is in beeld gebracht hoe de ontwikkeling van de leefbaarheid in de aandachtswijken zich verhoudt tot de ontwikkeling van de leefbaarheid in de gebieden die grenzen aan de aandachtswijken en in gebieden elders in de stad en in de regio.

Ontwikkelingen aanliggend gebied

De direct aan de aandachtswijken grenzende CBS-buurtten hebben gemiddeld genomen een net iets minder positieve ontwikkeling doorgemaakt dan de aandachtswijken. Dat wordt in het bijzonder veroorzaakt doordat de achterstand in deze gebieden minder groot was (en er dus ook minder te verbeteren was – in het bijzonder op sociaaleconomisch vlak).

Er blijkt verder een positieve samenhang te zijn tussen de ontwikkeling in de aandachtswijken en de ontwikkeling in de aanliggende buurtten. In de aandachtswijken waar de leefbaarheid sterk is verbeterd, is dat vaak ook het geval in de aanliggende buurtten en in de aandachtswijken waar het minder goed gaat, gaat het ook vaak minder goed in de aanliggende buurtten. Die bevinding weerspreekt het idee dat er op dit moment al sprake is van een algemeen waterbedeffer rond de aandachtswijken. Dan zou immers eerder worden verwacht dat er een negatieve samenhang zou bestaan tussen de ontwikkelingen in de aandachtswijken en de aanliggende buurtten: hoe positiever de aandachtswijk zich ontwikkelt, hoe negatiever de aanliggende buurtten. Dat is echter niet het geval, hoewel er specifieke gevallen zijn waarbij een positieve ontwikkeling in een aandachtswijk samengaat met een minder gunstige ontwikkeling in de aanliggende buurtten.

Bij de aandachtswijken waar de leefbaarheid zich opvallend positief heeft ontwikkeld, zijn slechts in een aantal gevallen indicaties voor een tegengestelde leefbaarheidsontwikkeling

in het aanliggende gebied. Dat is het geval bij Arnhem-Malburgen/Immerloo, Dordrecht Wielwijk/Crabbehof, Groningen Korrewegwijk en Utrecht Zuilen Oost.

Tevens zijn er een aantal gebieden rond de aandachtswijken waar de ontwikkeling van de dimensie veiligheid achterblijft bij die in de aandachtswijk zelf. Dat is het geval in Rotterdam-Overschie, Groningen Korrewegwijk, Amersfoort de Kruiskamp en Den Haag Transvaal.

Ontwikkelingen elders in de steden

De ontwikkeling van de leefbaarheid in de meer kwetsbare gebieden buiten de aandachtswijken en hun aanliggende buurten is gemiddeld genomen positief geweest. Die ontwikkeling was ook positiever dan in de aanliggende buurten en elders in de regio. Daarmee zijn er gemiddeld genomen dus ook weinig aanwijzingen voor het optreden van waterbedefferen vanuit de aandachtswijken naar andere wijken in de stad. Ook hier lijkt er eerder sprake te zijn van een positieve samenhang: als de aandachtswijken het goed doen, is dat gemiddeld genomen ook vaker het geval voor de gebieden met een mindere leefbaarheid elders in de stad.

Maar ook hier zijn er vanzelfsprekend uitzonderingen. In het bijzonder in Rotterdam en Schiedam zijn er aanwijzingen voor een mindere ontwikkeling elders in de stad. Maar ook in Zaanstad, Arnhem en Amersfoort zijn er aanwijzingen dat – in het bijzonder op de sociaal-economische dimensie – de ontwikkelingen in de mindere gebieden elders in de stad wat achterblijven bij de ontwikkeling in de aandachtswijk(en).

Ontwikkelingen in de regio

Waar de positieve samenhang in de ontwikkeling tussen krachtwijken en aanliggend gebied vrij sterk is, die tussen krachtwijken en de mindere buurten elders in de stad matig, is die tussen de krachtwijken en de mindere gebieden in de regio zo goed als afwezig. De schaal die daarbij z'n intrede doet, maakt het ook minder plausibel dat er 'overall' effecten zichtbaar zijn voor de mindere gebieden in de regio. Dat wil niet zeggen dat er geen specifieke relaties zijn tussen de aandachtswijken in een centrale stad en de mindere wijken in de aanliggende gemeenten. Regio's waarin de kwetsbaardere gebieden zich verhoudingsgewijs minder hebben ontwikkeld zijn die rond Amsterdam, Dordrecht, Den Haag en Rotterdam.

IV Specifieke analyse (cases)

Er is geen bewijs gevonden voor een algemeen en grootschalig waterbedeffer van de aandachtswijken. Voor een twaalfal cases waren er echter wel aanwijzingen dat er, op beperkte schaal, mogelijk situaties zijn waar een waterbedeffer voor een relatieve verslechtering van de leefbaarheid heeft gezorgd. De volgende twaalf cases zijn daar op onderzocht:

1. Bos en Lommer (Amsterdam)
2. Malburgen/Immerloo (Arnhem)
3. Klarendal (Arnhem)
4. Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht)
5. Zuilen-Oost (Utrecht)
6. Ondiep (Utrecht)
7. De Bennekel (Eindhoven)
8. De Kruiskamp (Amersfoort)
9. Transvaal (Den Haag)
10. Rotterdam-West (Rotterdam)

11. De Hoogte (Groningen)

12. Korrewegwijk (Groningen)

De cases laten zien dat de ontwikkelingen in de wijken door heel veel zaken worden beïnvloed. Een deel van de ontwikkelingen is autonoom en vindt plaats zonder dat wijkbeleid daarop van invloed is: mensen verhuizen omdat ze gaan samenwonen, kinderen krijgen, gaan scheiden, een studie hebben afgerond, een baan vinden of omdat de kinderen de deur uitgaan. Mensen vinden een baan omdat de economie aantrekt, of verliezen hun baan doordat ze arbeidsongeschikt worden of het bedrijf failliet gaat. En jongeren gaan 'hangen' als ze daar op enig moment de leeftijd voor krijgen en veroorzaken overlast als ze onvoldoende worden gecorrigeerd. Een deel van de ontwikkelingen wordt wél door wijkbeleid beïnvloed: mensen verhuizen uit de wijk omdat hun woning wordt gerenoveerd of gesloopt, mensen voelen zich veiliger omdat er meer blauw op straat is, de drugsoverlast neemt af omdat cameratoezicht wordt ingevoerd, mensen verhuizen naar een bepaalde plek omdat ze daar voorrang krijgen of omdat er aantrekkelijke nieuwbouw is gerealiseerd.

In de praktijk is het bijzonder lastig om de autonome ontwikkelingen en de beleidgerelateerde ontwikkelingen van elkaar te scheiden. Mensen uit de aandachtswijken verhuizen bijvoorbeeld vaak naar andere, meer kwetsbare gebieden. Dat doen ze 'vanzelf' omdat in die gebieden vaak ook de goedkopere woningen te vinden zijn die ze kunnen betalen. Maar gestuurd door beleid verhuizen mensen waarvan de woning wordt gerenoveerd of gesloopt vaak ook naar diezelfde gebieden omdat daar corporatiebezit staat waarin men met voorrang terecht kan. En als vervolgens in het gebied waar men terecht komt de ontwikkeling van de leefbaarheid achterblijft... heeft dat dan te maken met de mensen die er 'uit zichzelf' naartoe zijn verhuisd of met de mensen die er – gedreven door beleid in de wijk van herkomst naartoe zijn verhuisd, of is de minder gunstige ontwikkeling het gevolg van problemen die ontstaan doordat de 'eigen jeugd' problemen gaat veroorzaken? Alleen in het tweede geval is er sprake van een waterbedeffect. Maar in werkelijkheid komt alles door elkaar heen voor en is ook onbekend of men verhuist omdat het 'moet' (beleidsgestuurd) of omdat men 'wil' (autonoom). Het trekken van een absolute scheidslijn tussen situaties waarbij de ontwikkeling in een gebied wel of geen waterbedeffect is, is dan ook niet goed mogelijk.

Op grond van de analyses in de cases zijn wel specifieke gevallen naar voren gekomen waarbij het waarschijnlijk lijkt dat maatregelen die tot doel hebben gehad een verbetering in een aandachtswijk te bewerkstelligen mede hebben bijgedragen aan de minder gunstige ontwikkeling van andere – vaak specifieke – gebieden. In veel steden waar meerdere aandachtswijken zijn, is het opvallend dat de ontvangstgebieden relatief vaak weer andere aandachtswijken zijn. In de meeste gevallen is de uitstroom uit de wijk echter niet goed te relateren aan specifiek beleidsmatig ingrijpen en domineert de autonome ontwikkeling. Daarmee betreft het dan geen waterbedeffect in de strikte zin van het woord. Maar ook de autonome bewegingen maken zichtbaar welke gebieden kwetsbaar zijn.

V Conclusie

Er zijn situaties waarbij het waarschijnlijk is dat een waterbedeffect heeft bijgedragen aan de minder gunstige ontwikkeling in een gebied. Tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat het geen algemeen, grootschalig en wijdverbreid fenomeen is. Gemiddeld genomen is er zelfs sprake van een tegengestelde beweging die aangeeft dat als het in een aandachtswijk goed gaat, het ook vaker goed gaat in de aanliggende buurten. Of dat een gevolg is van (goed) beleid, of dat het meer een samenloop van autonome ontwikkelingen betreft, is vooralsnog onduidelijk.

In die gevallen waar er indicaties zijn voor een waterbedeffect gaat het veelal om specifieke relaties tussen gebieden waar mensen met voorrang worden gehuisvest of waar de lagere inkomens een grotere slaagkans hebben. In de meerderheid van de gevallen zijn de ontvangstgebieden wederom de al 'bekende' gebieden die kwetsbaar blijken. Dat de indicaties voor waterbedeffecten beperkt zijn, heeft er mede mee te maken dat veel ontwikkelingen in de wijken niet direct aan beleid kunnen worden gerelateerd. Op zichzelf is dat wellicht ook minder relevant. De analyses van de steden laten wel goed zien waar de kwetsbare plekken van de stad liggen. Vaak zijn dat – zoals gezegd – de al bekende probleemgebieden. Maar in een aantal gevallen vestigt het ook de aandacht op gebieden die tot op heden minder in de belangstelling stonden. In die zin heeft de analyse vooral ook een signalerende waarde.

Daarmee luidt de beantwoording van de onderzoeksvraag als volgt:

Is er in de 18 steden waar de wijkaanpak plaatsvindt, sprake van een verplaatsing van leefbaarheidsproblemen vanuit de aandachtswijken naar andere gebieden in de stad en/of naar de randgemeenten van de stad?

Er is geen sprake van een algemene en systematische verplaatsing van leefbaarheidsproblemen vanuit de aandachtswijken naar andere gebieden. Er zijn wel meer specifieke situaties waarin een waterbedeffect bijdraagt aan de minder gunstige ontwikkeling in andere gebieden.

In welke mate doet dit verschijnsel zich voor?

De indruk is dat het zich in beperkte mate voordoet; in de meest duidelijke vorm ontstaan waterbedeffecten bij het via repressieve methoden verminderen van overlast (drugs en jongeren) en bij uitplaatsing van bewoners die bij voorrang elders in een complex of buurt worden gehuisvest. In andere gevallen spelen autonome ontwikkelingen een minstens even grote rol.

Welke gebieden betreft het?

De 'slachtoffers' van waterbedeffecten zijn vaak andere aandachtswijken. Dat is ook een reden waarom er geen sprake is van een algemene verplaatsing van de problemen vanuit de aandachtswijken naar andere gebieden in de steden of de regio. Veel problemen blijven binnen of verschuiven tussen de aandachtswijken. Zoals aangegeven zijn daar wel uitzonderingen op. Zowel elders in de steden als in een aantal regio's zijn er gebieden die zich mede onder invloed van instroom uit de aandachtswijken minder gunstig ontwikkelen.

Wat is de aard van de verplaatste problematiek?

De ontwikkelingen van de leefbaarheid worden het meest bepaald door de sociaaleconomische dimensie: werk, inkomen en opleiding. Als er in een buurt op dit vlak aanzienlijke veranderingen plaatsvinden, leidt dat tot leefbaarheidseffecten. Als minder kansrijke huishoudens van de ene buurt naar de andere verhuizen – al dan niet gestuurd door beleid – en als zich dat in een meer geconcentreerde vorm voordoet, ontstaan er in de buurt van vestiging vaak weer problemen. Dat is het duidelijkst als er naast een verandering op sociaaleconomisch vlak ook veranderingen plaatsvinden op de dimensie veiligheid. Het is echter niet noodzakelijk dat die samengaan. In die zin zijn er duidelijk verschillende soorten verplaatsingen:

1. Verplaatsing van minder kansrijke huishoudens zonder dat dit een directe relatie lijkt te hebben met een toename van de overlast in het gebied van vestiging; het leidt echter wel tot negatieve leefbaarheidseffecten omdat ook zonder directe overlast de bewoners van de ontvangstgebieden dit negatief waarderen.
2. Verplaatsing van minder kansrijke huishoudens die samengaat met een toename van overlast in het gebied van vestiging

3. Verplaatsing van overlast (vooral drugsoverlast en overlast door jongeren)

Van alle drie soorten verplaatsingen zijn in de cases voorbeelden aangetroffen.

Is het plausibel dat dit verplaatsingseffect is toe te schrijven aan het gevoerde beleid?

Naarmate de effecten sterker zijn, is meestal ook de invloed van beleid groter. Verplaatsing van drugsoverlast gebeurt meestal niet 'vanzelf' maar door een actief (vaak repressief) beleid. Ook het gezamenlijk verplaatsen van groepen bewoners van een complex naar een ander complex gebeurt meestal onder invloed van beleid. Tegelijkertijd komen die extreme gevallen niet veel voor. In de regel wordt juist geprobeerd om concentratie van problemen tegen te gaan bij herhuisvesting en is men alert op de verplaatsing van overlastsituaties. De meeste veranderingen die zich voordoen in de wijken vinden geleidelijker plaats en weer spiegelen een combinatie van beleidsinvloeden en autonome ontwikkelingen.

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 Het wijkenbeleid

Het kabinet heeft met het wijkenbeleid ingezet op de aanpak van wijken waar de kwaliteit van de leefomgeving door een cumulatie van problemen flink achter is gebleven bij die van andere wijken in de stad. Het beleid is verwoord in het 'Actieplan Krachtwijken; van aandachtswijk naar krachtwijk' dat de programmaminister voor Wonen, Werken en Integratie in juli 2007 naar de kamer heeft gezonden.

De centrale doelstelling van het Actieplan Krachtwijken is "om - samen met alle betrokkenen - de 40 wijken om te vormen tot wijken waar mensen kansen hebben en weer graag wonen. Het resultaat moet zijn, dat deze wijken in 8-10 jaar weer vitale woon-, werk-, leer- en leefomgevingen zijn waar het prettig is om in te wonen en waarin mensen betrokken zijn bij de samenleving, een perspectief hebben op sociale stijging en participeren op de arbeidsmarkt en waar mensen met uiteenlopende etnische en levensbeschouwelijke achtergronden de bereidheid hebben om elkaar als mede-eigenaren van de wijk of de buurt te accepteren".³

De wijkaanpak is bedoeld als een extra impuls en als intensivering van het bestaande beleid. Het is in het bijzonder gericht op die gebieden waar het reguliere beleid tot op heden onvoldoende effect heeft gesorteerd. De focus in het Actieplan ligt op de thema's:

- 1 wonen,
- 2 werken,
- 3 leren en opgroeien,
- 4 integreren en
- 5 veiligheid.

Het Actieplan is daarmee niet alleen gericht op 'stenen stapelen', maar wil nadrukkelijk ook een verbinding leggen met de sociaaleconomische agenda en veiligheid. Gezondheid is daar later nog als een prominent thema aan toegevoegd. Medio 2008 zijn negen gemeenten gestart met experimenten onder het motto 'de gezonde wijk'.

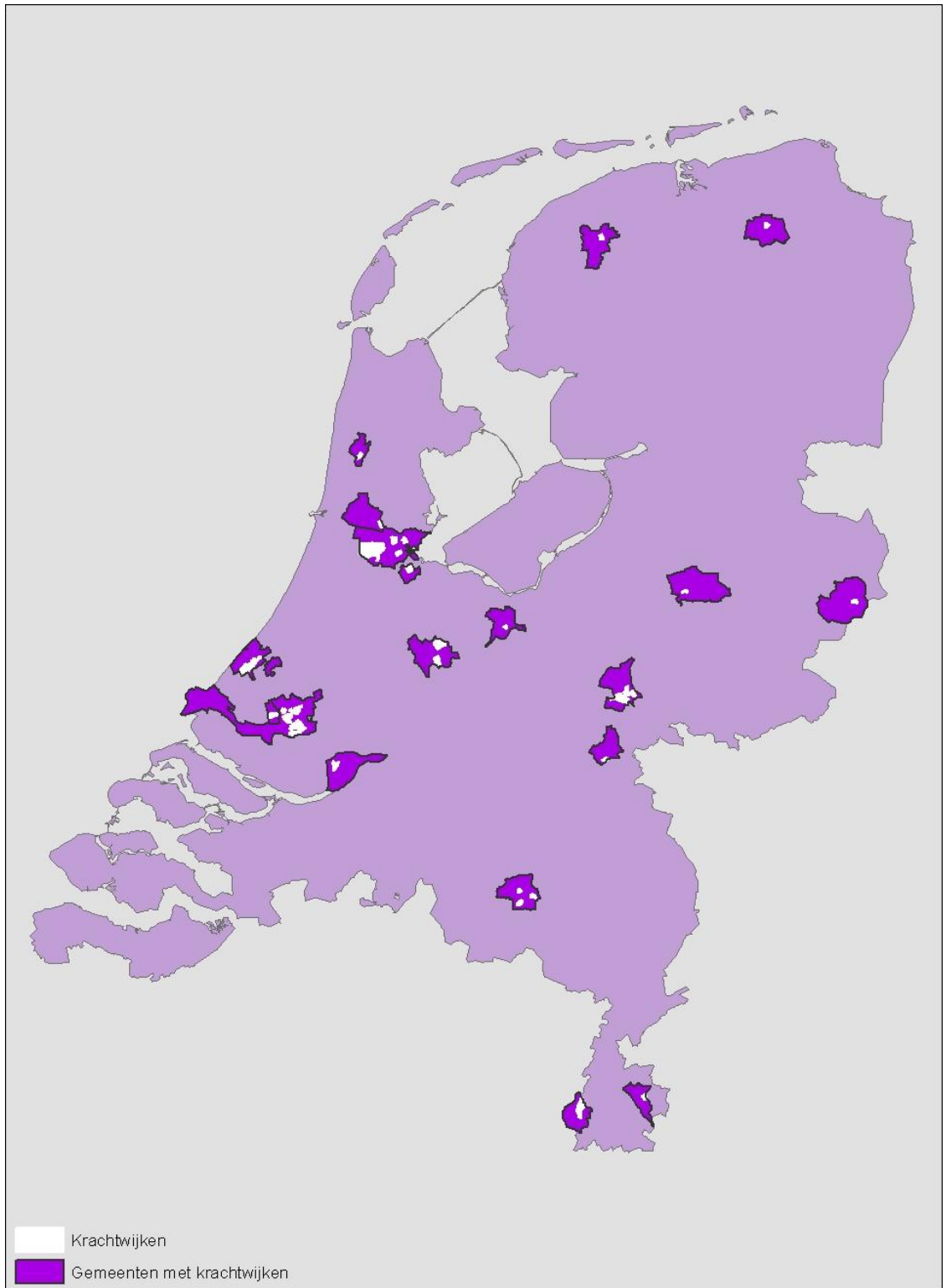
Het wijkenbeleid heeft betrekking op 40 wijken in 18 gemeenten. In sommige gemeenten, zoals Amsterdam en Rotterdam, zijn grote gebieden met een behoorlijk aantal postcodes aangemerkt als aandachtswijk. In andere gemeenten betreft het een enkele en soms ook betrekkelijk kleine wijk waar de aandacht op wordt gericht.

De wijken zijn met een objectieve methode geselecteerd. Daarbij is een selectie gemaakt op basis van een groot aantal indicatoren op het niveau van vierpositie-postcodegebieden. De wijken die over de gehele linie het slechtst scoorden, zijn geselecteerd. Alleen in Enschede is uiteindelijk gekozen voor een andere wijk dan die in eerste instantie was geselecteerd. In figuur 1.1 zijn de gemeenten met benoemde aandachtswijken afgebeeld.

voetnoot

³ Ministerie van VROM, *Wonen, Wijken en Integratie, Actieplan Krachtwijken: van aandachtswijk naar krachtwijk*, Den Haag, juli 2007, p.8.

figuur 1.1 Gemeenten met de benoemde aandachtswijken

Wijkactieplannen

De gemeenten hebben op basis van een probleemanalyse per wijk een plan opgesteld dat is toegesneden op de specifieke problemen in de wijk: het wijkactieplan of WAP. In het plan is een keuze gemaakt voor een optimale mix van thema's. Daarbij is vanzelfsprekend ook rekening gehouden met de activiteiten die reeds waren ingezet in deze wijken. Het is dus niet zo dat in alle 40 wijken dezelfde acties worden ingezet.

Op basis van de wijkactieplannen zijn overeenkomsten - charters genaamd - opgesteld waarin de inzet van het Rijk en de gemeente wordt verwoord. In juli 2008 is uiteindelijk de laatste overeenkomst getekend. De slotsom die kan worden opgemaakt is dat woningcorporaties, gemeenten en Rijk tot 2017 ruwweg 3 miljard zullen gaan investeren om de wijken te verbeteren.

1.2 Effecten van de wijkaanpak

Resultaten in de wijken

De voortgang en effecten van het wijkenbeleid worden gevolgd met een aantal instrumenten en onderzoeken.⁴ Zo is er een outcomemonitor waarmee de ontwikkeling van de aandachtswijken wordt gevolgd.⁵ Verder wordt door het SCP in een longitudinaal onderzoek de positie van de bewoners van de 40 wijken in de tijd gevolgd. Ook brengen de 18 gemeenten via een zogenaamde outputmonitor de door hen geleverde prestaties in kaart. De resultaten van die onderzoeken zijn bij het opstellen van deze rapportage nog niet beschikbaar. De Leefbaarometer (www.vrom.nl/leefbaarometer) laat echter voor veel van de 40 wijken al een gunstige ontwikkeling zien in de periode 2006-2008. Dat is ook beschreven in de (concept)rapportage 'Leefbaarheid door de tijd' die in het najaar van 2009 verschijnt.

De 40 wijken hebben zich – volgens de Leefbaarometer - in de periode 2006-2008 niet alleen in absolute zin positief ontwikkeld; ook verhoudingsgewijs – dus ten opzichte van de rest van het land – is de leefbaarheid er toegenomen. Vanzelfsprekend zijn de problemen daarmee nog niet verdwenen, maar er lijkt sprake te zijn geweest van een inhaalslag in veel van deze wijken.

Effecten buiten de wijken

De effecten van het wijkenbeleid worden niet alleen gevolgd in de aandachtswijken zelf. De minister voor WWI heeft namelijk aangegeven onderzoek te willen doen naar het optreden van mogelijke waterbedeffecten buiten de aandachtswijken.⁶ De gedachte daarachter is dat het mogelijk is dat een intensief op de aandachtswijken gericht beleid leidt tot onbedoelde negatieve effecten elders. Het is van belang wat dat betreft de vinger aan de pols te houden.

Deze rapportage is in dat kader opgesteld – het betreft een eerste verkenning van de verhouding tussen ingrepen in de aandachtswijken en effecten daarbuiten.

voetnoot

⁴ Dit is beschreven in de brief van de minister aan de Tweede Kamer van 1 juli 2008 waarin wordt ingegaan op de beleidsinformatiestructuur Aandachtswijkenbeleid.

⁵ CBS, Outcomemonitor aandachtswijken, nulmeting, Centrum voor Beleidsstatistiek, Voorburg/Heerlen, 2008.

⁶ Zie bijvoorbeeld de brief van de minister 23 april 2008 aan de Tweede kamer waarin wordt ingegaan op mondelinge vragen in het AO over de wijkenaanpak.

Waterbedeffecten

Het fenomeen waarbij een maatregel die tot doel heeft een situatie in een gebied te verbeteren, een (meestal onbedoelde en meestal negatieve) invloed heeft op een ander gebied of andere gebieden wordt ook wel het waterbedeffect genoemd.

Een voorbeeld van een waterbedeffect is de situatie dat als in een specifiek gebied problemen op het vlak van orde en veiligheid worden aangepakt, die problemen vervolgens elders in de stad de kop opsteken. Dan zijn de problemen op stedelijk niveau niet opgelost maar verplaatst. Het is echter geen wet van Meden en Perzen dat de aanpak van problemen in een gebied leidt tot het verplaatsen van problemen naar een ander gebied. De aanpak kan er ook toe leiden dat problemen feitelijk verminderen, bijvoorbeeld doordat conflicten worden opgelost, leefregels worden opgesteld en gehandhaafd, mensen aan werk worden geholpen of naar scholing worden geleid enzovoort.

Het optreden van waterbedeffecten wordt vaak in verband gebracht met de sloop van woningen. De bewoners van de te slopen woningen moeten elders huisvesting vinden. Dat kan in dezelfde wijk zijn, maar men kan zich vanzelfsprekend ook in andere wijken vestigen. Als de problemen in een gebied samenhangen met de concentratie van deze bewoners en die bewoners vervolgens in een vergelijkbare concentratie in een andere wijk terecht komen, is het goed denkbaar dat in die wijk dezelfde problemen zullen ontstaan. De verplaatsing van bewoners op zichzelf is echter niet het probleem. Het gaat erom of die verplaatsing van mensen samenhangt met de verplaatsing van problemen. Dat hoeft niet altijd het geval te zijn, zeker niet als concentratie kan worden voorkomen.

Verdunning kan ook een deel van de oplossing van het probleem zijn. Daar is inmiddels enig empirisch bewijs voor.⁷ Er blijken bijvoorbeeld vrij scherpe drempelwaarden te kunnen worden vastgesteld voor het aandeel werklozen en niet-westerse allochtonen dat een wijk kan herbergen zonder dat dit leidt tot negatieve oordelen door de bewoners van die wijk. Onder de drempelwaarde is er geen relatie tussen de concentratie van deze groepen en het optreden van leefbaarheidsproblemen. Boven de drempelwaarde is er een nagenoeg directe relatie tussen de mate van concentratie en de mate van leefbaarheidsproblemen.

Of er een waterbedeffect optreedt – in de zin van zich verplaatsende leefbaarheidsproblemen – is daarmee vermoedelijk ook afhankelijk van de ‘ontvangstwijken’. Als dat wijken zijn die al geen sterke uitgangspositie hebben, is de kans aanwezig dat er problemen zullen ontstaan. Als de ontvangstwijken juist een sterke positie hebben en een goede leefbaarheid, is die kans veel kleiner – gesteld dat ook hier de concentratie-effecten worden vermeden. Het is daarmee vooralsnog minder duidelijk dan nog wel eens wordt beweerd dat een intensieve wijkaanpak, inclusief fysieke herstructurering, noodzakelijk moet leiden tot waterbedeffecten.⁸ Daarbij moet – maar dat enigszins terzijde – ook worden bedacht dat de sloop van woningen meestal niet (alleen) gericht is op het bereiken van sociale doelstellingen zoals het realiseren van meer diversiteit van bevolkingsgroepen in een wijk. Het gaat vaak ook om een daadwerkelijke verbetering van de woningvoorraad waardoor de leefkwaliteit er in die wijken aanzienlijk op vooruit kan gaan.

voetnoot

⁷ VROM (2009), *Kwaliteit van buurt en straat; tussen feit en fictie*, RIGO i.o.v. VROM/WWI: Den Haag.

⁸ NICIS (2008), *Na de sloop; waterbedeffecten van gebiedsgericht stedelijk beleid*. Den Haag: NICIS Institute.

1.3 Aanpak van het onderzoek

1.3.1 Onderzoeksvraag

Dit onderzoek is erop gericht een eerste indruk te geven van het vóórkomen van mogelijke waterbedeffecten in de steden waar de wijkaanpak plaatsvindt. De centrale onderzoeksvraag die door VROM/WWI voor deze studie is opgesteld luidt:

IS ER IN DE 18 STEDEN WAAR DE WIJKAANPAK PLAATSVINDT, SPRAKE VAN EEN VERPLAATSING VAN LEEFBAARHEIDSPROBLEMEN VANUIT DE AANDACHTSWIJKEN NAAR ANDERE GEBIEDEN IN DE STAD EN/OF NAAR DE RANDGEMEENTEN VAN DE STAD, EN ZO JA:

- a) IN WELKE MATE DOET DIT VERSCHIJNSEL ZICH VOOR?
- b) WELKE GEBIEDEN BETREFT HET?
- c) WAT IS DE AARD VAN DE VERPLAATSTE PROBLEMATIEK? (BIJVOORBEELD: VEILIGHEID, BEVOLKINGSSAMENSTELLING ETC)
- d) IS (HET PLAUSIBEL DAT) DIT VERPLAATSINGSEFFECT (IS) TOE TE SCHRIJVEN AAN HET GEVOERDE BELEID?

1.3.2 Werkdefinitie waterbedeffecten

Er bestaan verschillende benaderingen van wat als een waterbedeffect kan worden beschouwd. Verschillen daarin hebben in het bijzonder te maken met of er naar zowel negatieve als positieve effecten wordt gekeken en naar welke effecten er wordt gekeken. In dit onderzoek wordt een waterbedeffect beschouwd als:

“de situatie dat een maatregel die tot doel heeft de leefbaarheid in een gebied te verbeteren, leidt tot de onbedoelde verslechtering van de leefbaarheid in een ander gebied of andere gebieden”.

Deze definitie brengt twee belangrijke inperkingen met zich mee ten opzichte van andere mogelijke benaderingen:

1. Eventuele *positieve* effecten op andere gebieden vormen geen aandachtspunt. Over het algemeen zullen dergelijke effecten ook niet prominent zijn. Ze kunnen echter ook niet worden uitgesloten. Zo is het goed denkbaar dat een slechte wijk negatief uitstraalt op aanliggende wijken. Mensen zouden daar dan liever niet willen wonen – niet zozeer door problemen in die wijken zelf maar door de situatie in de nabijgelegen probleemwijk. Die aanliggende wijken zouden dan aan aantrekkelijkheid kunnen winnen als de problemen in de slechte wijk worden opgelost. Dit betreft vermoedelijk vooral een langetermijneffect. We gaan ervan uit dat de problemen zich niet voordoen binnen de termijn die in dit onderzoek centraal staat.
2. Veranderingen in leefbaarheid staan centraal als effect. Het bestaan van verhuisrelaties tussen wijken (waarbij mensen uit de aandachtswijken verhuizen naar aanliggende wijken bijvoorbeeld) wordt op zichzelf niet als een waterbedeffect beschouwd. Alleen als die verhuizingen samenhangen met een verslechtering van de leefbaarheid van de ontvangstgebieden, beschouwen we dat als een waterbedeffect. Verhuisbewegingen zijn daarmee op zichzelf wel relevant, maar alleen als mogelijke verklaring voor een geconstateerde vermindering van de leefbaarheid in potentiële ontvangstwijken.

1.3.3 Methode

Het onderzoek bestaat uit twee delen:

1. Een generieke analyse op de gegevens uit de Leefbaarometer waarmee in beeld wordt gebracht hoe de ontwikkeling van de leefbaarheid in de aandachtswijken zich verhoudt tot de ontwikkeling van de leefbaarheid in de gebieden die grenzen aan de aandachtswijken en in gebieden elders in de stad en in de regio.
2. Casestudies, die erop zijn gericht potentiële waterbedeffecten in individuele steden of wijken nader te duiden in termen van hun plausibiliteit en relatie met het gevoerde beleid. De steden en aandachtswijken waarop wordt ingezoomd bij de casestudies zijn die cases waar de mogelijkheid van waterbedeffecten het meest waarschijnlijk lijkt op basis van de analyses in het eerste deel van het onderzoek.

1.3.4 Instrument: Leefbaarometer

Het instrument waarmee de veranderingen in de leefbaarheid in gebieden in kaart worden gebracht, is de Leefbaarometer. Dit instrument - dat door RIGO en Atlas voor gemeenten in opdracht van VROM/WWI is ontwikkeld - brengt de (ontwikkeling van de) leefbaarheid in kaart op basis van een groot aantal omgevingscondities. De omgevingscondities die zijn opgenomen in het instrument, zijn alleen die kenmerken waarvan empirisch is vastgesteld dat ze van invloed zijn op de leefbaarheid zoals bewoners die ervaren.⁹ Als de omgevingscondities veranderen, verandert de (voorspelde) leefbaarheid in een gebied.

De belangrijke meerwaarde van dit instrument ten opzichte van andere monitoren is dat ontwikkelingen in beeld worden gebracht op een laag schaalniveau en integraal voor geheel Nederland. Er wordt dus niet – zoals bijvoorbeeld bij de outcomemonitor van het CBS – alleen op de 40 wijken ingezoomd. Daarmee is het instrument bij uitstek geschikt om potentiële waterbedeffecten te signaleren.

De Leefbaarometer biedt zowel inzicht in de feitelijke leefbaarheids situatie op een bepaald moment als in de ontwikkeling in de tijd. Hiervoor zijn de jaren 1998, 2002, 2006 en 2008 beschikbaar. Er is gekozen om in deze rapportage enkel de periode 2006-2008 te onderzoeken, aangezien de Leefbaarometer in de toekomst tweejaarlijks zal verschijnen en deze rapportage als nulmeting is opgezet om telkenmale het vóórkomen van mogelijke waterbedeffecten gedurende de voorgaande periode te onderzoeken. In latere metingen kunnen de dan gevonden effecten worden afgezet tegen de in dit onderzoek geconstateerde effecten.

Daarnaast biedt het instrument inzicht in de (veranderingen in de) onderliggende dimensies van de leefbaarheid. Er kan dus niet alleen worden vastgesteld of er in een gebied een verandering in de leefbaarheid optreedt, maar ook waar die verandering door wordt veroorzaakt.

De dimensies zijn:

- Woningvoorraad
- Publieke ruimte
- Voorzieningen
- Bevolkingsamenstelling (sociaal/economisch)

voetnoot

⁹ Zie Leidelmeijer e.a. (2008) *De Leefbaarometer; leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken - rapportage instrumentontwikkelingen*. Amsterdam: RIGO en Atlas voor Gemeenten i.o.v. VROM/WWI.

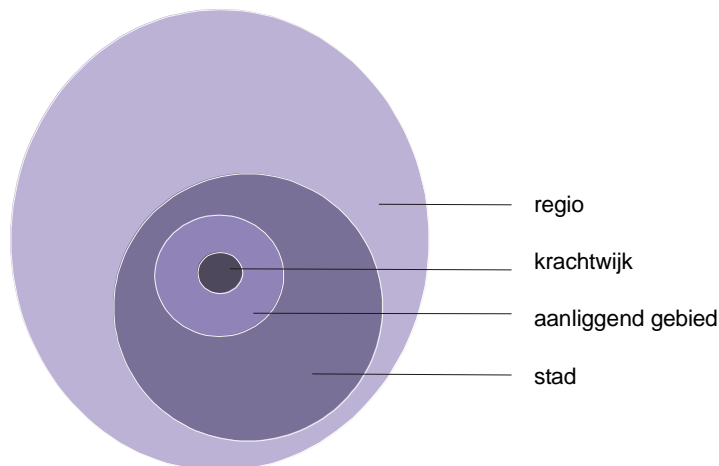
- Leeftijdsopbouw en samenhang bevolking
- Veiligheid

1.3.5 Zoekgebieden

In dit onderzoek wordt gezocht naar mogelijke waterbedeffecten in verschillende soorten zoekgebieden rond de aandachtswijken. Voor elke aandachtswijk wordt gekeken naar mogelijke effecten in:

- aanliggende wijken (CBS-buurtten die grenzen aan de aandachtswijk, inclusief buurtten die deel uitmaken van aangrenzende aandachtswijken);
- de stad (exclusief de aandachtswijk(en) en de aanliggende gebieden);
- de regio (het gebied waarmee de stad waarin de aandachtswijk ligt substantiële relaties onderhoudt op het vlak van migratie en pendel; exclusief de stad waarin de aandachtswijk ligt). De in dit onderzoek gehanteerde regio-indeling is weergegeven in de bijlage.¹⁰

figuur 1.2 Schematisch overzicht van de soorten gebieden die worden onderscheiden

Voor de gemeenten waarin meerdere aandachtswijken zijn benoemd, wordt ook geanalyseerd op het totaal van aandachtswijken. Dan zijn de aanliggende buurtten nooit een aandachtswijk. In onderstaande figuren wordt dit verschil zichtbaar. In Figuur 1.3 is te zien dat een aantal van de aanliggende buurtten van de aandachtswijk Transvaal zich in de andere aandachtswijken in Den Haag (Zuidwest en Schilderswijk) bevinden. Wanneer in Figuur 1.4 wordt gekeken naar het totaal van de aandachtswijken in Den Haag, is te zien dat geen enkele van de aanliggende buurtten zich in een andere aandachtswijk bevindt.

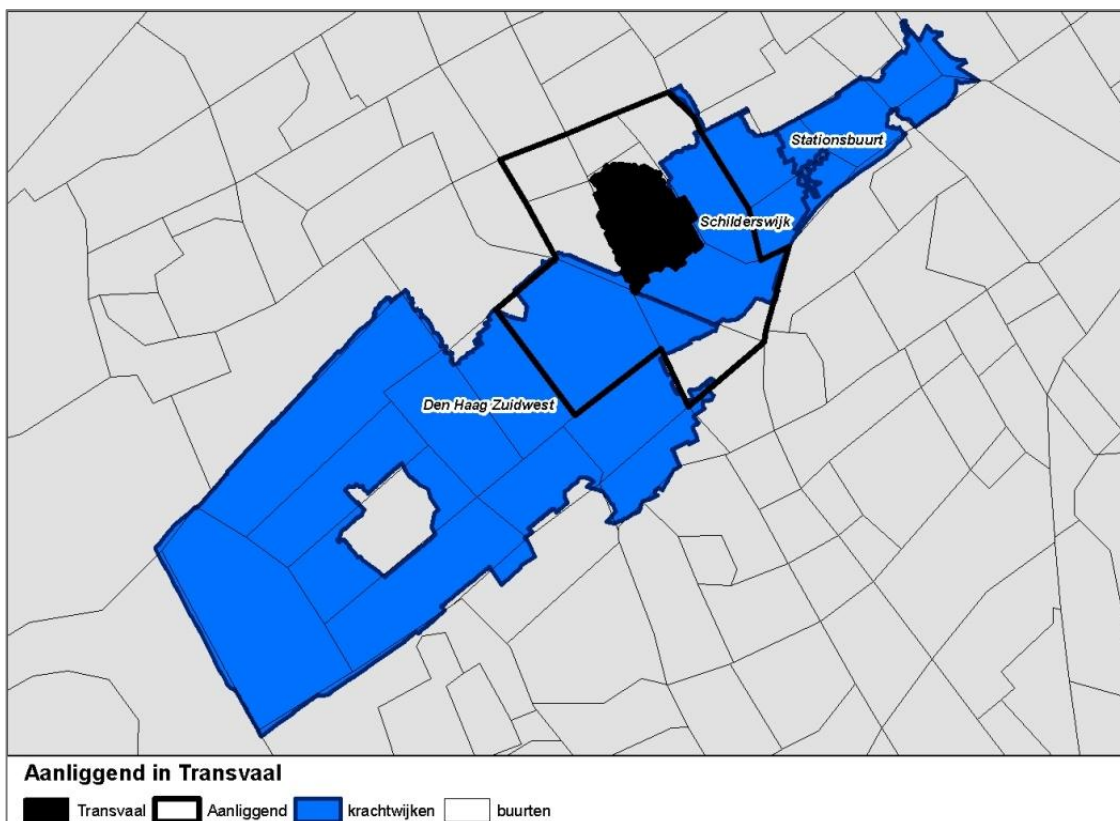
In dit onderzoek worden alleen de aandachtswijken als mogelijke bron van waterbedeffecten beschouwd. Andere wijken worden uitsluitend als potentiële ontvangers van waterbedeefte c-

voetnoot

¹⁰ De regio-indeling is gebaseerd op een methode om regio's af te bakenen op basis van inhoudelijke relaties tussen gemeenten (verhuisbewegingen en pendelstromen), zoals ontwikkeld in de rapportage 'Verkenning regionale profielen' (RIGO i.o.v. VROM/WWI, 2008).

ten beschouwd. We gaan in dit onderzoek dus niet in op relaties waarin andere wijken dan de benoemde aandachtswijken als bron voor waterbedeefecten worden aangemerkt. In werkelijkheid kunnen die andere wijken die rol vanzelfsprekend wel vervullen. Dat ze niet tot de aandachtswijken behoren, betekent immers niet dat daar niets wordt of is gedaan. Het onderzoek is daarmee niet gericht op het in beeld brengen van waterbedeefecten als zodanig, maar op waterbedeefecten voor zover die zijn gerelateerd aan ontwikkelingen in de aandachtswijken.

Figuur 1.3 Aanliggende buurten van Transvaal (Den Haag)

Onderzoeksperiode

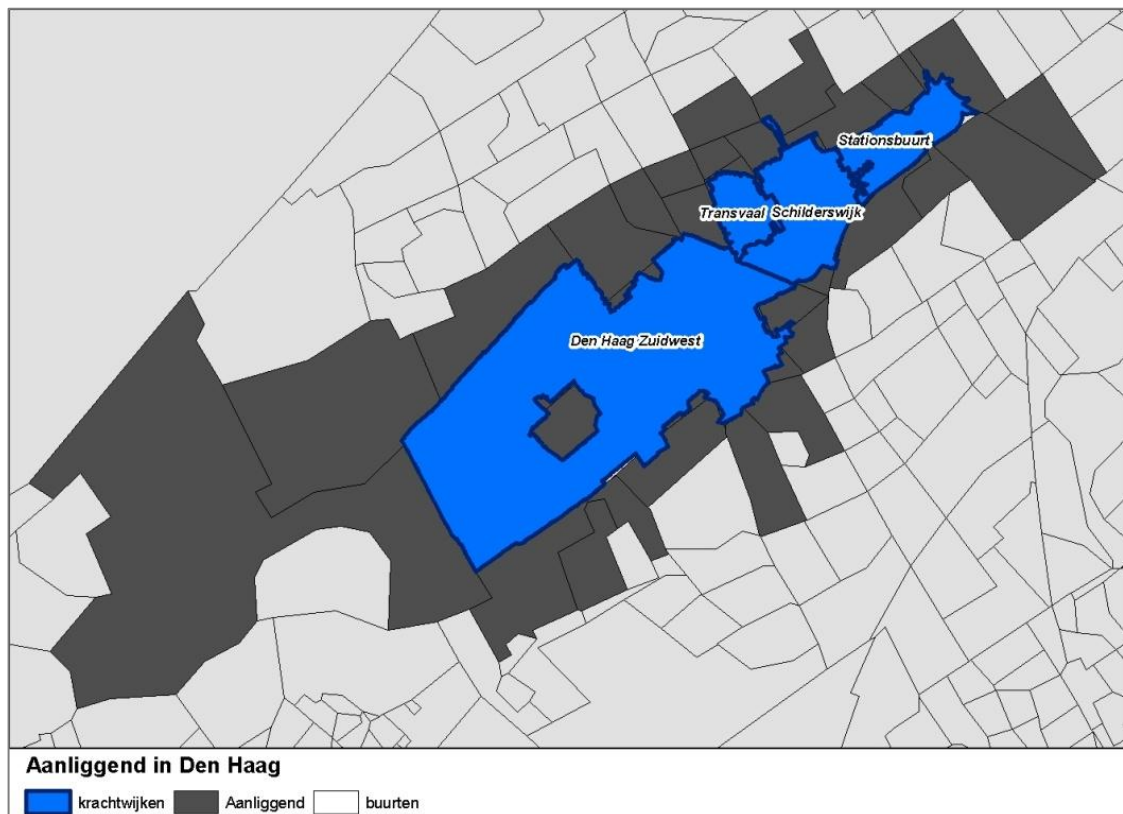
De onderzoeksperiode die wordt gehanteerd is de periode 1-1-2006 tot 1-1-2008. Daarmee kan de nulsituatie met betrekking tot het optreden van waterbedeefecten als gevolg van het wijkenbeleid in beeld worden gebracht. In latere metingen zullen de dan gevonden effecten kunnen worden afgezet tegen de in dit onderzoek geconstateerde effecten. Daardoor zal dan kunnen worden aangegeven wat het wijkenbeleid heeft toegevoegd aan eventuele onbedoelde neveneffecten in andere wijken.

Er zijn grote verschillen in de timing en doorwerking van het beleid in de steden. Voor de meeste gemeenten betreft het wijkenbeleid vooral een intensivering van bestaand beleid dat onder meer in het kader van GSB/ISV kan zijn ontwikkeld. Vaak – mede ook vanwege het doorlopende karakter van de aandacht voor deze wijken - is geen eenduidige scheidslijn te trekken voor het moment waarop het beleid is gestart. In ieder geval zijn er grote verschillen in de momenten waarop de wijkactieplannen zijn afgerond en de charters getekend. Op 27 augustus 2007 is het wijkactieplan voor Heechterp-Schieringen in Leeuwarden gepresenteerd als eerste

van de 40. Op 10 juli 2008 zijn de laatste charters ondertekend (Amersfoort Kruiskamp en de vier aandachtswijken in Den Haag).

Vermoedelijk heeft het moment van ondertekening of presentatie van de wijkactieplannen echter – wederom ook door het doorlopende karakter van de aandacht voor deze wijken - geen sterke relatie met wat er daadwerkelijk in de wijken is ondernomen. Om die reden is ervoor gekozen om geen onderscheid te maken tussen de steden voor wat betreft de onderzoeksperiode. We analyseren het geheel van aandachtswijken voor dezelfde periode en gaan na wat de ontwikkelingen in de leefbaarheid in die periode in de aandachtswijken en omliggende gebieden is geweest.

Figuur 1.4 Aanliggende buurten van alle aandachtswijken in Den Haag

1.3.6 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt op basis van gegevens uit de Leefbaarometer een analyse gegeven van de ontwikkelingen in de aandachtswijken, de aanliggende gebieden, de steden en de regio's en de samenhang daartussen. Aan het einde van het hoofdstuk wordt de selectie van cases nader gespecificeerd. In hoofdstuk 3 staan de cases beschreven, het hoofdstuk wordt begonnen met een uiteenzetting van de aanpak van de cases en afgesloten met een overzicht van de belangrijkste bevindingen. In hoofdstuk vier worden algemene conclusies getrokken en bediscussieerd.

Hoofdstuk 2

Op zoek naar potentiële waterbedeffecten

2.1 Generieke analyse en selectie van cases

Dit hoofdstuk heeft twee doelen. Allereerst wordt voor het totaal van de 40 wijken beschreven hoe ze zich hebben ontwikkeld op het gebied van de leefbaarheid. Die ontwikkeling wordt vergeleken met de ontwikkelingen daarbuiten: in de aangrenzende CBS-buurten, elders in de steden en in de regio's. Op basis van die analyse wordt aangegeven óf en in welke mate er sprake lijkt te zijn van het optreden van algemene en grootschalige waterbedeffecten rond de 40 aandachtswijken. Een 'harde' conclusie is op basis van die analyse niet mogelijk omdat de Leefbaarometer geen causaal analyse-instrument is. Er kan mee worden aangegeven hoe verschillende gebieden zich ontwikkelen, maar niet of de ontwikkeling in het ene gebied het gevolg is van de ontwikkeling in een ander gebied.

Het tweede doel dat in dit hoofdstuk wordt nagestreefd is de selectie van een aantal specifieke aandachtswijken waar – op basis van de uitkomsten van de algemene analyse – het mogelijk lijkt dat zich waterbedeffecten hebben voorgedaan. Voor die wijken wordt dan in hoofdstuk 3 nader ingegaan op wat er precies is gebeurd en of dat aanleiding geeft tot een meer 'harde' conclusie dat zich waterbedeffecten hebben voorgedaan.

De selectie van cases wordt gericht op die gebieden waarbij een bovengemiddeld positieve ontwikkeling van een aandachtswijk samengaat met een benedengemiddelde ontwikkeling in de aanliggende CBS-buurten, de stad of de regio. De zoektocht in dit hoofdstuk is er dan ook vooral op gericht om die combinatie(s) te vinden.

2.2 Ontwikkeling van de 40 wijken

Alle aandachtswijken zijn er in de periode 2006-2008 op vooruitgegaan in leefbaarheid (figuur 2.1). De grootste verbeteringen zijn er in Eindhoven – Woensel West, Arnhem-Malburgen/Immerloo, Arnhem-Klarendal en Den Haag-Transvaal. De minste vooruitgang wordt geconstateerd in Rotterdam-Vreewijk, Amsterdam-Nieuw-West, Rotterdam-Overschie en Enschede-Velve-Lindenhof.

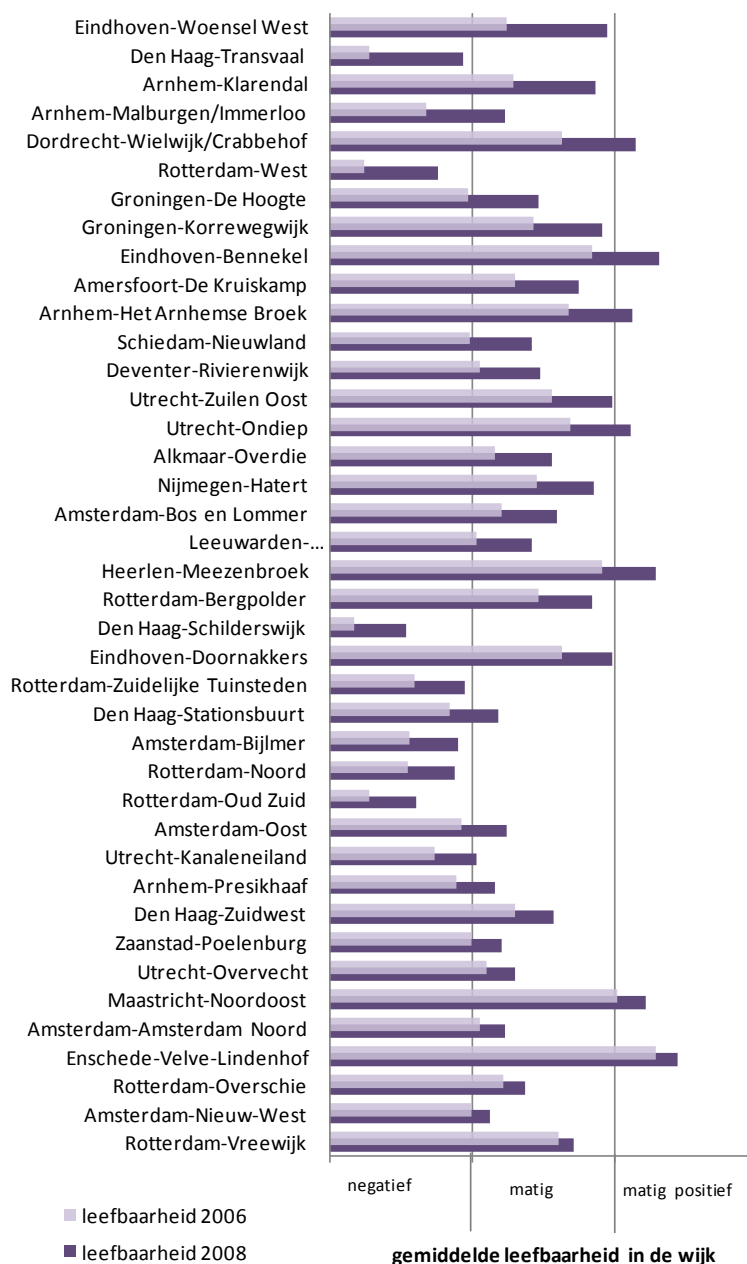
De meest positieve ontwikkelingen komen zowel voor bij de wijken die in 2006 laag scoorden op de leefbaarheid (zoals Den Haag Transvaal of Rotterdam-West) als bij wijken die – vergeleken met de andere aandachtswijken – in 2006 al goed scoorden (zoals Eindhoven Woensel-West en Dordrecht Wielwijk/Crabbenhof). Hetzelfde geldt voor de geringe verbeteringen. Die komen zowel voor bij wijken die al relatief goed scoorden (zoals Enschede – Velve-Lindenhof) als bij wijken die ook in 2006 al niet goed scoorden (zoals Amsterdam-Nieuw West).

Verder zien we ook dat in de meeste steden met meer dan één aandachtswijk, die aandachtswijken sterk verschillen in hun ontwikkeling. Den Haag, Rotterdam, Utrecht, Arnhem en Amsterdam hebben aandachtswijken die het goed doen en wijken die het juist minder doen.

Binnen de aandachtswijken is er dus geen algemene wetmatigheid te ontdekken die aangeeft dat juist de slechtste wijken zich positief hebben ontwikkeld of omgekeerd dat juist de slechtste wijken zijn achtergebleven. Er is een grote variatie in de ontwikkelingen en die heeft niet te maken met de uitgangspositie in 2006 of met specifieke steden. Wel geldt dat alle aandachtswijken een positieve ontwikkeling in leefbaarheid hebben doorgemaakt.

figuur 2.1 Ontwikkeling van de leefbaarheid in de 40 wijken 2006-2008, geordend naar de grootte van de verbetering

Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO

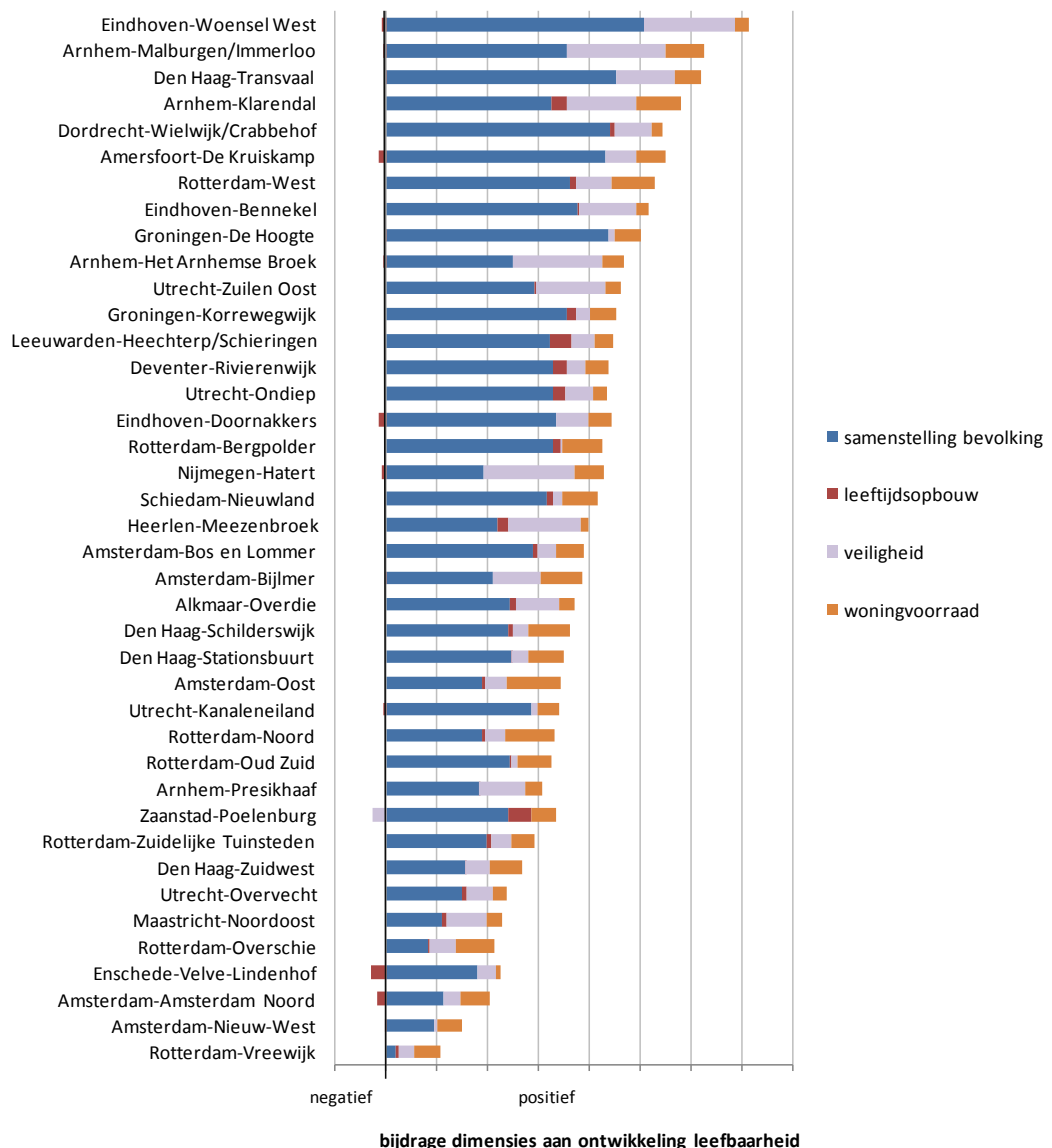
2.2.1 Dimensies van verbetering

De Leefbaarometer is opgebouwd uit zes dimensies:

1. Woningvoorraad
2. Publieke ruimte
3. Voorzieningen
4. Bevolkingsamenstelling (sociaal/economisch)
5. Leeftijdsopbouw en samenhang bevolking
6. Veiligheid

Van deze dimensies zijn de bevolkingsamenstelling, woningvoorraad en veiligheid het meest bepalend geweest voor de verbetering van de leefbaarheid in de 40 wijken. In Figuur 2.2 staat de bijdrage van deze dimensies - plus die van de dimensie leeftijdsopbouw - aan de ontwikkeling van de leefbaarheid in de 40 wijken weergegeven. De bijdrage van de twee andere dimensies (voorzieningen en publieke ruimte) aan de leefbaarheidsontwikkeling is te verwaarlozen, en daarom niet afgebeeld. De verandering op de dimensie bevolkingsamenstelling levert gemiddeld genomen zo'n tweederde van de verbetering van de leefbaarheid op en is daarmee duidelijk de belangrijkste dimensie voor de positieve ontwikkeling. Alleen in Rotterdam-Vreewijk is de vooruitgang ook op deze dimensie gering.

Figuur 2.2 Bijdrage van de dimensies aan de ontwikkeling van de leefbaarheid in de 40 wijken (2006-2008)

Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO

De belangrijkste oorzaak voor de verbetering op de dimensie bevolkingssamenstelling is de afname van het aandeel mensen zonder werk in de wijken. Daarnaast is in een aantal wijken ook sprake van een veranderende samenstelling van de bevolking naar inkomen (meer midden- en hogere inkomens) en opleiding (meer hoger opgeleiden). Dat is echter een minder algemene trend dan de werkgelegenheidsontwikkeling.

De dimensies woningvoorraad en veiligheid zijn in min of meer gelijke delen gezamenlijk verantwoordelijk voor 32% van de verbetering van de leefbaarheid in de 40 wijken. Waar de positieve ontwikkeling op de dimensie woningvoorraad in de meeste wijken een redelijk constante factor is, is de variatie op de dimensie veiligheid veel groter. Wijken die op deze dimensie weinig vooruitgang laten zien, zijn Amsterdam-Nieuw-West, Utrecht-Kanaleneiland, Rotterdam-Oud Zuid, Zaanstad-Poelenburg, Den Haag-Schilderswijk, Rotterdam-Bergpolder, Schiedam-Nieuwland en Groningen-De Hoogte. In het geval van Zaanstad is er zelfs sprake van een verslechtering op deze dimensie. Wijken waar de veiligheid juist relatief belangrijk is geweest voor de verbetering van de leefbaarheid zijn Arnhem-Malburgen/Immerloo, Arnhem-Het Arnhemse Broek, Utrecht-Zuilen Oost, Heerlen-Meezenbroek, Nijmegen-Hatert en Maastricht-Noordoost. In de meeste gevallen hangt de verbetering op deze dimensie samen met een afname van de overlast.

Focus op bevolkingssamenstelling en veiligheid

Voor de verdere analyse van waterbedeffecten achten we de drie dimensies publieke ruimte, voorzieningen en leeftijdsopbouw/samenhang van minder belang. De ontwikkeling op deze dimensies is beperkt geweest en heeft daarmee niet substantieel bijgedragen aan de positieve ontwikkeling in de 40 wijken. Dat deze dimensies een drijvende kracht zijn geweest voor het ontstaan van eventuele waterbedeffecten is daarmee ook onwaarschijnlijk.

Het zijn in het bijzonder de ontwikkelingen op de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid die relevant zijn om te bezien in de potentiële ontvangstgebieden. Op die dimensies kan immers het principe gelden van de communicerende vaten: waar het in een gebied beter gaat, gaat het daardoor wellicht in een ander gebied slechter. Dat is niet het geval bij de verbetering op de dimensie woningvoorraad. Verbetering van de woningvoorraad in een gebied leidt niet tot de verslechtering in een ander gebied. Wat vanzelfsprekend wel kan, is dat de verbetering van de woningvoorraad heeft geleid tot het vertrek van bepaalde groepen mensen uit de wijk die de leefbaarheid daar negatief hebben bepaald. Hun vertrek kan elders tot problemen hebben geleid doordat zij zich daar hebben gevestigd. Dat zal dan echter weer tot uitdrukking komen op de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid in die potentiële ontvangstgebieden. De dimensie woningvoorraad komt wel weer aan bod bij de analyse van de cases in het volgende hoofdstuk, waar zal worden geprobeerd om de veranderingen in de bevolkingssamenstelling ook te relateren aan de ingrepen in de voorraad.

2.2.2 Ontwikkelingen ten opzichte van de trend in de regio

De ontwikkeling die is geschetst in de vorige paragraaf is vanzelfsprekend van belang. We maken in deze studie echter vooral gebruik van ontwikkelingen in de leefbaarheid ten opzichte van de regionale trend. De reden daarvoor is dat de ontwikkeling van de leefbaarheid deels ook wordt bepaald door ontwikkelingen op een macro(-economisch) niveau. Dat komt in het bijzonder doordat de ontwikkeling van de werkgelegenheid van invloed is op de leefbaarheid. Een gunstige ontwikkeling van de werkgelegenheid draagt bij aan het verminderen van leefbaarheidsproblemen. In tijden van economische voorspoed is de algemene ontwikkeling van leefbaarheid – gemiddeld genomen - dus ook positief. En omgekeerd geldt dat in tijden van economische crisis, er een neerwaartse tendens in de leefbaarheid ontstaat.

Als we het optreden van waterbedeffecten direct zouden verbinden aan de ontwikkeling van de leefbaarheid, zou dat ertoe leiden dat er bij economische voorspoed geen waterbedeffecten kunnen zijn. En andersom zouden er bij een algemene negatieve ontwikkeling juist veel waterbedeffecten optreden. Die ontwikkeling wordt echter niet veroorzaakt door ontwikkelingen in andere wijken maar door trendmatige ontwikkelingen. Om die vertekening eruit te halen, bekijken we de ontwikkelingen dus in het perspectief van de algemene ontwikkeling in de regio. Gebieden doen het dan slecht als ze benedengemiddeld scoren en gebieden doen het goed als ze het beter dan het gemiddelde doen. Een waterbedeffect kan zich dan dus in potentie ook voordoen in een gebied dat zich weliswaar positief ontwikkelt, maar minder positief dan z'n omgeving.

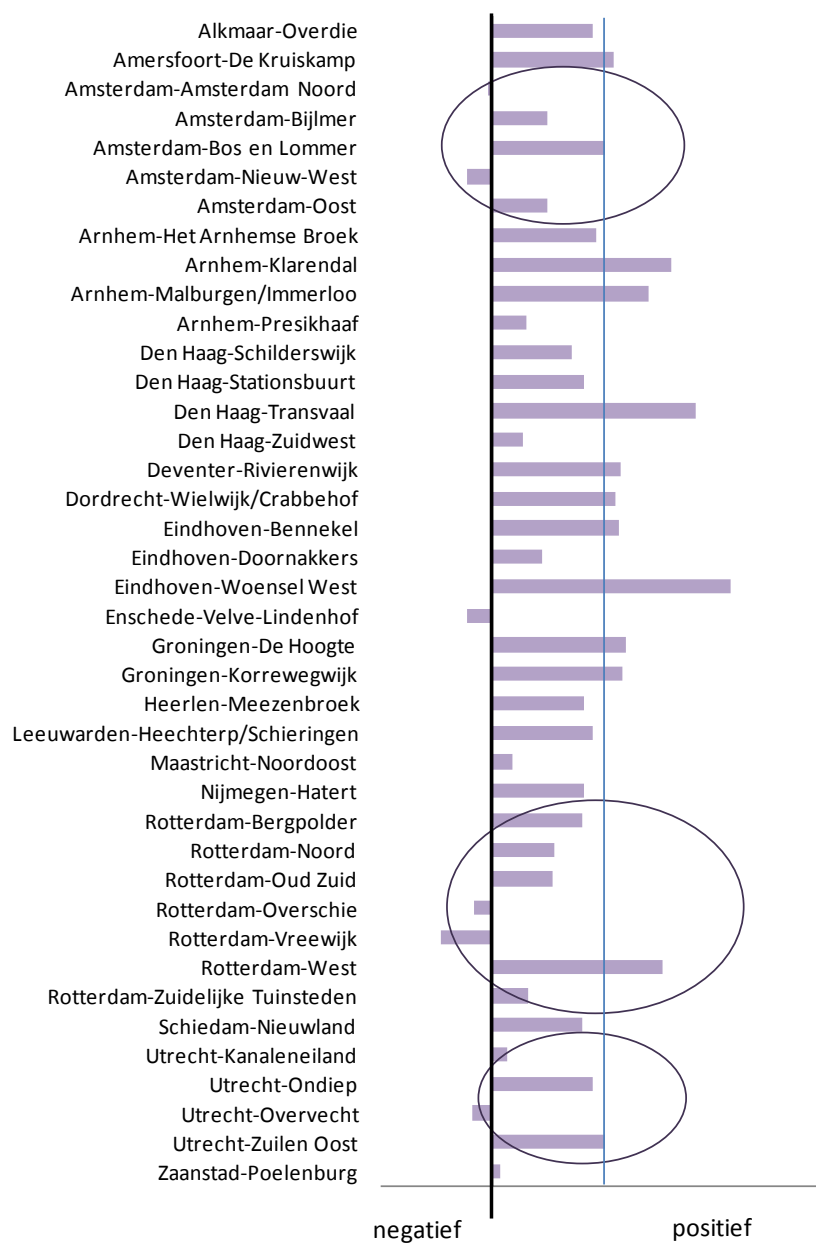
In de meeste steden met meerdere aandachtswijken blijken de ontwikkelingen ten opzichte van de trend in de regio in de verschillende aandachtswijken behoorlijk uiteen te lopen. Amsterdam, Rotterdam en Utrecht hebben zowel wijken die er ten opzichte van de regionale trend op vooruit zijn gegaan als wijken die weinig van de positieve ontwikkelingen hebben kunnen profiteren en zijn achtergebleven bij de trend in de regio. Maar ook in Den Haag en Arnhem zijn de verschillen tussen de bestscorende wijken (zoals Transvaal in Den Haag en Klarendal in Arnhem) en de minst scorende wijken (Zuidwest in Den Haag en Presikhaaf in Arnhem) groot.

Verschillende van de wijken die in figuur 2.1 slechts een beperkt gunstige ontwikkeling lieten zien, blijken er – als we hun ontwikkeling plaatsen ten opzichte van de regionale trend - iets op achteruit te zijn gegaan (zie ook figuur 2.3). Dit zijn:

- Amsterdam-Noord
- Amsterdam-Nieuw West
- Enschede Velve-Lindenhof
- Rotterdam-Overschie
- Rotterdam-Vreewijk
- Utrecht-Overvecht

Deze wijken hebben dus minder dan andere wijken in de regio geprofiteerd van de positieve ontwikkeling die de periode 2006-2008 voor de meeste regio's heeft gekenmerkt. Dat daarin nog wel verschillen zijn geweest tussen de regio's, blijkt er bijvoorbeeld uit dat Maastricht Noordoost er in verhouding tot de regionale ontwikkeling niet op achteruit is gegaan, terwijl de absolute verbetering er kleiner is geweest dan in Utrecht Overvecht. De reden is dat de ontwikkeling in de regio Maastricht minder gunstig was dan in de regio Utrecht. De beperkte positieve ontwikkeling in Maastricht Noordoost stak daar dus niet bijzonder ongunstig bij af. Voor de studie van waterbedeffecten zijn de wijken met de grootste positieve ontwikkeling het interessantst. Als de verbetering van een wijk negatieve gevolgen heeft voor andere gebieden, verwachten we dat die negatieve gevolgen ook groter zijn, naarmate de positieve ontwikkeling in de aandachtswijken groter is. Om een eerste schifting aan te brengen tussen wijken die het meer dan gemiddeld goed hebben gedaan en de rest, hanteren we een - op zichzelf arbitraire – grens, waarbij we wijken die het minimaal een halve standaarddeviatie beter hebben gedaan dan het gemiddelde aanmerken als de wijken met de meest positieve ontwikkeling. In figuur 2.3 is die grens aangegeven. De wijken die op of boven die grens komen, worden dan aangemerkt als het meest interessant om nader te beschouwen in relatie tot het eventueel optreden van waterbedeffecten vanuit die wijken.

figuur 2.3 Ontwikkeling in leefbaarheid in de 40 wijken t.o.v. de regionale trend (2006-2008)

Noot. De blauwe lijn geeft een verbetering van de leefbaarheid van een halve standaarddeviatie aan.
Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO

De wijken die er ten opzichte van de regionale ontwikkeling het meest op vooruit zijn gegaan, zijn:

- Amersfoort-De Kruiskamp
- Amsterdam-Bos en Lommer
- Arnhem-Klarendal
- Arnhem-Malburgen/Immerloo

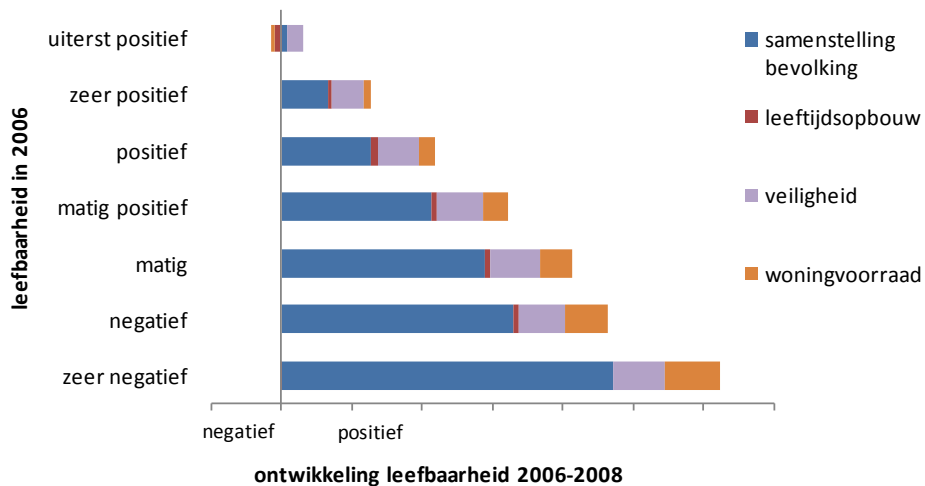
- Den Haag Transvaal
- Deventer Rivierenwijk
- Dordrecht Wielwijk/Crabbehof
- Eindhoven Bennekel
- Eindhoven Woensel-West
- Groningen De Hoogte
- Groningen Korrewegwijk
- Rotterdam-West
- Utrecht Zuilen-Oost.

2.3 Ontwikkelingen in de aanliggende buurten

De aanliggende buurten van de aandachtswijken zijn divers. In de steden met meerdere aandachtswijken zijn het vaak andere aandachtswijken. Maar, vooral in de kleinere gemeenten, zijn het ook vaak buurten met een positieve tot zeer positieve leefbaarheid.

Voor de buurten met een positieve tot zeer positieve leefbaarheid in 2006 is in algemene zin al geconstateerd¹¹ dat die er gemiddeld genomen tussen 2006 en 2008 ook op vooruit zijn gegaan in leefbaarheid, maar minder dan de negatief scorende buurten. Dat is ook niet vreemd omdat er, naarmate de leefbaarheid beter is, ook steeds minder te verbeteren overblijft. Dat komt ook tot uitdrukking in Figuur 2.4. Daaruit blijkt dat in het bijzonder de ontwikkeling op de dimensie bevolkingssamenstelling minder positief is geweest tussen 2006 en 2008 voor gebieden die al een positieve leefbaarheid hadden. Dat heeft in het bijzonder te maken met de vermindering van het aandeel niet-werkende werkzoekenden. Waar hun aandeel al klein is, is de kans dat het nog verder afneemt gering. Op enig moment wordt het niveau van 'frictiewerkloosheid' bereikt en is een verdere daling eigenlijk niet meer mogelijk.

Figuur 2.4 Bijdrage van dimensies aan de ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2006 en 2008, naar de uitgangsscore van het gebied in 2006 (Nederland totaal)

Noot. De dimensies publieke ruimte en voorzieningen staan niet afgebeeld vanwege hun geringe bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO

voetnoot

¹¹ Zie de publicatie *Leefbaarheid door de tijd*, 2009.

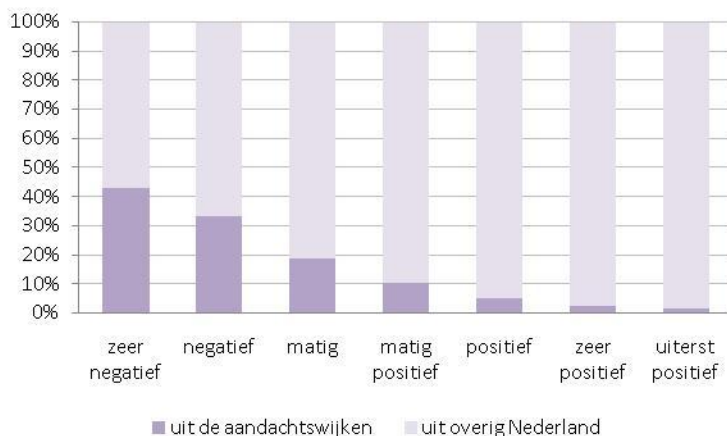
Voor de dimensie woningvoorraad geldt iets vergelijkbaars. Ook die is gemiddeld genomen meer verbeterd in de wijken die in 2006 slechter scoorden. Ook daarbij geldt dat waar al overwegend woningen van een goede kwaliteit staan, de mogelijkheid om hun aandeel nog verder toe te laten nemen, ook kleiner is dan waar nog veel te verbeteren valt. De positieve ontwikkeling van de dimensie veiligheid vindt wel over de gehele linie plaats, met uitzondering van de gebieden die behoren tot de categorie ‘uiterst positief’.

Focus op deelgebieden met een mindere leefbaarheid

Dat de ontwikkeling in de leefbaarheid negatief samenhangt met de uitgangspositie van de wijken, leidt ertoe dat – wanneer we naar de ontwikkeling ten opzichte van de regionale trend kijken – het vooral de betere wijken zijn die het ‘relatief slecht doen’. Dat wil zeggen, ze gaan er gemiddeld minder op vooruit dan de wijken met een negatieve leefbaarheidsscore. Het zou echter een onjuiste conclusie zijn te stellen dat juist deze betere wijken potentiële kandidaten zijn voor het waterbedeffect. De reden dat zij er minder op vooruit zijn gegaan heeft vooral met hun gunstige uitgangspositie te maken en niet met het feit dat zij de ontvangers zijn van de problemen van de aandachtswijken.

Dat de wijken met een gunstige leefbaarheid betrekkelijk weinig relaties hebben met de aandachtswijken blijkt ook als wordt gekeken naar de herkomst van de instroom in wijken met verschillende leefbaarheidsscores (Figuur 2.5). De instroom van mensen uit de aandachtswijken in gebieden met een positieve tot uiterst positieve leefbaarheid is minder dan 5% van de totale instroom. Dat is anders in de gebieden met een minder gunstige leefbaarheid. In de gebieden met een zeer negatieve leefbaarheid vormt de instroom uit de aandachtswijken bijna de helft van de totale instroom. En in gebieden met een matig positieve leefbaarheid is dat nog 10%. In deze gebieden (van zeer negatief tot en met matig positief) is de potentiële invloed van de instroom vermoedelijk goed merkbaar.

Figuur 2.5 Percentage vestiging uit aandachtswijken en overig Nederland in gebieden met verschillende leefbaarheidsscores in 2006 en 2007

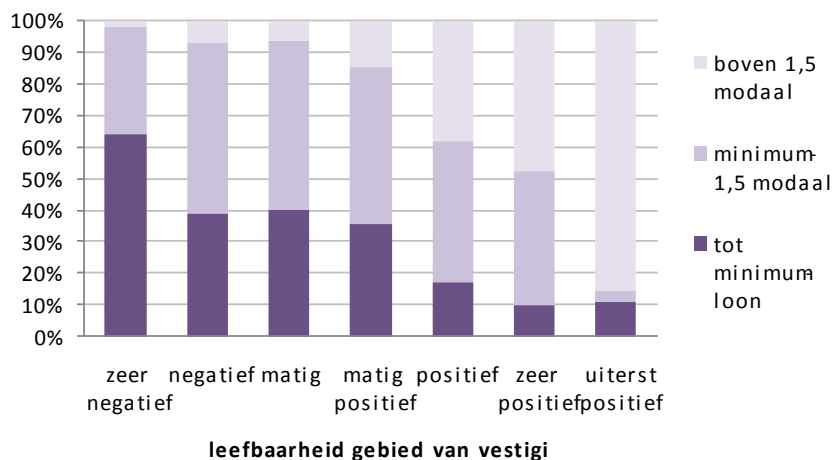

Bron: Cendris 2006, 2007, Leefbaarometer 2006-2008, bewerking RIGO.

Niet alleen de kwantiteit van de verhuisstromen tussen aandachtswijken en overige gebieden varieert met de leefbaarheid in de ontvangstgebieden. Ook de samenstelling van de verhuisstromen verschilt. De (op zichzelf al geringe) verhuisstroom vanuit de wijken met een zeer negatieve tot matige leefbaarheid naar wijken met minimaal een positieve leefbaarheid bestaat voor slechts een klein deel uit huishoudens met een minimuminkomen. Naar de wijken

met een positieve leefbaarheid betreft het zo'n 18% (Figuur 2.6). De totale instroom van lage inkomens uit de aandachtswijken naar gebieden met een positieve leefbaarheid bedraagt daarmee dus naar schatting minder dan 1% (namelijk 18% lage inkomens van een verhuistroom van 5% uit de krachtwijken naar de positieve gebieden). Voor de positievere gebieden is dat aandeel nog kleiner. De uitstroom uit de gebieden met een mindere leefbaarheid naar de gebieden met een positieve leefbaarheid gaat dus voor het overgrote deel om de midden- en hoge inkomens die de wijken verlaten. Het ligt niet in de lijn der verwachtingen dat dit voor de leefbaarheid van de ontvangstgebieden negatieve gevolgen heeft (wel voor de leefbaarheid van de gebieden waar deze groepen uit wegtrekken overigens).

Figuur 2.6 Aandelen vestigers naar inkomensgroep gerangschikt naar leefbaarheid van het gebied van vestiging (voor verhuizingen uit gebieden met een leefbaarheidsscore t/m 'matig')

Bron: WoOn2006, Leefbaarometer 2006, bewerking RIGO

Uit Figuur 2.6 kan ook worden opgemaakt dat er een duidelijke overgang is in de samenstelling van de instroom tussen de enerzijds de gebieden t/m matig positief (waar de instroom van de lage inkomens nog behoorlijk groot is) en de gebieden met leefbaarheidsscore positief of hoger (waar die instroom gering is). Het zijn dan ook vooral de gebieden met een leefbaarheidsscore die maximaal 'matig positief' is, waarvoor het van belang is om te bezien of die de onbedoelde negatieve effecten van ingrepen in de aandachtswijken ervaren. Daarbij komt dat een negatieve ontwikkeling ten opzichte van de regio voor deze gebieden ook eerder een probleem is – omdat ze al kwetsbaarder zijn – dan voor gebieden met een positieve uitgangspositie. Voor die laatste groep is het vooral – zoals hiervoor ook benoemd – plausibel dat ze er minder op vooruitgaan, omdat in het bijzonder indicatoren als 'aandeel werklozen' niet veel kan dalen als dat aandeel al zeer laag is.

Daarom richten we ons bij de verdere verkenning van mogelijke waterbedeffecten op de gebieden waarvan de uitgangspositie qua leefbaarheid 'matig positief' of minder is.

2.3.1 Ontwikkeling ten opzichte van de trend

De gebieden in de aanliggende buurten van de aandachtswijken die een leefbaarheidsscore t/m matig positief hebben, zijn er – net als de aandachtswijken zelf – in de periode 2006-2008 op vooruitgegaan in leefbaarheid. Er zijn echter wel variaties die ervoor zorgen dat als de ontwikkeling ten opzichte van de regio wordt bezien, de vooruitgang rond een aantal aan-

dachswijken wat is achtergebleven (figuur 2.7). De aanliggende buurten die het meest zijn achtergebleven¹² liggen links van de gemarkeerde lijn in die figuur (net boven de nullijn).

figuur 2.7 Ontwikkeling in leefbaarheid (2006-2008) in de aanliggende buurten van de 40 wijken t.o.v. de regio voor gebieden met een leefbaarheid t/m matig positief

ontwikkeling in buurten rond:

Noot. De blauwe lijn geeft de gemiddelde ontwikkeling in de aanliggende wijken minus een halve standaarddeviatie aan. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO

De variatie in de ontwikkeling van de aanliggende buurten is vooral groot rond Rotterdam. Rond Oud-Zuid, de Zuidelijke Tuinsteden, Vreewijk en Overschie is de ontwikkeling achterge-

voetnoot

¹² Een score die lager uitkomt dan het gemiddelde minus een halve standaarddeviatie.

bleven bij de regio. Tegelijkertijd zijn er ook buurten rond aandachtswijken in Rotterdam waar de ontwikkeling juist opvallend positief is geweest. De buurten rond Bergpolder, Rotterdam-West en Rotterdam-Noord, springen er wat dat betreft uit. Een andere stad waar vrij veel variatie is in de ontwikkeling van de aanliggende buurten van de aandachtswijken is Arnhem. De meest positieve ontwikkeling in de gebieden t/m matig positief wordt bereikt in de buurten rond Het Arnhemse Broek. Maar ook rond Klarendal is de ontwikkeling positief te noemen. Dat is niet het geval rond Presikhaaf. Daar ligt de ontwikkeling rond het gemiddelde in de regio Arnhem, wat voor gebieden met een leefbaarheid t/m matig positief weinig is.

Aanliggende buurten die gemiddeld 'onder de lijn' liggen, en die we dus kunnen aanmerken als buurten waarvan de ontwikkeling is achtergebleven bij de ontwikkeling in de regio, zijn die rond:

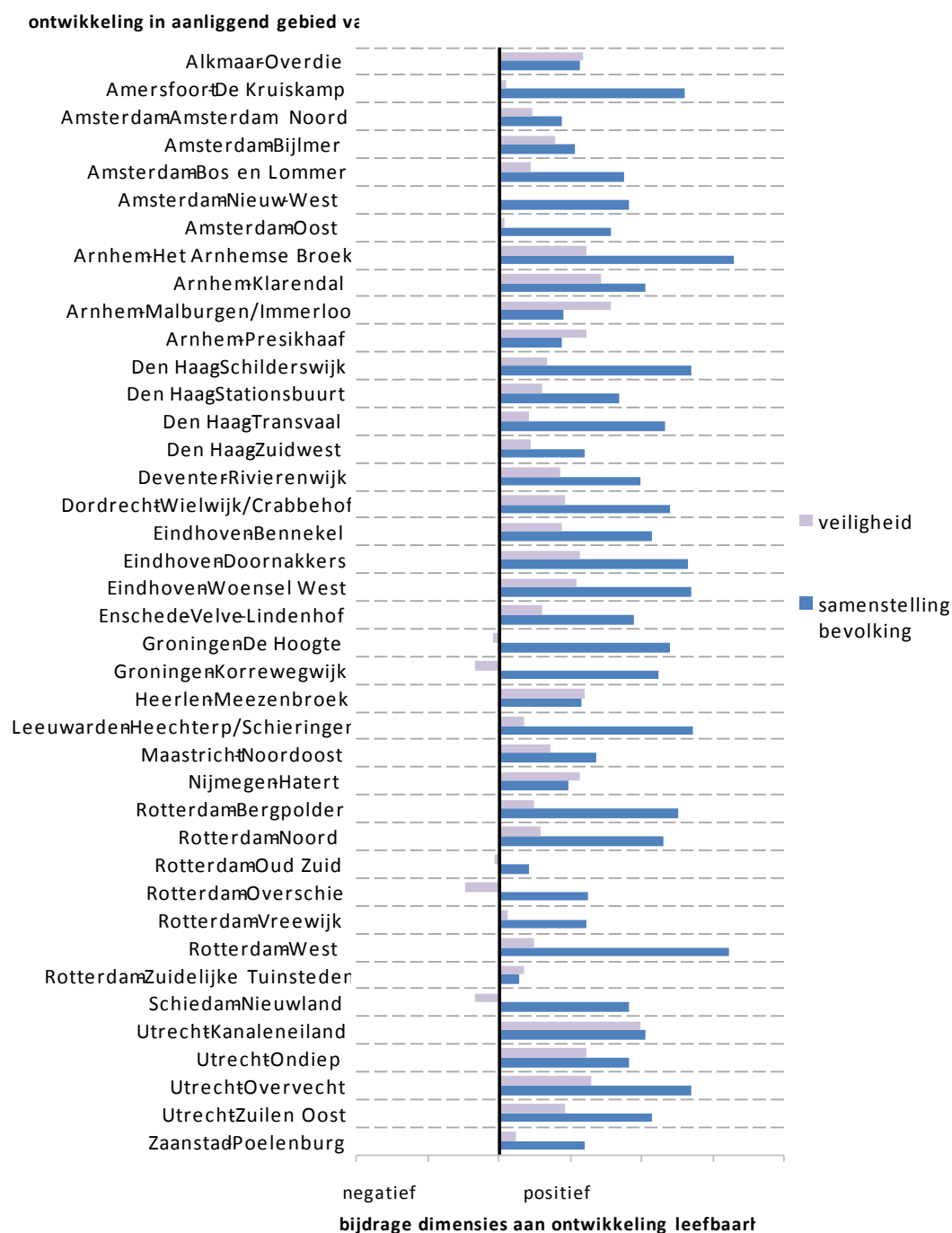
- Amsterdam-Noord
- Amsterdam-Bijlmer
- Arnhem-Presikhaaf
- Dordrecht-Wielwijk/Crabbehof
- Groningen-Korrewegwijk
- Nijmegen-Hatert
- Rotterdam-Oud Zuid
- Rotterdam-Overschie
- Rotterdam-Vreewijk
- Rotterdam-Zuidelijke Tuinsteden
- Schiedam-Nieuwland
- Zaanstad-Poelenburg

2.3.2 Ontwikkeling bevolking en veiligheid

De aanliggende gebieden van de aandachtswijken die het ten opzichte van de regio minder goed doen (in figuur 2.7), maken in absolute termen nog steeds wel een meer of minder positieve ontwikkelingen door. Dat is echter niet op alle dimensies het geval. In het bijzonder valt op dat rond Rotterdam-Overschie, Rotterdam-Oud Zuid, Schiedam Nieuwland en Korrewegwijk in Groningen de ontwikkeling op de dimensie veiligheid ook in absolute zin – dus niet alleen ten opzichte van de overwegend positieve regionale en landelijke trend – licht negatief is (Figuur 2.8). Tevens lijkt in een aantal buurten rond de aandachtswijken waar de algemene ontwikkeling niet opvallend achter is gebleven, er wel sprake van een mindere ontwikkeling op de dimensie veiligheid. Dit is het geval rond Amersfoort De Kruiskamp, Amsterdam-Nieuw West en Oost en Groningen De Hoogte.

Gebieden rond de aandachtswijken die het qua bevolkingsontwikkeling het minst goed doen, zijn te vinden rond: Rotterdam-Zuidelijke Tuinsteden, Rotterdam-Oud Zuid, Amsterdam-Noord en Bijlmer, Arnhem-Malburgen/Immerloo en Presikhaaf en Nijmegen-Hatert (Figuur 2.8).

Figuur 2.8 Ontwikkeling van buurten die grenzen aan de aandachtswijken op de dimensies 'bevolking' en 'veiligheid' (alleen gebieden met een leefbaarheid in 2006 t/m matig positief)

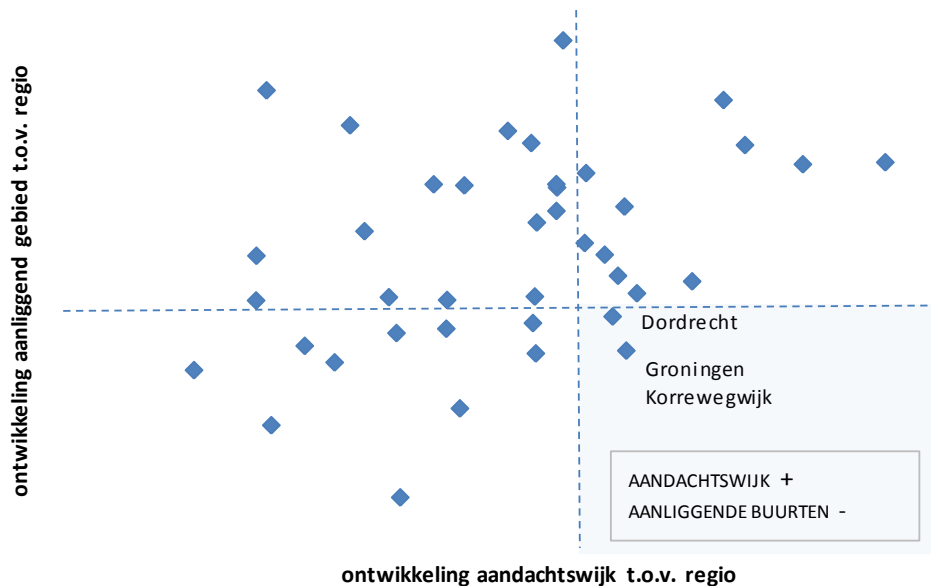
Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO

2.3.3 Verhouding tussen ontwikkeling aandachtswijken en aanliggend gebied

Bij een beperkt aantal van de aandachtswijken die zich gunstig hebben ontwikkeld, is de ontwikkeling in het aanliggende gebied minder gunstig geweest. Die combinatie geldt – als we gebruikmaken van de eerder benoemde grenzen – alleen voor Dordrecht Wielwijk/Crabbehof

en voor Groningen Korrewegwijk. Dat dit maar voor zo'n klein aantal wijken geldt, heeft er mee te maken dat er over de gehele linie sprake is van een positieve samenhang tussen de ontwikkeling in de aandachtswijken en de ontwikkeling in het aanliggende gebied. Als het in de aandachtswijk goed is gegaan ten opzichte van de regio, dan is dat gemiddeld genomen ook vaker het geval in het aanliggende gebied.

Figuur 2.9 Ontwikkeling (t.o.v. regionale trend) voor de aandachtswijken en aanliggend gebied (2006-2008)

Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken + 0,5 standaarddeviatie en de gemiddelde ontwikkeling in de aanliggende gebieden - 0,5 standaarddeviatie. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

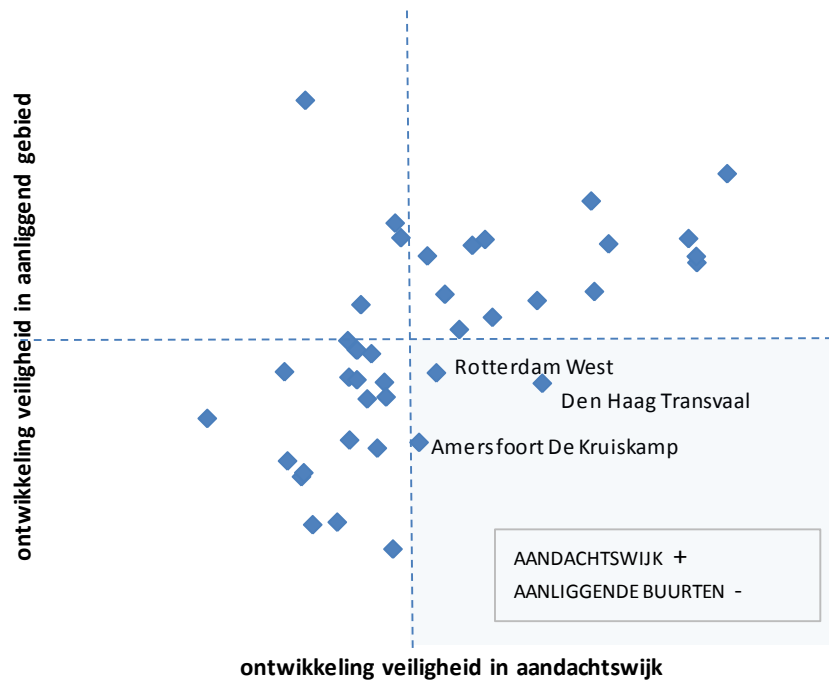
Dimensie veiligheid

Wat voor de algemene ontwikkeling geldt, geldt in nog wat sterkere mate voor de ontwikkeling op de dimensie veiligheid: als de aandachtswijk zich gunstig heeft ontwikkeld, is dat gemiddeld genomen ook het geval in het aanliggende gebied. In een aantal gevallen is de ontwikkeling in de aandachtswijk wel beduidend gunstiger dan die in het aanliggende gebied. Dat is het geval voor Amersfoort De Kruiskamp, Rotterdam-West en Den Haag Transvaal. Deze drie wijken komen uit in het kwadrant waarin de aandachtswijken zich bovengemiddeld gunstig hebben ontwikkeld en de aanliggende gebieden zich benedengemiddeld hebben ontwikkeld (Figuur 2.10).

Dimensie bevolkingssamenstelling

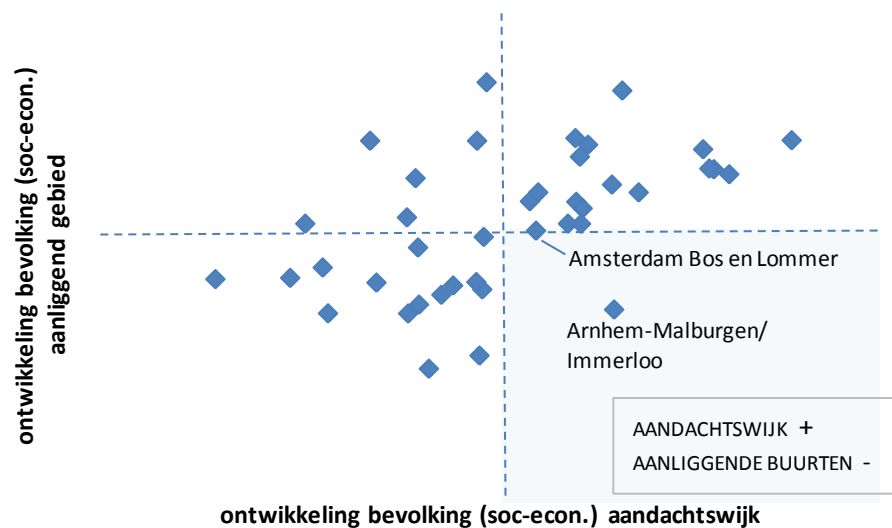
De ontwikkelingen op de dimensie bevolkingssamenstelling, waarin vooral de sociaaleconomische aspecten een zware rol spelen, zijn – zoals ook in Figuur 2.8 kon worden gezien - voor alle gebieden positief. En ook voor deze dimensie geldt dat er een overwegend positieve samenhang is tussen de ontwikkeling in de aandachtswijken en de ontwikkeling in het aanliggende gebied. Twee wijken komen hier (net) in het kwadrant terecht dat een bovengemiddelde ontwikkeling van de aandachtswijk en een benedengemiddelde ontwikkeling van het aanliggende gebied aangeeft: Amsterdam-Bos en Lommer en Arnhem-Malburgen/Immerloo (Figuur 2.11).

Figuur 2.10 Ontwikkeling op de dimensie veiligheid in de 40 aandachtswijken en in het aanliggende gebied van die wijken

Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken en de gemiddelde ontwikkeling in de aanliggende gebieden. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

Figuur 2.11 Ontwikkeling op de dimensie samenstelling van de bevolking in de 40 aandachtswijken en in het aanliggende gebied van die wijken

Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken en de gemiddelde ontwikkeling in de aanliggende gebieden. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

2.3.4 Indicatoren voor de selectie van cases

Per aandachtswijk

De over het geheel genomen positieve samenhang tussen de ontwikkeling van de leefbaarheid in de aandachtswijken en de ontwikkeling van de leefbaarheid in de aangrenzende buurten, leidt tot het algemene beeld dat er geen sprake is van grootschalige en generieke waterbede-
fecten. Als dat wel het geval zou zijn geweest, dan zou er eerder een negatieve samenhang zijn verwacht: in gevallen waar de aandachtswijken zich gunstig ontwikkelen, zou dan worden verwacht dat de aanliggende buurten dat juist niet doen. Dat is over de gehele linie in ieder geval niet zo. Slechts in een beperkt aantal wijken lijkt er sprake van een combinatie van een bovengemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijk en een benedengemiddelde ontwikkeling in het aanliggende gebied. In algemene zin is dat het geval voor Dordrecht Wiel-
wijk/Crabbehof en voor Groningen Korrewegwijk. Op de dimensie veiligheid is dat het geval voor de wijken Amersfoort De Kruiskamp, Den Haag Transvaal en Rotterdam-West. Op de dimensie bevolkingssamenstelling is dat het geval voor Arnhem Malburgen/Immerloo en Amsterdam-Bos en Lommer.

Bij de bovenstaande analyse wordt gewerkt met gemiddelde ontwikkelingen. Of preciezer: de gemiddelde ontwikkeling in de delen van de aanliggende buurten met een leefbaarheidsscore die in 2006 maximaal 'matig positief' was. Die aanliggende gebieden kunnen echter behoorlijk groot zijn – zeker rond de grote aandachtswijken. De kans bestaat dat in die gebieden negatieve en positieve ontwikkelingen elkaar opheffen, waardoor eventuele negatieve effecten die in subgebieden ontstaan zich aan de waarneming onttrekken. Daarom hebben we – aanvullend aan de algemene ontwikkeling - ook twee extra indicatoren gedefinieerd:

1. De aanwezigheid van (minimaal) een buurt in het aanliggende gebied die opvallend sterk achterblijft bij de regionale trend. Hierbij is van alle buurten in het aanliggende gebied van alle 40 wijken gekeken welke buurten het meest achterbleven bij de regionale trend. Daarvan zijn die buurten geselecteerd die een halve standaarddeviatie onder het gemiddelde uitkwamen.
2. Personen in aanliggend gebied: de aanwezigheid van relatief veel mensen in het aanliggende gebied voor wie de ontwikkeling van de leefbaarheid in hun woonomgeving ten opzichte van de regionale trend is achtergebleven. Hierbij is als grens het aandeel genomen dat een halve standaarddeviatie boven het gemiddelde ligt.¹³

In Tabel 2.1 is weergegeven hoe de aanliggende buurten scoren op de drie indicatoren (algemene ontwikkeling, specifieke buurt en aandeel bewoners). Bij de algemene ontwikkeling zijn ook de gebieden gemarkeerd die zich op een specifieke dimensie minder goed ontwikkelden. Er resteren dan negen combinaties van gebieden waar de aandachtswijk zich bovengemiddeld gunstig heeft ontwikkeld en waar er voor het aanliggende gebied indicaties zijn dat de ont-

voetnoot

¹³ Belangrijk verschil bij deze indicator ten opzichte van de gemiddelde ontwikkeling is dat het compensatiemechanisme tussen positieve en negatieve ontwikkelingen niet geldt. De gemiddelde ontwikkeling van een gebied kan op 'nul' uitkomen. In het ene geval kan het zijn dat die ontwikkeling ontstaat doordat iedereen rond de nul zit. Dan is dat aanliggende gebied niet interessant voor de bestudering van waterbede-
fecten. In het andere geval kan het echter ontstaan doordat de ene helft een zeer positieve en de andere helft een zeer negatieve ontwikkeling doormaakt. Dan is dat aanliggende gebied wel interessant. Verschil met de tweede indicator is dat er niet wordt gewerkt met de buurtgrens. Daardoor worden ook negatieve ontwikkelingen in kleinere subgebieden herkend. Ze moeten echter wel in enige mate voorkomen om te worden gedetecteerd.

wikkeling er minder gunstig is geweest. Die wijken zijn vetgedrukt in Tabel 2.1 en vormen een eerste selectie van cases die nader worden bestudeerd.

Tabel 2.1 Indicaties voor potentiële waterbedefferen in de delen van het aanliggende gebied van de aandachtswijken met een leefbaarheid t/m matig positief

	positieve ontwikkeling in de aan- dachtswijk	ontwikkeling aanliggend gebied minder gunstig		
		gemiddeld	in specifieke buurt(en)	aandeel bewoners
Alkmaar-Overdie	.	.	.	.
Amersfoort-De Kruiskamp	X	veiligheid	.	.
Amsterdam-Noord	.	X	X	X
Amsterdam-Oost	.	.	.	.
Amsterdam-Bijlmer	.	X	.	X
Amsterdam-Bos en Lommer	X	bevolking	.	.
Amsterdam-Nieuw West	.	.	X	.
Arnhem-Het Arnhemse Broek	.	.	.	.
Arnhem-Klarendal	X	.	.	.
Arnhem-Malburgen/Immerloo	X	bevolking	X	X
Arnhem-Presikhaaf	.	X	.	X
Den Haag-Zuidwest	.	.	X	.
Den Haag-Schilderswijk	.	.	.	.
Den Haag-Stationsbuurt	.	.	.	.
Den Haag-Transvaal	X	veiligheid	.	.
Deventer-Rivierenwijk	X	.	.	.
Dordrecht-Wielwijk/Crabbehof	X	X	X	X
Eindhoven-Bennekel	X	.	X	.
Eindhoven-Doornakkers	.	.	.	.
Eindhoven-Woensel West	X	.	.	.
Enschede-Velve-Lindenhof	.	.	.	.
Groningen-De Hoogte	X	.	.	.
Groningen-Korrewegwijk	X	X	.	.
Heerlen-Meezenbroek	.	.	.	.
Leeuwarden-Heechterp/Schieringen	.	.	.	.
Maastricht-Noordoost	.	.	.	.
Nijmegen-Hatert	.	X	X	X
Rotterdam-Bergpolder	.	.	.	.
Rotterdam-Oud Zuid	.	X	X	X
Rotterdam-Overschie	.	X	.	X
Rotterdam-Noord	.	.	.	.
Rotterdam-West	X	veiligheid	.	.
Rotterdam-Vreewijk	.	X	X	X
Rotterdam-Zuidelijke Tuinsteden	.	X	X	X
Schiedam-Nieuwland	.	X	X	.
Utrecht-Kanaleneiland	.	.	.	.
Utrecht-Ondiep	.	.	X	.
Utrecht-Overvecht	.	.	.	.
Utrecht-Zuilen Oost	X	.	X	.
Zaanstad-Poelenburg	.	X	.	X

Per stad

Voor de steden die meer dan een aandachtswijk hebben (Amsterdam, Arnhem, Den Haag, Eindhoven, Groningen, Rotterdam en Utrecht), is de analyse op de aanliggende buurten herhaald op het niveau van de aandachtswijken als totaal. Daarbij wordt dan ook gekeken naar het totaal van het aanliggende gebied van de aandachtswijken.¹⁴ De aandachtswijken samen blijken zich in Arnhem, Eindhoven en Groningen verhoudingsgewijs het positiefst te hebben ontwikkeld.

In de meeste van de zeven steden met meer dan een aandachtswijk zijn er wel indicaties dat er in het aanliggende gebied van de aandachtswijken sprake is van een wat mindere ontwikkeling (Tabel 2.2). Voor drie steden geldt dat de relatie tussen de aandachtswijken als totaal en de aanliggende buurten van belang is om te beschouwen in relatie tot waterbedefferen. Dat zijn Arnhem, Eindhoven en Groningen. Nadere analyse (bij de cases) zal moeten aangeven of dat op enige wijze kan worden gerelateerd aan de ontwikkelingen in de aandachtswijken of dat dit autonome ontwikkelingen betreft.

Tabel 2.2 Indicaties voor potentiële waterbedefferen in de aanliggende gebieden van de aandachtswijken met een leefbaarheid t/m matig positief in 2006

	positieve ontwikkeling in de aandachtswijk	ontwikkeling aanliggend gebied minder gunstig		
		gemiddeld	In specifieke buurt(en)	aandeel bewoners
Amsterdam	.	X	X	X
Arnhem	X	.	.	X
Den Haag	.	.	X	.
Eindhoven	X	.	X	.
Groningen	X	X	.	X
Rotterdam	.	.	X	X
Utrecht	.	.	.	.

In Utrecht staan de drie indicatoren voor een mindere ontwikkeling in het aanliggende gebied 'uit'. Dat lijkt in eerste instantie opmerkelijk omdat de tweede indicator bij de analyses op wijkniveau (Tabel 2.1) wel aangaf dat er een buurt was, aanliggend aan Zuilen-Oost, die zich minder positief heeft ontwikkeld. Dat een dergelijke buurt er in de stedelijke analyse niet meer is, moet worden veroorzaakt doordat de aanliggende buurt van Zuilen-Oost in een andere aandachtswijk ligt (dat kunnen Ondiep en Overvecht zijn). In de stedelijke analyse doen die niet meer mee als aanliggend gebied omdat ze zelf een aandachtswijk zijn. Het aanliggende gebied van de aandachtswijken – exclusief de aandachtswijken zelf – heeft zich in Utrecht dus ook ten opzichte van de regionale trend positief ontwikkeld.

2.4 Ontwikkelingen elders in de steden

De eventuele uitstraling van verbeteringen in de aandachtswijken kan het niveau van de direct aanliggende gebieden overstijgen – zowel in negatieve als in positieve zin. We analyseren de potentiële negatieve effecten op gebieden 'elders in de stad' voor het totaal van aandachtswijken in de steden. Als de analyse per aandachtswijk zou worden gedaan, is de kans aanwezig

voetnoot

¹⁴ Zie paragraaf 1.3.5 voor een nadere uitleg van de gebiedsindelingen.

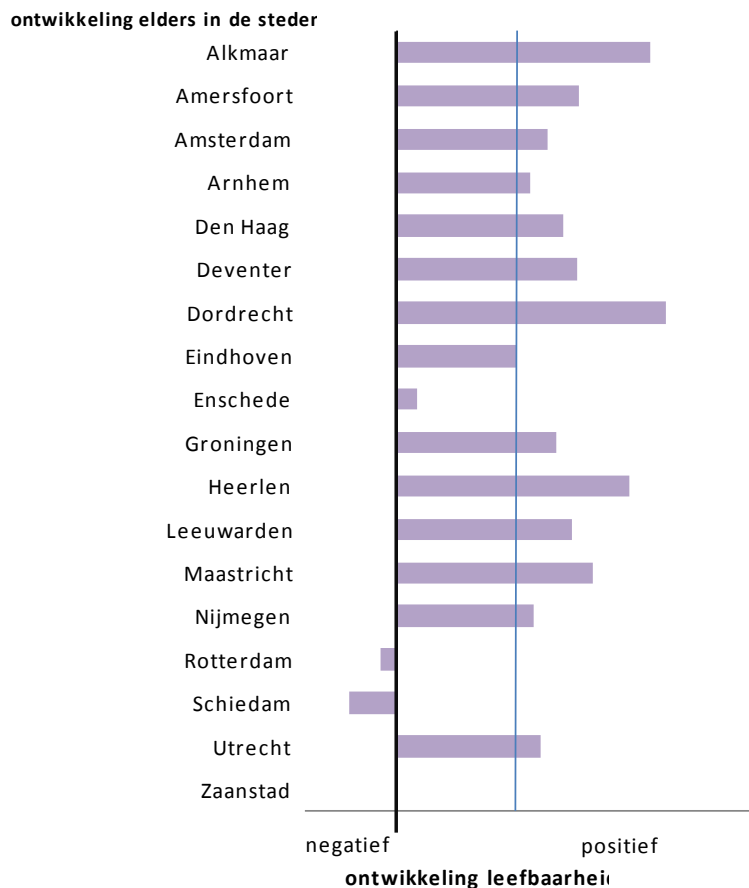
dat een ontwikkeling elders in de stad betrekking heeft op een andere aandachtswijk. De differentiële ontwikkelingen van de verschillende aandachtswijken binnen een stad zijn echter al beschreven (zie figuur 2.3).

In deze paragraaf gaan we in op de ontwikkelingen elders in de stad, te weten die gebieden die niet als aandachtswijk zijn aangemerkt en die niet behoren tot het aanliggende gebied van de aandachtswijken. Net als bij het aanliggende gebied concentreren we ons hierbij op de gebieden met een uitgangsscore (in 2006) op de Leefbaarometer tot en met matig positief.

2.4.1 Ontwikkeling ten opzichte van de trend

De delen van de steden met een mindere leefbaarheid, gelegen buiten de aandachtswijken en de daaraan grenzende buurten hebben zich gemiddeld genomen positief ontwikkeld ten opzichte van de regio. Uitzonderingen zijn Enschede, Rotterdam, Schiedam en Zaanstad, waar de ontwikkeling rond of net iets onder het regionaal gemiddelde lag.

Figuur 2.12 Ontwikkeling leefbaarheid ten opzichte van de regio voor gebieden elders in de steden met een leefbaarheid t/m 'matig positief' in 2006

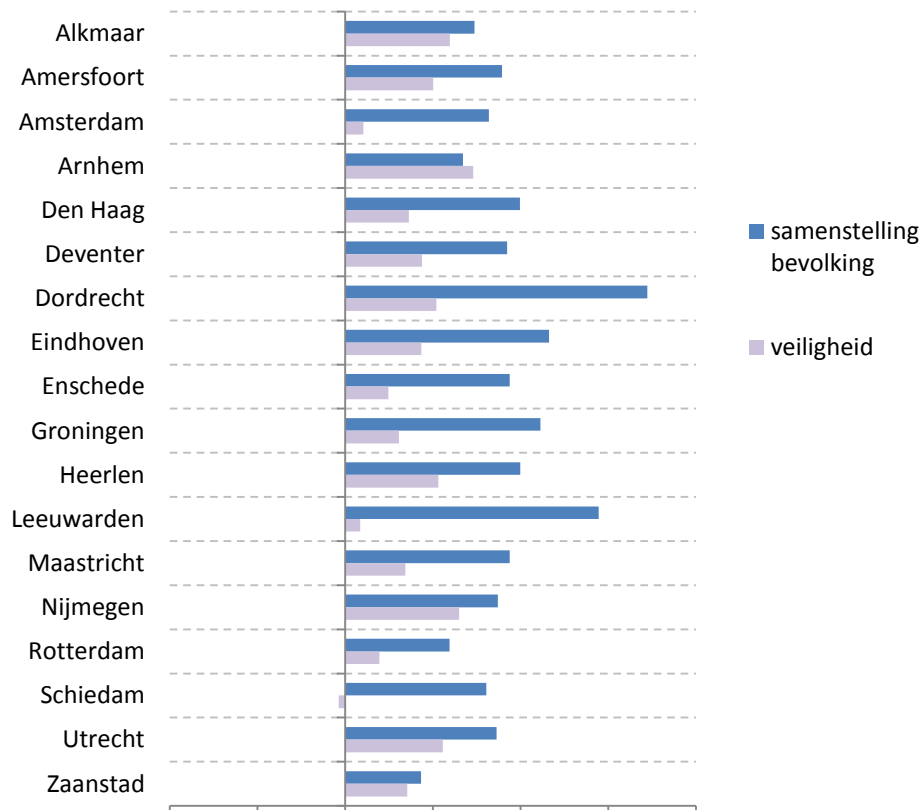
Noot. De blauwe lijn representeert de gemiddelde ontwikkeling elders in de steden minus een halve standaarddeviatie. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

2.4.2 Ontwikkeling bevolking en veiligheid

Ook de gebieden elders in de stad die zich ten opzichte van de regio minder gunstig hebben ontwikkeld, hebben gemiddeld genomen nog wel een positieve ontwikkeling doorgemaakt. Alleen op de dimensie 'veiligheid' is er elders in Schiedam een negatieve ontwikkeling ge-

weest. Op de dimensie bevolkingsamenstelling hebben alle steden een gemiddeld positieve ontwikkeling laten zien in de gebieden met een mindere leefbaarheid elders in de stad. Die positieve ontwikkeling was het kleinst in Arnhem, Rotterdam en Zaanstad.

Figuur 2.13 Ontwikkeling bevolking en veiligheid van de gebieden elders in de stad met een leefbaarheid t/m matig positief in 2006

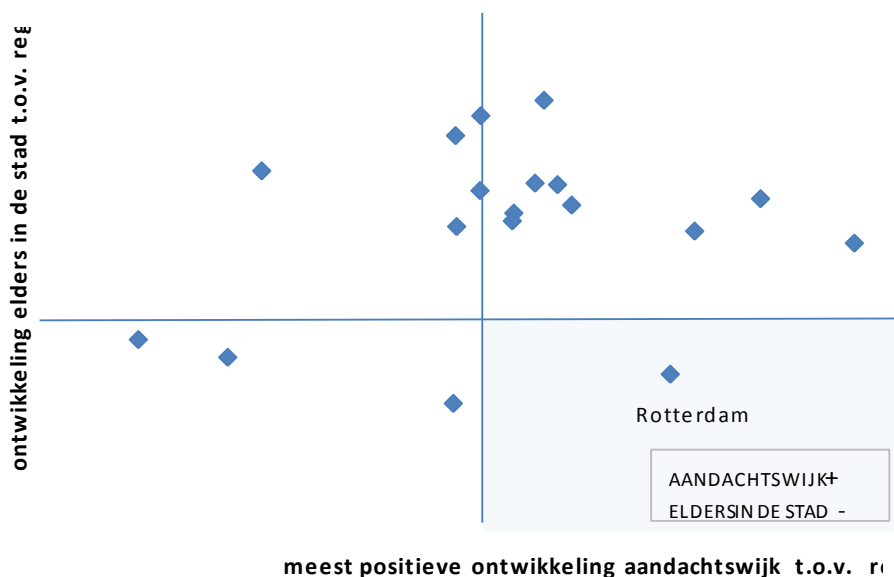
Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

2.4.3 Verhouding tussen ontwikkeling aandachtswijken en gebieden elders in de stad

In een zeer beperkt aantal steden is de ontwikkeling in (minimaal een van) de aandachtswijken gunstig geweest terwijl de ontwikkelingen elders in de stad minder gunstig waren. Rotterdam is het duidelijkste voorbeeld. Er zijn een aantal aandachtswijken in de stad die zich opvallend goed hebben ontwikkeld. Maar in de gebieden elders in de stad die een leefbaarheid van maximaal 'matig positief' hadden, is de ontwikkeling minder gunstig geweest (Figuur 2.14). Rotterdam is niet de enige stad waar de gebieden elders in de stad zich minder gunstig hebben ontwikkeld, zoals ook in Figuur 2.12 kon worden gezien. In die andere steden (Schiedam, Zaanstad en Enschede) hebben de aandachtswijken het echter ook niet goed gedaan, zodat het minder waarschijnlijk is dat daar sprake is van waterbedeecten.

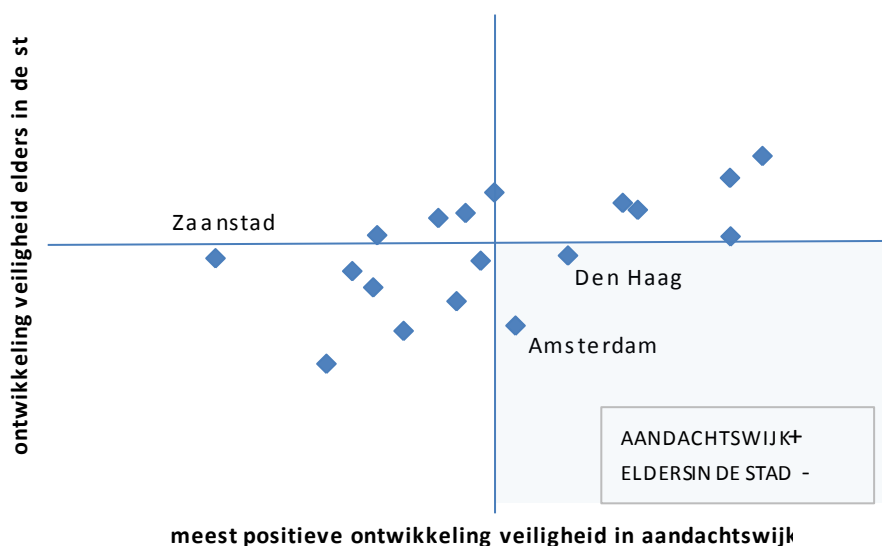
Op de dimensie veiligheid zijn er zowel in Den Haag als in Amsterdam aanwijzingen voor het vóórkomen van een relatief gunstige ontwikkeling in een of meer aandachtswijken en een minder gunstige ontwikkeling in de gebieden met een mindere leefbaarheid elders in de stad.

Figuur 2.14 Meest positieve ontwikkeling van de leefbaarheid (t.o.v. de regio) in aandachtswijken vergeleken met de ontwikkeling elders in de steden in gebieden met een score t/m matig positief

Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken + 0,5 standaarddeviatie en de gemiddelde ontwikkeling elders in de stad – 0,5 standaarddeviatie. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

Figuur 2.15 Meest positieve ontwikkeling van de veiligheid in aandachtswijken vergeleken met de ontwikkeling elders in de steden in gebieden met een score t/m matig positief

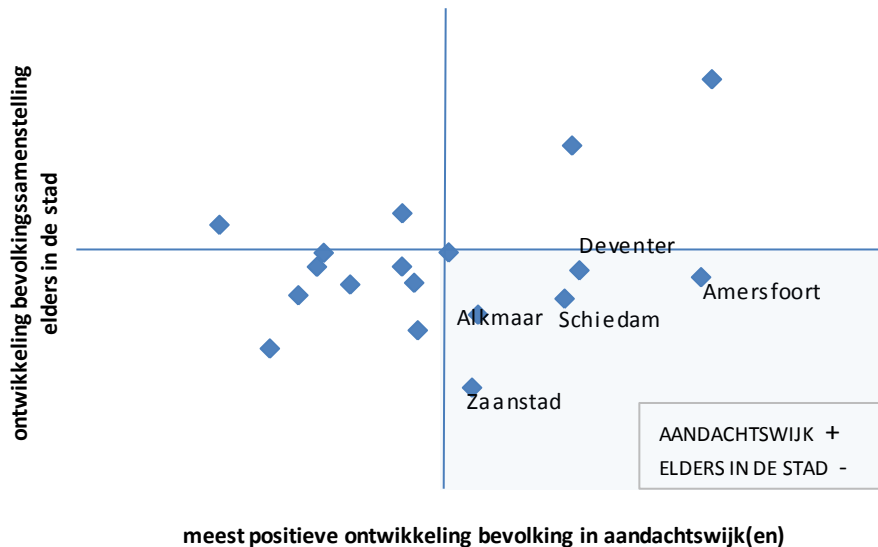

Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken en de gemiddelde ontwikkeling elders in de stad. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

Op de dimensie bevolkingssamenstelling zijn het Amersfoort, Deventer, Schiedam, Alkmaar en Zaanstad waar de ontwikkeling van de aandachtswijk gunstig was ten opzichte van de regio terwijl andere gebieden in de stad met maximaal een matig positieve leefbaarheid zich minder gunstig hebben ontwikkeld. Er moet overigens wel worden opgemerkt dat de discrepan-

ties (net als bij de dimensie veiligheid) niet erg groot zijn. De ‘punten’ in de figuren bevinden zich immers dicht bij de assen – dus het gemiddelde. Bijvoorbeeld in Figuur 2.16 is te zien dat waar de aandachtswijk in Amersfoort zich erg gunstig heeft ontwikkeld, de ontwikkeling elders in de stad net iets onder het gemiddelde uitkomt van dergelijke gebieden in de 40 steden. Dat is dan wel minder dan de aandachtswijk, maar op zichzelf is het geen bijzondere ontwikkeling.

Figuur 2.16 Meest positieve ontwikkeling van de samenstelling van de bevolking in aandachtswijken vergeleken met de ontwikkeling elders in de steden in gebieden met een score t/m matig positief

Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken en de gemiddelde ontwikkeling elders in de stad. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

2.4.4 Indicatoren voor de selectie van cases

Net als bij de aanliggende gebieden is gedaan, is gezocht naar de combinatie van een bovengemiddeld positieve ontwikkeling in de aandachtswijk(en) en indicaties voor negatieve ontwikkelingen elders in de stad. Daarbij is niet gekeken naar de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken. Er is gekeken of er minimaal een aandachtswijk is in de stad die een bovengemiddeld positieve ontwikkeling heeft gehad. Voor de gebieden elders in de stad zijn steeds de drie indicatoren: gemiddelde ontwikkeling (verbijzonderd naar bevolking en veiligheid), specifieke buurt en aandeel bewoners bekeken. Het overzicht van deze vergelijking is weergegeven in Tabel 2.3.

In Tabel 2.3 valt op dat in geen van de 18 steden de indicatoren voor de ontwikkeling ‘elders in de stad’ de drie indicatoren gezamenlijk wijzen op een relatief negatieve ontwikkeling. Waar er een aandachtswijk was in de stad die een opvallend positieve ontwikkeling heeft laten zien, is in een vijftal gevallen sprake van indicaties dat minimaal een buurt elders in de stad zich minder gunstig heeft ontwikkeld. In deze steden zal de aandacht dus niet alleen op het aanliggende gebied moeten worden gericht maar ook op de rest van de stad. In Rotterdam is er sprake van een gemiddeld negatieve ontwikkeling in de gebieden elders in de stad met een mindere leefbaarheid terwijl een aantal aandachtswijken zich daar goed heeft ontwikkeld. Ook in Rotterdam is het dus goed om verder te kijken dan het aanliggende gebied.

Tabel 2.3 Indicaties voor potentiële waterbedeffecten elders in de steden in gebieden met een score op de Leefbaarometer t/m matig positief

	positieve ontwikkeling in (minimaal een van) de aandachtswijken	ontwikkeling elders in de stad minder gunstig		
		gemiddeld	in specifieke buurt(en)	aandeel bewoners
Alkmaar	.	.	.	.
Amersfoort	X	bevolking	X	.
Amsterdam	X	veiligheid	.	.
Arnhem	X	.	X	.
Den Haag	X	veiligheid	.	.
Deventer	X	bevolking	.	.
Dordrecht	X	.	X	.
Eindhoven	X	.	.	.
Enschede	.	X	.	X
Groningen	X	.	X	.
Heerlen	.	.	.	.
Leeuwarden	X	.	.	.
Maastricht	.	.	.	.
Nijmegen	.	.	.	.
Rotterdam	X	X	.	X
Schiedam	.	X	.	X
Utrecht	X	.	X	.
Zaanstad	.	X	.	X

2.5 Ontwikkelingen in de regio

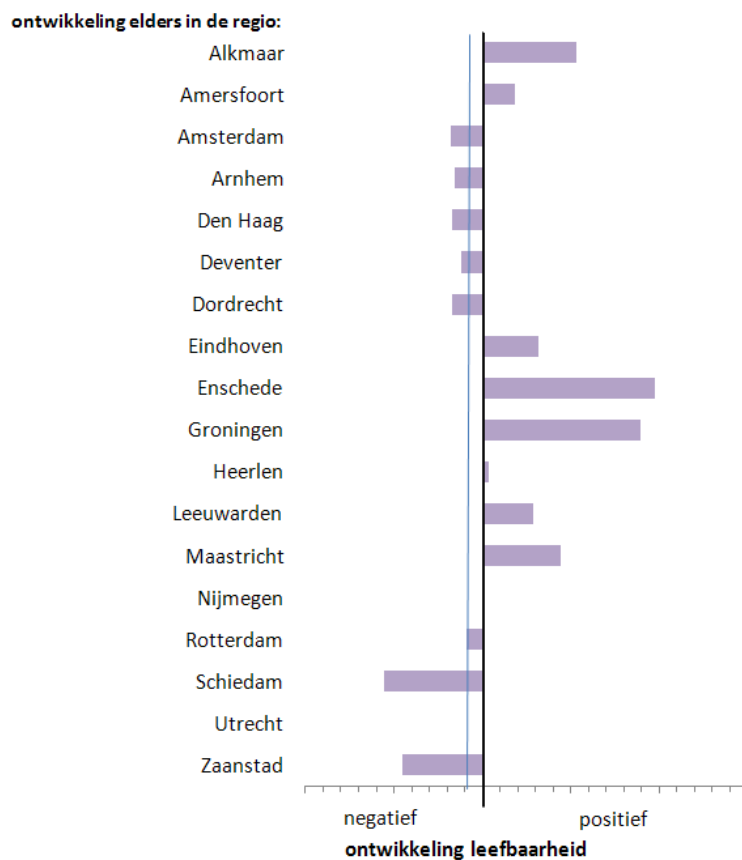
De laatste 'schil' waar mogelijke waterbedeffecten worden gezocht, is de regio waartoe een stad met een of meer aandachtswijken behoort. Die regio is – zoals aangegeven in paragraaf 1.3.5 – het gebied waarmee de stad waarin de aandachtswijk ligt, substantiële verhuis- en pendelrelaties onderhoudt. In de bijlage is een opsomming gegeven van de gemeenten die voor elke stad worden beschouwd als onderdeel van de regio.

2.5.1 Ontwikkeling ten opzichte van de trend

De ontwikkeling ten opzichte van het gemiddelde in de regio is in de gebieden met een mindere leefbaarheid buiten de centrale steden (dus in de regio) relatief ongunstig geweest. Dat heeft voor een deel te maken met het feit dat – hoewel alleen is gekeken naar gebieden met een leefbaarheid t/m matig positief – de leefbaarheid er in 2006 gemiddeld wel beter was dan in de gebieden in de centrale steden met een leefbaarheid t/m matig positief. Ofwel, in de regio was de uitgangsscore vaker 'matig positief' terwijl die in de steden bijvoorbeeld vaker 'matig' of zelfs 'negatief' was. Daardoor werkt de 'remmende voorsprong' zoals besproken in paragraaf 2.3 en weergegeven in Figuur 2.4 enigszins door in de ontwikkeling.

Regio's waar de ontwikkeling in de gebieden met een mindere leefbaarheid is achtergebleven bij de trend zijn de regio's rond Amsterdam, Arnhem, Den Haag, Dordrecht, Schiedam en Zaanstad (Figuur 2.17). De gemiddelde ontwikkeling van de leefbaarheid ten opzichte van de trend is in deze gebieden negatief. Dat geldt ook voor Rotterdam, maar de regioscore blijft net boven het niveau van het gemiddelde – 0,5 standaarddeviatie dat we als (overigens arbitraire) grens hanteren.

Figuur 2.17 Ontwikkeling leefbaarheid ten opzichte van de regio voor gebieden elders in de regio met een leefbaarheid t/m 'matig positief' in 2006

Noot. De blauwe lijn representeert de gemiddelde ontwikkeling elders in de regio minus een halve standaarddeviatie. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

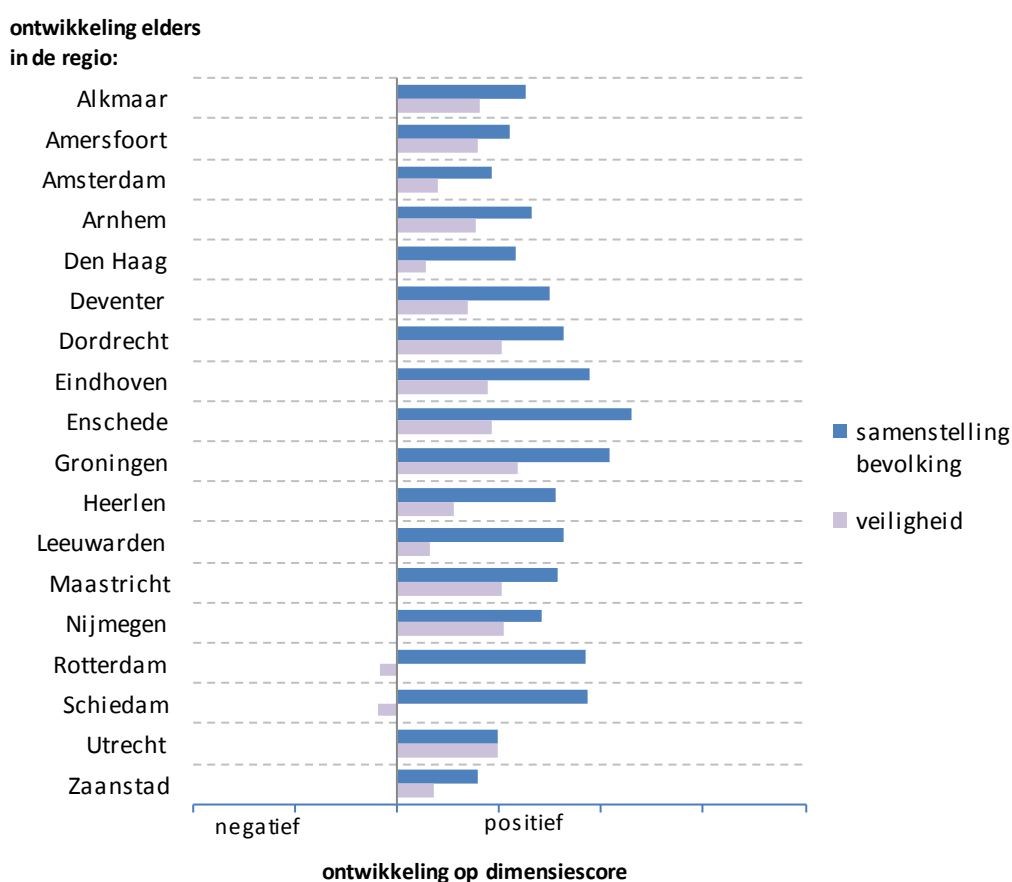
2.5.2 Ontwikkeling bevolking en veiligheid

Hoewel de ontwikkeling van de leefbaarheid in de gebieden in de regio met een leefbaarheid t/m matig positief in 2006 in een aantal gevallen negatief was, is de absolute ontwikkeling nog steeds positief. Deze gebieden zijn er dus wel op vooruitgegaan, maar minder dan het gemiddelde in de regio. In een beperkt aantal gevallen is er wel een vermindering van de score op de dimensie veiligheid geweest. Dat was het geval in de regio Rotterdam en de regio Schiedam (Figuur 2.18). In de regio's van Leeuwarden, Zaanstad en Den Haag is de verbetering op de dimensie veiligheid beperkt geweest. Relatief geringe verbeteringen op het vlak van de bevolkingssamenstelling zijn te vinden in de regio's rond Zaanstad, Utrecht, Amersfoort, Den Haag en Amsterdam.

Bij Zaanstad gaat het om de gemeenten Wormerland en Oostzaan. De geringe verbetering in deze regiogemeenten op het vlak van veiligheid en bevolkingssamenstelling is vermoedelijk niet direct een probleem, maar moet worden gezien in het licht van de gunstige uitgangspositie op beide dimensies. Dat geldt op het vlak van de bevolkingssamenstelling ook voor de regio Amersfoort (Bunschoten, Nijkerk en Leusden) en op het vlak van de veiligheid voor de regio Leeuwarden (met gemeenten als Boarnsterhim, Ferwerderadiel, Frankeadiel, Het Bildt, en Littenseradiel). Dat betekent overigens niet dat hier in bepaalde gevallen geen waterbedeften kunnen zijn opgetreden. Van de hier genoemde regio's maakt de regio Amersfoort deel

uit van de casestudies in het volgende hoofdstuk. Daarin wordt de mogelijkheid op het voorkomen van waterbedeffecten naar de omliggende gemeenten meegenomen in het onderzoek. De verslechtering in de regio Schiedam op de dimensie veiligheid heeft betrekking op de gemeente Vlaardingen. De uitgangspositie op het vlak van de veiligheid was daar al niet optimaal. De verslechtering is in dit geval dus vermoedelijk wel problematisch. Daarbij is het overigens zeer onzeker of die ontwikkeling het gevolg is van de ontwikkeling in Schiedam. Daar was de ontwikkeling van de veiligheid immers ook al niet erg gunstig, zowel elders in de stad (Figuur 2.13), als in de aanliggende buurten (Figuur 2.8) van Schiedam Nieuwland als in de aandachtswijk zelf (Figuur 2.4). Hier lijkt dus eerder sprake van een regionale trend dan van een waterbedeffect.

Figuur 2.18 Ontwikkeling bevolking en veiligheid van de gebieden elders in de regio met een leefbaarheid t/m matig positief in 2006

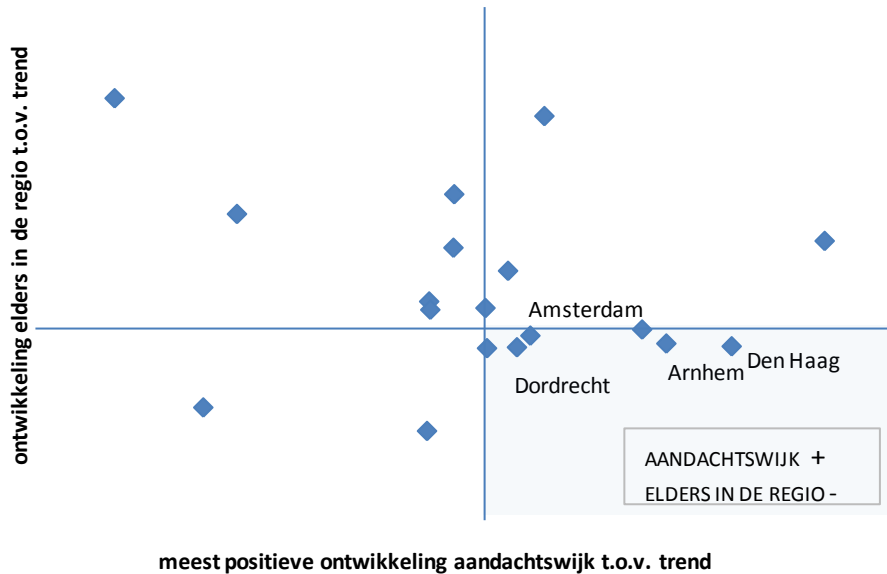

Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

2.5.3 Verhouding tussen ontwikkeling aandachtswijken en gebieden elders in de regio

Dat de ontwikkeling in de regio Schiedam vergelijkbaar is met de ontwikkeling in de aandachtswijk blijkt ook uit het feit dat de gemeente niet voorkomt in het kwadrant rechtsonder in Figuur 2.19. Steden die daar wel in terecht komen zijn Dordrecht, Arnhem en Den Haag. Daar is de ontwikkeling in de gebieden met een leefbaarheid t/m matig positief in de regio minder gunstig geweest, terwijl er minimaal een aandachtswijk in de centrale stad was met een opvallend positieve ontwikkeling. Van de twee steden met de meest negatieve ontwikkeling in de regio (Schiedam en Zaanstad) scoren de aandachtswijken zelf ook niet goed.

Figuur 2.19 Meest positieve ontwikkeling van de leefbaarheid (t.o.v. de trend) in aandachtswijken vergeleken met de ontwikkeling elders in de regio in gebieden met een score t/m matig positief in 2006

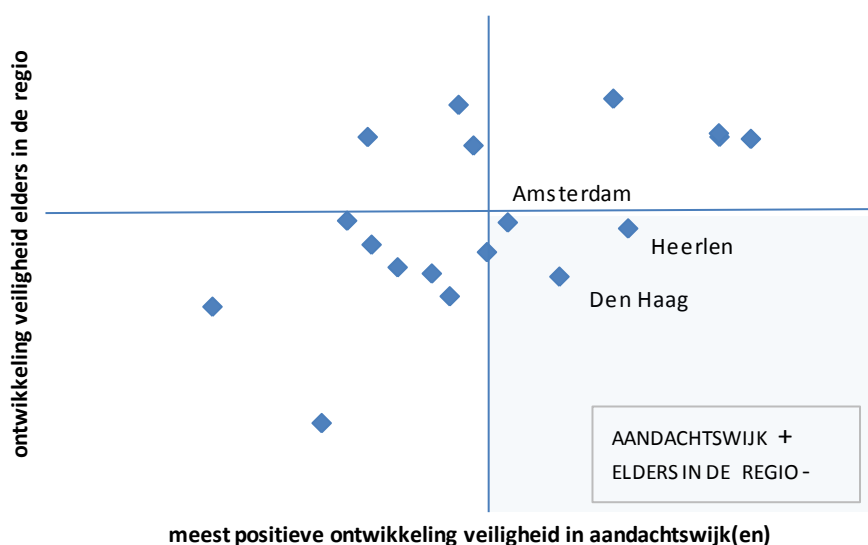
Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken + 0,5 standaarddeviatie en de gemiddelde ontwikkeling elders in de stad – 0,5 standaarddeviatie. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

Op de dimensie veiligheid komen Den Haag en in mindere mate Amsterdam en Heerlen naar voren als steden waarbij een contrast bestaat tussen de ontwikkeling in de regio en de ontwikkeling van minimaal een aandachtswijk (Figuur 2.20). De indicaties in Heerlen en Amsterdam zijn niet erg sterk. De gebieden in de regio scoren weliswaar niet goed, maar hun score ligt erg dicht bij het gemiddelde. Een echt opvallend contrast is het daarmee niet. Voor Amsterdam komt daar nog eens bij dat de meest positieve score op het vlak van veiligheid ook niet erg van de gemiddelde ontwikkeling van de aandachtswijken afwijkt. Het is daarmee niet erg waarschijnlijk dat hier specifiek voor deze dimensie iets aan de hand is.

Op de dimensie 'bevolkingssamenstelling' scoren de regio's Alkmaar, Zaanstad en Amersfoort onder het gemiddelde terwijl de aandachtswijken in deze steden het bovengemiddeld goed deden op deze dimensie (Figuur 2.21). De regio'score voor Alkmaar ligt erg dicht bij het gemiddelde. Dat geldt ook voor de score van de aandachtswijk in Alkmaar. Een erg sterke indicatie voor het optreden van een waterbedeffect levert deze positie dan ook niet.

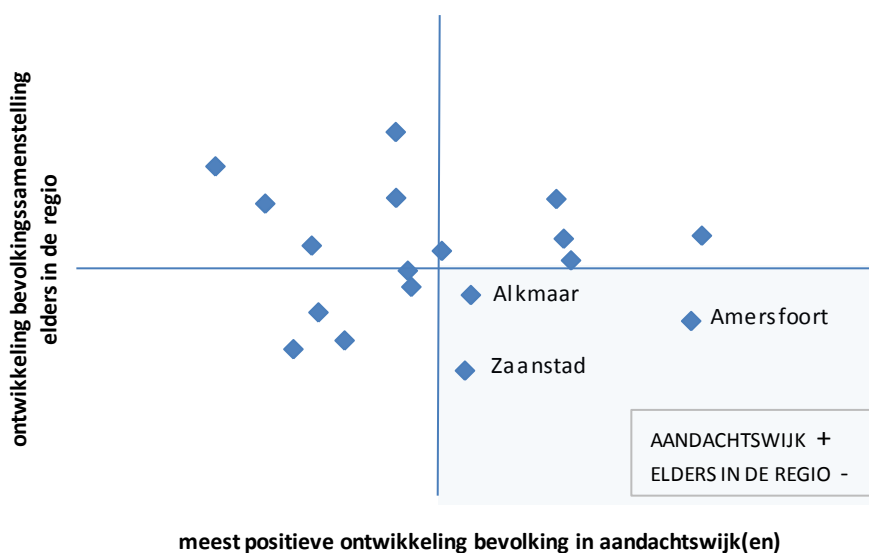

Figuur 2.20 Meest positieve ontwikkeling van de veiligheid in aandachtswijken vergeleken met de ontwikkeling elders in de regio in gebieden met een score t/m matig positief

Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken en de gemiddelde ontwikkeling elders in de stad. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

Figuur 2.21 Meest positieve ontwikkeling van de samenstelling van de bevolking in aandachtswijken vergeleken met de ontwikkeling elders in de regio in gebieden met een score t/m matig positief

Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken en de gemiddelde ontwikkeling elders in de stad. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

2.5.4 Indicatoren voor de selectie van cases

Net als bij de gebieden elders in de stad is gedaan, is gezocht naar de combinatie van een bovengemiddeld positieve ontwikkeling in een van de aandachtswijk(en) en indicaties voor negatieve ontwikkelingen in de regio. Voor de gebieden elders in de regio zijn steeds de drie

indicatoren: gemiddelde ontwikkeling (verbijzonderd naar bevolking en veiligheid als de algemene ontwikkeling geen indicatie opleverde), specifieke buurt en aandeel bewoners bekeken. Het overzicht van deze vergelijking is weergegeven in Tabel 2.4.

Er zijn drie regio's waar de drie indicatoren aangeven dat de ontwikkelingen in de gebieden met een leefbaarheid t/m matig positief niet onverdeeld gunstig zijn geweest. Dat zijn de regio's Amsterdam, Den Haag en Dordrecht. Hier is sprake van een opvallend positieve ontwikkeling in een aandachtswijk en opvallend minder gunstige ontwikkelingen in de aangrenzende gemeenten. Die verdienen in ieder geval aandacht. In de regio Rotterdam is de gemiddelde ontwikkeling in de regio als geheel niet opvallend negatief. Er lijkt wel sprake van minder gunstige ontwikkelingen in specifieke buurten in de regio en op een lager schaalniveau, verspreid in de regio.

Tabel 2.4 *Indicaties voor potentiële waterbedefferen elders in de regio in gebieden met een score op de Leefbaarometer t/m matig positief*

	positieve ontwikkeling in (minimaal een van) de aandachtswijken	ontwikkeling elders in de regio minder gunstig		
		gemiddeld	in specifieke buurt(en)	aandeel bewoners
Alkmaar	.	.	.	.
Amersfoort	X	<i>bevolking</i>	.	.
Amsterdam	X	X	X	X
Arnhem	X	X	.	.
Den Haag	X	X	X	X
Deventer	X	X	.	.
Dordrecht	X	X	X	X
Eindhoven	X	.	.	.
Enschede	.	.	.	.
Groningen	X	.	.	.
Heerlen	.	.	.	X
Leeuwarden	X	.	.	.
Maastricht	.	.	.	.
Nijmegen	.	.	X	X
Rotterdam	X	.	X	X
Schiedam	.	X	.	X
Utrecht	X	.	.	X
Zaanstad	.	X	.	.

2.6 Conclusie

Ontwikkeling aandachtswijken

De 40 aandachtswijken in het wijkenbeleid hebben gemeenschappelijk dat ze op meerdere vlakken niet goed scoren vergeleken met de wijken in de rest van de steden waarin ze liggen. Toch zijn de verschillen tussen de wijken groot. Dat geldt voor het aantal inwoners, dat meer dan een factor 10 kan verschillen. Maar het geldt ook voor de aard van en de mate waarin er problemen zijn op het gebied van de leefbaarheid. Een flink aantal aandachtswijken zoals Velve-Lindenhof in Enschede, Meezenbroek in Heerlen, Wielwijk/Crabbehof in Dordrecht,

Bennekel in Eindhoven, Maastricht Noordoost en Het Arnhemse Broek in Arnhem kwamen in 2008 op de Leefbaarometer uit op een gemiddelde score die als ‘matig positief’ geldt¹⁵. In de meeste gevallen was dat in 2006 overigens nog een score ‘matig’ wat de positieve ontwikkeling die vrijwel alle aandachtswijken hebben doorgemaakt in deze periode illustreert. Ondanks die positieve ontwikkeling blijft een aantal wijken – en zeker niet de kleinste – nog steeds steunen in een score ‘negatief’. Prominente voorbeelden zijn Amsterdam-Bijlmer, Den Haag - childerswijk, Rotterdam-Oud Zuid en Rotterdam-West .

De ontwikkeling die de aandachtswijken hebben doorgemaakt in de relatief korte periode waar dit onderzoek zich op richt, zijn ook uiteenlopend geweest. In absolute scores op de Leefbaarometer zijn alle wijken er op vooruitgegaan. Sommige een halve klasse op de Leefbaarometer en andere niet meer dan een achtste klasse – maar toch: een verbetering. Maar als de ontwikkeling wordt afgezet tegen de regionale trend van het gebied, zijn er ook gebieden aan te wijzen die nog relatief weinig hebben kunnen profiteren van de positieve ontwikkelingen. Voorbeelden zijn Amsterdam-Nieuw West, de wijken Overschie en Vreewijk in Rotterdam en Utrecht-Overvecht. Vooralsnog is het niet aannemelijk dat deze wijken al op grote schaal waterbedeften hebben veroorzaakt. Die effecten worden eerder verwacht rond wijken die zich juist positief hebben ontwikkeld – ook ten opzichte van de regionale trend. Deze wijken zijn: Amersfoort-De Kruiskamp, Amsterdam-Bos en Lommer, Arnhem-Klarendal, Arnhem-Malburgen/Immerloo, Den Haag-Transvaal, Deventer-Rivierenwijk, Dordrecht-Wielwijk/Crabbehof, Eindhoven-Bennekel, Eindhoven-Woensel West, Groningen-De Hoogte en Groningen-Korrewegwijk en Utrecht Zuilen-Oost.

Ontwikkelingen aanliggend gebied

Bij de aandachtswijken die zich opvallend positief hebben ontwikkeld, zijn slechts in een minderheid van de gevallen sterke indicaties te vinden voor een tegengestelde ontwikkeling in het aanliggende gebied. Die aanwijzingen zijn er eigenlijk alleen voor Arnhem-Malburgen/Immerloo, Dordrecht Wielwijk/Crabbehof, Groningen Korrewegwijk en Utrecht Zuilen Oost. De overwegende tendens is echter – als we het totaal van de 40 wijken bezien - dat waar de aandachtswijk zich gunstig heeft ontwikkeld, dat ook het geval is voor het aanliggende gebied. De ontwikkelingen in zowel de aandachtswijken als in de aanliggende buurten lijken daarmee dus meer door een gezamenlijke ontwikkeling in dezelfde richting te worden gestuurd dan dat ze elkaar compenseren. Aanwijzingen voor een algemeen optredend waterbedeften – waarbij de positieve ontwikkeling in de aandachtswijken in het algemeen ten koste gaat van de ontwikkeling in het aanliggende gebied – zijn er daarmee dan ook niet.

Uitzonderingen zijn er natuurlijk wel. Die zijn hiervoor genoemd. Meer specifiek zijn op de dimensie veiligheid nog een aantal gebieden rond de aandachtswijken waar de ontwikkeling achterblijft bij die in de aandachtswijk zelf geïdentificeerd. Dat is het geval in Rotterdam-Overschie, Groningen Korrewegwijk, Amersfoort de Kruiskamp en Den Haag Transvaal.

Ontwikkelingen elders in de steden

De ontwikkelingen in de gebieden met een leefbaarheid van zeer negatief tot en met matig positief elders in de steden (dus buiten de aandachtswijken en de daaraan grenzende buurten) is gemiddeld genomen positief geweest. Die gemiddelde ontwikkeling was ook positiever dan in de aangrenzende gebieden en elders in de regio. Daarmee zijn er gemiddeld genomen

voetnoot

¹⁵ Binnen deze wijken zijn echter wel clusters te vinden met een (zeer) negatieve en/of matige leefbaarheid-score. Ondanks de gemiddelde leefbaarheid-score van ‘matig positief’ zijn er op bepaalde plaatsen in deze wijken dus wel degelijk leefbaarheidsproblemen aanwezig.

dus ook niet veel aanwijzingen voor het optreden van waterbedeffecten vanuit de aandachtswijken naar andere wijken in de stad. Ook hier lijkt er eerder sprake te zijn van een samenhang: als de aandachtswijk(en) het goed doet of doet, is dat gemiddeld genomen ook vaker het geval voor de gebieden met een mindere leefbaarheid elders in de stad.

Maar ook hier zijn er vanzelfsprekend uitzonderingen. In het bijzonder in Rotterdam en Schiedam zijn er aanwijzingen voor een mindere ontwikkeling elders in de stad. Maar ook in Zaanstad, Arnhem en Amersfoort zijn er aanwijzingen dat – in het bijzonder op de sociaaleconomisch getinte dimensie – de ontwikkelingen in de mindere gebieden elders in de stad wat achterblijven bij de ontwikkeling in de aandachtswijken.

Ontwikkelingen in de regio

Waar de samenhang in de ontwikkeling tussen krachtwijken en aanliggend gebied vrij sterk is, die tussen krachtwijken en de mindere buurten elders in de stad matig, is die tussen de krachtwijken en de mindere gebieden in de regio zo goed als afwezig. De schaal die daarbij z'n intrede doet, maakt het minder plausibel dat er 'overall' effecten zichtbaar zijn voor de mindere gebieden in de regio. Dat wil niet zeggen dat er geen specifieke relaties tussen de aandachtswijken in een centrale stad en de mindere wijken in de aanliggende gemeenten bestaan. Daarvoor is echter een nadere inspectie van wat er precies aan de hand is in de verschillende wijken echter wel nodig. Regio's waarin de gebieden met een leefbaarheid t/m matig positief zich verhoudingsgewijs minder hebben ontwikkeld zijn die rond Amsterdam, Dordrecht, Den Haag en Rotterdam.

Uit dit hoofdstuk kan de conclusie getrokken worden dat waterbedeffecten niet algemeen, grootschalig en wijdverbreid zijn voorgekomen. Er zijn wel individuele wijken aan te wijzen waar mogelijk waterbedeffecten hebben opgetreden. In de volgende paragraaf wordt de selectie van cases beschreven, die nader onderzocht worden op het optreden van waterbedeffecten in individuele gebiedjes.

2.7 Selectie van cases

De ontwikkelingen die in dit hoofdstuk zijn geschetst, bieden geen bewijs voor het bestaan van waterbedeffecten. Daarvoor is het noodzakelijk dat meer in detail wordt gekeken wat er in een wijk is gebeurd en op welke wijze dat in relatie kan staan tot ontwikkelingen in andere wijken. In dit hoofdstuk is voor de 40 wijken gezocht naar indicaties voor het bestaan van waterbedeffecten in verschillende lagen: het aangrenzende gebied, elders in de stad en in de regio. Die zijn steeds samengevat aan het einde van de paragrafen waarin de betreffende laag aan de orde was. Daarbij gaat het steeds om de combinatie van een (of meer) aandachtswijken in een stad die zich opvallend positief hebben ontwikkeld en gebieden – hetzij in aanliggend gebied, hetzij elders in de stad of de regio – waar er opvallend minder gunstige ontwikkelingen zijn geweest.

Er is gekozen om voor een tiental aandachtswijken na te gaan of de processen van verbetering in de aandachtswijk op enige wijze gerelateerd kunnen worden aan het gevoerde beleid en van invloed kunnen zijn geweest op negatieve ontwikkelingen elders. Die worden als 'cases' uitgewerkt in het volgende hoofdstuk. De cases vormen een dwarsdoorsnede van het palet van de 40 wijken, met wijken in de grote steden en de middelgrote gemeenten, met zowel matige als negatieve uitgangsscores in leefbaarheid en met positieve en zeer positieve ontwikkelingen. Op basis van de ontwikkelingen in de geselecteerde aandachtswijken en zoekgebieden lijkt het aannemelijk dat een grote variëteit aan mogelijke ontwikkelingen kan worden beschreven. Daarmee zou het ook mogelijk moeten zijn om een goed overzicht te geven van

de verschillende soorten ontwikkelingen die zich voordoen in de aandachtswijken en de mate waarin ze in verband staan met de ontwikkelingen in andere gebieden.

tabel 2.5 *Overzicht cases*

stad	aandachtswijk	leefbaarheid (2006)	ontwikkeling 2006-2008	Aanliggend gebied	in de stad	in de regio
Amersfoort	De Kruiskamp	matig	positief	veiligheid	bevolkings-samenstelling	bevolkings-samenstelling
Amsterdam	Bos en Lommer	matig	positief	bevolkings-samenstelling	aantal aandachtswijken scoort algemeen minder gunstig; elders in de stad veiligheid	specifieke buurte leefbaarheid algemeen
Arnhem	Malburgen/ Immerloo	negatief	zeer positief	bevolkings-samenstelling	bevolkings-samenstelling	leefbaarheid algemeen (beperkt)
	Klarendal	matig	zeer positief	geen opvallend negatieve ontwikkeling		
Den Haag	Transvaal	negatief	zeer positief	veiligheid	veiligheid	veiligheid
Eindhoven	Bennekel	matig	positief	bevolkings-samenstelling	geen opvallend negatieve ontwikkeling	geen opvallend negatieve ontwikkeling
Dordrecht	Wielwijk/ Crabbehof	matig	positief	specifieke buurten leefbaarheid algemeen	specifieke buurte leefbaarheid algemeen	specifieke buurte leefbaarheid algemeen
Groningen	De Hoogte Korrewegwijk	negatief	positief	leefbaarheid algemeen	specifieke buurt(en) leefbaarheid algemeen	geen opvallend negatieve ontwikkeling
		matig	positief			
Rotterdam	Rotterdam West	negatief	zeer positief	veiligheid	leefbaarheid algemeen	specifieke buurte leefbaarheid algemeen
Utrecht	Zuilen Oost	matig	positief	specifieke buurt leefbaarheid algemeen	aantal aandachtswijken scoort minder gunstig; elders in de stad specifiek buurt(en)	leefbaarheid algemeen (beperkt)
	Ondiep	matig	positief	specifieke buurt leefbaarheid algemeen		

legenda

	samenstelling bevolking
	veiligheid
	algemeen
	specifieke buurt(en)

In tabel 2.5 is een overzicht gegeven van de cases en de geconstateerde ontwikkelingen zowel in de aandachtswijken als in de onderscheiden typen zoekgebieden. Voor alle cases zijn op enige wijze aanwijzingen gevonden dat in minimaal een van de zoekgebieden iets aan de hand is. Soms betreft dat de ontwikkeling op een specifieke dimensie en in andere gevallen is het de ontwikkeling over het gehele spectrum van leefbaarheid dat achterblijft in het zoekgebied. Vaak gaat het over algemene ontwikkelingen in de zoekgebieden en soms gaat het over speci-

fieke buurten waar wat 'aan de hand' zou kunnen zijn. Die indicaties worden gebruikt als hypothese bij de verdere uitwerking van de cases.

Deze selectie van cases betekent niet dat de andere krachtwijken helemaal geen waterbede-
fecten hebben veroorzaakt. De kans op het vinden van waterbede-
fecten is in de geselecteerde aandachtswijken echter groter.

Hoofdstuk 3

Cases

3.1 Werkwijze:

De geselecteerde cases worden hierna in afzonderlijke paragrafen besproken. En hoewel ze sterk verschillen, is wel eenzelfde stramien gehanteerd bij de analyse.

Typering van de wijk: uitgangspositie en beleid

Allereerst wordt de casus kort beschreven en wordt een beeld geschetst van het in de wijk gevoerde beleid. Daarbij wordt zowel ingegaan op de wijkactieplannen als op het beleid waarop dat voortborduurt. Het zijn immers veelal de effecten van dat eerdere beleid die in deze nulmeting naar voren komen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen enerzijds beleid gericht op de fysieke leefomgeving en anderzijds het beleid in de aandachtsgebieden sociaal, veiligheid en economie centraal staan.

Ontwikkelingen in de wijk

De tweede stap in de analyse is een schets van de ontwikkelingen in de wijk. Daarbij wordt aangesloten op de dimensies en indicatoren waarvan in de Leefbaarometer is gebleken dat die een flinke verbetering hebben laten zien. Er wordt ingegaan op de concreet genomen maatregelen in de wijk die hierop van invloed zouden kunnen zijn geweest. Welke maatregelen worden besproken, verschilt daardoor per casus. Een constante is evenwel dat steeds het aandeel sloop/nieuwbouw naar woningtype en eigendomssituatie wordt gegeven. Het belang van deze stap is om een relatie te leggen tussen het gevoerde beleid en de geconstateerde verbetering. Als die er niet is, kan er per definitie geen waterbedeffect als gevolg van verhuizingen zijn. Waterbedeffecten kunnen dan nog wel zijn opgetreden als gevolg van verplaatsing van overlast of criminaliteit.

Verkenning potentiële ontvangstgebieden

De derde stap is een verkenning van de potentiële ontvangstgebieden – die gebieden waarin de eventuele waterbedeffecten van het beleid in de aandachtswijk tot uiting zouden kunnen komen. De basis voor die verkenning – de zoekgebieden en de dimensies waar de aandacht vooral naar uitgaat - wordt gevormd door de hypothesen die zijn geformuleerd in tabel 2.5. daarbij kunnen twee lijnen worden gevolgd – afhankelijk van de relevante dimensies: een die te maken heeft met de bevolkingsontwikkeling en een die te maken heeft met de veiligheid.

Uitgangspunt bij het samenstellen van de potentiële ontvangstgebieden zijn 6PPC-gebieden, waar de ontwikkeling van de leefbaarheid - ten opzichte van de regionale trend - meer dan een halve standaarddeviatie achteruit is gegaan. Alleen 6PPC-gebieden waar de leefbaarheid in 2006 'matig positief' of lager was zijn hierin meegenomen. Vervolgens zijn de overgebleven 6PPC-gebieden geclusterd tot de potentiële ontvangstgebieden. De gebruikte procedure bij de clustering is om vanuit iedere 6PPC, met een relatief verminderde leefbaarheid, in een straal van 60 meter vanaf de buitenste grens te 'kijken' of er een andere 6PPC, met een relatief verminderde leefbaarheid, ligt. Als twee of meerdere van deze 6PPC elkaar 'ontmoeten' binnen deze straal vormen ze een nieuw gebied. De afstand van 60 meter is ook gebruikt bij het maken van de Leefbaarometerkaarten, en is daar gekozen op basis van analyse van de steden-

bouwkundige structuren die zich voordoen in Nederland in relatie tot de wijze waarop de 6PPC-gebieden zijn gedefinieerd.

Bevolkingsontwikkeling

Voor wat betreft de bevolkingsontwikkeling wordt voor elke wijk een verhuisanalyse gemaakt op basis van door Cendris geregistreerde verhuizingen die in het bezit zijn van VROM. Dit bestand bevat geen mutaties in de GBA's maar vrijwillig doorgegeven verhuizingen aan TNT-Post waarmee de postbezorging bij verhuizing kan worden geregeld. Daardoor betreft het een selectie van de werkelijke verhuizingen (ca. 70% van de werkelijke mutaties; vermoedelijk met een selectieve deelname, waarbij lagere inkomens, werklozen en huishoudens die weinig 'officiële relaties onderhouden ondervertegenwoordigd zijn). Het kan dus niet worden gebruikt om de verhuisbewegingen daadwerkelijk te kwantificeren, maar er kan wel een indruk mee worden verkregen van de relaties tussen gebieden. Er moet dus steeds worden bedacht dat het werkelijke aantal verhuizingen groter zal zijn dan waarvan in deze analyses wordt gesproken. We gaan steeds na of er veel adresmutaties plaatsvinden in de aandachtswijk en op welke gebieden die mutaties zijn gericht. Onderdeel is een bepaling van het aandeel verhuizingen naar potentiële ontvangstgebieden: gebieden die een uitgangspositie hadden op de Leefbaarometer die op z'n best 'matig positief' was en die zich ten opzichte van de trend ongunstig hebben ontwikkeld op de dimensie bevolkingssamenstelling. Van die gebieden wordt tenslotte bepaald in welke mate de instroom vanuit de betreffende aandachtswijk daar relatief hoog is geweest. Naarmate de aandachtswijk sterkere relaties heeft met ontvangstgebieden met een ongunstige ontwikkeling in de leefbaarheid en er meer gebieden zijn waar die instroom ten opzichte van de bevolking enige omvang heeft, worden de indicaties voor een 'waterbedeffect' sterker. Dat wil zeggen, als de uitkomst van de tweede stap is dat er een relatie is tussen beleid/maatregelen in de wijk en de geconstateerde positieve ontwikkelingen.

Veiligheid

Als de dimensie veiligheid een belangrijke rol speelt in de verbetering van de leefbaarheid van de aandachtswijk en er gebieden zijn in de omgeving waar is geconstateerd dat de veiligheid erop is achteruitgegaan (tabel 2.5), wordt ook op deze dimensie verder ingegaan. Er wordt daarvoor naar de onderliggende indicatoren gekeken en er wordt gezocht naar gebieden waar de indicatoren op een achteruitgang wijzen terwijl deze in de aandachtswijk een verbetering hebben laten zien. Dus als er in de aandachtswijk een vermindering van de overlast is geweest, wordt gezocht naar wijken – waarvan de leefbaarheid er ten opzichte van de regionale trend op is achteruitgegaan - waar de overlast is toegenomen. Met behulp van secundaire bronnen (stedelijke veiligheidsmonitors, wijkberichten en een interview met een lokale deskundige zoals een wijkmanager) is vervolgens geprobeerd inzicht te krijgen in plausibiliteit van de relatie tussen de verbetering in de aandachtswijk en de verslechtering in de andere wijk(en).

Indicaties

Tot slot wordt bij elke casus geprobeerd een conclusie te trekken over de plausibiliteit van de relatie tussen enerzijds de verbetering in de aandachtswijk en anderzijds de verslechtering in andere wijken.

Bronnen

Voor de cases zijn de volgende bronnen gebruikt:

- Leefbaarometer (VROM/RIGO/Atlas voor gemeenten)
- Indicatoren bevolking en veiligheid (Atlas voor gemeenten)

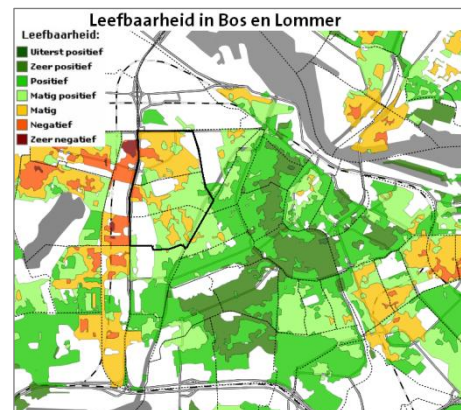

- Cendris (TNT)
- Woningmutaties (VROM/CBS)
- Woonruimteverdeling (woningned) – Amsterdam.
- Wijkplannen van de gemeenten
- Interviews met betrokkenen bij gemeenten:

Amsterdam	Liesbeth Ottes
Arnhem	Jan Jans
Dordrecht	Jan-Jaap Visser
Eindhoven	Maurice de Lil
Den Haag	Richard Kleinegris
Groningen	Wouter van Bolhuis
Rotterdam	Jacqueline Vermaat
Utrecht	Willy Verbakel
Amersfoort	Esther Brink

3.2 Amsterdam – Bos en Lommer

Het westelijk deel van Amsterdam kent twee aandachtswijken. Buiten de ringweg ligt Amsterdam-Nieuw West en daarbinnen Bos en Lommer. De aandachtswijk Bos en Lommer bestaat uit twee delen, de wijk Bos en Lommer zelf en de wijk De Baarsjes. In Bos en Lommer staan relatief veel kleine huizen, waarvan de meeste sociale huurwoningen zijn. In vergelijking met de rest van Amsterdam kent de wijk een relatief groot aandeel jongeren en allochtonen, de inkomens zijn er lager en de werkloosheid is hoger. Ten slotte zijn er nauwelijks voorzieningen met een stedelijk karakter.

Bron: Leefbaarometer

3.2.1 Wijkaanpak

Het wijkactieplan van deze aandachtswijk bestaat uit twee delen, een deel voor de wijk Bos en Lommer en een deel van De Baarsjes.¹⁶ Het wijkactieplan is geconcretiseerd in een buurtuitvoeringsplan.¹⁷ In de wijk Bos en Lommer zijn in de periode voorafgaand aan de wijkaanpak al veel inspanningen gepleegd.

Een grote groep inwoners is afhankelijk van een uitkering en heeft geen of onvoldoende actieve aansluiting bij de maatschappij. Het buurtuitvoeringsplan besteedt nadrukkelijk aandacht aan deze groep. De maatregelen in het buurtuitvoeringsplan zijn voornamelijk een intensivering van de al bestaande aanpak, mogelijk gemaakt door het additioneel beschikbaar gekomen geld. Het buurtuitvoeringsplan voorziet in het uitbreiden van bestaande en succesvolle projecten. Tevens wordt een aantal onderwerpen opgepakt waar tot nog toe geen aandacht aan besteed kon worden.

Fysieke maatregelen

In grote delen van Bos en Lommer wordt in de periode 2008-2018 de woningvoorraad verbeterd. In grote delen van Bos en Lommer vergt ook herinrichting en verbetering van het beheer van de openbare ruimte extra aandacht. Ten slotte moet het verbeteren van het winkelgebied en de aanpak van bedrijventerrein Landlust leiden tot een beter economisch klimaat dan bij het begin van de wijkenaanpak.

In De Baarsjes zijn het verbeteren van de kwaliteit van de (relatief) omvangrijke particuliere huurwoningvoorraad en het creëren en verbeteren van de openbare ruimte de belangrijkste opgaven. Dit laatste moet bereikt worden door het realiseren van vijfhonderd inpandige parkeerplekken, door het openstellen van de niet-toegankelijke groene binnenterreinen en door het beter toegankelijk maken van de oevers en de waterkanten.

Sociaal, veiligheid en economie

In Bos en Lommer is de ontwikkeling van talenten een rode draad in de wijkenaanpak. Twee pilots van brede scholen worden uitgewerkt in nauwe samenspraak met onderwijs-, sport-, welzijns- en cultuurinstellingen. Bij het ondersteunen van ouders met de opvoeding gaat het

voetnoot

¹⁶ Stadsdeel Bos en Lommer, *Werk in uitvoering; naar een wijkactieplan Bos en Lommer*, 9 oktober 2007.

¹⁷ Stadsdeel Bos en Lommer, *Buurtuitvoeringsplan Bos en Lommer 2008-2009; start van de wijkaanpak*.

stadsdeel de relatie leggen met burgerschap, vrijwilligerswerk en doorgeleiding richting werk. Op het gebied van veiligheid wordt gewerkt aan het versterken van de preventie en hulp bij dreigend huiselijk geweld en wordt de aandacht voor hangjongeren verscherpt. Tevens worden buurtveiligheidsteams opgezet en wordt de overlast door zwerfafval aangepakt.

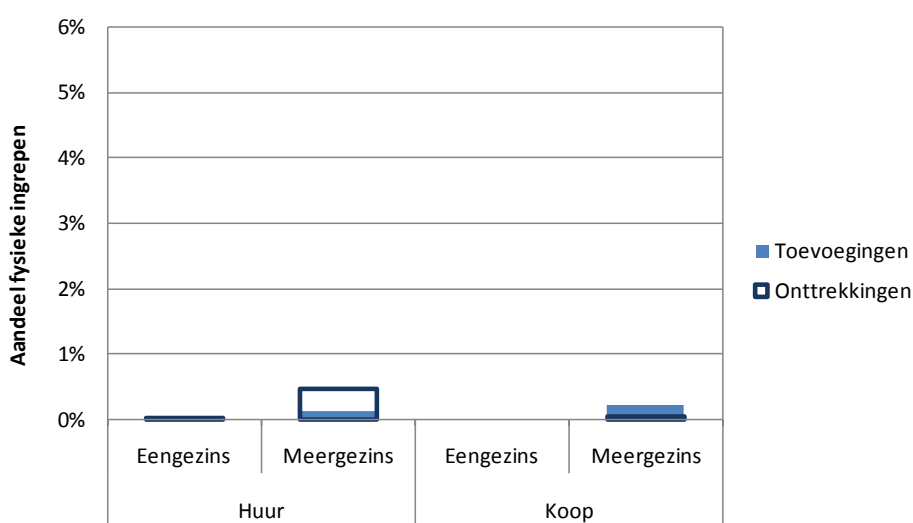
In de Baarsjes krijgen werk en economie de meeste aandacht. Er is de afgelopen jaren al veel ingezet om de buurteconomie te versterken, bijvoorbeeld door het Ondernemershuis West en actieve branchering om de buurten aantrekkelijk te maken. In het kader van de wijkenaanpak moet de creatieve en ambachtelijke bedrijvigheid uitgebreid en versterkt worden via investeringen in manifestaties, promotie en het realiseren van kleinschalige en betaalbare bedrijfsruimten. Er wordt al gewerkt aan een Achter-de-Voordeuraanpak, die in het kader van de wijkenaanpak uitgebreid zal worden. Daarnaast worden experimenten ontwikkeld om overbewing tegen te gaan.

3.2.2 Ontwikkelingen in de wijk

Ondanks dat de gemiddelde leefbaarheid in Bos en Lommer tussen 2006 en 2008 'matig' is gebleven, heeft de leefbaarheid zich positief ontwikkeld. In Figuur 2.2 is te zien dat deze positieve ontwikkeling voornamelijk op het conto van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling te schrijven is. Deze vooruitgang wordt veroorzaakt door een relatief sterke afname van de aandelen lage inkomens, laagopgeleiden, werklozen en allochtonen. Op de veiligheidsdimensie is een kleine positieve ontwikkeling te zien, die kleiner is in vergelijking met de meeste andere aandachtswijken. De woningvoorraad in Bos en Lommer is ongeveer evenveel verbeterd als in de meeste andere aandachtswijken.

In vergelijking met de 28.000 woningen die in Bos en Lommer staan, was het aantal sloop/nieuwbouw in 2006 en 2007 beperkt. In die jaren zijn ongeveer 140 woningen onttrokken aan de voorraad (0,5% tegenover 3% gemiddeld in de aandachtswijken), terwijl er circa honderd zijn toegevoegd (eveneens 3% gemiddeld in de aandachtswijken). De onttrekkingen zijn overwegend meergezinsuurwoningen geweest, terwijl er merendeels meergezinskoopwoningen zijn toegevoegd.

Figuur 3.1 Aandeel sloop/nieuwbouw in Bos en Lommer naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

Veel van de sociaaleconomische ingrepen in het wijkactieplan zijn intensiveringen van bestaand beleid. Het veiligheidsbeleid om bijvoorbeeld overlast van jongeren tegen te gaan en

het inzetten van buurtveiligheidsteams bestond in 2006 en 2007 ook al. De vooruitgang op de overlastindicator is zichtbaar, maar te beperkt om in het kader van dit onderzoek te worden meegenomen. Economisch beleid bestond vooral uit het stimuleren van bedrijvigheid en het aanpakken van de grote leegstand van winkels. Opvallend is dat de werkloosheid in de aandachtswijk meer dan gemiddeld gedaald is. Met name in De Baarsjes is al langere tijd sprake van een gentrification-achtig proces, wat betekent dat een instroom van een relatief jonge en hoogopgeleide bevolking plaatsvindt. De meer dan gemiddelde daling van de werkloosheid hangt samen met deze instroom van nieuwe bewoners, die relatief minder vaak werkloos zijn in vergelijking met de oude, lager opgeleide bevolking.

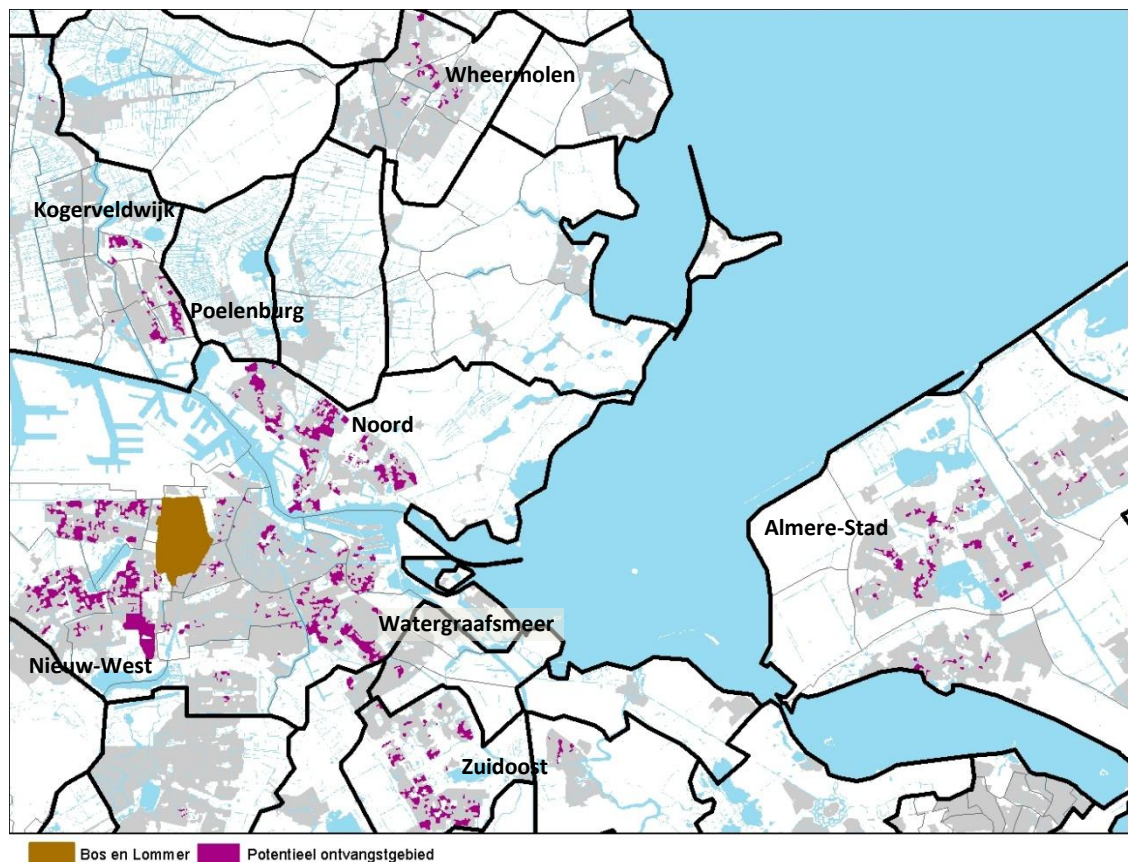
3.2.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

In tabel 2.5 is af te lezen dat de volgende zoekgebieden relevant lijken te zijn:

1. In aanliggend gebied zijn er buurten waar de ontwikkeling van de bevolkingssamenstelling wat achterblijft.
2. In de stad zijn specifieke buurten waar de veiligheid zich niet goed heeft ontwikkeld, waaronder een aantal andere aandachtswijken.
3. In de regio zijn specifieke buurten waar de ontwikkeling van de leefbaarheid in het algemeen minder gunstig is geweest.

In Figuur 3.2 zijn de gebieden in Amsterdam en omgeving weergegeven, waar de ontwikkeling van de leefbaarheid minder gunstig is geweest.

Figuur 3.2 Potentiële ontvangstgebieden voor Bos en Lommer

In deze gebieden kan mogelijk sprake zijn geweest van een waterbedeffect vanuit Bos en Lommer. De gebieden die zich niet goed hebben ontwikkeld, liggen voornamelijk in de aan-

dachtswijken Nieuw-West en Noord. Verder zijn er van dit soort ook gebieden in de Watergraafsmeer en in Stadsdeel Zuidoost te vinden. Met betrekking tot de gebieden in de regio die zich minder gunstig hebben ontwikkeld, liggen er circa 50 in Almere (vooral verspreid in Almere-Stad) en ongeveer 15 in Zaanstad (in en rond de aandachtswijk Poelenburg en in de Kogerveldwijk) en Purmerend (in Wheermolen en het noordelijk daaraan gelegen Overwhere).

In totaal zijn in Amsterdam en omgeving 270 potentiële ontvangstgebieden gevonden waar de leefbaarheid zich minder gunstig ontwikkeld heeft. In Tabel 3.1 is weergegeven of die zich negatief hebben ontwikkeld op de indicatoren waar Bos en Lommer zich positief op ontwikkeld heeft. Vijfendertig van de potentiële ontvangstgebieden hebben zich op andere dan deze indicatoren negatief ontwikkeld (vooral veiligheid). Dat betekent dat de minder gunstige ontwikkeling in deze 35 gebieden niet plausibel in verband kan worden gebracht met de verbetering in Bos en Lommer. Met de andere gebieden zou een relatie kunnen bestaan doordat mensen vanuit Bos en Lommer zijn verhuisd naar die gebieden. Om daar enig zicht op te krijgen wordt hierna gekeken naar verhuisbewegingen vanuit Bos en Lommer naar deze potentiële ontvangstgebieden.

Tabel 3.1 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator*

	Aanliggend	Stad	Regio	Totaal
Toename aandeel lage inkomens	3	27	11	41
Toename aandeel lage opgeleiden	4	58	43	105
Toename aandeel werklozen	0	61	50	111
Toename aandeel allochtonen	3	105	71	179
Geen van dit allen	4	28	3	35
Totaal gebieden	12	166	92	270

*De ontwikkeling van de indicatoren is relatief ten opzichte van de regionale ontwikkeling

3.2.4

Verhuizingen

In totaal zijn in 2006 en 2007 bijna 4.300 adreswijzigingen doorgegeven van bewoners van Bos en Lommer. Dit betekent dat ongeveer 15% van de wijkbevolking is verhuisd. Gezien het beperkte aantal gesloopte woningen is het overgrote deel van deze verhuizingen door andere redenen dan sloop veroorzaakt. Die 15% is ongeveer gelijk aan het gemiddelde van 16% in de twaalf geselecteerde aandachtswijken. Veertien procent van de verhuizers is in Bos en Lommer blijven wonen. Aangezien het gemiddelde van de geselecteerde wijken op 11% ligt is dat relatief veel. Een derde van de verhuizers is in een gemeente buiten de regio Amsterdam gaan wonen. Dit deel van de verhuizingen wordt verder buiten beschouwing gelaten, aangezien de kans op het veroorzaken van een waterbedeffect door deze verhuizers te verwaarlozen is. Een derde deel van de verhuizingen is gelijk aan het gemiddelde van de twaalf geselecteerde aandachtswijken.

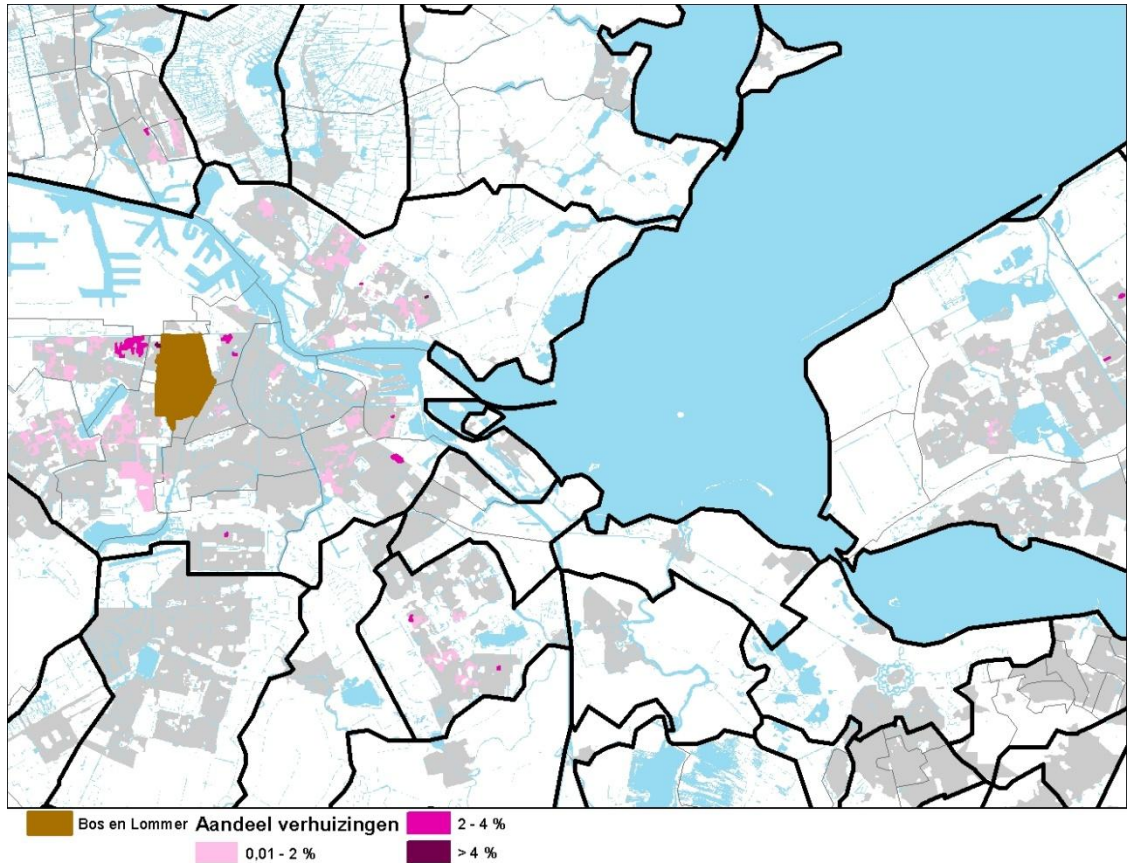
Ongeveer zeven procent van de verhuizingen uit Bos en Lommer is terechtgekomen in een potentieel ontvangstgebied. Ook dat is gelijk aan het gemiddelde van de geselecteerde wijken. In verhouding met de omvang van de woningvoorraad van de potentiële ontvangstgebieden is deze instroom gelijk aan 7‰, wat andermaal gelijk is aan het gemiddelde over de twaalf geselecteerde wijken. In de vorige paragraaf zijn 235 potentiële ontvangstgebieden geselecteerd die mogelijk last hebben gehad van een waterbedeffect. In 174 van deze gebieden heeft geen instroom vanuit Bos en Lommer plaatsgevonden, de kans op het voorkomen van een waterbedeffect vanuit Bos en Lommer wordt bij deze gebieden nihil geacht. In

15 van de overgebleven gebieden is de instroom als aandeel van de woningvoorraad 2% of meer geweest.

tabel 3.2 Verhuisanalyse Bos en Lommer

Mutatiegraad :	15%		
Waarvan :	in de wijk:	14%	
	uit de wijk:	86%	
waarvan naar:	elders in het land:	32%	
	elders in de regio:	12%	
	elders in de stad:	56%	
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	7%	
	waarvan # met instroom > 2%:	15	waarvan 4 in de omgeving, 2 in Almere, 1 in Zaanstad en 1 in Hoofddorp

figuur 3.3 Ontvangstgebiedjes naar sterkte van de verhuisrelatie met Bos en Lommer

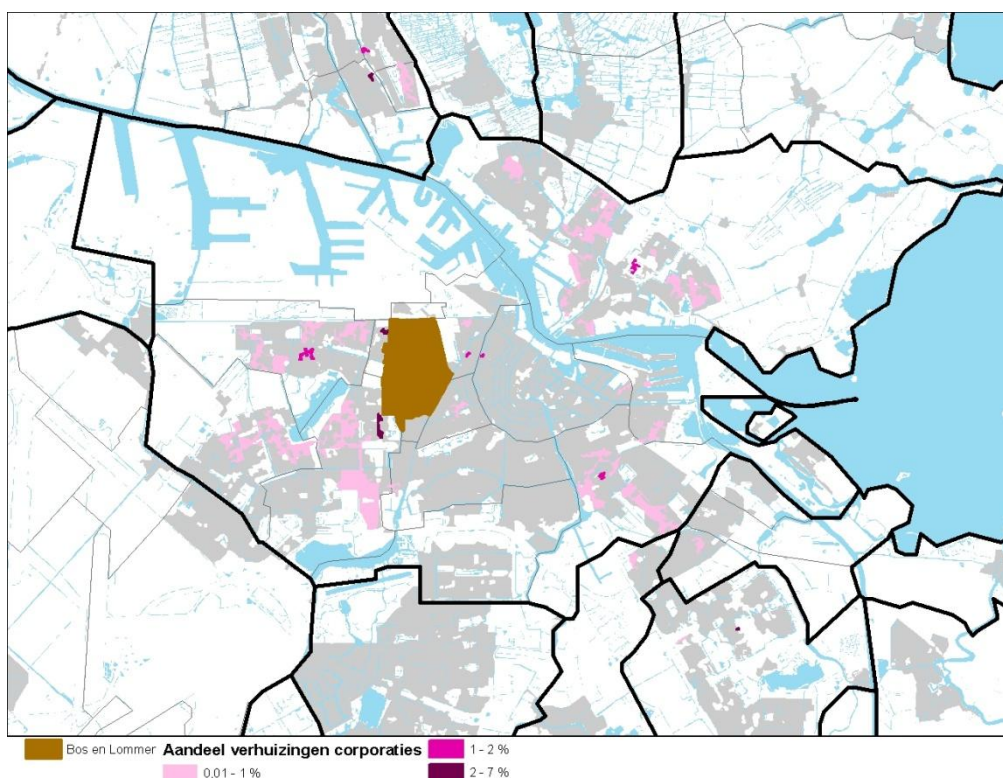

Het zwaartepunt van de gebiedjes met een relatief substantiële relatie ligt in de omgeving van Bos en Lommer, namelijk in De Kolenkit, Staatsliedenbuurt, Slotermeer-Noordoost en de Frederik Hendrikbuurt. Alleen De Kolenkit ligt in het gebied dat als aanliggend is gedefinieerd. In Amsterdam zijn verder gebiedjes met een wat substantiëlere relatie te vinden in Zuidoost (Bijlmer en Gein), Amsterdam-Noord (Nieuwendam-Noord en Buikslotermeer), Middenmeer, Buitenveldert en de Indische Buurt. Buiten Amsterdam zijn er in Purmerend (Burgermeesterbuurt, onmiddellijk naast de aandachtswijk Poelenburg), Almere (Tussen de Vaarten en Bouwmeesterbuurt) en Hoofddorp (Oost) gebiedjes met een relatief substantiële relatie. In figuur 3.3 staan de ontvangstgebiedjes met een instroom vanuit Bos en Lommer weergegeven. De donkerkleurige hebben een relatief substantiële relatie met Bos en Lommer.

3.2.5 Aard van de verhuizingen

In de voorgaande paragraaf is de relatie van Bos en Lommer met gebiedjes waar de leefbaarheid zich minder gunstig ontwikkeld heeft geschetst. Op basis van gegevens over verhuizingen van en naar corporatiewoningen kan deze relatie verder worden ingekleurd. Hiervoor wordt gekeken wordt naar verhuizingen van lagere inkomensgroepen¹⁸ en stadsvernieuwingsurgen-ten¹⁹ vanuit een woning in Bos en Lommer.

Figuur 3.4 Ontvangstgebiedjes naar sterkte van de verhuisrelatie (corporatiewoningen) met Bos en Lommer

voetnoot

¹⁸ Hier gedefinieerd als huishoudens die recht hebben op huurtoeslag.

¹⁹ Huishoudens die wegens sloop hun woning gedwongen moesten verlaten

Door de corporaties zijn in 2006 en 2007 circa 1.100 verhuizingen geregistreerd van lage inkomens en stadsvernieuwingsurgenten binnen het corporatiebezit. Daarvan is 23 procent binnen Bos en Lommer blijven wonen, 13 procent is naar aanliggende buurten verhuisd, 54 procent naar een andere wijk in Amsterdam en 11 procent naar één van de omliggende gemeenten in Amsterdam.²⁰

Negen procent van de verhuisstroom van stadsvernieuwingsurgenten en lage inkomens vanuit Bos en Lommer is gericht op één van de potentiële ontvangstgebieden. In de vorige paragraaf is gebleken dat van alle verhuizers uit Bos en Lommer vier procent een woning in één van de potentiële ontvangstgebieden betrokken heeft. In verhouding zijn mensen met een lager inkomen en stadsvernieuwingsurgenten vaker verhuisd naar gebieden met een minder gunstige leefbaarheidsontwikkeling dan mensen met een hoger inkomen.

In vier gebiedjes is de instroom van de lage inkomens en urgenten als aandeel van de woningvoorraad twee procent of meer geweest. Deze gebiedjes liggen in De Kolenkit, Overtoomse Veld, de Bijlmer en de Burgermeesterbuurt in Zaanstad. Daarnaast zijn er nog zes gebiedjes waar de instroom tussen de één en twee procent ligt: in Slotermeer-Zuidwest, de Frederik Hendrikbuurt, de Jordaan, Frankendael in de Watergraafsmeer, Buikslotermeer in Amsterdam-Noord en in het Hoornseveld, vlakbij de aandachtswijk Poelenburg in Zaanstad (zie ook Figuur 3.4).

3.2.6 Conclusie

Bos en Lommer heeft zich vooral positief ontwikkeld op de dimensie bevolkingssamenstelling. De ontwikkeling op de dimensie veiligheid is niet bijzonder te noemen. De negatieve ontwikkelingen elders in de stad op deze dimensie zijn dan ook niet plausibel te relateren aan ontwikkelingen in Bos en Lommer. Dat is mogelijk anders voor de bevolkingssamenstelling. De positieve ontwikkelingen op deze dimensie zijn voor een deel het gevolg van de ontwikkeling van de bevolking zelf (meer mensen hebben werk gekregen en meer mensen hebben daarmee een hoger inkomen gerealiseerd) en deels door selectieve processen van in- en uitstroom.

Bos en Lommer lijkt in toenemende mate interessant te zijn als vestigingsgebied voor meer kansrijke huishoudens. Dat komt voor een deel door de ontwikkeling elders in Amsterdam – waar de prijzen (voor de kredietcrisis) dusdanig zijn gestegen dat het voor veel starters lastig is om daar een woning te bemachtigen. Voor een ander deel komt het ook door de fysieke verbeteringen in de woningvoorraad en woonomgeving van Bos en Lommer die al eerder zijn uitgevoerd. Waar de uitstroom geconcentreerd in andere wijken terecht is gekomen, kan dat daar hebben geleid tot een verslechtering (of verminderde verbetering) van de leefbaarheid.

De positieve ontwikkelingen in Bos en Lommer op de dimensie bevolkingssamenstelling zijn voor een deel te relateren aan beleid – bijvoorbeeld waar dat beleid is gericht op het versterken van de economische structuur en kansen voor de bewoners. Voor een groot deel is de ontwikkeling vermoedelijk meer autonoom tot stand gekomen.

De indruk is dat de uitstroom van lagere inkomens en stadsvernieuwingsurgenten behoorlijk gespreid is over de aanliggende buurten, de stad en de regio. Er is slechts een beperkt aantal gebieden waar de instroom van deze groepen uit Bos en Lommer wat groter is geweest: De Kolenkit, Staatsliedenbuurt, Slotermeer-Noordoost en de Frederik Hendrikbuurt. In kwantitatieve zin kan die instroom echter niet direct verantwoordelijk zijn voor de minder positieve

voetnoot

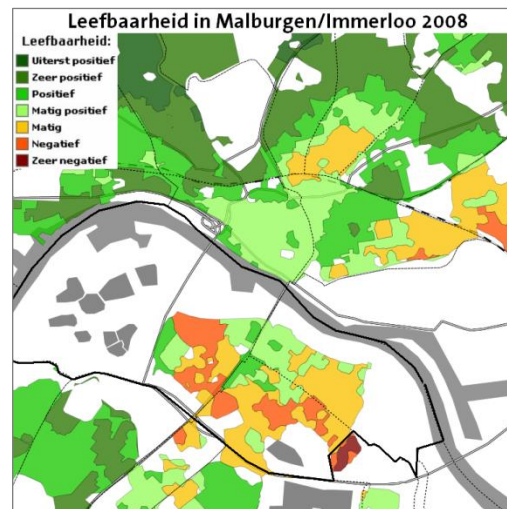
²⁰ Aangezien de corporaties alleen de verhuizingen binnen hun bezit registreren is niet bekend hoe groot het aantal is dat naar de rest van Nederland is verhuisd.

ontwikkeling in de ontvangstgebieden. Als de uitstroom van de minder kansrijke huishoudens uit andere wijken echter eenzelfde selectiviteit laat zien, kan de gezamenlijke invloed wel van belang zijn geweest. Daarmee worden met deze exercitie wel kwetsbare gebieden zichtbaar. De vroegtijdige identificatie van dergelijke gebieden kan helpen om te voorkomen dat de ontwikkelingen daar te zeer doorslaan in negatieve richting. Vooral nog lijkt de druk vooral te zijn gericht op de reeds bekende wijken: Nieuw-West en Noord. De uitstraling in de regio (vooral Almere, Zaanstad en Purmerend) verdient aandacht.

3.3 Arnhem – Malburgen/Immerloo

Aan de zuidoever van de Rijn ligt de naoorlogse wijk Malburgen. Al voor de oorlog waren er plannen om Arnhem richting het zuiden uit te breiden. Wegens de naoorlogse woningnood zijn de oorspronkelijke plannen van een ruim opgezette wijk met veel eengezinswoningen, groen en singels niet gerealiseerd. Er moest immers snel en goedkoop worden gebouwd. Het gevolg was een hoger woningaantal, meer flats en versnipperd groen. De woningvoorraad bestaat voor zestig procent uit portieketageflats en voor tachtig procent uit sociale huurwoningen. Begin jaren negentig kwam de leefbaarheid in Malburgen onder druk te staan door inbraak, criminaliteit, vandalisme, drugsgebruik en zwerfvuil, maar ook door de terugloop van voorzieningen.

Bron: Leefbaarometer

3.3.1 Wijkaanpak

Als gevolg van de negatieve ontwikkelingen in de wijk hebben de gemeente, corporatie en de bewoners eind jaren negentig het Ontwikkelingsplan Malburgen opgesteld. Het Ontwikkelingsplan is in 2000 van start gegaan en zou een looptijd van vijftien jaar hebben. Uitvoering van het plan moest leiden tot onder andere meer variatie in de woningvoorraad, meer woningen en vergroting van het inwoneraantal om voor een breder draagvlak van de voorzieningen te zorgen, grotere sociale samenhang, meer groen en water in de buurt, veilige verkeersroutes, meer werkgelegenheid en een beter imago van de wijk. De bestaande afspraken vormen de basis van het wijkactieplan.

Fysieke maatregelen

De wijkaanpak in Malburgen gaat samen met flinke investeringen in de woningvoorraad en de openbare ruimte. Het doel van die investeringen is een gedifferentieerd aanbod van woningen, die mogelijkheden bieden voor een wooncarrière binnen de wijk en een gemengde bevolkingssamenstelling. Er worden 1.250 woningen gesloopt, 3.000 woningen gebouwd, 3.000 woningen gerenoveerd en er wordt gestreefd naar een aandeel koopwoningen van 50%. Verder wordt de openbare ruimte opnieuw ingericht met aandacht voor speelgelegenheden en het mogelijk maken voor de buurtbewoners 'elkaar te ontmoeten'.

Sociaal, economie en veiligheid

De maatregelen in de wijk zijn niet alleen fysiek georiënteerd. Er wordt ook ingezet op het stimuleren van de wijk economie. De winkels worden geconcentreerd op drie plaatsen en er zullen woonwerkruimtes en een bedrijfsverzamelgebouw gerealiseerd worden. Voor de lokale werklozen wordt op drie manieren getracht ze te laten participeren in de maatschappij: door regulier werk, door regulier werk met plaatsings subsidies of door werken met behoud van uitkering.

De onveiligheid in de wijk wordt aangepakt via meer toezicht op straat, waarbij wordt gestreefd naar een 'afgestemde inzet van de wijkagent, wijktoezichthouder, stadswacht en de wijkonderhoudsploeg'. Particuliere beveiliging wordt niet uitgesloten. Ook beter beheer en betere kwaliteit van de openbare ruimte moeten bijdragen aan een gevoel van veiligheid.

Daarvoor wordt gedacht aan bijvoorbeeld meer 'toezicht op vervuiling, woongedrag en naleving van verkeersregels'. Ten slotte biedt het inzetten van de methodiek van integrale handhaving de mogelijkheid om mensen die zich onttrekken aan de regels, actief en verplichtend te benaderen.

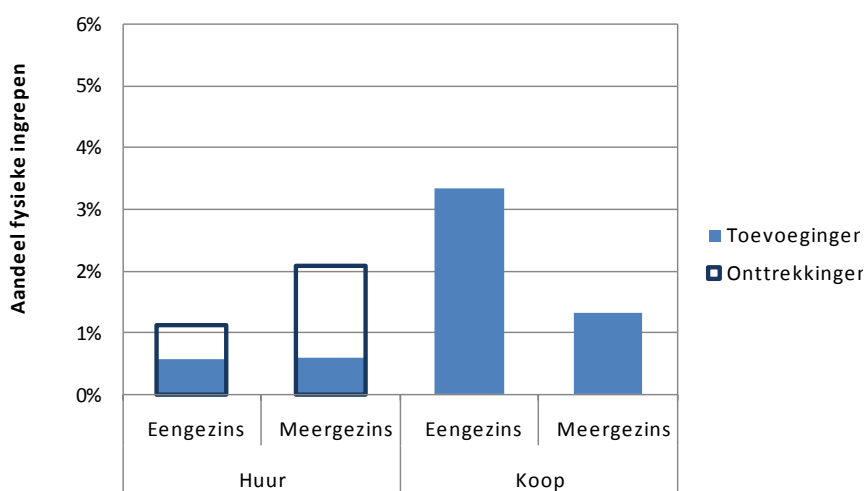
De aanpak van de integratieproblematiek is stedelijk. Daarin wordt getracht het wettelijk aantal inburgeringstrajecten aan te bieden en 'de ontmoeting tussen bewoners te stimuleren met als doel de sociale cohesie te bevorderen'. Met 'achter de voordeur'-activiteiten wordt getracht individuen en gezinnen te helpen om hun problemen te verminderen of zelfs op te lossen.

3.3.2 Ontwikkelingen in de wijk

De leefbaarheid in Malburgen en Immerloo heeft zich in de periode 2006-2008 zeer positief ontwikkeld van een score 'negatief' in 2006 tot een gemiddelde score 'matig' in 2008. In Figuur 2.2 kan worden gezien dat die positieve ontwikkeling voor het grootste deel wordt bepaald door een verbetering op de sociaaleconomische dimensie en op de dimensie veiligheid. Ook de woningvoorraad is vergeleken met de andere aandachtswijken behoorlijk verbeterd. De dimensie 'publieke ruimte' laat vooralsnog geen verbetering zien. Als naar de afzonderlijke indicatoren wordt gekeken, valt vooral de relatief sterke afname van het aandeel werklozen en allochtonen op, alsmede een vermindering van de overlast.

In de periode 2006-2007 zijn ook veel van de galerijflats opgeknapt. Er is ook al behoorlijk gesloopt en gebouwd in de wijk. Er zijn 200 (huur)woningen onttrokken aan de voorraad en 360 woningen toegevoegd, voornamelijk koopwoningen. Gezien de voorraad van circa 7.500 woningen, zijn dit in twee jaar tijd behoorlijke aantallen. Naar de indruk van de gemeente zijn veel van de wijkbewoners die gedwongen hun woning moesten verlaten, in de wijk blijven wonen – en ook meer dan in andere aandachtswijken het geval was.

figuur 3.5 Aandeel sloop/nieuwbouw in Malburgen/Immerloo naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

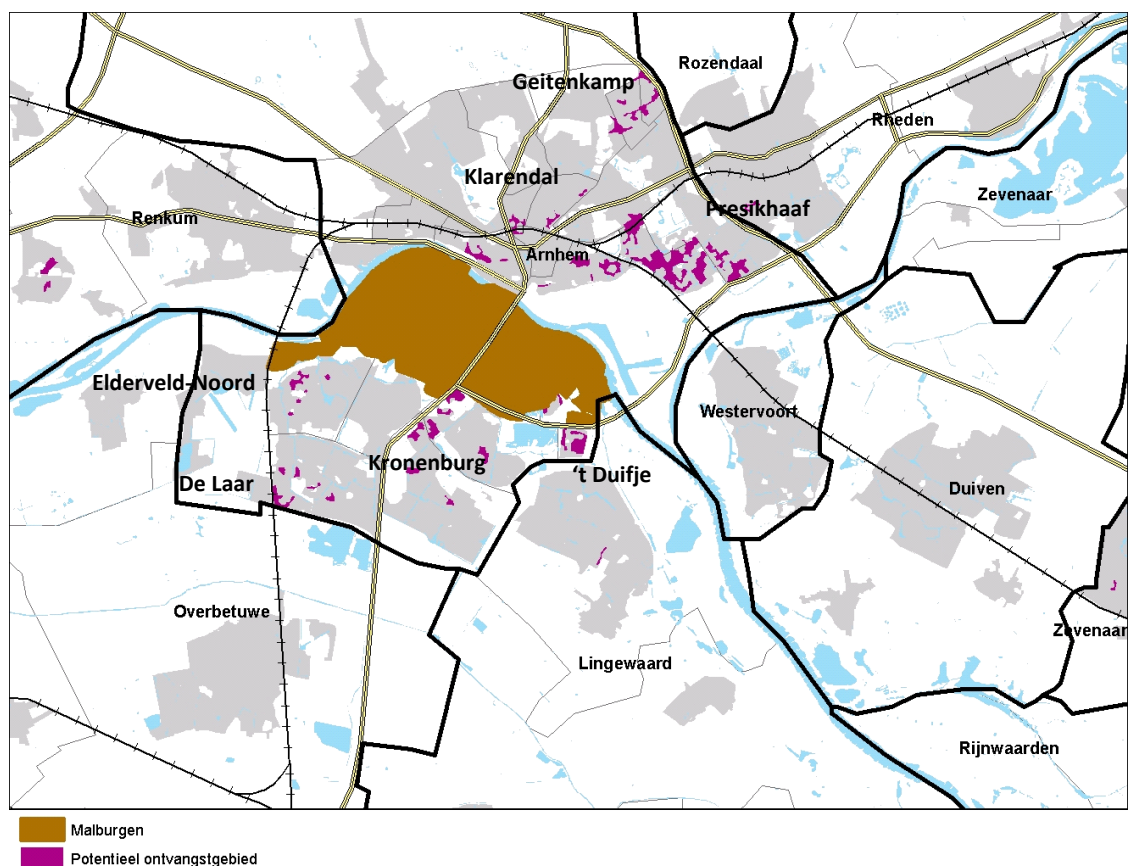
3.3.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

In tabel 2.5 is aangegeven dat voor Malburgen/Immerloo twee zoekgebieden voor mogelijke waterbedeffecten vooral relevant lijken te zijn: het aanliggende gebied en elders in de stad. In het aanliggende gebied zijn er indicaties voor een minder gunstige ontwikkeling op de dimen-

sie 'samenstelling van de bevolking'. Verder is er een aandachtswijk met een minder gunstige ontwikkeling in de periode 2006-2008 en is er sprake van een of meer specifieke andere wijken elders in de stad met een minder gunstige ontwikkeling – in het bijzonder op de dimensie 'samenstelling van de bevolking'.

In figuur 3.6 zijn de gebieden in Arnhem aangegeven waar de ontwikkelingen minder gunstig zijn geweest en waar dus mogelijk sprake zou kunnen zijn geweest van een waterbedeffect vanuit Malburgen/Immerloo. In het aanliggende gebied lijkt het vooral te gaan om enkele buurten ten zuiden van Malburgen/Immerloo: Elderveld Noord, Kronenburg en 't Duifje. Wat verder weg in de stad is ook Presikhaaf te onderscheiden als gebied waar het nog wat minder is gegaan in de periode 2006-2008. Verder aan de noordkant is De Geitenkamp een potentieel ontvangstgebied en verder ten zuiden zou De Laar hiervoor in aanmerking kunnen komen.

figuur 3.6 Potentiële ontvangstgebieden voor Malburgen/Immerloo

In Tabel 3.3 is weergegeven of de potentiële ontvangstgebiedjes – in totaal onderscheiden we zo'n 45 clusters binnen de buurten die in figuur 3.6 zijn benoemd – zich in negatieve zin hebben ontwikkeld op de indicatoren die in Malburgen/Immerloo een vooruitgang hebben laten zien. Daarin valt allereerst op dat er in geen van deze gebiedjes een substantiële toename van de overlast is geweest. Dat is consistent met de uitkomsten die in hoofdstuk 2 zijn gepresenteerd. Het is daarmee niet waarschijnlijk dat er op grote schaal sprake is geweest van een verplaatsing van de overlast vanuit Malburgen naar andere wijken.

Dat zou anders kunnen zijn voor de bevolkingssamenstelling. In twee derde van de gebiedjes waar een minder gunstige ontwikkeling is gesignaleerd, is sprake van een relatief ongunstige ontwikkeling op twee indicatoren in die dimensie: het aandeel niet-werkende werkzoekenden

en het aandeel niet-westerse allochtonen. Als deze gebieden verhoudingsgewijs ook veel instroom vanuit Malburgen hebben gehad, zou dat op een waterbedeffect kunnen duiden. Om daar enig gevoel voor te krijgen, gaan we na wat de verhuisbewegingen vanuit Malburgen naar andere gebieden zijn geweest.

Tabel 3.3 Aantal ontvangstgebieden die achteruit zijn gegaan per indicator*. Bron: Stichting Atlas voor Gemeenten

	Aanliggend	Stad	Regio	Totaal
Toename aandeel werklozen	11	16	3	30
Toename aandeel allochtonen	11	18	2	31
Toename overlast	0	0	0	0
Geen van dit allen	1	4	0	5
Totaal gebieden	14	26	5	45

*De ontwikkeling van de bevolkingssamenstellingindicatoren is relatief ten opzichte van de regionale ontwikkeling

3.3.4 Verhuizingen

In 2006 en 2007 zijn 870 adreswijzigingen door bewoners van Malburgen/Immerloo doorgegeven. Als aandeel van de bevolking in de wijk komt dat uit op 13%. Die 13% verhuizingen ligt iets onder het gemiddelde dat in de geselecteerde wijken is aangetroffen (16%).

Tabel 3.4 Verhuisanalyse Malburgen/Immerloo. Bron: VROM/Cendris

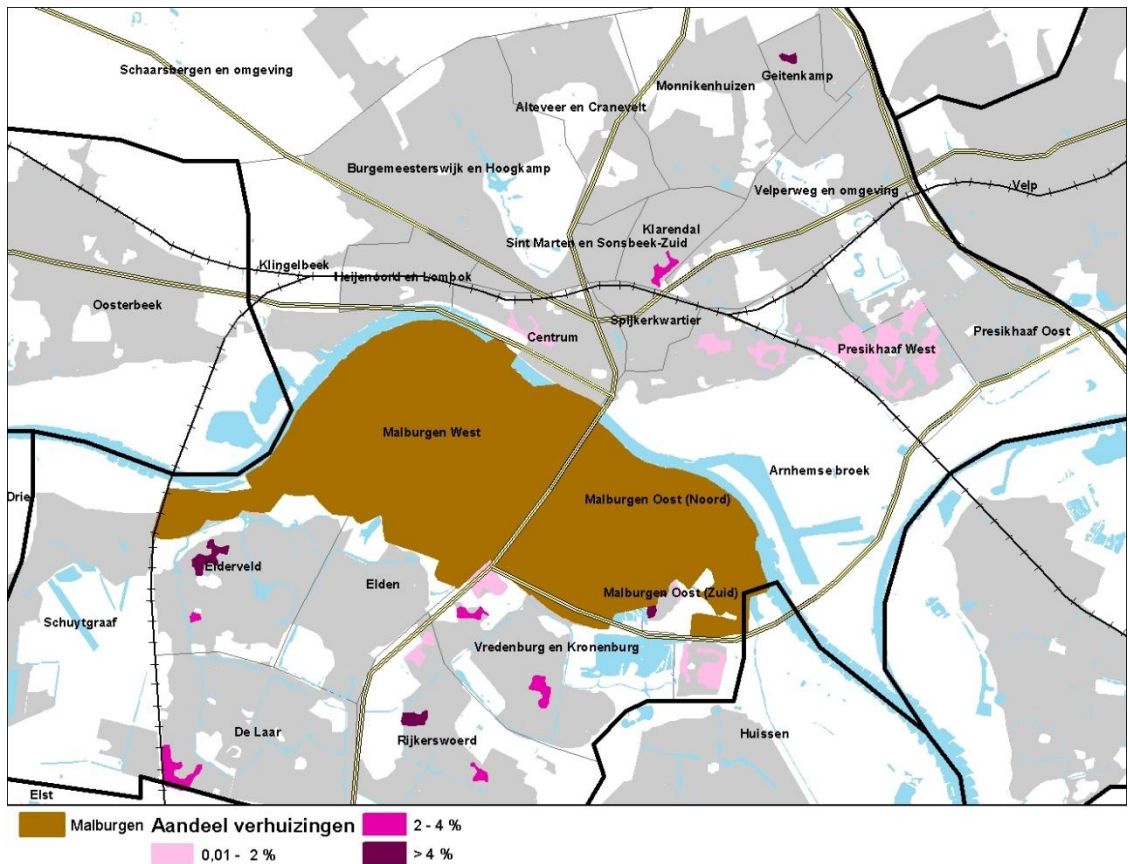
Mutatiegraad :	13%						
Waarvan :	in de wijk:	17%					
	uit de wijk:	83%					
	waarvan naar:	elders in het land:	32%				
		elders in de regio:	13%				
		elders in de stad:	55%				
	waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	11%				
		waarvan # met instroom > 2%:	11				waarvan 9 in aanliggend gebied

Zeventien procent van de verhuizingen heeft binnen de aandachtswijk plaatsgevonden. In vergelijking met de andere in dit onderzoek geselecteerde, aandachtswijken is dat relatief veel. Het gemiddelde voor de geselecteerde wijken ligt op circa 11% dat binnen de wijk verhuist. Het komt ook overeen met de eerder vermelde constatering van de gemeente dat veel van de gedwongen verhuizers in de wijk zelf zijn blijven wonen. Ongeveer een derde van de verhuizingen uit de wijk is gericht op een gemeente elders in het land. Die laten we hier verder buiten beschouwing. Een derde verhuizingen naar elders in het land ligt op het gemiddelde voor de geselecteerde wijken.

Elf procent van de binnen de regio verhuizende Malburgers is in 2006 en 2007 vertrokken naar één van de potentiële ontvangstgebiedjes, inclusief de andere aandachtswijken. Dat is vrij veel vergeleken met de andere geselecteerde wijken waarvoor het gemiddelde op 7% uitkomt. De gemeten instroom uit de aandachtswijk in de potentiële ontvangstgebiedjes is ook in relatie tot de omvang van de voorraad in die gebiedjes wat hoger dan gemiddeld en komt uit op 8%.

De instroom is in sommige van de ontvangstgebiedjes substantiëler dan in andere – hoewel de absolute aantallen vanzelfsprekend beperkt blijven. In 11 van de in figuur 3.6 aangegeven ontvangstgebiedjes bedraagt de instroom als aandeel van de woningvoorraad 2% of meer. Die gebiedjes liggen niet geclusterd in specifieke buurten of wijken, maar komen verspreid voor over de stad. Het zwaartepunt ligt echter ten zuiden van Malburgen – deels in aanliggend gebied: in Kronenburg, De Laar, Elderveld-Noord en twee gebiedjes die ten zuidoosten tegen de aandachtswijk aanliggen en die vermoedelijk nog bij Malburgen horen. Ten noorden van Malburgen zijn er relatief substantiële relaties met De Geitenkamp en Klarendal (zie figuur 3.7).

figuur 3.7 *Ontvangstgebiedjes naar de sterkte van de verhuisrelatie met Malburgen*

3.3.5 Conclusie

Er zijn geen aanwijzingen voor een verplaatsing van overlast uit Malburgen naar andere gebieden in en rond Arnhem. De meeste gebieden in Arnhem die er verhoudingsgewijs minder op vooruit zijn gegaan, zijn vooral op de dimensie bevolkingsaanwinst achtergebleven. Gezien de omvang van de verhuisstromen tussen Malburgen en die potentiële ontvangstgebieden is het niet plausibel om die ontwikkelingen geheel op het conto van Malburgen te

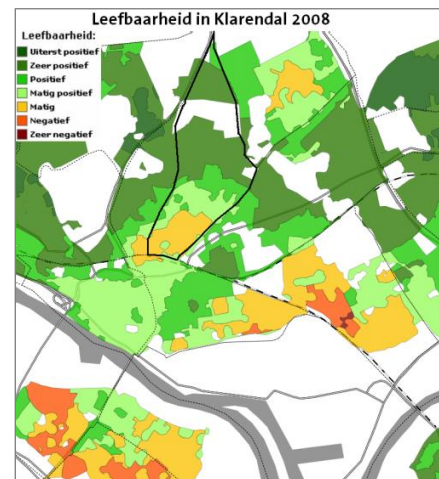
schrijven. Verhoudingsgewijs veel bewoners uit Malburgen die verhuizen, blijven in de eigen wijk wonen (17%). Dat betekent wel nog steeds dat de meerderheid – net als bij de andere aandachtswijken – uit de wijk wegtrekt.

De verhuisstroom uit de wijk is niet erg geconcentreerd. Ongeveer een derde van de uitstroom gaat naar een andere stad. Tweederde van de uitstroom is gericht op een andere wijk in de stad. Van die tweederde komt een minderheid (11%) terecht in gebieden waar de ontwikkeling van de leefbaarheid achterblijft. Vergeleken met de andere geselecteerde wijken in deze studie is dat echter wel vrij veel. En hoewel de instroom in deze gebiedjes als aandeel van de huishoudens daar gering is – en de ontwikkeling dus zeker niet uitsluitend aan de instroom uit Malburgen kan worden toegeschreven – kan die instroom daar wel aan hebben bijgedragen. Dat blijft echter wel onzeker omdat de aard van de verhuizingen in deze casus (naar sociaaleconomische status bijvoorbeeld) onbekend is.

Niettemin is het wel passend om de gebieden waar een verhoudingsgewijs substantiële instroom plaatsvindt vanuit Malburgen, die al een niet erg positieve score hadden op de Leefbaarometer én die er verhoudingsgewijs minder op vooruit zijn gegaan in de periode 2006-2008 te kwalificeren als gebieden die in potentie kwetsbaar zijn. Waar ze al onderdeel zijn van andere aandachtswijken (Presikhaaf, Klarendal en het Arnhemse Broek) zal dat niet onopgemerkt voorbijgaan. Dat geldt ook voor wijken als De Geitenkamp die dan weliswaar geen aandachtswijk zijn vanuit het rijk, maar wel vanuit de gemeente zelf. Waar de gebieden een minder prominente plaats hebben in het beleid (zoals Eldersveld, Rijkerswoerd en Kronenburg ten zuiden van Malburgen), kan het aanleiding zijn om de ontwikkeling er met wat meer belangstelling te gaan volgen.

3.4 Arnhem – Klarendal

Aan de noordkant van het Arnhemse centrum ligt de oude volkswijk Klarendal. De wijk wordt gekenmerkt door een mix van monumentale gebouwen, hofjes, verborgen boerderijen, hoogstedelijke nieuwbouw en kleinschalige bedrijvigheid. Een behoorlijk deel van de wijk is ruim honderd jaar geleden gebouwd. In de jaren zeventig en tachtig is er in het kader van de stadsvernieuwing op omvangrijke schaal gese- neerd en vervangend gebouwd. De woningvoorraad bestaat voornamelijk uit kleine eengezinswoningen en meergezinswoningen. Negenenzeventig procent van de voorraad is een huurwoning.

Bron: Leefbaarometer

3.4.1 Wijkaanpak

Aan het einde van de vorige eeuw kende Klarendal een diverse bevolkingsopbouw met ar- moedeproblemen, sociaal isolement en was er sprake van een gebrekkige sociale infrastruc- tuur. De openbare ruimte verloederde, straten en huizen kenden achterstallig onderhoud en er waren grote problemen met de openbare orde. In het bijzonder waren er problemen met jongerengroepen, drugscriminaliteit en overlast. Deze problemen waren aanleiding om in 2000 een programma met de titel 'Klarendal Kom Op!' op te zetten, met vier centrale pro- gramma onderdelen: Schoon en heel, Veilig, Onderwijs en Samen leven. Vier jaar later was de constatering dat de goede weg was ingeslagen, maar dat de problemen nog niet opgelost wa- ren. Daarom kwam in 2004 het programma 'Klarendal Gaat Door' in werking, met de pro- grammaonderdelen Samen leven, Veiligheid, Schoon en heel en ruimtelijke en economische ontwikkeling van de wijk. Dit programma zou tot 2008 zou lopen. In 2007 is het wijkactieplan opgesteld, dat de basis vindt in de twee voorgaande programma's.

Fysieke maatregelen

Doordat in de jaren zeventig en tachtig in het kader van de stadsvernieuwing al een deel van de woningen is gesloopt en nieuwbouw is gerealiseerd, is er geen grootschalige fysieke her- structurering voorzien. Om een gevarieerder woningaanbod te creëren en een wooncarrière mogelijk te maken, worden huurwoningen verkocht en zal er nieuwbouw op inbreidingsloca- ties plaatsvinden. Gezien de structuur van de wijk zal dit op kleinschalig niveau worden aan- gepakt. Dit zal bijvoorbeeld gebeuren door de voorkant van de woningen direct aan de straat te situeren, waardoor de onoverzichtelijke achterpaden – die de toegang tot gebouwen en woningen zijn – niet meer gebruikt hoeven te worden. De openbare ruimte moet op niveau worden gebracht, en er gaat gehandhaafd worden op goed beheer van woningen en openbare orde. En ten slotte wordt de milieukwaliteit verbeterd en worden extra speelgelegenheden gerealiseerd.

Sociaaleconomische maatregelen

Met het concept Klarendal Modekwartier wordt een impuls gegeven aan de levendigheid en aan verbeteren van het imago van de wijk. Jonge modeondernemers wordt de ruimte geboden voor een combinatie van wonen en werken. De werkgelegenheid wordt verder gestimuleerd door bedrijvigheid mogelijk te maken. Daarnaast wordt op drie manieren getracht mensen aan het werk te krijgen: via regulier werk, via regulier werk met plaatsingsubsidies en via werken

met behoud van uitkering. Die laatste manier is een belangrijk instrument om participatie van bijstandsgerechtigden zonder kans op regulier werk tot stand te brengen.

De veiligheid in Klarendal is in de jaren voor de wijkaanpak verbeterd, wat blijkt uit een vermindering van de criminaliteit en een afname van het gevoel van onveiligheid (bron: wijkaactieplan Klarendal). Maar de veiligheidssituatie blijft broos, zo is de constatering in het wijkaactieplan. Daar worden in de wijkaanpak verschillende maatregelen voor getroffen. Zo wordt de methodiek van integrale handhaving ingezet, die de mogelijkheid biedt om mensen die zich onttrekken aan de regels, actief en verplichtend te benaderen door de hulpverleningsinstellingen. Daarnaast wordt gezorgd voor voldoende toezicht op straat. Ook beter beheer van de openbare ruimte draagt bij aan het gevoel van veiligheid. Bijvoorbeeld door toezicht op vervuiling, woongedrag en naleving van verkeersregels.

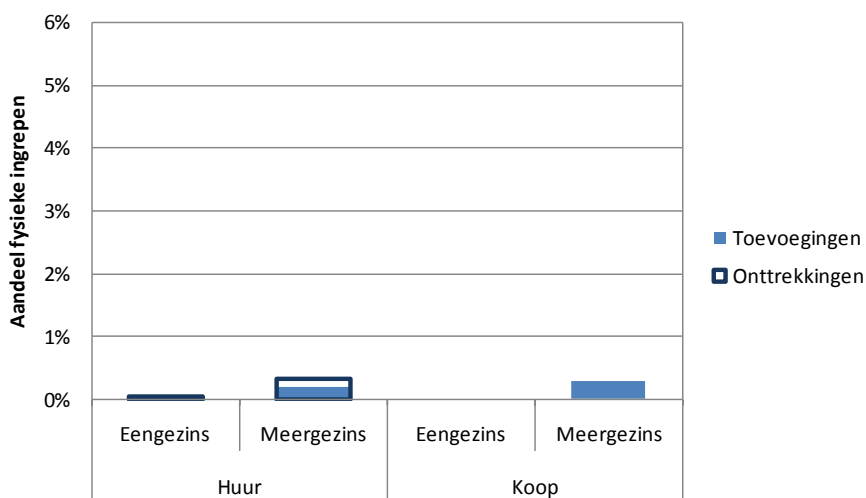
Er worden meer inburgeringstrajecten aangeboden en de ontmoeting tussen bewoners moet gestimuleerd worden om de sociale cohesie te bevorderen. Dit is een stedelijke aanpak. Ten slotte wordt met achter de voordeuractiviteiten getracht individuen en gezinnen te helpen om hun problemen te verminderen of zelfs op te lossen.

3.4.2 Ontwikkelingen in de wijk

Klarendal heeft zich de jaren 2006 en 2007, in vergelijking met de meeste andere aandachtswijken, zeer positief ontwikkeld op het gebied van de leefbaarheid. In 2008 is de gemiddelde leefbaarheid in de wijk 'matig'. Figuur 2.2 laat zien dat deze leefbaarheidsverbetering het gevolg is van een verbetering op de dimensies sociaaleconomische bevolkingssamenstelling en veiligheid. Wanneer naar de onderliggende indicatoren wordt gekeken, valt bij een vijftal een relatief positieve ontwikkeling te zien. Op de dimensie bevolkingssamenstelling gaat het om een relatief gunstige ontwikkeling voor wat betreft de aandelen lage inkomens, werklozen en allochtonen. Ook is er een relatief sterke toename van het aandeel hoogopgeleiden. Op veiligheidsgebied is de overlast sterk afgenomen.

In Klarendal staan zo'n 3.700 woningen. In de jaren zeventig en tachtig is er - zoals al eerder vermeld - flink gesloopt en vervangend gebouwd, waardoor de afgelopen jaren geen plannen tot grootschalige herstructurering zijn gemaakt. Dat is ook te zien in het beperkte aantal fysieke ingrepen in 2006 en 2007 (Figuur 3.8). De belangrijkste fysieke ingrepen hebben met het uiterlijk en de kwaliteit van de woningen en met de openbare ruimte te maken gehad.

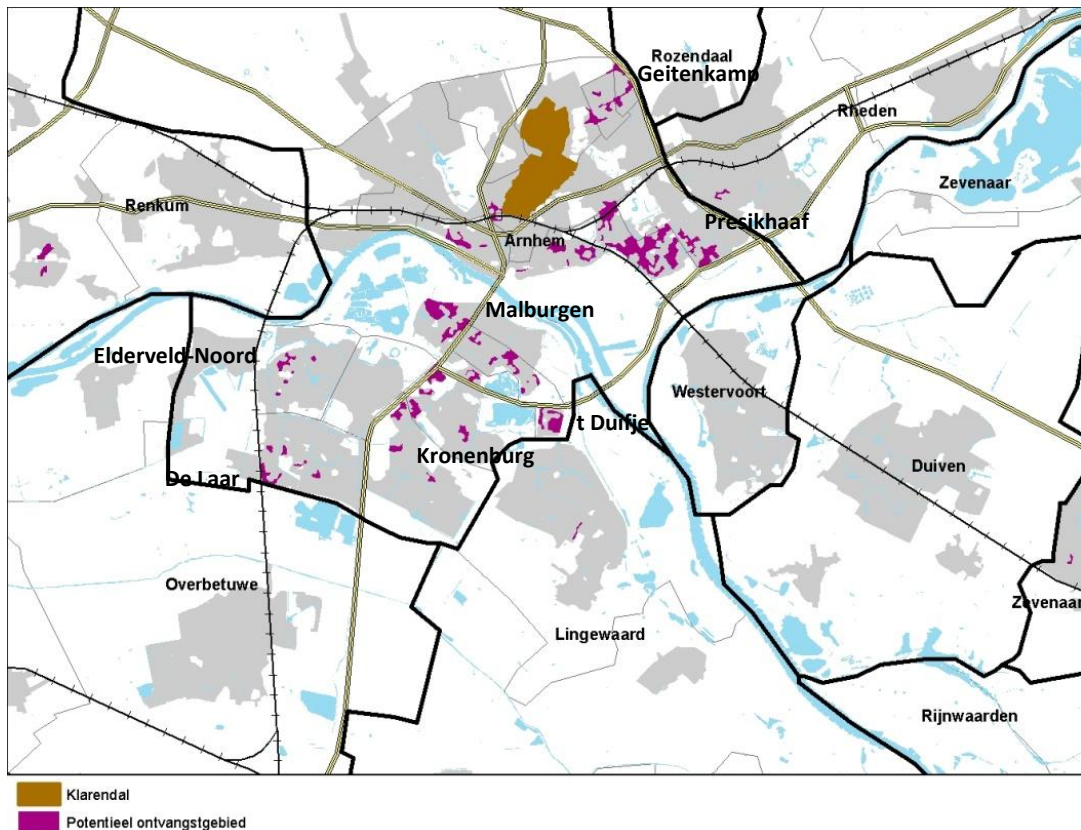
Figuur 3.8 Aandeel sloop/nieuwbouw in Bos en Lommer naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

3.4.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

Tabel 2.5 heeft laten zien dat voor Klarendal het zoekgebied voornamelijk elders in de stad ligt, en dat het daar gaat om indicaties van een minder gunstige ontwikkeling op de sociaal-economische bevolkingssamenstelling. In Figuur 3.9 is te zien dat gebieden – waar de leefbaarheidsontwikkelingen minder gunstig zijn geweest - veelal liggen in de andere aandachts-wijken Presikhaaf en Malburgen. Ook in de Geitenkamp, Het Broek en het resterende deel van Arnhem-Zuid zijn dit soort zogenaamde potentiële ontvangstgebieden te zien.

Figuur 3.9 Potentiële ontvangstgebieden voor Klarendal

In totaliteit zijn in Arnhem en omgeving 49 gebieden te identificeren waar de leefbaarheid relatief achteruit is gegaan. In Tabel 3.5 is af te lezen of deze potentiële ontvangstgebieden zich in negatieve zin hebben ontwikkeld op de indicatoren waar Klarendal een substantiële progressie heeft geboekt. Hierin valt onmiddellijk op dat in geen enkel van de potentiële ontvangstgebieden de overlast is toegenomen. De vermindering van de overlast in Klarendal lijkt dus – net als de vermindering van de overlast in Malburgen - niet in relatie te staan tot een toename van de overlast elders in de stad. De negatieve ontwikkeling heeft zich enkel voorgedaan op indicatoren uit de dimensie bevolkingssamenstelling. Dat betekent dat als er zich waterbedeefecten hebben voorgedaan, die voornamelijk betrekking zullen hebben op een verandering van de bevolkingssamenstelling en niet op een verplaatsing van overlast.

De gemeente onderschrijft bij navraag in het kader van dit onderzoek de uitkomst dat de overlast zich niet verplaatst heeft. Dit komt overeen met de eerdere constatering in tabel 2.5, dat de minder gunstige ontwikkeling in de stad voornamelijk samenhangt met de samenstelling van de bevolking. In veel van de potentiële ontvangstgebieden gaat het om een relatieve toename van het aandeel werklozen en/of het aandeel allochtonen. Om te kijken of er enige

relatie bestaat met de positieve ontwikkelingen in Klarendal wordt in de volgende paragraaf gekeken naar verhuisbewegingen vanuit Klarendal naar de potentiële ontvangstgebieden.

Tabel 3.5 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator*

	Aanliggend	Stad	Regio	Totaal
Toename aandeel lage inkomens	0	6	0	6
Toename aandeel werklozen	1	27	3	31
Toename aandeel allochtonen	1	34	2	37
Afname aandeel hoog opgeleiden	1	8	1	10
Toename overlast	0	0	0	0
Geen van dit allen	0	2	0	2
Totaal gebieden	2	42	5	49

*De ontwikkeling van de bevolkingssamenstellingindicatoren is relatief ten opzichte van de regionale ontwikkeling

3.4.4 Verhuizingen

Door bewoners van Klarendal zijn van 2006 tot 2008 bijna vijfhonderd adreswijzigingen doorgegeven. Dit betekent dat vijftien procent van de wijkbevolking is verhuisd. In vergelijking met de gemiddelde mutatiegraad van de andere geselecteerde aandachtswijken is dat ongeveer gelijk (namelijk zestien procent). Aangezien er nauwelijks woningen zijn gesloopt, zijn bijna al deze verhuizingen door andere redenen dan sloop ingegeven.

Negen procent van de verhuizingen heeft binnen Klarendal plaatsgevonden. In vergelijking met de elf procent van de twaalf in dit onderzoek besproken aandachtswijken is dat weinig. Liefst veertig procent van de verhuizers heeft een woonplaats buiten de regio Arnhem als bestemming gekozen. In vergelijking met het gemiddelde van de twaalf aandachtswijken van 33 procent is dat veel. Deze verhuizers worden in het resterende deel van dit hoofdstuk buiten beschouwing gelaten.

tabel 3.6 Verhuisanalyse Klarendal

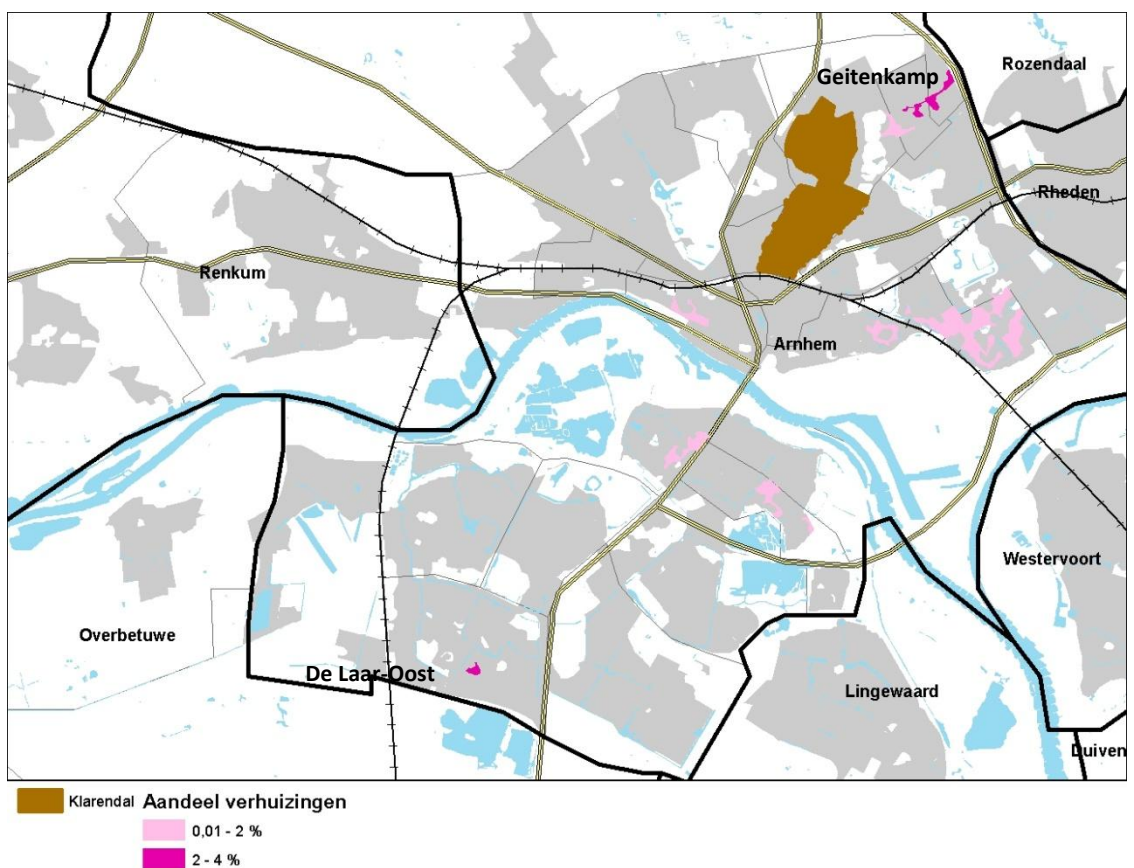
Mutatiegraad :	15%		
Waarvan :	in de wijk:	9%	
	uit de wijk:	91%	
waarvan naar:	elders in het land:	40%	
	elders in de regio:	15%	
	elders in de stad:	46%	
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	5%	
	waarvan # met instroom > 2%:	2	Geitenkamp De Laar-Oost

Van de bijna vijfhonderd geregistreerde verhuizingen is ongeveer drie procent naar één van de 49 potentiële ontvangstgebieden verhuisd, inclusief gebieden die liggen in de andere aandachtswijken, zoals Presikhaaf of Malburgen. Dit komt overeen met vijf procent van de verhui-

zingen uit de wijk, maar binnen de regio Arnhem. Dit is weinig in vergelijking met de andere onderzochte aandachtswijken, waarvoor het gemiddelde zeven procent is. De geregistreerde instroom in andere gebieden is ook als aandeel van de woningvoorraad daar lager dan gemiddeld bij de andere cases is aangetroffen, namelijk vier promille (in vergelijking met zes promille gemiddeld).

De instroom vanuit Klarendal is in sommige van de potentiële ontvangstgebiedjes groter dan in andere. In 36 van de – in de vorige paragraaf vastgestelde – 47 overgebleven gebieden is geen instroom geweest. In twee potentiële ontvangstgebieden is de instroom vanuit Klarendal als aandeel van de woningvoorraad van de ontvangstgebieden meer dan twee procent geweest. Deze gebiedjes liggen in De Geitenkamp en in De Laar-Oost, zoals in figuur 3.10 is te zien.

figuur 3.10 *Ontvangstgebiedjes naar sterkte van de verhuisrelatie met Klarendal*

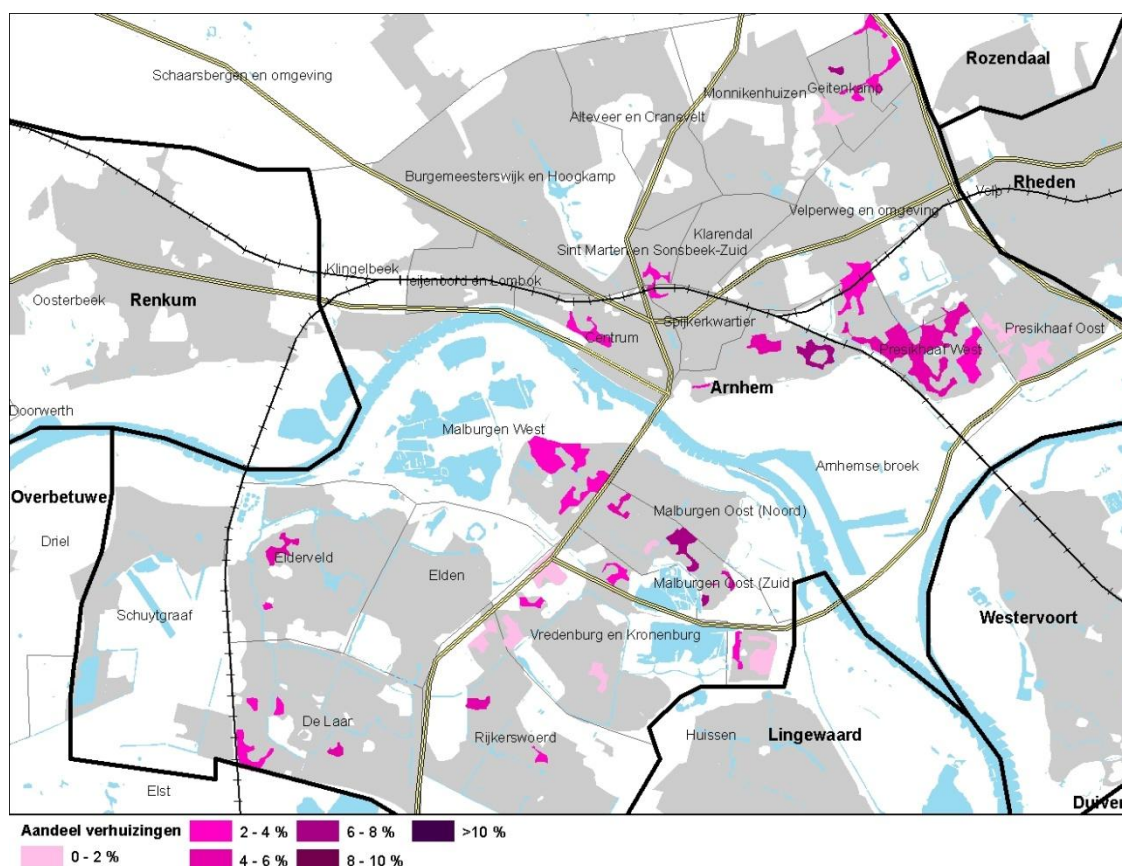
De invloed van Klarendal op de gebiedjes die zich minder gunstig ontwikkeld hebben is dus gering, voor zover dat met de geregistreerde verhuizingen kan worden vastgesteld. Buiten de twee genoemde gebieden zijn er nog verhuisrelaties met andere gebieden, bijvoorbeeld met gebiedjes in de aandachtswijken Malburgen en Presikhaaf, maar deze zijn niet substantieel te noemen.

3.4.5 Gezamenlijk effect aandachtswijken Arnhem

Zoals in deze casus is beschreven – en in mindere mate in de casus Malburgen – is de afzonderlijke invloed van specifieke aandachtswijken op gebieden die zich niet erg gunstig ontwikkelen, niet zo groot. Om te bezien wat het gezamenlijke effect is van de aandachtswijken, analyseren we ook de verhuistromen vanuit alle aandachtswijken in Arnhem.

In figuur 3.11 is te zien dat de gebieden met een relatief grote instroom vanuit de aandachtswijken gezamenlijk voornamelijk liggen in de aandachtswijken zelf en in de Geitenkamp (door de gemeente Arnhem ook als aandachtsgebied gezien). De verhuisbewegingen lijken dus voornamelijk een uitwisseling binnen en tussen de aandachtsgebieden in Arnhem te zijn. Er zijn ook een aantal andere gebieden waar een substantiële instroom vanuit de aandachtswijken heeft plaatsgevonden. Dit zijn de gebieden in Arnhem-Zuid die ook in de cases Malburgen (paragraaf 3.3) zijn geïdentificeerd: delen van Ederveld, De Laar en Rijkerswoerd. Vergelijking van figuur 3.11 met figuur 3.7 laat zien dat vooral de instroom in de delen van De Laar die zich minder gunstig ontwikkelen, algemener is dan alleen de instroom vanuit Malburgen.

figuur 3.11 Instroom uit de aandachtswijken (als aandeel van de woningvoorraad) in gebieden met een mindere ontwikkeling ten opzichte van de regionale trend

3.4.6 Conclusie

De zeer positieve ontwikkeling van Klarendal wordt veroorzaakt door een vrij brede verbetering op de dimensie bevolkingssamenstelling en door een afname van de overlast. De bewoners van Klarendal zijn door verhuisbewegingen, die niet door sloop of nieuwbouw zijn veroorzaakt, in toenemende mate werkend, hoger opgeleid en met een hoger inkomen. Dat kan voor een deel zeker aan het beleid worden toegeschreven dat er de laatste tijd sterk op gericht is geweest om de economische dimensie in de wijk te versterken. De eerste tekenen van een gentrification-achtig proces dienen zich daarbij aan.

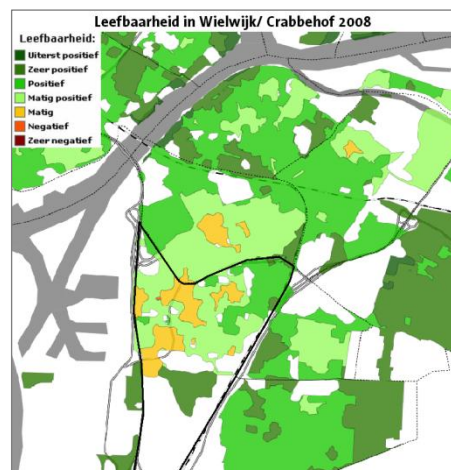
Doordat er geen grootschalige nieuwbouw of sloop wordt uitgevoerd of is voorzien, is er ook geen directe beleidsmatige invloed op de uitstroom uit de wijk. De onbedoelde negatieve

effecten van beleid op andere wijken zijn dan ook in beginsel beperkt. Dat wil niet zeggen dat er geen uitstroom van minder kansrijke huishoudens plaatsvindt. In welke mate dat het geval is, is echter onbekend. Wel is bekend dat een verhoudingsgewijs klein deel van de uitstroom uit Klarendal gericht is op de zogenoemde potentiële ontvangstgebieden. Daarmee is de invloed van de uitstroom uit Klarendal op die gebieden ook beperkt.

Door op stedelijk niveau te bezien waar de uitstroom uit de aandachtswijken 'landt' kunnen wel kwetsbare gebieden worden geïdentificeerd. Dat zijn allereerst de reeds benoemde aandachtswijken en De Geitenkamp. Het merendeel van de verhuisrelaties bestaat tussen en binnen de aandachtswijken. Daarnaast lijkt er ten zuiden van Malburgen – zie ook de casus Malburgen - sprake van een ontwikkeling die duidt op een kwetsbaarheid van dit gebied.

3.5 Dordrecht – Wielwijk/ Crabbehof

De wijken Crabbehof en Wielwijk zijn eind jaren vijftig, begin jaren zestig gebouwd. De wijken liggen aan de zuidwestkant van Dordrecht. Beide wijken worden gekenmerkt door veel goedkope portiekwoningen die in het kader van de woningnood zijn gebouwd. In dit gebied stond aan het begin van de wijkenaanpak de leefbaarheid onder druk door een concentratie van lage inkomens in combinatie met hoge werkloosheid, een laag opleidingsniveau, een beperkte sociale cohesie, criminaliteit en onveiligheid.

Bron: Leefbaarometer

3.5.1 Wijkaanpak

In 2004 is door de corporaties en de gemeente Dordrecht het document 'Dordrecht West op Stoom' ondertekend. De doelstellingen hierin waren het tegengaan van de selectieve uitstroom van hogere inkomens en instroom van lage inkomens en de verbetering van de leefbaarheid en veiligheid. De plannen hierin hadden vooral betrekking op het gebied (Oud- en Nieuw-Krispijn) ten noorden van Wielwijk/ Crabbehof, maar bevatte ook maatregelen voor de latere aandachtswijk. Met name de fysieke ingrepen hebben zich tot Oud-Krispijn beperkt. De gemeente en betrokken corporaties hebben geconstateerd dat sloopurgenten vanuit Oud-Krispijn naar de wijken Nieuw-Krispijn, Wielwijk en Crabbehof zijn verhuisd. Mogelijk ook naar 't noordelijke deel van Sterrenburg (Sterrenburg 1), waar enkele grote flats staan. Dit is overigens niet terug te zien in een (relatieve) achteruitgang van de leefbaarheid in Wielwijk/Crabbehof als geheel. Integendeel, de wijk heeft zich relatief goed ontwikkeld. Dat geldt overigens ook voor Krispijn, maar deze wijk maakt geen deel van onderhavig onderzoek uit aangezien het niet tot de veertig aandachtswijken behoort. Binnen Wielwijk/Crabbehof zijn wel enkele (kleine) gebieden waar de leefbaarheid relatief achteruit is gegaan, mogelijk heeft hier het door de gemeente benoemde waterbedefferd van Oud- en Nieuw-Krispijn naar Wielwijk/ Crabbehof een rol in gespeeld.

Het Wijk Actie Plan voor Wielwijk/ Crabbehof borduurt voort op de twee genoemde doelstellingen uit 'Dordrecht West op Stoom', maar dan enkel voor Wielwijk/Crabbehof.

Fysieke maatregelen

Door vergroting van de kwaliteit en variatie van het aanbod van woningen en woonmilieus in de wijk moet de mogelijkheid van de huidige bevolking om een wooncarrière binnen de wijk te maken, worden verbeterd. Dit moet het tevens mogelijk maken voor nieuwe, meer (sociaal) kapitaalkrachtige doelgroepen een geschikte woning binnen de wijk te vinden. Hierdoor zou een meer gevarieerdere wijkbevolking moeten ontstaan.

Om dit te bewerkstelligen worden in Wielwijk en Crabbehof tot 2015 circa 380 sociale huurwoningen verkocht en ruim 1.300 gesloopt, het merendeel betreft portiekwoningen. Hiervoor worden ongeveer 1.250 eengezinskoopwoningen teruggebouwd. Om een gezonder woonklimaat te realiseren zal de doorgaande verkeersroute door de wijk worden verlegd naar de rand van de wijk. Tevens wordt een park verder de wijk ingetrokken en is de ontwikkeling van een recreatiegebied gepland.

Sociaaleconomische maatregelen

De kern van de sociale ingrepen is zorg te dragen voor een leefbare woonomgeving in Wielwijk/Crabbehof via maatregelen als het inzetten van wijkbeheer, zorgen voor voldoende sociale voorzieningen en het investeren in zelfredzaamheid van mensen door bevorderen van scholing, werkgelegenheid en participatie.

In beide wijken wordt ingezet op het terugdringen van de werkloosheid en het verhogen van het gemiddelde inkomen van de lokale bevolking zodat de sociale situatie van bewoners verbeterd wordt. De inzet van een werkmakelaar moet helpen bij het vinden van een baan, opleiding of stageplek. In een te ontwikkelen kanszone moet een kansenmakelaar bewoners helpen bij het opzetten van eigen initiatieven. De bedrijvigheid wordt gestimuleerd door nieuwe bedrijfsruimte (tussen de 3.000 en 5.000 vierkante meter) en woon-werkunits te ontwikkelen en bedrijfsruimte in bestaande bebouwing te realiseren.

Door overlast, het zich niet prettig voelen in de buurt en het verkeer staat de veiligheidsbeleving in Wielwijk en Crabbehof onder druk. Het thema 'Schoon, heel en veilig' is door de bewoners aangewezen met hoge prioriteit, waarbinnen veel ruimte is voor eigen initiatieven van de bewoners.

Ook worden maatregelen genomen om de leefsituatie voor, tijdens en na de sloop veilig te houden. Door het opzetten van vadergroepen en het bieden van activiteiten moet de overlast van met name jongeren worden teruggedrongen. In de sociale programma's worden veel activiteiten ontwikkeld die zijn gericht op ontmoeting en elkaar kennen, wat belangrijke onderdelen in de veiligheidsbeleving zijn. Verder wordt ingezet op duidelijke regels en afspraken in portieken, op straat en op pleinen en de handhaving daarvan. Bij klachten of overlast kan buurtbemiddeling worden ingezet.

3.5.2 Ontwikkelingen in de wijk

De leefbaarheid in Wielwijk/ Crabbehof heeft zich tussen 2006 en 2008 positief ontwikkeld van een 'matige' leefbaarheid in 2006 tot een 'matig positieve' leefbaarheid in 2008. In Figuur 2.2 is te zien dat het grootste deel van deze positieve ontwikkeling wordt bepaald door een verbetering van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling. Ook de dimensie veiligheid heeft zich redelijk goed ontwikkeld. De dimensies leeftijdsopbouw en woningvoorraad hebben ook nog een kleine bijdrage gehad, terwijl de dimensies publieke ruimte en voorzieningen iets achteruit zijn gegaan. Wanneer naar de afzonderlijke indicatoren gekeken wordt, valt voornamelijk de relatief sterke daling van de werkloosheid en de afname van de overlast op.

Aan het begin van 2006 telden Wielwijk en Crabbehof gezamenlijk ruim zeventuizend woningen. Hiervan werden er in de jaren 2006 en 2007 ruim driehonderd onttrokken aan de woningvoorraad (Figuur 3.12). Bijna tweehonderd hiervan waren meergezinshuurwoningen. Toevoegingen aan de woningvoorraad bleven in deze periode beperkt in aantal. Er kwamen ruim dertig eengezinskooptwoningen bij.

De maatregelen van de onderdelen uit de sociale programma's uit het Wijk Actie Plan zijn uitgebouwd uit het maatregelenpakket, zoals geformuleerd in 'Dordrecht West op Stoom'. Zo zijn in kader van het programma 'Schoon, heel en veilig' veel maatregelen genomen en activiteiten georganiseerd. Na één jaar intensief beheer heeft deze aanpak een positief effect op de wijk gehad.²¹ Daarnaast is de ernstige overlast door jongeren met behulp van gerichte inzet van jongerenwerk en Marokkaanse buurtvaders op de overlastgevers en door een gericht acti-

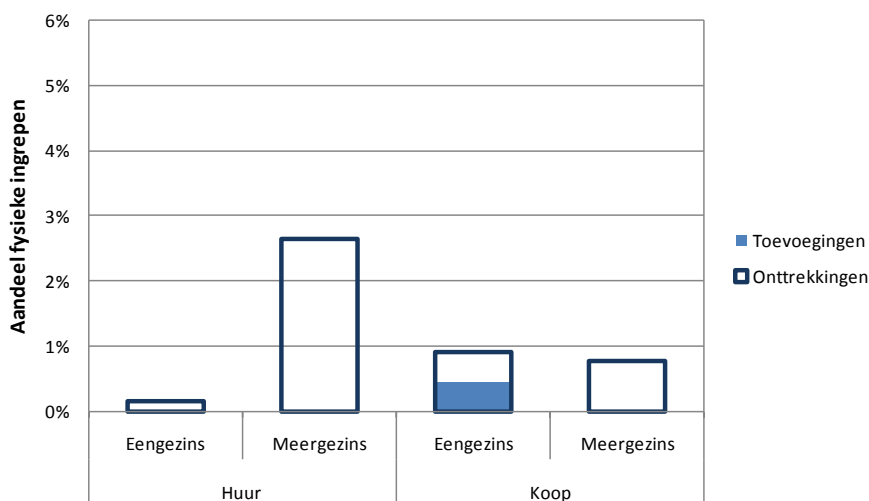
voetnoot

²¹ Bron: 'Vertrekpunt sociaaleconomisch programma Wielwijk biedt perspectief 2007-2009'.

viteitenaanbod verdwenen.²² In heel Wielwijk is gedurende 2007 veel aandacht besteed aan het intensieve beheer van de slooplocaties. Dagelijks is er toezicht bij het sloopgebied en is er een huismeester bij woningen die nog bewoond zijn en in het winkelgebied. In de cijfers is terug te zien dat de overlast in de aandachtswijk flink gedaald is.

Figuur 3.12 Aandeel sloop/nieuwbouw in Wielwijk/Crabbehof naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

De werkmakelaars in Wielwijk hebben verschillende mensen aan een baan geholpen, zeker in de periode na 2007. Volgens de gemeente is het aanpakken van de werkloosheid redelijk succesvol geweest, maar wel voornamelijk na 2007, toen deze aanpak verder werd geïntensiveerd. Vanaf 2008 worden de resultaten hiervan op de leefbaarheid door de gemeente als positief ervaren.

3.5.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

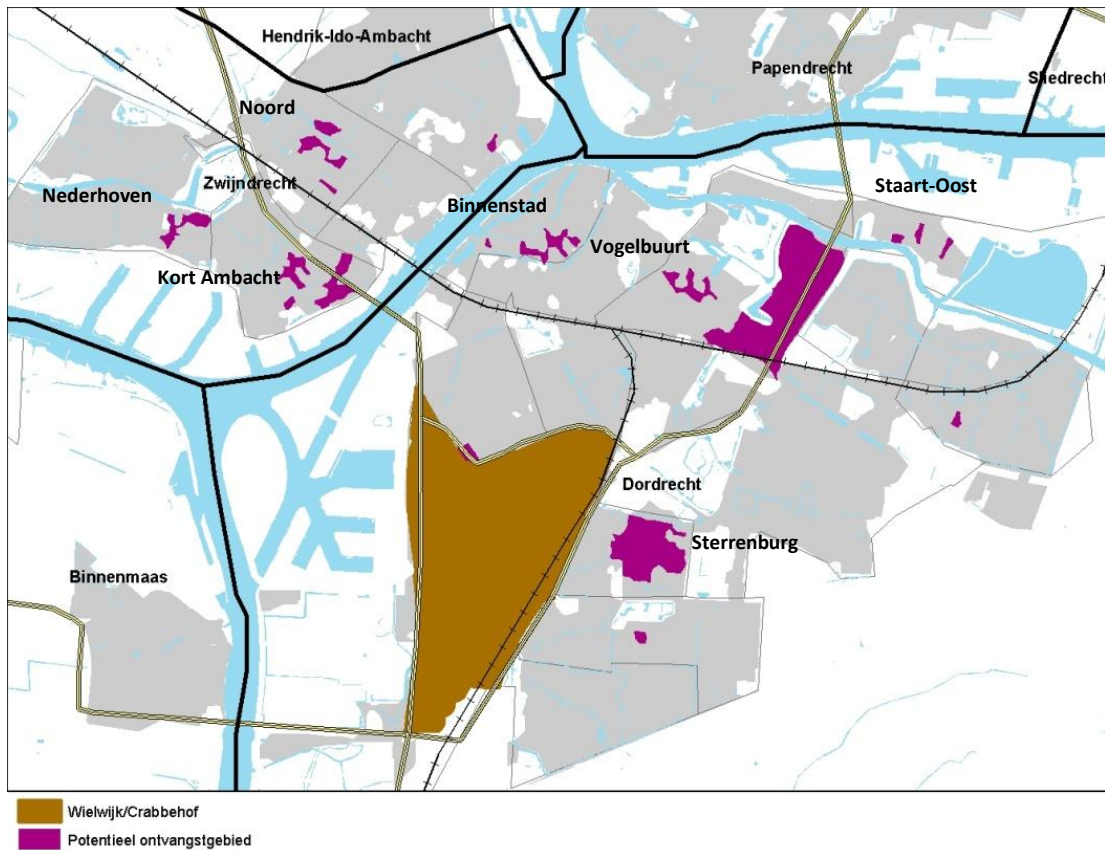
Uit tabel 2.5 is af te lezen dat het zoekgebied voor mogelijke waterbedefferen in het bijzonder specifieke buurten betreft. Dit kunnen zowel buurten zijn die in aanliggend gebied liggen als elders in de stad en in de regio (Papendrecht en Zwijndrecht). In absolute zin is de ontwikkeling van de leefbaarheid ook in deze zoekgebieden positief geweest, maar relatief was de ontwikkeling minder gunstig.

In Figuur 3.13 zijn de negentien gebieden in Dordrecht en Zwijndrecht aangegeven waar de ontwikkelingen in de leefbaarheid relatief minder gunstig zijn geweest. In deze potentiële ontvangstgebieden zou dus mogelijk sprake van een waterbedeffer vanuit Wielwijk/Crabbehof zijn geweest. In het aanliggende gebied lijkt het te gaan om Sterrenburg en een gebiedje onmiddellijk ten noorden van Wielwijk/Crabbehof (op de grens met Krispijn). In weerwil van de over het algemeen positieve trend in Dordrecht, zijn er toch een aantal gebieden te vinden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben, deze liggen bijvoorbeeld in de Historische Binnenstad, in de Vogelbuurt en in Staart-Oost. In Zwijndrecht zijn in Noord, Nederhoven en Kort Ambacht een aantal gebieden te identificeren waar het wat minder is gegaan.

voetnoot

²² ibidem

Figuur 3.13 Potentiële ontvangstgebieden in Dordrecht en omgeving

De vraag is of de relatieve achteruitgang in deze gebieden een relatie heeft met genomen maatregelen in de krachtwijk. Om een indruk van deze relatie te krijgen wordt in Tabel 3.7 gekeken naar de indicatoren waarop de aandachtswijk zich positief ontwikkeld heeft, namelijk het aandeel werklozen en de overlastindicator.

Tabel 3.7 Ontwikkeling potentiële ontvangstgebieden*

Gebied_id	Ligging	Werkloosheid	Overlast
42	Stad	Toename	
51	Regio	Toename	
56	Stad	Toename	
58	Stad		Toename
60	Stad	Toename	
61	Regio	Toename	
62	Regio	Toename	

*De ontwikkeling van de werkloosheid is relatief ten opzichte van de regionale ontwikkeling

In zeven van de negentien gebieden is op één van de indicatoren een (relatieve) verslechtering zichtbaar, in de overige twaalf ontvangstgebieden is geen achteruitgang op één van de geselecteerde indicatoren zichtbaar. Voor die gebieden is er dus ook weinig reden om aan te nemen dat de relatieve vermindering van de leefbaarheid door een waterbedeefte vanuit Wielwijk/ Crabbehof is veroorzaakt. Deze twaalf gebieden vallen dus af als mogelijk ontvangstgebied van het waterbedeefte.

De vraag is vervolgens of de minder gunstige ontwikkeling van de zeven resterende potentiële ontvangstgebieden samenhangt met instroom vanuit Wielwijk/Crabbehof. Om daar enig inzicht in te krijgen wordt gekeken naar de verhuisbewegingen vanuit Wielwijk/Crabbehof.

3.5.4 Verhuizingen

Door bewoners van Wielwijk/Crabbehof zijn in 2006 en 2007 in totaal 906 adreswijzigingen doorgegeven. Als aandeel van de wijkbevolking komt dit neer op elf procent. Gezien de verhoudingsgewijs beperkte omvang van de fysieke ingrepen zijn de meeste van deze verhuizingen door andere redenen dan sloop ingegeven. De elf procent verhuizingen ligt onder het gemiddelde van de twaalf geselecteerde aandachtswijken (zestien procent).

tabel 3.8 Verhuisanalyse Wielwijk/Crabbehof

Mutatiegraad :	11%	
Waarvan :	in de wijk:	23%
	uit de wijk:	77%
waarvan naar:	elders in het land:	36%
	elders in de regio:	8%
	elders in de stad:	56%
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	4%
waarvan # met	instroom > 2%:	1 Nederhoven

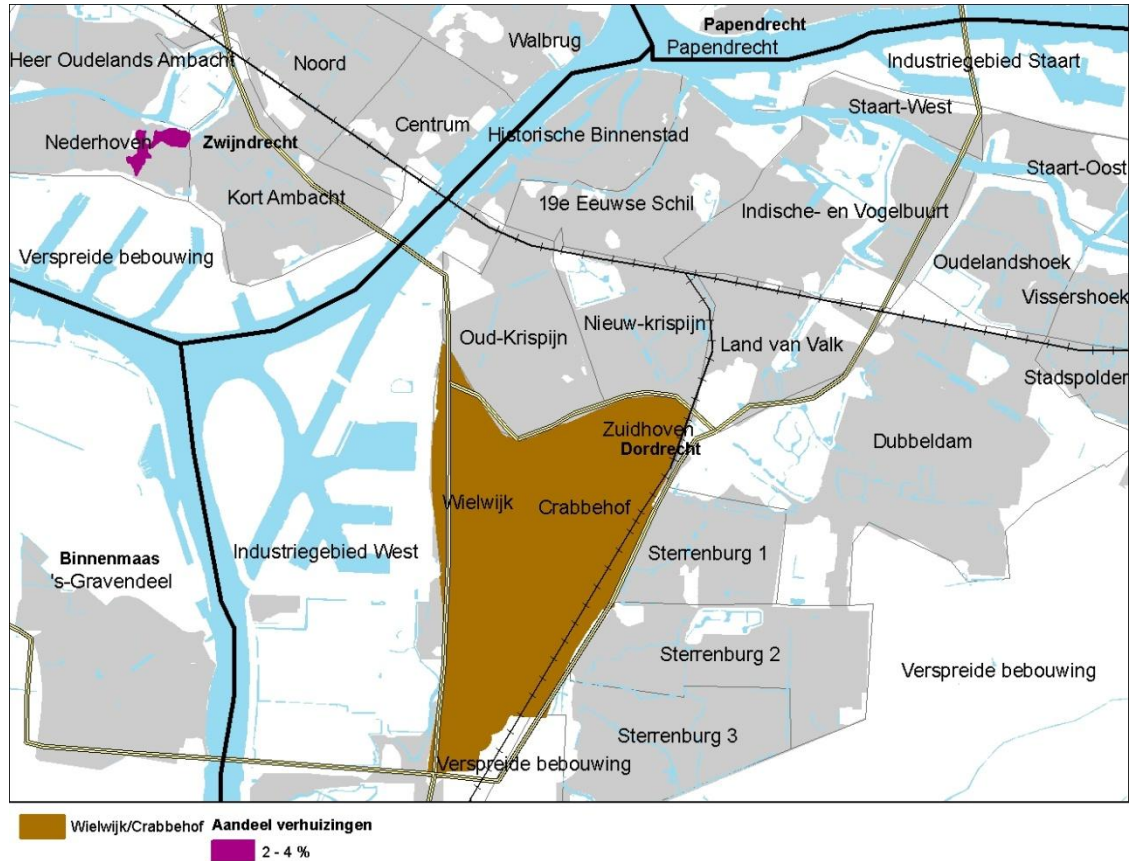
Van de geregistreerde verhuizers is 23 procent binnen Wielwijk/Crabbehof blijven wonen. In vergelijking met het gemiddelde van alle aandachtswijken (elf procent) is dat veel. Gezien dit hoge aandeel mag worden verwacht dat het potentiële waterbedeffect (naar andere wijken) beperkt zal zijn. Van de verhuizingen buiten de wijk gaat 36 procent naar een gebied buiten de regio Dordrecht. Dit is iets meer dan het gemiddelde van de twaalf geselecteerde aandachtswijken (33 procent).

Twee procent van de verhuizingen van bewoners van Wielwijk/Crabbehof had één van de potentiële ontvangstgebieden als bestemming. Dat komt neer op vier procent van de verhuizingen uit de wijk, maar binnen de regio Dordrecht. Ook dat is niet veel in vergelijking met het gemiddelde van zeven procent van de geselecteerde aandachtswijken. De geregistreerde gemiddelde instroom uit Wielwijk/Crabbehof in de potentiële ontvangstgebieden is ook in relatie tot de omvang van de voorraad in die gebiedjes met drie promille lager dan gemiddeld.

De beperkte instroom in de potentiële ontvangstgebieden betekent dat het potentiële waterbedeffect klein is. Voor specifieke gebieden kunnen de verhuizingen echter wel substantieel zijn, waardoor ze alsnog voor een waterbedeffect gezorgd zouden kunnen hebben. In vijf van de zes potentiële ontvangstgebieden waar de werkloosheid zich minder gunstig ontwikkeld heeft, heeft er geen instroom vanuit Wielwijk/Crabbehof plaatsgevonden. De minder gunstige ontwikkeling van de werkloosheid is daarmee niet te relateren aan ontwikkelingen in Wielwijk/Crabbehof. In één potentieel ontvangstgebied was de instroom als aandeel van de woningvoorraad meer dan twee procent. Dit gebiedje ligt in de wijk Nederhoven in Zwijndrecht

(zie ook Figuur 3.14). In delen van deze wijk zijn ook inderdaad leefbaarheidsproblemen ge-signaleerd en is middels (mei 2009) een wijkvisie een plan van aanpak geformuleerd door de gemeente Zwijndrecht. Over het geheel genomen kan de impact van Wielwijk/Crabbehof op de gebiedjes die zich minder gunstig ontwikkeld hebben gering worden genoemd. Dat wil zeggen, in zoverre dat dit met de geregistreeerde verhuizingen kan worden vastgesteld.

Figuur 3.14 Ontvangstgebiedjes naar sterkte van de verhuisrelatie met Wielwijk/Crabbehof

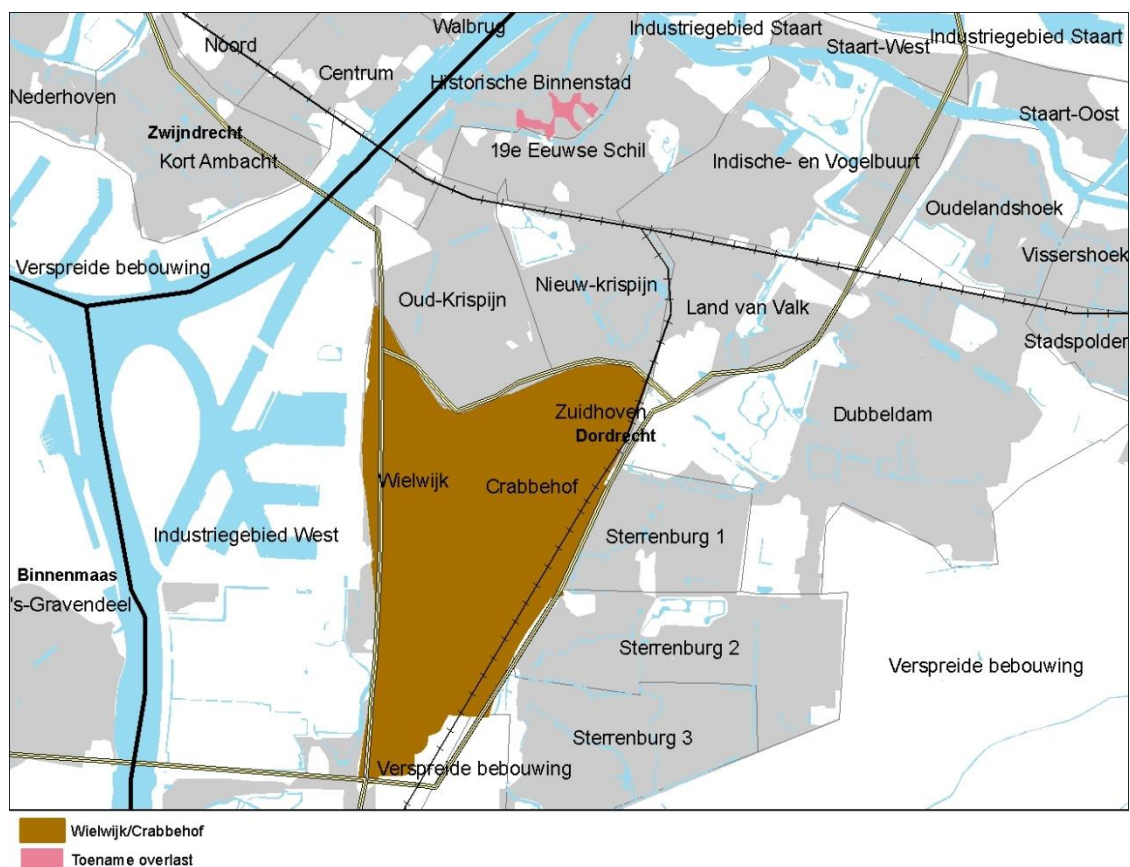
3.5.5 Veiligheid

In Wielwijk/Crabbehof is in de periode 2006-2008 de overlast verminderd. In één van de potentiële ontvangstgebieden is de overlast in dezelfde periode toegenomen. Dit gebiedje ligt in de Historische Binnenstad, rond het Vriezplein. In deze jaren is de overlast toegenomen als gevolg van drugoverlast, een vestiging van het Leger des Heils en overlastgevende jongvolwassenen.²³ Er zijn geen aanwijzingen dat deze ontwikkeling een relatie heeft met de vermindering van de overlast in Wielwijk/Crabbehof.

voetnoot

²³ Bron: Uitvoeringsplan Wijkgericht Werken 2009

Figuur 3.15 Ontwikkeling van de overlast in buurten rond Wielwijk/Crabbehof

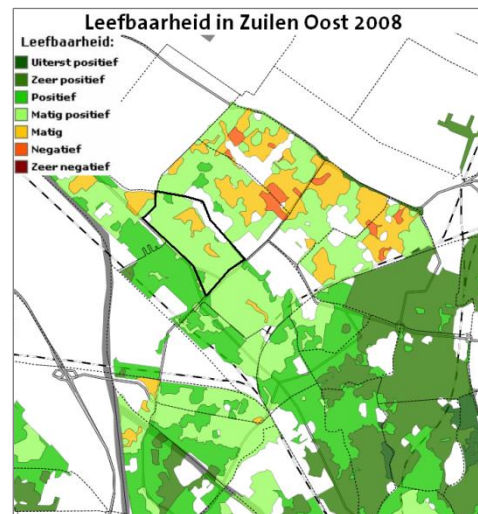
3.5.6 Conclusie

De verbetering van de leefbaarheid in Wielwijk/Crabbehof komt op een moment dat de wijk aanpak er eigenlijk nog moet beginnen. De primaire aandacht lag tot nog niet zo lang geleden vooral bij Krispijn. Wielwijk zou daar zelfs de waterbedeffecten van hebben ervaren volgens de gemeente. De fysieke herstructurering in Wielwijk/Crabbehof moet nog goed op stoom komen. Niettemin is er al wel het nodige gesloopt, wat voor een selectieve uitstroom uit de wijk kan hebben gezorgd. Die uitstroom wordt vooralsnog echter beperkt doordat een verhoudingsgewijs groot aandeel mensen binnen de wijk zelf verhuist. Ook de impact van de verhuizingen uit Wielwijk/Crabbehof op de gebieden die zich minder gunstig hebben ontwikkeld, is beperkt. De indicaties zijn het sterkst voor één gebied: Nederhoven in Zwijndrecht.

3.6 Utrecht - Zuilen Oost

Zuilen-Oost maakt deel uit van Zuilen en ligt in de Utrechtse wijk Noordwest. Zuilen-Oost is een wijk met veel kenmerken van een aandachtswijk. Er wonen relatief veel bewoners in een achterstandspositie, de leefbaarheid en veiligheid worden negatief beoordeeld en de woningvoorraad is niet optimaal. In het Wijkactieplan staat te lezen dat het deze drie aspecten zijn die ertoe hebben geleid dat Zuilen-Oost terecht is gekomen op de lijst met 40 Nederlandse achterstandswijken. In 2008 scoort de Leefbaarometer in het overgrote deel van Zuilen-Oost matig positief. Er zijn twee clusters waar de leefbaarheid matig scoort.

In Zuilen staan bijna 10.000 woningen. Het percentage koopwoningen is in de afgelopen tien jaar gestegen van nog geen derde naar bijna 50%.

Bron: Leefbaarometer

3.6.1 Wijkaanpak

Er wordt al jaren gewerkt aan de verbetering van Zuilen-Oost. Binnen de thema's wonen en woonomgeving, werken, leren, samenleven en integreren en veiligheid en overlast zijn al diverse projecten en activiteiten in gang gezet. Er zijn verbeteringen opgetreden op het gebied van wonen, wijk economie en openbare ruimte.

Fysieke maatregelen

De afgelopen jaren zijn in Zuilen flink wat nieuwbouwwoningen gebouwd: zowel op sloop/nieuwbouwlocaties, als op plekken die eerder een andere functie hadden. Daardoor is het aantal woningen de laatste tien jaar toegenomen. De wijkaanpak in Zuilen-Oost is sterk gericht geweest op het verbeteren van de woningvoorraad. De wijkmanager meldde dat er ongeveer evenveel woningen zijn gesloopt als teruggebouwd. Een grote variatie aan nieuwe woningen is gerealiseerd, voor het merendeel in de koopsector. Als gevolg daarvan kwamen veel nieuwe mensen in de wijk wonen en verhuisden 'oude' bewoners binnen de wijk. De fysieke pijler staat momenteel minder op de agenda.

Sociaal, veiligheid en economie

De gemeente, met name Wijkservicecentrum Noordwest, is al lang bezig om verbeteringen in de wijk aan te brengen en het wijknetwerk actieve bewoners van Zuilen bij het voorbereiden en uitvoeren van plannen te betrekken. Zo werden al in de aanloopfase van nieuwe bouwprojecten, maar ook van projecten in de openbare ruimte zoals de As van Berlage, vaak klankbordgroepen in het leven geroepen. Adviezen en meningen vanuit die groepen legden behoorlijk wat gewicht in de schaal.

Op het vlak van veiligheid is medio jaren 90 veel extra inzet vanuit de politie georganiseerd (met veel extra politiemensen uit de hele regio). De wijkmanager merkte daarbij op dat wat overlast en veiligheid betreft het vooral repressieve maatregelen waren die zijn doorgevoerd. Hierdoor zijn de problemen verminderd, maar niet per definitie opgelost. Daarnaast is de wijk economie gestimuleerd door de bouw van een nieuw winkelcentrum.

Wijkactieplan

Het wijkactieplan is tot stand gekomen met diverse partijen (welzijnsorganisaties, corporaties, politie, bewoners en de gemeente). De belangrijkste doelstelling van de diverse partijen is een verbetering van de sociale leefbaarheid in de wijk. Het overgrote deel van fysieke maatregelen is reeds uitgevoerd. De focuspunten ten aanzien van het verbeteren van de sociale leefbaarheid zijn een vermindering van de schooluitval, daadkrachtige aanpak van overlast en het creëren van een veilige, schone en gezellige leefomgeving. Dit voornamelijk omdat de ontwikkelingen in de fysieke pijler positief worden ingeschat.

De gemeente bouwt voort op de bestaande projecten en activiteiten. Voorbeelden zijn:

- Wonen en woonomgeving; herinrichting van het Prins Bernhardplein en de ontwikkeling van het cultureel centrum.
- Werken; activiteitencentrum om mensen (beter) te begeleiden, meer stageplaatsen en leerwerkbanen.
- Leren; ouder-kindcentrum, meer schoolmaatschappelijk werk en uitbreiding met twee forumscholen. Veiligheid en overlast; meer activiteiten voor jongeren, effectieve inzet op overlastgevende jongeren, begeleiden van jongeren en hun gezin als ze met justitie in aanraking zijn geweest en aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling.
- Samenleven en integreren; ontmoetingsruimtes in de buurten, opvoedingsondersteuning Marokkaanse ouders en taalonderwijs voor allochtonen.

Op de vraag of het wijkactieprogramma aanvulling behoeft, merkte de wijkmanager op, dat wat sociaal beleid betreft met de projecten in het wijkactieplan meer wordt ingezet op preventieve maatregelen in tegenstelling tot repressieve maatregelen. In plaats van branden te blussen wordt meer en meer ingezet op het voorkomen van brand. Dat heeft overigens niet kunnen voorkomen dat in juni 2009 een samenscholingsverbod van kracht is geworden in Zuilen-Oost. Die ontwikkelingen vallen evenwel buiten de onderzoeksperiode waar het hierover gaat.

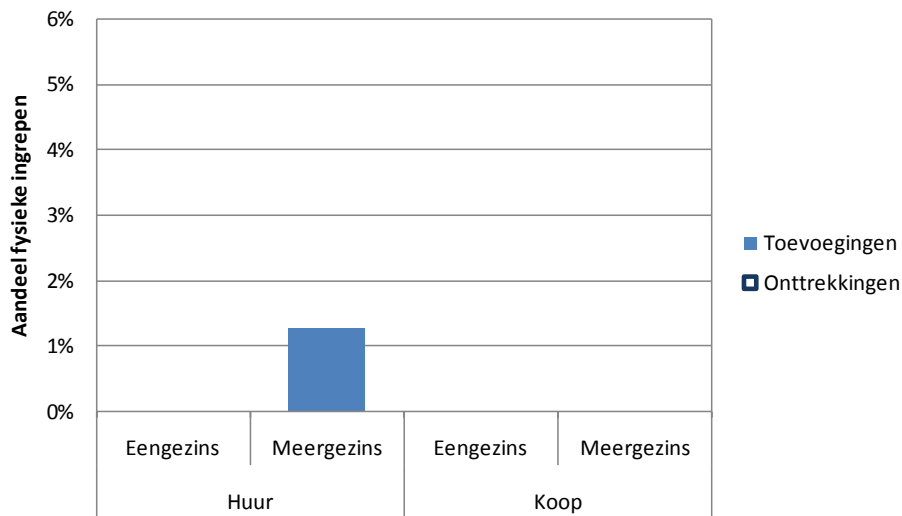
3.6.2 Ontwikkelingen in de wijk

De wijk heeft zich in de periode 2006-2008 positief ontwikkeld van een wijk die gemiddeld 'matig' scoorde tot een wijk die – zij het net - uitkomt op 'matig positief'. De wijk is er in deze periode op vooruitgegaan in samenstelling van de bevolking. Maar vergeleken met de andere geselecteerde wijken is vooral ook de veiligheid sterk verbeterd. De verbeteringen op de veiligheidsdimensie kunnen voor wat betreft de indicatoren in de Leefbaarometer in het bijzonder worden toegeschreven aan een afname van de overlast en een afname van diefstallen uit auto's. De verbetering op de dimensie bevolkingssamenstelling is gerelateerd aan veranderingen in de aandelen allochtonen en werklozen.

Fysiek

De fysieke veranderingen in de wijk hebben vooral in het wat verdere verleden plaatsgevonden. In 2006 en 2007 zijn geen woningen aan de voorraad onttrokken. De toevoeging aan de voorraad bedraagt een kleine 1,5%. Dat is voor de geselecteerde wijken in deze studie weinig.

Figuur 3.16 Aandeel sloop/nieuwbouw in Zuilen-Oost naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

Veiligheid en sociaal

Eind 2007 presenteerde de burgemeester van Utrecht mooie cijfers over de ontwikkelingen op het vlak van de veiligheid in Zuilen-Oost: “De afgelopen twee jaar is de criminaliteit in Zuilen Noordoost gedaald met 27%. Het aantal mensen dat zich wel eens onveilig voelt in de wijk verminderde van 45 tot 34%. De jongerenoverlast nam af met 37%. Opvallend was ook de daling van het aantal autokraken (50%) en autovernielingen (41%). Die verbetering lijkt te kunnen worden toegeschreven aan het feit dat Zuilen Noordoost in januari 2006 werd aangewezen als urgentiegebied van Utrecht Veilig!, een initiatief van gemeente, politie en openbaar ministerie waarin repressieve maatregelen vanuit het strafrecht worden gecombineerd met preventieve en curatieve maatregelen vanuit het (jeugd)beleid. Recente ontwikkelingen suggereren dat de verbeteringen op het vlak van de veiligheid in Zuilen-Oost niet zonder meer stand houden. Dat blijft in het kader van deze studie echter verder buiten beeld.

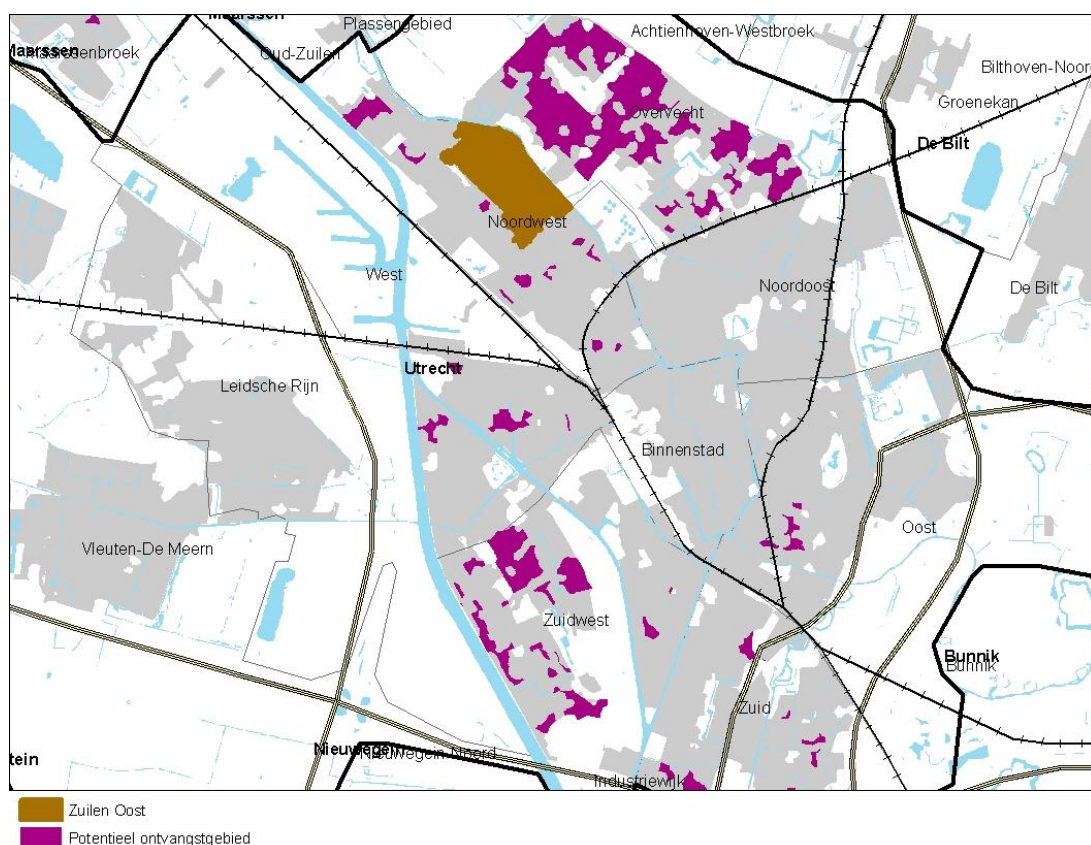
3.6.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

Uit tabel 2.5 kan worden opgemaakt dat in relatie tot Zuilen-Oost in beginsel een specifiek zoekgebied in het aanliggende gebied relevant zou kunnen zijn, dat een of meer – andere – aandachtswijken zich minder gunstig hebben ontwikkeld zowel in termen van veiligheid als bevolkingssamenstelling en dat er elders in de regio mogelijk nog specifieke gebieden van belang zouden kunnen zijn.

In de regio als geheel zijn 80 gebieden en gebiedjes geïdentificeerd die zich in relatie tot de regionale trend minder gunstig hebben ontwikkeld. Die gebieden zijn voor zover ze in de stad Utrecht liggen, weergegeven in Figuur 3.17. Daarin zijn duidelijke zwaartepunten in Overvecht en Kanaleneiland te ontdekken. In 70 van de 80 gebieden in de regio heeft de samenstelling van de bevolking zich minder gunstig ontwikkeld, waarvan 4 in het aanliggende gebied van Zuilen-Oost en 31 in de stad (Tabel 3.4). In 42 van de 80 gebiedjes is een verslechtering op de indicatoren overlast en diefstallen uit auto's gesignaleerd. Dat is het geval in een gebiedje in het aanliggende gebied en 24 elders in de stad.

Figuur 3.17 Potentiële ontvangstgebieden Utrecht

tabel 3.9 Aantal ontvangstgebieden die achteruit zijn gegaan per indicator

	Aanliggend	Stad	Regio	Totaal
Toename aandeel werklozen	1	6	12	19
Toename aandeel allochtonen	3	25	22	50
Toename aantal diefstallen uit auto's	1	14	16	31
Toename overklast	0	10	1	11
Geen van dit allen	3	9	6	18
Totaal gebieden	7	40	33	80

3.6.4 Verhuizingen

De mutatiegraad in Zuilen-Oost ligt met 19% net iets boven het gemiddelde van 16% in de geselecteerde wijken. Het aantal mensen dat binnen de wijk verhuist, is verhoudingsgewijs laag. Een wat groter aandeel dan in de meeste wijken, verhuist naar elders in de regio. Dat gebeurt wel zeer gespreid zodat van een druk vanuit Zuilen-Oost op specifieke wijken in de regio geen sprake is. In totaal is 6% van de verhuizingen uit Zuilen-Oost gericht op potentiële ontvangstgebieden. Dat is net wat minder dan het gemiddelde (7%). In 2 gebiedjes is sprake van een verhoudingsgewijs substantiële instroom vanuit Zuilen-Oost. Een ligt in Zuilen-Noord en een in Nieuw-Engeland (Oog in al/Lombok). De instroom in Zuilen Noord kan direct worden gerelateerd aan de oplevering van het nieuwbouwproject Groen Zuilen (met zowel huur- als koopwoningen). Daar zijn vanuit Zuilen-Oost bewoners naartoe verhuisd. Voor een deel met een voorkeurspositie, omdat ze daar een terugkeerrecht hadden. Bovendien hebben de be-

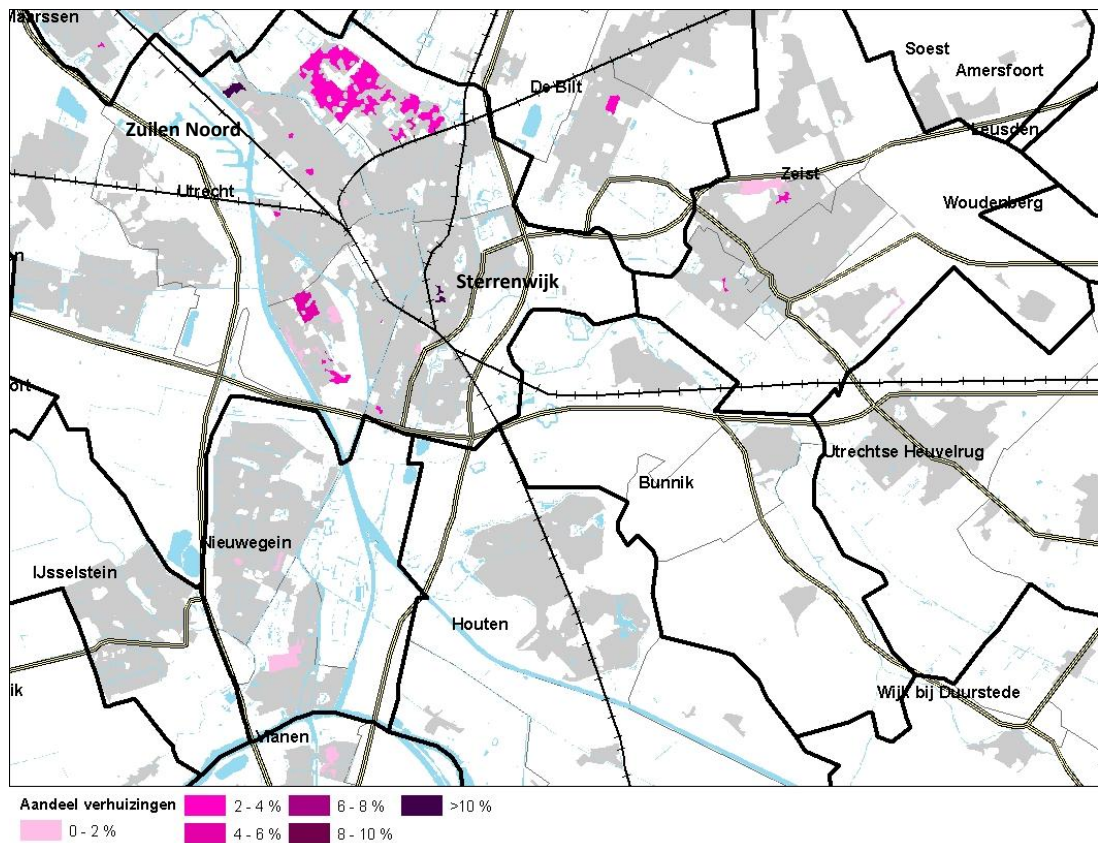
woners van sloop/nieuwbouw niet alleen een voorrangspostie in de eigen wijk maar in geheel Zuilen. De impact van de verhuizingen uit Zuilen-Oost op de ontwikkelingen in de stad is daarmee zeer beperkt. Dat is gezien de beperkte omvang van de wijk en de aanwezigheid van andere – grotere – aandachtswijken als Overvecht en Kanaleneiland ook niet vreemd.

Tabel 3.10 Verhuisanalyse Zuilen-Oost

Mutatiegraad:	19%		
Waarvan :	in de wijk:	6%	
	uit de wijk:	94%	
waarvan naar elders:	in het land:	35%	
	in de regio:	17%	
	in de stad:	48%	
waarvan naar:	potentieel ontvangstge- bied:	6%	
	waarvan # met	instroom >2 %:	2: Zuilen Noord Nieuw Engeland

Als we de instroom vanuit alle aandachtswijken in Utrecht gezamenlijk bekijken, dringt de constatering zich op dat het vooral gaat om verhuizingen binnen en tussen de aandachtswijken Overvecht en Kanaleneiland zijn (Figuur 3.18).

Figuur 3.18 Instroom uit de aandachtswijken (als aandeel van de bevolking) in gebieden met een mindere ontwikkeling ten opzichte van de regionale trend

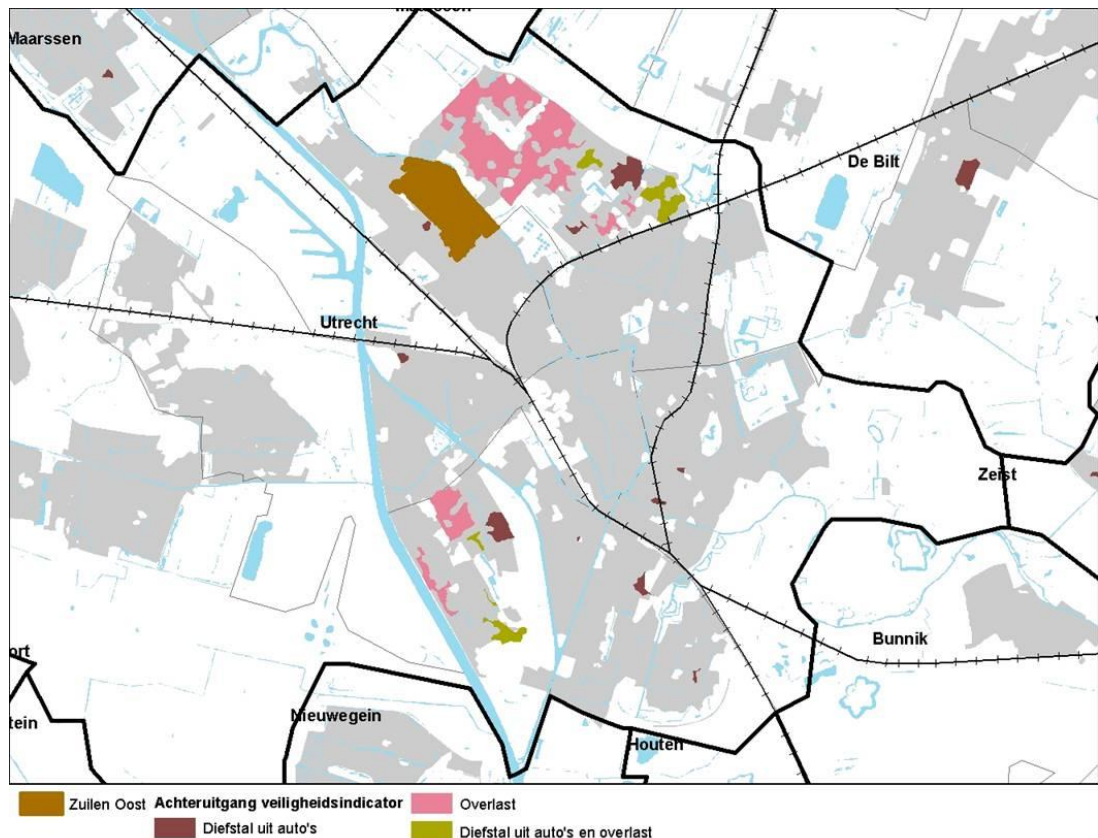

Zuilen-Noord verschijnt ook op deze schaal als een gebied met een grote instroom vanuit de aandachtswijken. Daarnaast valt ook de relatief grote instroom in Sterrenwijk op. Die instroom betreft dus niet de instroom vanuit Zuilen-Oost maar vanuit de aandachtswijken gezamenlijk.

Verder in de regio zijn er ook gebiedjes te vinden waar de instroom vanuit de Utrechtse aandachtswijken verhoudingsgewijs groot is. Opvallend zijn De Bilt (Weltevreden), Zeist (Staatsliedenkwartier) en een klein stukje in Maarsse (Bloemstede). Ook met Nieuwegein en Vianen bestaan verhuisrelaties, maar die zijn qua impact minder sterk.

Veiligheid

De opvallende verbetering van de veiligheid in Zuilen-Oost in de periode 2006-2008 is niet in alle wijken in Utrecht en omstreken bereikt. Overlast en diefstallen uit auto's (de twee indicatoren die het voor wat betreft de Leefbaarometer goed deden in Zuilen-Oost) hebben zich in andere wijken minder gunstig ontwikkeld. In grote delen van Overvecht en Kanaleneiland zijn overlast en diefstal uit auto's toegenomen.

Het is – gezien de aard van de problemen en maatregelen in Zuilen-Oost – lastig om vast te stellen of die ontwikkelingen te maken hebben met de verbeteringen in Zuilen-Oost. Overlastgevendere jongeren zouden hun heil kunnen zijn gaan zoeken in het aangrenzende Overvecht. De negatieve ontwikkeling daar is vermoedelijk echter vooral autonoom. Het is denkbaar dat repressie in Zuilen-Oost ervoor heeft gezorgd dat jongeren uit Zuilen-Oost zich hebben aangesloten bij de overlastgevendere groepen in Overvecht. Er zijn echter geen aanwijzingen gevonden die hiervoor ondersteuning bieden. Voor wat betreft de diefstallen uit auto's wordt een toename geconstateerd in verspreid door de stad liggende gebiedjes. Het is onwaarschijnlijk dat die alle onder invloed staan van de aanpak in Zuilen-Oost.

Diefstal uit auto's gebeurt – volgens de wijkmanager – vooral door gelegenhedsvievers. Dat doen ze dus vooral in of nabij de eigen wijk. Het beleid in Zuilen-Oost heeft vooral sterk ingezet op het verminderen van die gelegenheid – door de eigenaren van de auto's erop te wijzen dat men geen (zichtbare) buit in de auto moet laten liggen. Een toename van de diefstal uit auto's is wel geconstateerd in een gebiedje dat aan de westkant grenst aan Zuilen-Oost. Het is denkbaar dat die ontwikkeling wel te maken heeft met Zuilen-Oost.

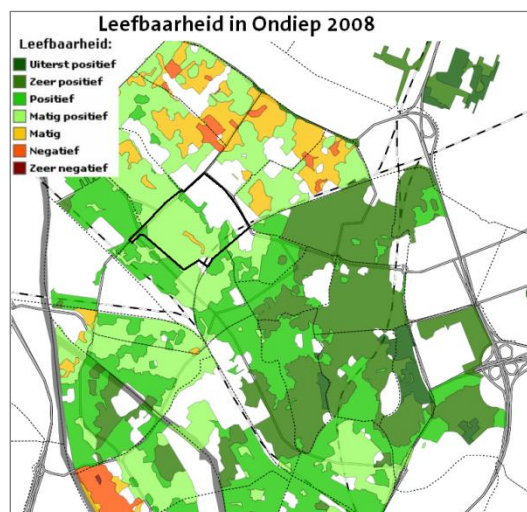
3.6.5 Conclusie

De positieve ontwikkeling van Zuilen-Oost wordt in sterke mate bepaald door de positieve ontwikkelingen op het gebied van de veiligheid. Dat is in de periode 2006-2008 ook met vrij stevige middelen ter hand genomen. Het is denkbaar dat de repressieve maatregelen die toen zijn genomen ertoe hebben geleid dat de problemen zich hebben verplaatst. Dat zou hebben kunnen bijgedragen aan de toename van de overlast in Overvecht. Dat blijft echter onzeker. De diefstal uit auto's lijkt zich minder wijd verspreid te hebben in de omgeving. Alleen in een klein aan Zuilen-Oost grenzend gebiedje is dit toegenomen. Dat komt overeen met het vermoeden dat diefstal uit auto's vooral een kwestie is van gelegenheid en dat men niet zozeer op 'strooptocht' gaat.

De verbetering van de samenstelling van de bevolking is naar het zich laat aanzien vooral veroorzaakt door instroom en niet zozeer door een selectieve uitstroom van minder kansrijke bewoners. Als die er is geweest zal dat in eerdere jaren zijn geweest. Er zijn voor de periode 2006-2008 dan ook geen aanwijzingen voor een waterbedeffect vanuit Zuilen-Oost. Voor de aandachtswijken als totaal in Utrecht lijkt dat iets genuanceerder te liggen. Het zijn vooral Kanaleneiland en Overvecht waar het minder goed gaat en waar ook een substantiële instroom vanuit de aandachtswijken bestaat. Daarnaast zijn er enkele specifieke gebiedjes in de stad – zoals Zuilen Noord en Sterrenwijk – en in de regio waar vrij veel instroom was uit de aandachtswijken in Utrecht. Of die instroom ook heeft gezorgd voor een verslechtering van de situatie in die wijken of dat dit juist mensen waren die hun positie wilden verbeteren en huns ondanks in een wijk zijn gekomen waar de ontwikkeling minder gunstig is geweest, kan echter niet ondubbelzinnig worden vastgesteld met de beschikbare gegevens.

3.7 Utrecht – Ondiep

Ondiep is een traditionele volksbuurt in Utrecht Noordwest. In de wijk Ondiep wonen ongeveer 10.000 mensen, hoofdzakelijk in goedkope eengezinswoningen. De buurt bestaat uit vijf wijkjes die onderling verschillen in bevolkingssamenstelling, de woningen en de manier waarop bewoners met elkaar omgaan. Ondiep is een stenige wijk met weinig groen. Daarnaast is er sprake van niet goed lopende winkels, onderwijsachterstanden en jeugdwerkeloosheid. Er zijn groepen jongeren die de leefbaarheid en veiligheid in de buurt bedreigen. Daarnaast bestaan tussen mensen in delen van de wijk onderlinge spanningen. In de loop der jaren is Ondiep uitgebreid en uitgegroeid tot een gemêleerde wijk met ruim 4.000 woningen van zowel vooroorlogse als naoorlogse bouw. De woningen zijn verouderd en verkeren in een slechte bouwtechnische staat. De voorraad, waarvan 82% in corporatiebezit is, bestaat uit relatief veel kleine eengezinswoningen. Het grootste deel van Ondiep scoort matig positief in de Leefbaarometer. Slechts één cluster scoort matig.

Bron: Leefbaarometer

3.7.1 Wijkaanpak

Er wordt al langer gewerkt aan de leefbaarheid in Ondiep. In 2003 is een wijkvisie gepresenteerd. De wijkvisie besloeg de periode tot 2015. Zowel fysieke als sociale maatregelen maakten er onderdeel van uit.

Fysieke ingrepen

Enkele van de doelstellingen geformuleerd in de wijkvisie zijn:

- Versterken van de stedenbouwkundige structuur en ruimtelijke kwaliteiten
- Verbetering van de functionaliteit van de openbare ruimte
- Verbetering van de woningen en meer variatie in het woningbestand om de wooncarrière-kansen voor de bewoners te vergroten en de eenzijdige in- en uitstroom tegen te gaan (Wijkvisie 2003).

In 2006 is een grootschalig sloop- en renovatieproject gestart, waarbij de hele wijk wordt opgeknapt. Door de herstructurering moeten de kwaliteit van de woningvoorraad en de sociale structuur van de buurt verbeteren.

Sociaal, veiligheid en economie

In de wijkvisie uit 2003 was een hoofddoelstelling op sociaal gebied een 'verandering van de mentaliteit van bewoners in de richting van meer verdraagzaamheid, meer verantwoordelijk-

heid voor de leefomgeving en meer zorgzaamheid voor elkaar'. Hiernaast werd gewerkt aan het bestrijden van de sociale achterstanden, waarbij de jeugd de hoogste prioriteit heeft.²⁴

De volgende projecten zijn van start gegaan:

- Training grenzen stellen voor professionals
- Buurtsoap
- Cultuurweek (buurtgeschiedenis)
- LOA-onderwijsachterstandbestrijding
- Veilig naar school
- Buurthuis Odin is verbouwd tot kinderbuurthuis
- Aan de slag, huis-aan-huisproject voor sociale activering
- Videoproject voor jongeren van het Boerhaaveplein
- Jongerenactiviteiten op de Kloosterlaan.

In het kader van het programma Nieuw Wonen is de provincie Utrecht in 2003 begonnen met project Levenslustig Ondiep. Ondiep moet een levensloopbestendige wijk worden, die geschikt is voor alle leeftijden en leefstijlen. De doelstelling van het project luidt: Ondiep is een vitale wijk, geschikt voor mensen van verschillende leeftijden en leefstijlen. En ook een wijk met een duidelijke sociale samenhang.

Vanaf 2004 wordt onder het motto: 'schoonvegen, verbeteren en goed houden' met succes uitvoering gegeven aan de aanpak van de Amsterdamsestraatweg. Het doel van de aanpak is de uitstraling, het functioneren en de leefbaarheid van de Amsterdamsestraatweg en omgeving te verbeteren. Met een interventieteam zijn criminaliteit en fraude aangepakt. Door stimulering en ondersteuning hebben nieuwe ondernemers zich gevestigd.

Wijkactieplan

De belangrijkste doelstellingen van het Wijkactieplan zijn een vermindering van de overlast veroorzaakt door jongeren, vermindering van de criminaliteit, afname van het aantal bewoners met een uitkering en een fysiek mooiere wijk. Vergeleken met Zuilen-Oost is men minder ver met het uitvoeren van de fysieke maatregelen.

De focus van het wijkactieplan ligt op:

- Jeugd en ouders. Hieronder vallen de thema's ontmoeten en vrije tijd, onderwijs en werk en criminaliteit en overlast.
- Openbare ruimte. Dit beslaat meer groen, schoon en heel en functionele inrichting.
- Goed burgerschap. Door de aanpak van fraude en illegaal verwerven van inkomen, werk en opleiding, naleven van regels, normen en waarden.

De aanpak van Ondiep maakt verschil door de wijze van uitvoering. Veel ruimte is vrijgemaakt voor inspraak van bewoners, voor de werker die lef heeft en voor de besluitvaardige en ruimtetebedende bestuurder.

Uitgangspunt bij de vernieuwing van Ondiep is dat het karakter 'dorp in de stad' behouden blijft. Zittende bewoners krijgen voorrang bij de woonruimteverdeling van de nieuwbouwpennen en complexen worden één voor één aangepakt zodat doorgestroomd kan worden

²⁴ *De vernieuwing van Ondiep; visie en uitvoeringsprogramma*, 2003, p. 5.

voordat de sloop of renovatie start. Om het beeldkarakter te behouden wordt in de architectuur van de nieuwbouw aansluiting gezocht met de bestaande architectuur.

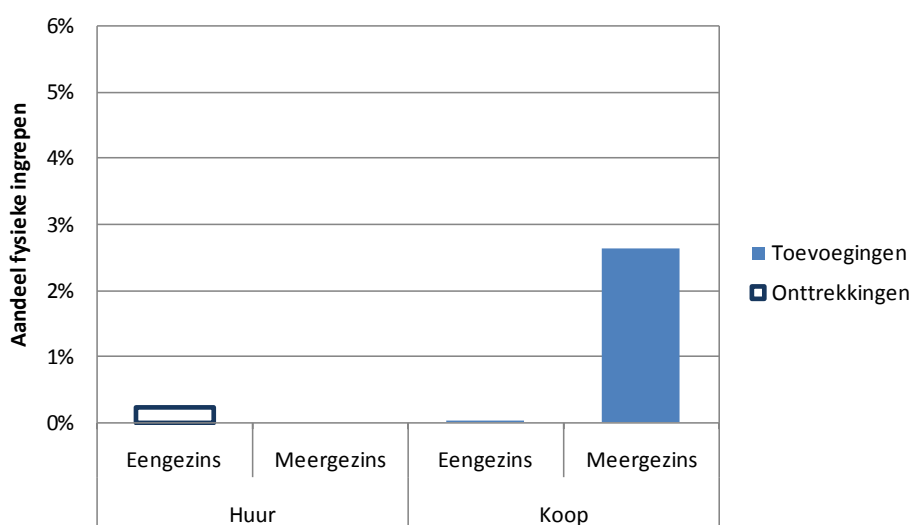
3.7.2 Ontwikkelingen in de wijk

Ondiep heeft in de periode 2006-2008 een positieve ontwikkeling op de Leefbaarometer doorgemaakt en is daarmee uitgekomen op een score 'matig positief'. De ontwikkeling is – meer dan in Zuilen-Oost – bepaald door de dimensie bevolkingssamenstelling (aandelen werklozen en allochtonen). Er heeft ook een verbetering op de dimensie veiligheid plaatsgevonden maar die was in deze periode beduidend minder groot dan in Zuilen-Oost. Een grote verbetering op deze dimensie zou ook vreemd zijn in de context van de rellen die in maart 2007 in de wijk ontstonden nadat een bewoner van de wijk was omgekomen door een politiekogel. Deze rellen hebben de wijk een tijd in de greep gehouden en de veiligheidsbeleving sterk vermindert. De verbetering op de dimensie veiligheid in de Leefbaarometer wordt vooral veroorzaakt door een afname van de diefstallen uit auto's.

Fysiek

In Ondiep staan circa 4.000 woningen. Er zijn ruim 80 woningen aan de voorraad toegevoegd in 2006 en 2007. Een veel kleiner aantal is aan de voorraad onttrokken: circa 10 woningen. Alle toegevoegde woningen zijn koopwoningen, de overgrote meerderheid koopappartementen.

Figuur 3.19 Aandeel sloop/nieuwbouw in Ondiep naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

De wijkmanager vertelde dat de ruimte om woningen aan de voorraad toe te voegen in Ondiep beperkt is. Er worden ongeveer evenveel woningen gesloopt als aan de voorraad toegevoegd. De sloop wordt gefaseerd aangepakt om er voor te zorgen dat huishoudens de mogelijkheid hebben binnen de eigen wijk te verhuizen. In de periode 2006/2007 is er nog geen sprake geweest van grootschalige sloop/nieuwbouw.

3.7.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

Voor waterbedeffecten vanuit Ondiep gelden in beginsel dezelfde zoekgebieden als voor Zuilen-Oost. Voor een indruk daarvan wordt verwezen naar de kaart van de potentiële ontvangstgebieden bij de casus Zuilen-Oost.

3.7.4 Verhuizingen

De mutatiegraad in Ondiep is in de periode 2006/2007 opvallend hoog geweest (Tabel 3.4). Met 23% behoort die tot de hoogste van de geselecteerde wijken in dit rapport. Vermoedelijk heeft dit te maken met de voorgenomen herstructurering in de wijk. De feitelijke sloop/nieuwbouw moest nog plaatsvinden in de onderzoeksperiode maar de voorbereidingen waren al wel in volle gang. Zo was voor een deel van de woningen al een sloopbesluit genomen en is het grootste deel van de bewoners erin geslaagd snel een andere woning te vinden. Deze woningen – die leeg staan tot het moment van slopen - worden tijdelijk verhuurd door de SSH. Dat betekent, dat soms in de periode tussen sloopbesluit en sloop er vanuit één woning meerdere verhuizingen plaatsvinden, vooral omdat de woningen voor een deel ook per kamer worden verhuurd aan studenten.

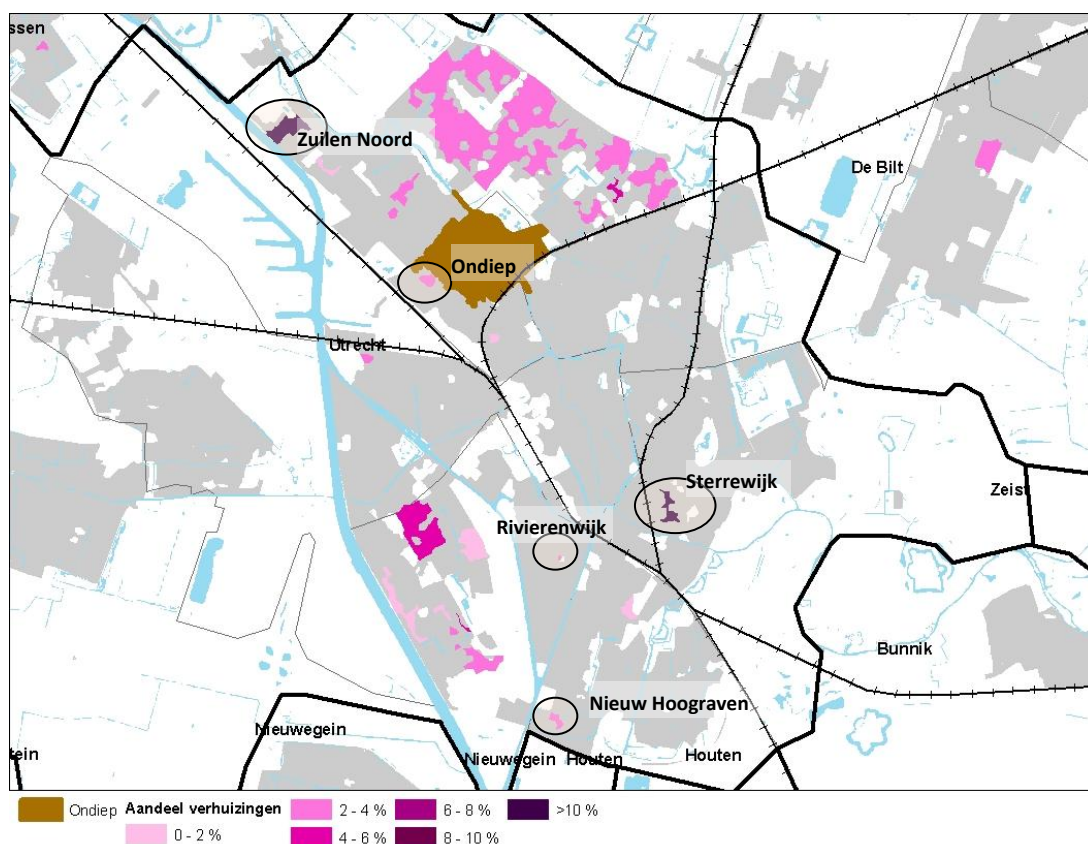
Tabel 3.11 Verhuisanalyse Ondiep

Mutatiegraad :	23%				
Waarvan :	in de wijk:	6%			
	uit de wijk:	94%			
waarvan naar elders:	in het land:	29%			
	in de regio:	11%			
	in de stad:	60%			
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	5%			
	waarvan # met	instroom >2%:	5:	Nieuw Hoograven Rivierenwijk Sterrewijk aangrenzend Ondiep Zuilen Noord	

Het aandeel verhuizingen binnen de wijk is – ondanks de beleidsvoornemens op dit punt - vrij laag met 6%. Een relatief groot aandeel verhuist binnen de stad. Het aandeel van de verhuizers uit Ondiep dat in een gebied terecht komt dat een minder gunstige ontwikkeling heeft doorgemaakt op het vlak van de leefbaarheid is niet opvallend hoog, maar door het relatief grote aantal verhuizers en het grote aandeel dat binnen de regio verhuist, is het aantal ontvangstgebieden waar de instroom uit Ondiep enige impact heeft gehad groter dan bij Zuilen-Oost het geval was. Het gaat om gebiedjes in de buurten Nieuw Hoograven, Rivierenwijk, Sterrewijk, een gebiedje dat direct grenst aan Ondiep en Zuilen Noord. Die laatste buurt – en in het bijzonder de daar gerealiseerde nieuwbouw 'Groen Zuilen' - is een gemeenschappelijke bestemmingsbuurt voor zowel Ondiep als Zuilen-Oost. De ligging van de gebiedjes is weergegeven in Figuur 3.20.

Figuur 3.20 Instroom uit de aandachtswijken – omcirkeld de gebieden met relatief veel instroom uit Ondiep

Veiligheid

De belangrijkste veiligheidswinst die in Ondiep is bereikt, betreft de vermindering van het aantal diefstallen uit auto's. Dat is van belang voor de veiligheidsbeleving van mensen. Het is echter aannemelijk – zo is ook betoogd bij de casus Zuilen-Oost – dat diefstallen uit auto's vooral worden gepleegd door gelegenhedsvievers en dat die gelegenheid goed kan worden beperkt door autobezitters erop te wijzen geen buit in de auto achter te laten. Het wegnemen van de gelegenheid leidt – zo is de verwachting van professionals in het veld – niet tot een verplaatsing van de problemen. Voorsnog zijn daar ook geen aanwijzingen voor gevonden in de zin van aangrenzende gebieden – aan Zuilen-Oost en Ondiep - waar die problemen zijn toegenomen.

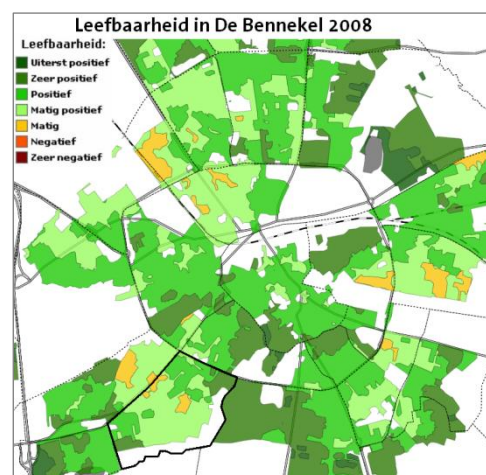
3.7.5 Conclusie

Het beeld voor Ondiep is wat gemengd. Enerzijds heeft de wijk een positieve ontwikkeling doorgemaakt in de periode 2006-2008. Anderzijds is de ontwikkeling van de veiligheidsbeleving onder invloed van de rellen in 2007 er niet op vooruitgegaan. Er zijn – vergeleken met de andere geselecteerde wijken in deze studie - veel mensen de wijk uit verhuisd. Dat is ook gerelateerd aan de voorziene herstructurering. Dat brengt met zich mee dat – vergeleken met Zuilen-Oost – de impact van de verhuizingen uit Ondiep op de gebieden waar naartoe is verhuisd ook wat groter is geweest. Het gaat te ver om hier een grootschalig waterbedeefte aan toe te schrijven omdat uiteindelijk de meeste mensen die uit Ondiep verhuizen in gebieden terechtkomen waar de leefbaarheid zich minimaal volgens de regionale trend heeft ontwikkeld. Waar de instroom in kwetsbaarder gebieden plaatsvindt – inclusief de andere aan-

dachswijken zoals Kanaleneiland en Overvecht – kan die wel bijdragen aan de negatieve ontwikkelingen daar. De invloed van Ondiep op zichzelf is echter te gering om daarbij van een substantiële invloed te kunnen spreken.

3.8 Eindhoven – De Bennekel

Aan de zuidwestkant van Eindhoven ligt de krachtwijk De Bennekel. De wijk valt te typeren als klassieke arbeidersbuurt, maar met een grote diversiteit binnen de buurt. Zo is er sprake van een grote variëteit aan woonmilieus: huur- en koopwoningen, uit verschillende tijdsperiodes, in verschillende prijsklassen en bestaande uit zowel hoog- als laagbouw. Door deze verscheidenheid leven verschillende groepen in de wijk, wat heeft geleid tot toenemende segregatie tussen autochtonen en allochtonen en tussen jongeren en ouderen.²⁵ Vooral de jongerenoverlast is een groot probleem.

Bron: Leefbaarometer

3.8.1 Wijkaanpak

In 2003 zijn gemeente, corporaties en bewoners gestart met het overleg over de integrale wijkvernieuwing in De Bennekel. In fysieke zin heeft dit geleid tot een renovatie- en een nieuwbouwproject. In het wijkactieplan wordt vooral ingezet op het aanpakken van de sociaaleconomische achterstand van een deel van de wijkbevolking. Er zijn drie centrale thema's gedefinieerd: de bestrijding van de werkloosheid, de aanpak van problemen achter de voordeur en het bieden van perspectief aan jongeren.

Om mensen aan werk te helpen wordt in het wijkactieplan gekozen voor een individuele benadering, waarbij gebruik wordt gemaakt van wat mensen kunnen en willen. Er wordt ingezet op het creëren van werkgelegenheid, bijvoorbeeld op het gebied van buurtbeheer en er wordt getracht leerwerkplaatsen te creëren. Voor mensen waarvoor geen betaald werk is, wordt geprobeerd passende arrangementen te creëren.

Met de achter-de-voordeuraanpak moeten mensen in staat worden gesteld zelfstandig te participeren in de samenleving en moet sociaal isolement voorkomen worden. Er wordt aangesloten op bestaande netwerken in de wijk en samenwerking tussen de verschillende instanties.

Om de overlast door jongeren aan te pakken zijn de overlastgevende jongeren in beeld gebracht en worden zij aangepakt. De extra aandacht gaat vooral uit naar preventie. Dit is gericht op alle jongeren in de buurt met speciale aandacht voor de 'meelopers' en jongere broers en zusjes van de probleemjongeren. Doel is dat uiteindelijk iedere jongere op school zit of werkt heeft.

3.8.2 Ontwikkelingen in de wijk

De leefbaarheid heeft zich in De Bennekel in de onderzochte periode positief ontwikkeld van 'matig' tot 'matig positief'. In figuur 2.3 is af te lezen dat de positieve ontwikkeling bijna volledig op het conto van de dimensies 'bevolkingssamenstelling' en 'veiligheid' is te schrijven. Op de dimensie woningvoorraad is ook nog een kleine vooruitgang te zien, terwijl op de dimensie publieke ruimte een kleine achteruitgang genoteerd kan worden. Wanneer naar de achterliggende indicatoren wordt gekeken, is te zien dat de aandelen werklozen en allochto-

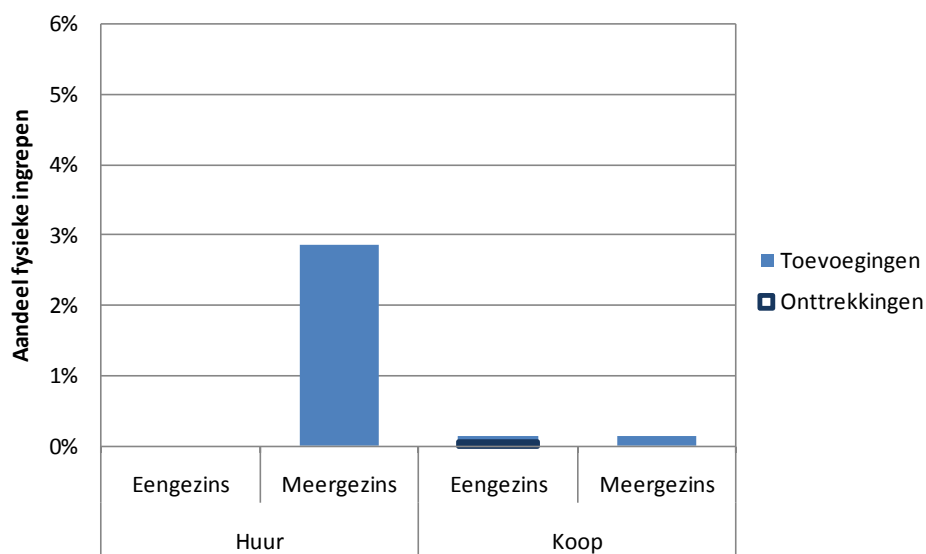
voetnoot

²⁵ Bron: <http://www.kei-centrum.nl>

nen relatief sterk zijn afgenomen, dat het aandeel hoge inkomens aanzienlijk is toegenomen en dat de overlast en het aantal vernielingen zijn verminderd.

In De Bennekel stonden in de onderzoeksperiode geen sloopactiviteiten gepland. Dit is in Figuur 3.21 terug te zien, er is enkel een tweetal eengezinskoopwoningen onttrokken aan de voorraad. Er zijn wel 120 meergezinsuurwoningen aan de ruim vierduizend woningen tellende voorraad toegevoegd. De belangrijkste fysieke ingreep bestond uit het renoveren van oude corporatiewoningen, zodat de huidige bewoners een betere woning zouden krijgen. Oorspronkelijk stond ook sloop op het programma, maar juist om een waterbedeefte te voorkomen – en vanwege financiële redenen – is gekozen voor grootschalige renovatie van oude woningen. Daarnaast is ook het openbare gebied aangepakt.

Figuur 3.21 Aandeel sloop/nieuwbouw in De Bennekel naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

In de jaren 2006 en 2007 zijn in De Bennekel slechts in beperkte zin sociale maatregelen genomen, zoals het aanpakken van de jongerenoverlast. Er is voornamelijk ingezet op fysieke inspanningen. De sociale inspanningen zijn gestart aan de hand van het wijkactieplan en mogelijk gemaakt door de beschikbaar gekomen financiële middelen uit de wijkenaanpak.

Één opvallende maatregel die wel is genomen in deze periode, is het stimuleren van het eigenwoningbezit, door het ondersteunen van de verkoop van huurwoningen. Hierdoor moesten sociale stijgers worden vastgehouden en bewoners van buiten worden aangetrokken, zodat een meer gemengde wijkbevolking zou ontstaan. In het kader van dit programma zijn ongeveer vijftig huurwoningen verkocht.

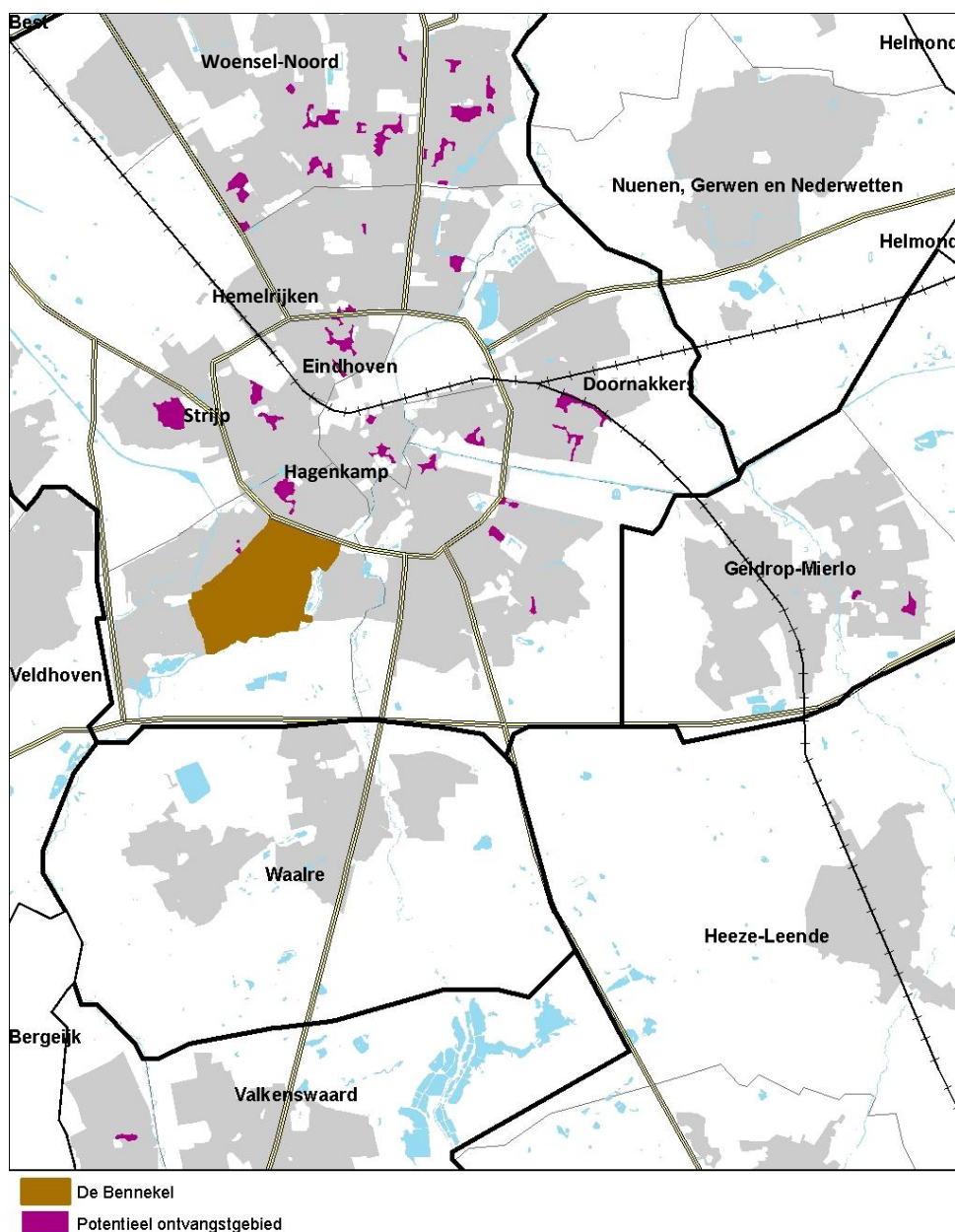
3.8.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

Tabel 2.5 laat zien dat het belangrijkste zoekgebied voor mogelijke waterbedeeften de aanliggende buurten van De Bennekel zijn. Er zijn hier indicaties voor een matige ontwikkeling op de dimensie 'bevolkingssamenstelling'. In Figuur 3.22 is te zien dat er in het aanliggende Hagenkamp een gebied ligt waar de leefbaarheid zich minder gunstig heeft ontwikkeld.

Hoewel uit de algemene analyse kwam dat negatieve ontwikkelingen vooral in de aanliggende buurten van De Bennekel zouden moeten worden gezocht, geeft Figuur 3.22 aan dat er - verspreid over de stad - vrij veel kleine gebiedjes liggen waar de leefbaarheid zich minder gunstig

heeft ontwikkeld en die als mogelijk zoekgebied kunnen worden aangeduid. De reden dat die niet naar voren kwamen in de algemene analyse was dat deze erg verspreid liggen binnen wijken en er binnen diezelfde wijken ook gebieden met (compenserende) positieve ontwikkelingen liggen. Om het beeld volledig te krijgen, betrekken we wel alle potentiële ontvangstgebiedjes in de verhuisanalyse. In totaal zijn 38 potentiële ontvangstgebieden geïdentificeerd. Deze liggen in Woensel-Noord, in de andere aandachtswijk Doornakkers, in Strijp en in Hemelrijken. In Geldrop en Valkenswaard is ook nog een aantal potentiële ontvangstgebieden te vinden.

Figuur 3.22 Potentiële ontvangstgebieden Eindhoven en omgeving

Dat de leefbaarheid in deze gebieden zich minder gunstig ontwikkeld heeft, is één uitkomst. Dat deze achteruitgang wordt veroorzaakt door maatregelen of ontwikkelingen in De Bennekel

is nog iets anders. In Tabel 3.12 is weergegeven of de potentiële ontvangstgebieden zich sterk negatief hebben ontwikkeld op de indicatoren die in De Bennekel een sterke vooruitgang doorgemaakt hebben.

In geen van de potentiële ontvangstgebieden is het aandeel hoge inkomens afgenomen en slechts in één gebied is de overlast toegenomen. In veel van de gebieden is een verandering van de bevolkingssamenstelling wel een oorzaak van een relatief verminderde leefbaarheid. Een afgenomen veiligheidssituatie speelt in een beperkter aantal gebieden een rol. Van zes potentiële ontvangstgebieden kan op grond van bovenstaande vergelijking worden uitgesloten dat de relatieve achteruitgang van de leefbaarheid veroorzaakt wordt door ontwikkelingen in De Bennekel. In het resterend deel van deze paragraaf wordt allereerst door middel van analyses van verhuisbewegingen nagegaan of de verandering van de bevolkingssamenstelling een relatie kan hebben met de positieve ontwikkeling in De Bennekel. Daaropvolgend wordt nagegaan in welke gebieden de veiligheid zich relatief ongunstig heeft ontwikkeld.

Tabel 3.12 Aantal ontvangstgebieden die achteruit zijn gegaan per indicator*

	Aanliggend	Stad	Regio	Totaal
Afname aandeel hoge inkomens	0	0	0	0
Toename aandeel werklozen	1	9	0	10
Toename aandeel allochtonen	1	26	1	28
Toename vernielingen	0	11	1	12
Toename overlast	1	0	0	1
Geen van dit allen	1	4	1	6
Totaal gebieden	2	33	3	38

*De ontwikkeling van de bevolkingssamenstellingsindicatoren is relatief ten opzichte van de regionale ontwikkeling

3.8.4

Verhuizingen

Door bewoners van De Bennekel zijn in 2006 en 2007 670 adreswijzigingen doorgegeven. Dit is een mutatiegraad van vijftien procent, wat ongeveer gelijk is aan de gemiddelde mutatiegraad van de twaalf cases in dit onderzoek. Slechts acht procent van de verhuizingen heeft binnen De Bennekel plaatsgevonden. In vergelijking met het gemiddelde van elf procent over de twaalf geselecteerde aandachtswijken, is dat weinig. Dat betekent dat er relatief veel mensen naar een andere wijk of gemeente verhuisd zijn. 31 procent van de verhuizingen uit de wijk is naar een gemeente buiten de regio Eindhoven gericht. Dit percentage ligt iets onder het gemiddelde van 33 procent. Deze verhuizingen worden verder buiten beschouwing gelaten.

Slechts twee procent van de verhuizende bewoners van De Bennekel die binnen de regio zijn verhuisd is in 2006 en 2007 vertrokken naar één van de potentiële ontvangstgebieden. In vergelijking met het gemiddelde van de andere geselecteerde wijken (zeven procent) is dat zeer weinig. Ook in relatie tot de omvang van de woningvoorraad van de potentiële ontvangstgebieden is de instroom laag, namelijk twee promille.

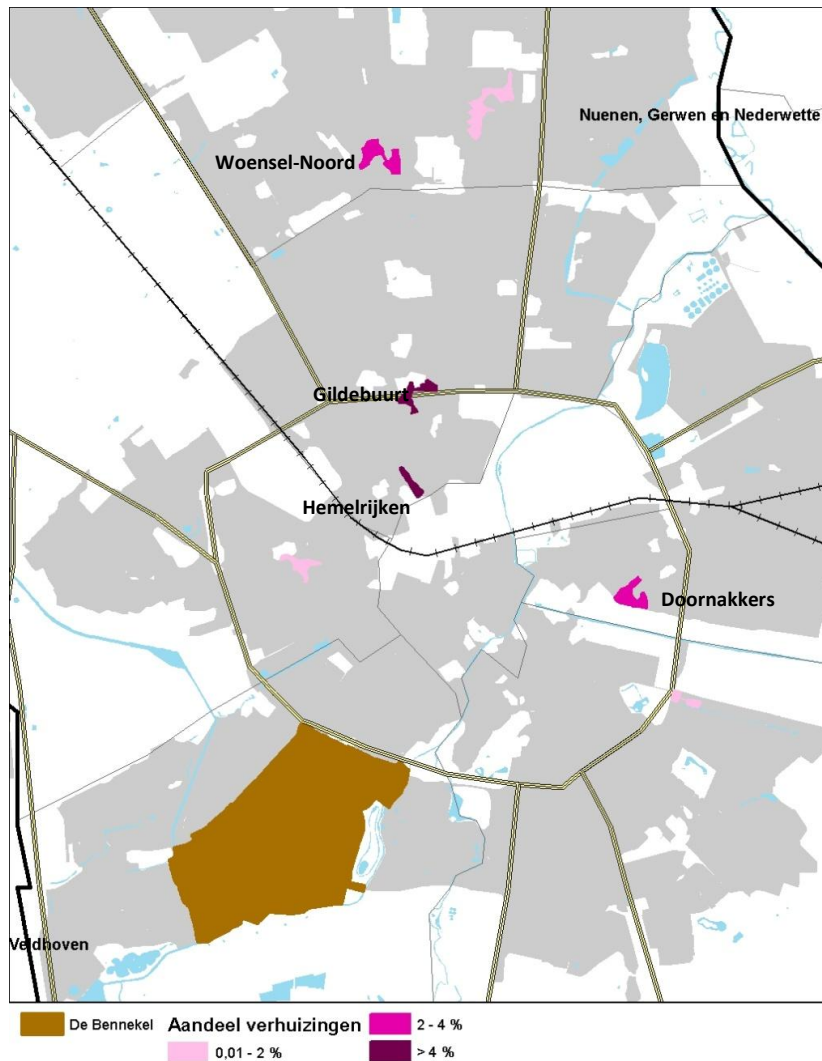
Ondanks dat er relatief veel verhuizingen vanuit de wijk hebben plaatsgevonden, zijn er dus maar heel weinig geweest naar één van de potentiële ontvangstgebieden. 23 van de 30 gebieden waar de bevolkingssamenstelling achteruit is gegaan, hebben geen instroom vanuit De Bennekel gehad. Voor deze gebieden is het binnen de onderzoeksperiode erg onaannemelijk dat de verandering van de bevolkingssamenstelling alsnog het gevolg is van een waterbedeffect vanuit De Bennekel. Voor vier van de overgebleven gebieden geldt dat de instroom als aandeel van de woningvoorraad meer was dan twee procent. Deze liggen verspreid over de stad in Hemelrijken, de Gildebuurt, Woensel-Noord en Doornakkers. Het deel van Hagenkamp

- dat als aanliggend gebied geldt - en dat zich ongunstig heeft ontwikkeld, kan dus via verhuisbewegingen niet in verband worden gebracht met De Bennekel.

tabel 3.13 Verhuisanalyse De Bennekel

mutatiegraad :	15%					
waarvan :	in de wijk:	8%				
	uit de wijk:	92%				
waarvan naar elders	in het land:	31%				
	in de regio:	15%				
	in de stad:	55%				
waarvan naar:	pot. ontvangst- gebied:	2%				
	waarvan # met instroom > 2%:	4	Hemelrijken Gildebuurt Woensel-Noord Doornakkers			

figuur 3.23 Ontvangstgebiedjes naar sterkte van de verhuisrelatie met De Bennekel

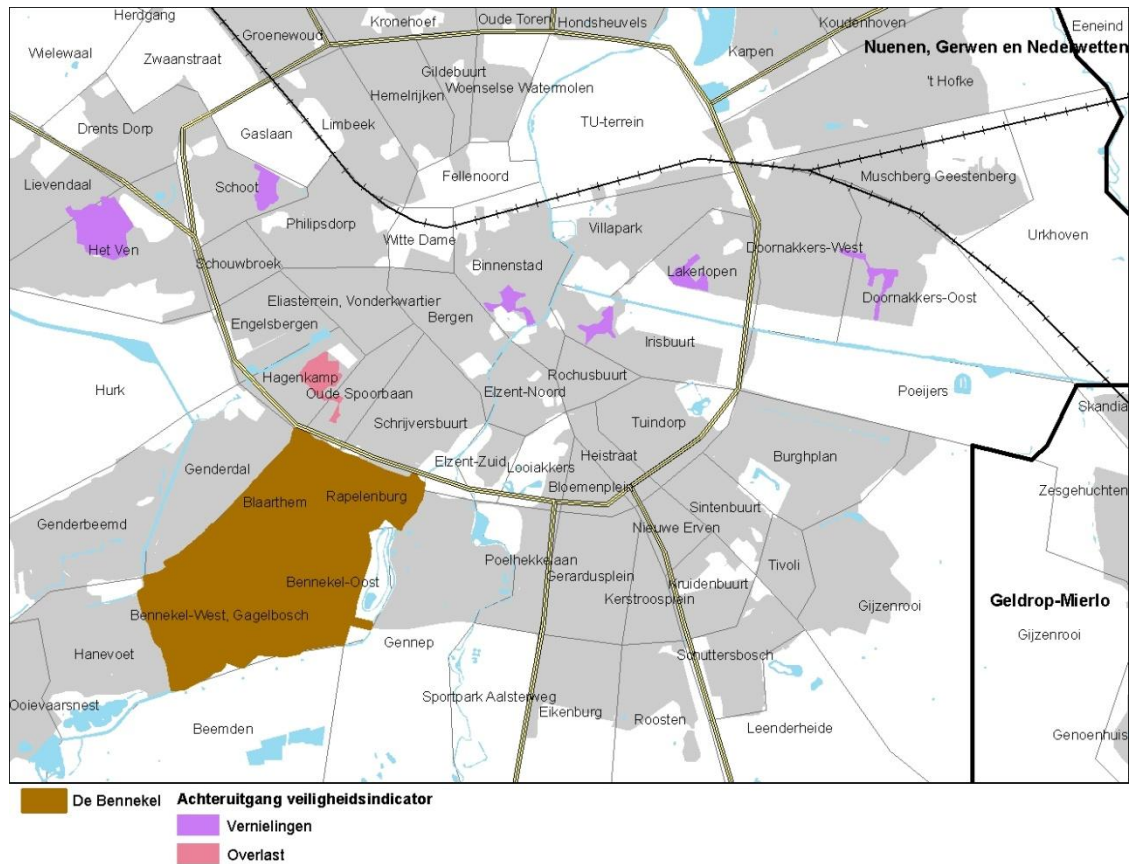

3.8.5 Veiligheid

In De Bennekel is de overlast en het aantal vernielingen gedurende 2006 en 2007 afgenomen. In Figuur 3.24 is te zien welke potentiële ontvangstgebieden de overlast of het aantal vernielingen hebben zien toenemen. Of er een relatie is tussen de ontwikkelingen in De Bennekel enerzijds en de potentiële ontvangstgebieden anderzijds is op grond van deze gegevens niet te bepalen. Vooralnog zijn er geen aanwijzingen – ook niet uit gemeentelijke bronnen voor zover ons bekend - voor het verplaatsen van de problemen uit De Bennekel naar andere gebieden elders in de stad.

Figuur 3.24 Ontwikkeling van veiligheidsindicatoren in buurten rond De Bennekel

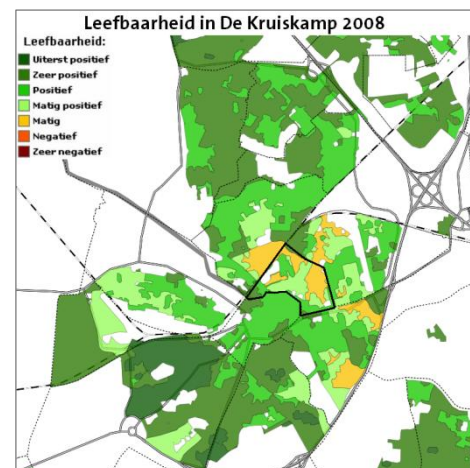

3.8.6 Conclusie

De verbeteringen in de bevolkingssamenstelling in De Bennekel laten zich moeilijk verklaren vanuit de maatregelen die in de wijk zijn genomen. Woningverbetering, bevordering van het eigenwoningbezit en de nieuwbouw van meergezinswoningen - de maatregelen waar sterk op is ingezet in De Bennekel - leiden op zichzelf niet tot een verandering van de bevolkingssamenstelling, ook al kunnen ze de leefbaarheid wel verbeteren. In combinatie met de bijzonder geringe relaties tussen de uitstroom uit de wijk en de instroom in gebieden die een minder gunstige ontwikkeling van de leefbaarheid hebben gehad, rechtvaardigt dat de conclusie dat er van een substantieel waterbedeefteffect vanuit De Bennekel geen sprake kan zijn.

3.9 Amersfoort – De Kruiskamp

De wijk Kruiskamp ligt dicht tegen het centrum van Amersfoort aan en wordt omsloten door de Singel, de Hogeweg, het Valleikanaal en het spoor van Amersfoort naar Zwolle/ Apeldoorn. De wijk is tot stand gekomen vanaf de jaren 30 tot aan de jaren 60. Er wonen ruim 5.000 mensen en er staan circa 2.300 woningen. Voor het overgrote deel betreft het huurwoningen (75%) waarvan het merendeel in het goedkopere segment valt. In vergelijking met Amersfoort als geheel is een groot aandeel van de bevolking van niet-westerse afkomst (41% in Kruiskamp t.o.v. 13,5% in Amersfoort).

Bron: Leefbaarometer

3.9.1 Wijkaanpak

Kruiskamp/Koppel is een van de vier prioriteitswijken in Amersfoort. In 1996 is gestart met het Wijkbeheerplan Kruiskamp/Koppel, in 2000 gevolgd door een Ontwikkelingsprogramma in het kader van het grotestedenbeleid. De afgelopen jaren zijn er veel investeringen gepleegd en projecten uitgevoerd. In het bijzonder is er veel inspanning geleverd ter verbetering van de fysieke omgeving. De aanpak was/is gericht op het vergroten van de keuzemogelijkheden in wonen, vooral voor bewoners met een wat hoger inkomen en voor ouderen. Daarnaast was ook aandacht voor het verbeteren van de sociale infrastructuur (welzijn, zorg en onderwijs) en het verbeteren van de openbare ruimte, vooral middels het beheer van het groen en de aanpak van drugoverlast. Ook worden voorzieningen geherstructureerd.²⁶

Wijkactieplan

Het nieuwe wijkactieplan (gemeente Amersfoort, Kruiskamp Krachtwijk Wijkactieplan, september 2007) is sterk sociaal gericht. Hoofddoelstelling zoals verwoord in het Wijkactieplan is “een vitale wijk Kruiskamp te ontwikkelen, waar bewoners actief zijn en prettig (samen)leven” (p.14). Deze hoofddoelstelling is in het Wijkactieplan uitgewerkt in 4 thema’s:

Onderwijs: de realisatie van een ABC-school en het tegengaan van vroegtijdig schoolverlaten. Amersfoort wil in 2010 in elke wijk (het concept van) een ABC-school. In Kruiskamp zullen extra instrumenten worden ingezet om voortijdig schoolverlaten tegen te gaan.

Werken: Het creëren van nieuwe werkgelegenheid en het terugdringen van de werkloosheid in de wijk. Door extra inzet op activering en het toeleiden van werklozen naar (nieuwe) banen en extra inzet voor werklozen uit Kruiskamp die geen gemeentelijke uitkering ontvangen. Armoedebestrijding door niet-gebruikers van inkomensondersteunende maatregelen op te sporen en aan deze mensen alsnog aan te bieden.

Samenleven en integratie: de realisatie van een nieuw wijkcentrum en het bevorderen van de sociale samenhang; zorgen dat er meer mensen mee (kunnen) doen. Actie die ondernomen (gaat) worden is een extra inzet op inburgering in Kruiskamp met behulp van de moedertaal. Andere actie is dat ontmoetingen in de wijk gestimuleerd en gefaciliteerd worden.

Leefbaarheid en veiligheid: een veilige, schone en goed onderhouden woonomgeving realiseren. De gemeente zal vanaf 2008 beschikken over een integrale handhavingorganisatie waarbij toezichthouders en Bijzondere Opsporingsambtenaren toezicht houden en optreden tegen kleinschalige overtredingen (te vroeg buiten zetten vuilnis, parkeerovertradingen).

voetnoot

²⁶ Bergeijk, E. van, A. Kokx, G. Bolt en R. van Kempen, *Helpt herstructurering? Effecten van stedelijke herstructurering op wijken en bewoners*, Universiteit Utrecht, Eburon, september 2008 (p.51).

De context van het Wijkactieplan wordt verder gevormd door een aantal lopende sociale ontwikkelingen. Amersfoort is druk bezig met de lokale vertaling van de invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Net als in andere wijken is in Kruiskamp een wijkgesprek geweest waarbij veel ideeën zijn geopperd en waarbij nieuwe coalities worden gesloten om er voor te zorgen dat mensen beter en langer voor zichzelf en voor elkaar kunnen zorgen. Daarnaast lopen in Amersfoort diverse trajecten waarin kinderen/jongeren, ouderen en/of gezinnen ondersteund worden. Voorbeelden zijn: het Programma Jong Centraal, In iedere wijk een ABC-school (Brede School).

'Amersfoort vernieuwt' zijn twee woorden die een begrip zijn in Amersfoort. Ze staan voor de gemeenschappelijke en integrale aanpak die gekozen is voor de wijkvernieuwing in de stad. 'Amersfoort vernieuwt' werkt stap voor stap, gebied voor gebied. Per wijk, buurt of straat worden alle sociale en fysieke projecten en activiteiten op elkaar afgestemd zodat de verschillende activiteiten elkaar aanvullen en versterken. De thema's waar 'Amersfoort vernieuwt' zich op richt, komen grotendeels overeen met de onderwerpen voor het wijkactieplan: samenleven, werken, onderwijs, leefbaarheid en veiligheid.

3.9.2 Ontwikkelingen in de wijk

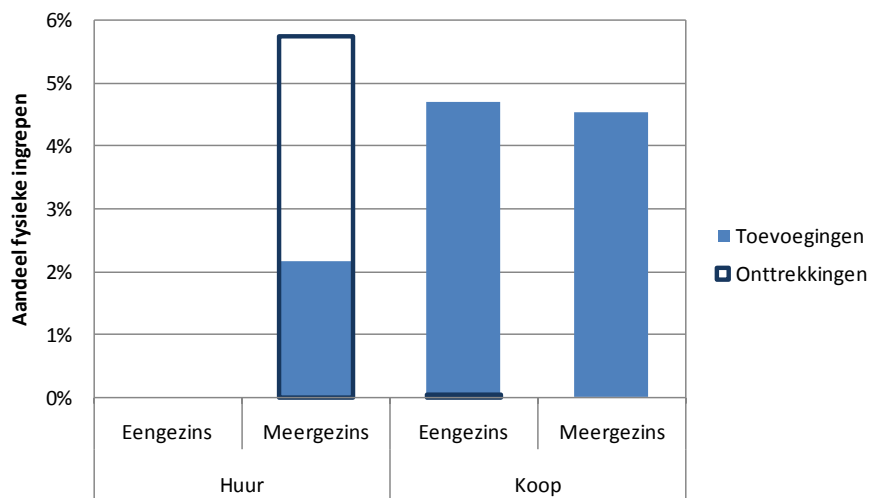
De wijk heeft in de periode 2006-2008 een positieve ontwikkeling op de Leefbaarometer doorgemaakt – zij het binnen de klasse 'matig'. In 2006 scoorde de wijk onderin die klasse, in 2008 is dat bovenin. Als de komende jaren nog eens eenzelfde ontwikkeling zou worden doorgemaakt – waar recente cijfers volgens de gemeente wel op wijzen – zou de wijk in de klasse 'matig positief' uitkomen. De grootste vooruitgang is gerealiseerd op de dimensie bevolkings-samenstelling. De onderliggende indicatoren die daarbij vooral opvallen zijn een afname van het aandeel allochtonen in de wijk en een afname van het aandeel niet-werkende werkzoekenden. Maar ook op het gebied van de veiligheid is vooruitgang geboekt. In het bijzonder zijn de scores op de indicatoren 'overlast' en verstoringen van de openbare orde verbeterd.

Herstructurering

Er heeft een verschuiving in de woningvoorraad plaatsgevonden door het toevoegen van middeldure en dure koop in de wijk. In 2000 bestond 82 procent van de woningvoorraad uit huurwoningen. Dit is in 2007 gedaald naar 71 procent. Door middel van het project Spoorwegzone, bijvoorbeeld, zijn circa 300 woningen en gebouwde parkeervoorzieningen gerealiseerd. Het project is zo goed als opgeleverd. Daarnaast was het project Parkweelde 1 (ca. 200 woningen en winkelruimte) in de onderzoeksperiode in aanbouw. Inmiddels is dit project opgeleverd. De verkoop van huurwoningen zal de komende jaren nog doorgaan en de woningvoorraad zal verder veranderen. De wijkmanager van Kruiskamp geeft aan dat veranderingen in de woningvoorraad ervoor hebben gezorgd dat er mensen met een andere uitgangspositie in de wijk zijn gekomen. Dit beïnvloedt de cijfers over de wijk.

Er zijn in de periode 2006 en 2007 veel woningen nieuw gebouwd (meer dan twee keer zo veel als er zijn onttrokken in diezelfde jaren). Er zijn huurappartementen gesloopt en voornamelijk koopwoningen toegevoegd (Figuur 3.16). Ook als aandeel van de voorraad is de herstructurering in De Kruiskamp aanzienlijk geweest. Zowel sloop (bijna 6% van de voorraad in 2006) als nieuwbouw (11%) ligt ruim boven de 3% die gemiddeld wordt gehaald.

Figuur 3.25 Aandeel sloop/nieuwbouw in Kruiskamp naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

Sociale inspanningen

Projecten als 'Samen buurten' en 'Sociale Activering' hebben bewoners gestimuleerd hun eigen positie te verbeteren en zich in te zetten voor de leefbaarheid in de wijk. De gemeente en de partners hebben verder veel geïnvesteerd in de verbetering van de veiligheid op het Neptunusplein waar flinke problemen met overlast, vernielingen en drugshandel waren. Het Neptunusplein is benoemd als 'hot-spot'. De aanpak van 'hot-spots' in Amersfoort richt zich op wijken, winkelgebieden of andere specifieke locaties waar onveiligheid zich meer dan gemiddeld voordoet en waar een hoog volume aan criminaliteit/overlast samengaat met een hoge slachtofferkans. Ofwel, locaties waar veel gebeurt en waar het dus zinvol is extra te investeren in veiligheid. Daarnaast is er gekeken naar het onveiligheidsgevoel van bewoners in de wijk. In het wijkprogrammaboek van 2005 – 2006 staat dat het aantal aangiftes in de wijk is afgenomen, maar het gevoel van onveiligheid nog sterk aanwezig is. In 2005 is ook gestart met een experiment met cameratoezicht op het plein.

Door de inzet op sociale projecten is het netwerk in de wijk verbreed en is een groot aantal zgn. 'stepping-stones' gecreëerd (plekken die gebruikt kunnen worden bij het contact met wijkbewoners en maatschappelijke instellingen). Het wijkactieplan gaat verder op de ingeslagen weg. Sociaal beleid wordt geïntensiveerd. De wijkmanager merkt op dat door de extra financiële middelen er mogelijkheid is om zaken aan te pakken waar eerder geen financiering voor beschikbaar was. Trend in het sociaal beleid is dat er meer wijk- en buurtgericht gewerkt wordt in plaats van stadgericht. Verder wordt de individuele aanpak geïntensiveerd.

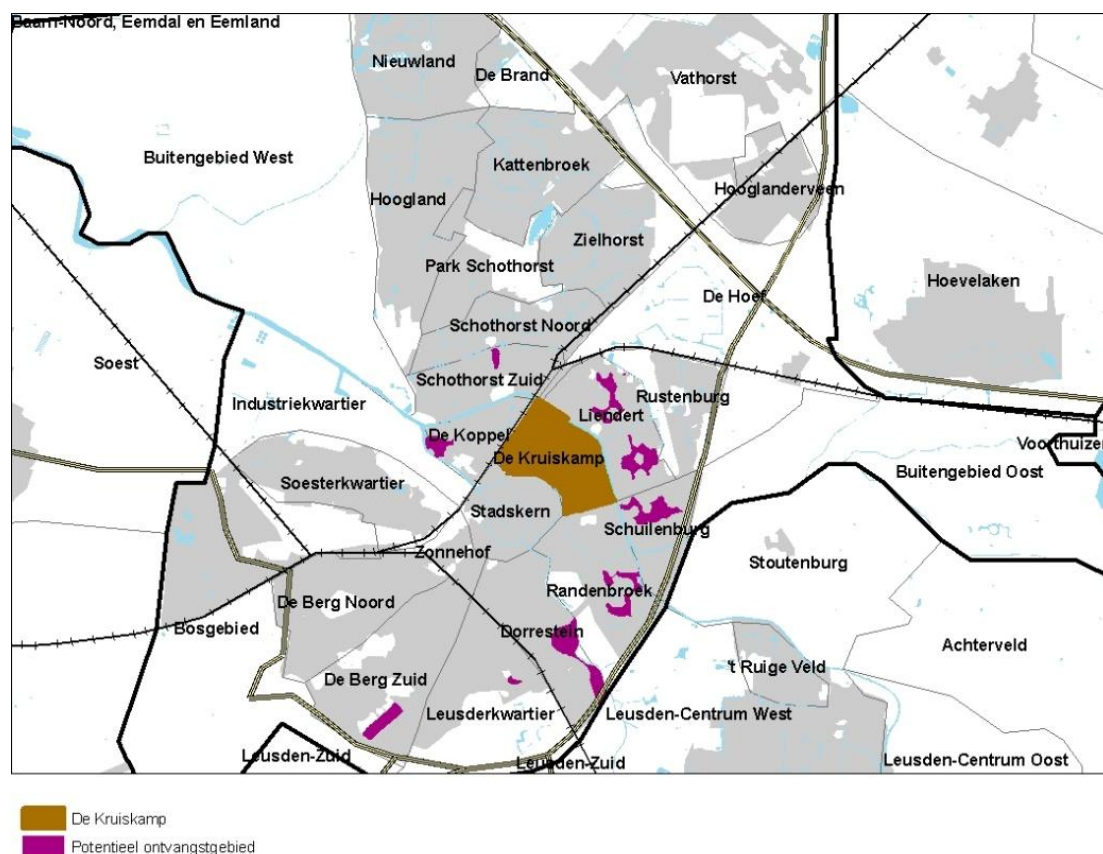
3.9.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

In tabel 2.5 is aangegeven dat in het aanliggende gebied van Kruiskamp indicaties zijn dat de er gebieden zijn die zich qua veiligheid minder gunstig hebben ontwikkeld en dat er elders in de stad sprake is van gebieden die het op de dimensie bevolkingssamenstelling minder goed doen. In totaal zijn in Amersfoort tien gebieden geïdentificeerd waar de ontwikkeling van de leefbaarheid is achtergebleven bij de regionale ontwikkeling. Deze gebieden zijn aangegeven in Figuur 3.17.

Voor drie van de tien gebieden zijn andere ontwikkelingen dan die op de indicatoren werklozen, allochtonen, overlast en verstoringen van de openbare orde verantwoordelijk geweest voor de minder gunstige ontwikkeling. Die zijn daardoor wat minder interessant in relatie tot

de verbeteringen in De Kruiskamp. Er zijn twee gebieden waar veiligheidsindicatoren achteruitgang tonen en zes gebieden waar de dimensie bevolkingssamenstelling zich minder gunstig heeft ontwikkeld. In het aanliggende gebied van Kruiskamp is een gebied - in de wijk Liendert - waar zowel de overlast is toegenomen als waar de bevolkingssamenstelling zich minder positief heeft ontwikkeld.

Figuur 3.26 Potentiële ontvangstgebieden Amersfoort

We gaan hierna eerst voor de verandering in de bevolkingssamenstelling na of de minder positieve ontwikkelingen elders een relatie zouden kunnen hebben met de positieve ontwikkelingen in De Kruiskamp. Vervolgens wordt nagegaan of er voor de veiligheid aanwijzingen zijn voor een dergelijke relatie.

3.9.4 Verhuizingen

Het aandeel verhuizingen van bewoners in De Kruiskamp is in de jaren 2006-2007 relatief laag geweest. Met een mutatiegraad van 13% (Tabel 3.4) ligt het iets onder het gemiddelde in de cases. Dat lijkt opmerkelijk in relatie tot de forse herstructurering in de wijk. Die behelst in de onderzoeksperiode echter vooral nieuwbouw. De instroom die dit met zich meebrengt komt niet terug in deze cijfers, tenzij het verhuizingen oplevert binnen de wijk. Het aandeel mensen dat binnen de wijk verhuist, is echter relatief klein (7% t.o.v. 11% gemiddeld) waardoor het plausibel lijkt dat de nieuwbouw vooral door mensen 'van buiten de wijk' is betrokken. Dat wordt bevestigd door de wijkmanager die vermoedt dat de verbetering van de aandachtswijk qua bevolkingssamenstelling vooral komt door de instroom van kansrijkere huishoudens in de wijk en niet zozeer door de uitstroom van minder kansrijken. De sloop is ook bovengemiddeld

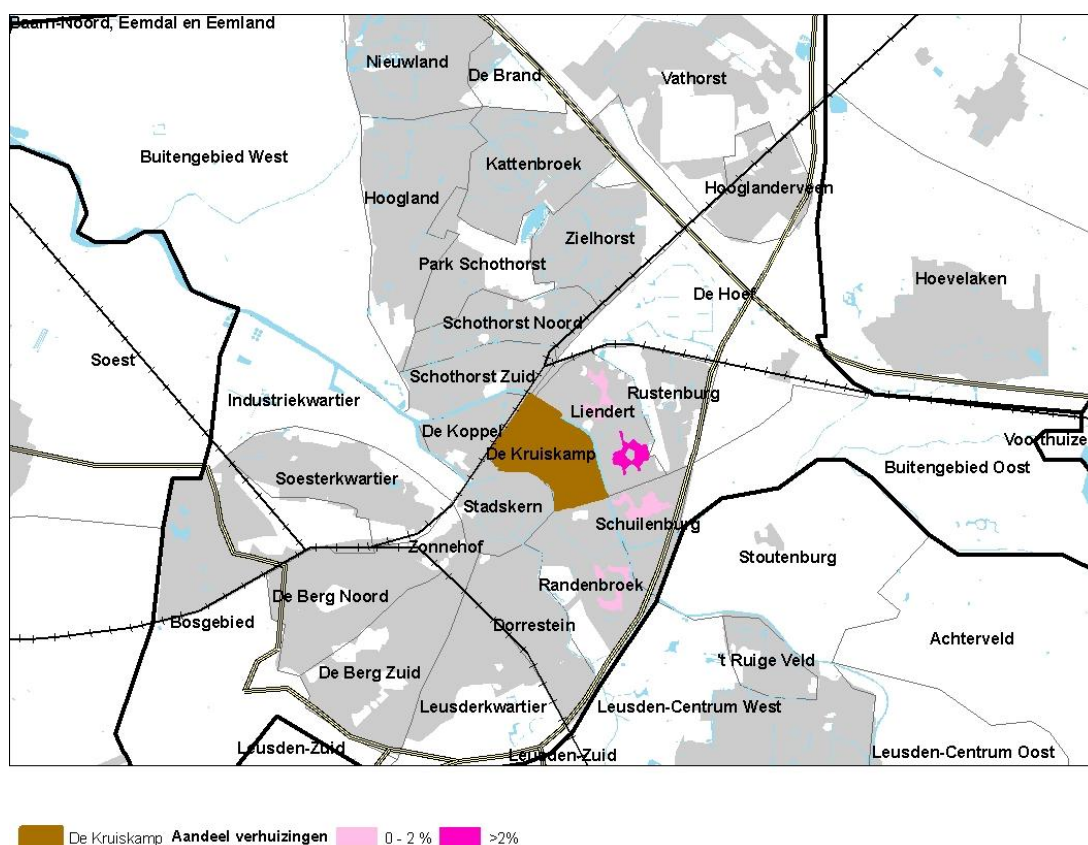
geweest, maar de uitstroom als gevolg daarvan zal vermoedelijk al eerder hebben plaatsgevonden.

Het geringe aandeel verhuizingen binnen de wijk betekent in het geval van De Kruiskamp niet dat de druk op het aanliggende gebied en elders in de stad hoog is. Een relatief groot aandeel verhuist namelijk naar elders in het land (45% t.o.v. 33% gemiddeld) of elders in de regio. Samen (elders in het land of in de regio) komt dit aandeel net boven de 50% uit.

Tabel 3.14 Verhuisanalyse De Kruiskamp

Mutatiegraad :	13%							
Waarvan :	in de wijk:	7%						
	uit de wijk:	93%						
waarvan naar:	elders in het land:	45%						
	elders in de regio:	6%						
	elders in de stad:	49%						
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	5%						
waarvan # met	instroom > 2%:	1:	Liendert					

Figuur 3.27 Gebieden met een verhuisrelatie met De Kruiskamp

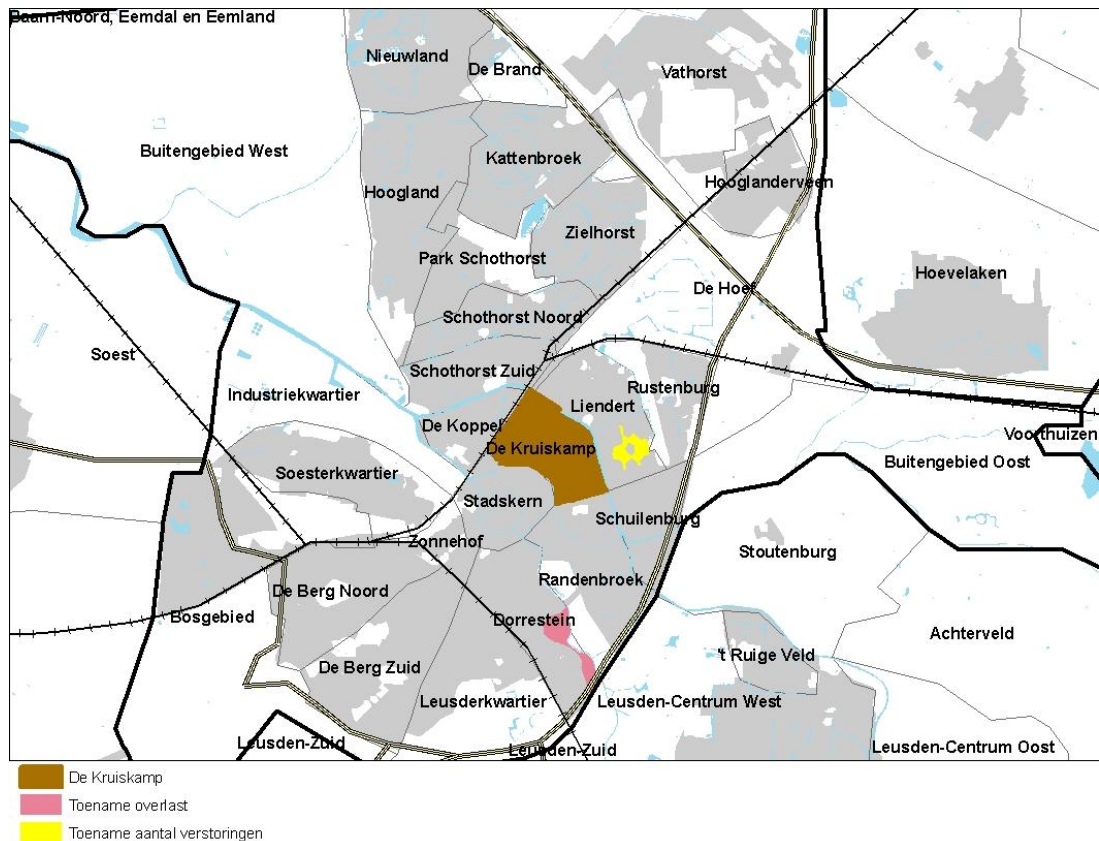

Een minderheid van de mensen die vanuit De Kruiskamp naar een andere wijk is verhuisd, is terechtgekomen in een wijk waar het minder goed is gegaan (5% t.o.v. 7% gemiddeld). En slechts in één gebied komt die verhuisstroom (in de onderzoeksperiode) boven de 2% ten opzichte van de populatie in dat gebied. De specifieke uitstroom van lage inkomens (op basis van gegevens uit de woonruimteverdeling) is in de onderzoeksperiode ook niet in het bijzonder gericht geweest op de gebieden die een minder gunstige ontwikkeling hebben doorgeemaakt. De ontvangstgebieden met een verhuisrelatie met De Kruiskamp zijn weergegeven in Figuur 3.27.

3.9.5 Veiligheid

In twee van de potentiële ontvangstgebieden is de relatief minder gunstige ontwikkeling van de leefbaarheid (deels) te verklaren door een toename van verstoringen en overlast. Het aantal verstoringen van de openbare orde is toegenomen in Liendert en de overlast is toegenomen in Dorrestein (zie Figuur 3.28).

Figuur 3.28 Gebieden met een ongunstige ontwikkeling op veiligheidsindicatoren die in De Kruiskamp zijn verbeterd

In Dorrestein is wel iets aan de hand en dan vooral in een gebiedje met portiekflats uit een vroegnaoorlogs uitbreidingsplan. In het kader van projectplan gebiedsgerichte aanpak is in 2007 voor dat gebied een plan opgesteld om de situatie te verbeteren. In de probleem-beschrijving bij het plan staat dat er overlast is van hangjongeren en dat sociale cohesie ontbreekt. Veel bewoners kennen elkaar niet en leiden een anoniem leven met 'achter de voordeur' problematiek als drank, drugs, psychiatrie, relatie- en opvoedingsproblemen (Projectplan gebiedsgerichte aanpak de Ganskuijl e.o., 2007). Deze problemen zijn vooral gebonden aan de bewoners zelf. Een relatie tussen de verbetering van de veiligheid in De Kruiskamp en de verslechtering in Dorrestein ligt daardoor niet direct voor de hand. Er is immers geen substantiële verhuisrelatie aangetoond – hoewel die in theorie in eerdere jaren kan hebben plaatsgevonden. Dat is mogelijk anders voor Liendert. Op die wijk gaan we daarom nog wat verder in.

Liendert

Het gebiedje met de toename van het aantal verstoringen ligt in de omgeving Albatrosstraat in de wijk Liendert. Liendert is een van de andere priotiteitswijken in Amersfoort. Het is een typische jaren-zestigwijk met het karakter van een tuinstad. Wonen, werken, voorzieningen en recreatie zijn van elkaar gescheiden. De wijk is ruim van opzet, open en groen. Er zijn verschillende woningtypen en zowel hoog- als laagbouw. Over het algemeen is de architectuur sober (website gemeente Amersfoort).

Veiligheid is een breed thema in de wijk. In het wijkprogrammaboek uit 2005 wordt verwezen naar de volgende problemen: scooteroverlast, problemen met burens, overlast van jongeren en

het ontbreken van zichtbaar toezicht. In hetzelfde wijkprogrammaboek van Liendert staat dat uit overleg blijkt dat de drugsoverlast toeneemt. Citaat: 'De aanpak op het Neptunusplein (Kruiskamp) geeft een verschuiving van overlast door junks in Liendert (inbraak in de hallen van De Horsten, verblijven in het Waterwingebied, slapen en brandstichting in de Heemtuin). In het wijkprogrammaboek wordt ook de doelstelling uitgesproken om het 'waterbedeffect vanuit Kruiskamp/Koppel naar Liendert verder te voorkomen'.²⁷ Deze gemeentelijke analyse maakt het vrij waarschijnlijk dat de maatregelen in Kruiskamp een relatie hebben gehad met de relatieve verslechtering van de indicator verstoringen in Liendert.

3.9.6 Conclusie

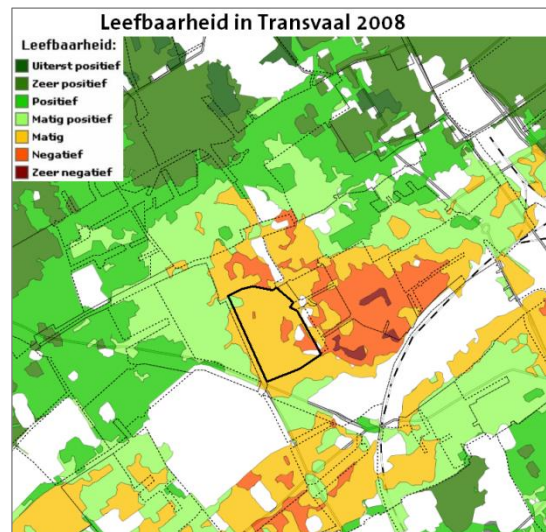
De verbetering van de leefbaarheid in De Kruiskamp wordt bepaald door een veranderende samenstelling van de bevolking en een verbetering van de veiligheid. De veranderende bevolkingssamenstelling hangt samen met een relatief grote instroom van meer kansrijke huishoudens. De verbetering van de veiligheid hangt onder meer samen met de aanpak van de 'hot spot' Neptunusplein. De uitstroom van bewoners uit de wijk is beperkt geweest in de periode 2006-2008 en heeft grotendeels in eerdere jaren plaatsgevonden. De uitstroom in 2006-2008 heeft dan ook niet in substantiële mate bijgedragen aan de minder positieve ontwikkelingen die sommige gebieden elders in de stad hebben doorgemaakt. Slechts met een gebiedje in de aanliggende wijk Liendert waarvan de ontwikkeling van de leefbaarheid is achtergebleven bij de regionale trend is in enige mate sprake van een betekenisvolle verhuisrelatie. Als die verhuisrelatie er ook verder in het verleden is geweest, is het denkbaar dat dit gebied de gevolgen heeft ondervonden van de – ten opzichte van de omvang van de wijk - grootschalige ingrepen in De Kruiskamp. Of dat het geval is, is echter niet bekend omdat van eerdere jaren de verhuisrelaties niet in beeld zijn gebracht. Het lijkt verder plausibel – zo is door de gemeente zelf geconstateerd - dat Liendert de onbedoelde negatieve gevolgen heeft ervaren van de voortvarende aanpak van de problemen rond het Neptunusplein in De Kruiskamp.

voetnoot

²⁷ Gemeente Amersfoort, *Wijkprogrammaboek Liendert Rustenburg 2006; 'Wijk in beweging'*, p.11.

3.10 Den Haag – Transvaal

Transvaal stamt uit het begin van de vorige eeuw, toen het als uitbreidingswijk van Den Haag is gebouwd. Het is één van de dichtstbevolkte wijken van Den Haag geworden, waar pleinen, plantsoenen en groen een zeldzaamheid zijn. Het woningaanbod in Transvaal kent weinig variatie – ongeveer de helft bestaat uit portiekwoningen van voor 1970 - en de woningen zijn in veel gevallen klein en gehorig. Transvaal stond ooit bekend als één van de betere arbeiderswijken, maar heeft gedurende de afgelopen decennia te maken gekregen met een bevolking met sociale problemen zonder veel kansen op de arbeidsmarkt. De wijk heeft te maken met uitstroom van de hogere inkomensgroepen en instroom van kansarmen.

Bron: Leefbaarometer

3.10.1 Wijkaanpak

In 2004 heeft de gemeente met de woningcorporaties het Wijkplan Transvaal opgesteld. Met dit Wijkplan werden drie doelen beoogd. Ten eerste moest de woningvoorraad gevarieerder worden en een wooncarrière binnen Transvaal mogelijk worden. Ten tweede moest de samenleving en de economie gestimuleerd worden. En ten derde moest bewerkstelligd worden dat de wijk een positief imago krijgt. In het Wijkactieplan²⁸ worden deze doelstellingen verder uitgewerkt. Over tien jaar moet Transvaal dan getransformeerd zijn tot een wijk met een stevige sociale samenhang, een veelzijdig voorzieningenniveau en een bloeiende wijk economie.

Fysieke maatregelen

In het wijkactieplan voor Transvaal wordt aangegeven dat gefaseerd 3.000 (corporatie)woningen worden gesloopt, waarvoor er 1.600 terugkomen. Op een totaal van ruim 6.000 woningen is dat zeer ingrijpend te noemen. De goedkope sociale huurwoningen worden daarbij vervangen door middeldure en dure koop- en huurwoningen. Ongeveer dertig procent van de terug te bouwen woningen zal een sociale huurwoning zijn. Het doel van de transformatie is om voldoende differentiatie in het woningaanbod te krijgen. Daarmee kunnen – zo is de verwachting - sociale stijgers in de wijk worden vastgehouden en wordt de wijk aantrekkelijk voor nieuwe bewoners. Door deze ingrepen neemt de woningvoorraad met 1.400 woningen af, waardoor de druk op de openbare ruimte wordt verminderd. Verder wordt ingezet op extra middelen om veilige looproutes te creëren, op het creëren van groenvoorzieningen, parkeergelegenheid en (onderwijs- en welzijns)voorzieningen.

voetnoot

²⁸ Gemeente Den Haag, *De nieuwe aanpak voor Transvaal - wijkactieplan*, september 2007

Sociaaleconomische maatregelen

Voor en tijdens de herstructurering is extra aandacht nodig om verloedering te voorkomen die met grootschalige sloop gepaard kan gaan. Om dit te bewerken wordt in het Wijkactieplan sterk ingezet op 'schoon en heel', sociale maatregelen (vergroting burgerbetrokkenheid, jongerenwerk) en op extra inzet op veiligheid (voorkomen en bestrijden van overlast, bevorderen bewonersinzet voor veiligheid).

Om de wijkeconomie te versterken, wordt gezocht naar vormen van bedrijvigheid die aansluiten bij het profiel van de wijk, maar tevens aantrekkelijk zijn voor de rest van de stad en de Haagse regio. Zo zal een multicultureel leisurecentrum worden opgericht en wordt de Haagse Markt vernieuwd. Om de hoge werkloosheid aan te pakken wordt de inzet op re-integratie en gesubsidieerde arbeid verhoogd, wordt de betrokkenheid van werkgevers vergroot en wordt het ondernemerschap versterkt.

De veiligheidsproblemen zijn door extra inzet in de jaren voorafgaande aan de krachtwijkenaanpak al verminderd – zo geeft de stadsenquête van Den Haag aan. Deze aanpak zal verder geïntensiveerd worden door bijvoorbeeld de inzet van meer wijkagenten, extra inzet op het veiliger maken van woningen en bedrijfsruimten, het versterken van de integrale aanpak van criminaliteit en (drugs- en jongeren)overlast en burgerparticipatie bij veiligheidsprojecten te bevorderen.

De kwaliteit van de inburgering moet omhoog en er moet een sterkere nadruk op participatie komen. Er worden pilots uitgevoerd waarbij inburgering wordt gekoppeld aan werk of andere vormen van maatschappelijke participatie. Bij problemen achter de voordeur wordt direct contact gezocht met de gezinscoach.

3.10.2 Ontwikkelingen in de wijk

Transvaal heeft als aandachtswijk in de jaren 2006 en 2007 een relatief positieve leefbaarheidsontwikkeling doorgemaakt en is daarmee van een gemiddeld negatieve score op de Leefbaarometer in 2006 op een score 'matig' in 2008 uitgekomen. De positieve ontwikkeling is in het bijzonder te danken aan de ontwikkeling op de dimensie bevolkingssamenstelling die voor 75% verantwoordelijk is voor de ontwikkeling. Maar ook op de dimensie veiligheid is de ontwikkeling positief geweest.

Op het niveau van onderliggende indicatoren is er een vijftal dat een positieve ontwikkeling laat zien. Bij de dimensie bevolkingssamenstelling gaat het om een afname van het aandeel lage inkomens, een afname van het aandeel werklozen en een – ten opzichte van de regio - afname van het aandeel niet-westerse allochtonen. Op het gebied van de veiligheid blijkt zowel de overlast als het aantal vernielingen volgens de indicatoren in de Leefbaarometer afgenomen. Dat wordt bevestigd door de uitkomsten in de Veiligheidsmonitor Den Haag waarin Transvaal op 8 van de 10 ontwikkelingsindicatoren een verbetering laat zien.²⁹ Dat wil overigens niet zeggen dat er geen problemen meer zijn. "Er is in Transvaal nog steeds sprake van veel kleine criminaliteit en drugsoverlast. Ook is er sprake van alcoholoverlast. Er zijn een paar hinderlijke, overlastgevende en criminele hanggroepen (zowel oud als jong) en men is terughoudend met het doen van aangiften".³⁰

voetnoot

²⁹ Gemeente Den Haag, *Veiligheidsmonitor Den Haag*, 2007.

³⁰ *Wijkperspectief Transvaalkwartier*, mei 2009.

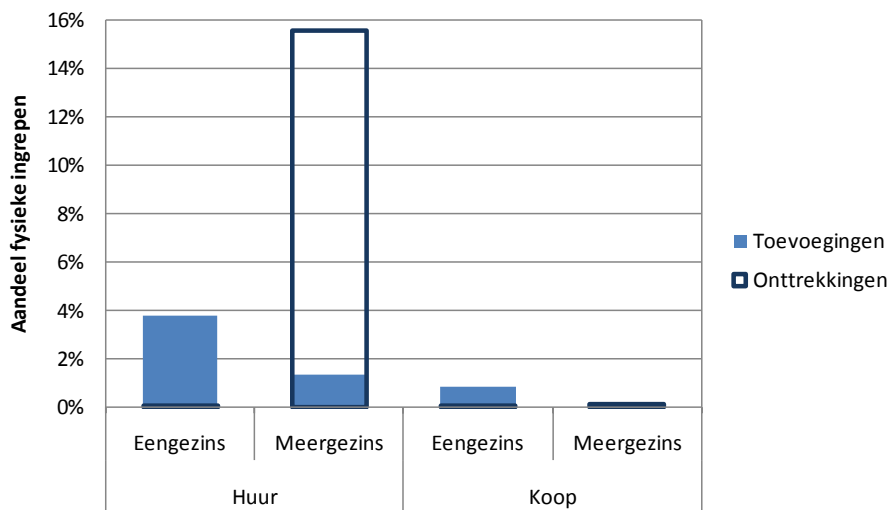
Herstructurering

De herstructurering in Transvaal loopt eigenlijk al sinds 2002. In 2006 en 2007 is bijna 16% aan de woningvoorraad onttrokken (zie Figuur 3.16). Dit waren nagenoeg alle meergezinshuurwoningen. Vergelijken met de fysieke ingrepen in de andere geselecteerde wijken is dat erg veel. Het gemiddelde in de geselecteerde wijken komt uit op 3% in 2 jaar. Voor de onttrokken meergezinshuurwoningen kwamen 150 eengezinshuurwoningen, vijftig meergezinshuurwoningen en dertig eengezinskoopwoningen terug in diezelfde periode. Volgens de plannen moet de totale nieuwbouw ongeveer zeventig procent koopwoningen bevatten.

De overlast van sloop en nieuwbouw heeft men actief getracht te beperken door in de actiegebieden bijzondere activiteiten te organiseren en door leegstaande woningen op een creatieve manier te gebruiken. De aanpak is tweeledig: aan de ene kant werd overlast in de kiem gesmoord en aan de andere werd door het organiseren van culturele en sportieve activiteiten voorkomen dat de sloopgebieden een naargeestige sfeer uitademden.

De sociale veiligheid werd verder bevorderd door een brede integrale aanpak en bestrijding van illegale kamerverhuur en onrechtmatige bewoning.

Figuur 3.29 Aandeel sloop/nieuwbouw in Transvaal naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

Noot. Voor de y-as is in deze figuur een andere verdeling gehanteerd dan bij de andere cases (maximaal 6%) om het grote aandeel onttrekkingen van meergezins huurwoningen weer te kunnen geven.

Economie

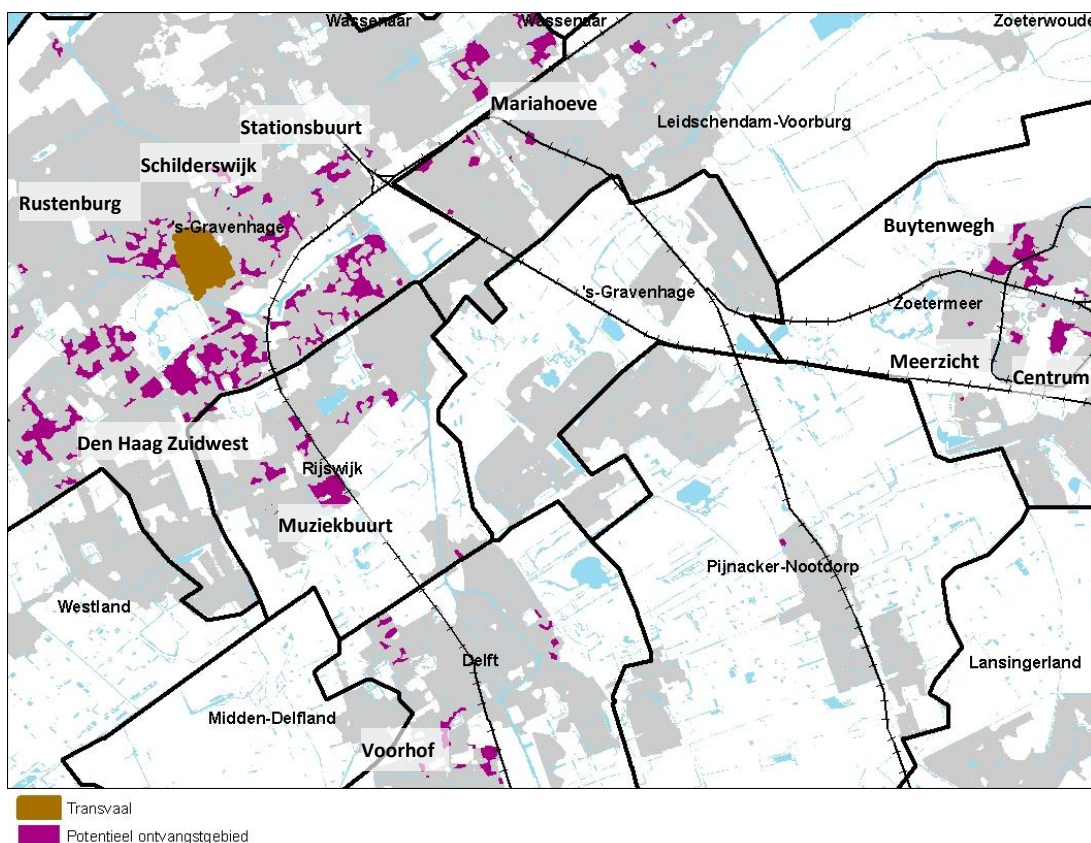
Het stimuleren van de wijk economie – zoals beschreven in het wijkactieplan – is al in de jaren voorafgaande de wijk aanpak van start gegaan. De thema's hierbij waren onder andere een gezonde detailhandelstructuur, functiemenging wonen/werken, versterken van de culturele, toeristische en recreatieve potenties van de wijk en het stimuleren van ondernemerschap en nieuwe werkgelegenheid. De belangrijkste economische slagaders zijn de Paul Krugerlaan, het bedrijventerrein Uitenhagestraat en de Haagse markt, waarbij de omgeving van de Paul Krugerlaan – waar ook het 'multicultureel leisure center' moet verrijzen - de potentie heeft om uit te groeien tot een "landelijke trekpleister met multiculturele allure" aldus het WAP.

3.10.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

In tabel 2.5 is aangegeven dat er in de casus Transvaal zowel in aanliggend gebied, elders in de stad als elders in de regio sprake lijkt te zijn van ontwikkelingen die achterblijven bij de regionale trend. Dat betreft in het bijzonder ontwikkelingen op het vlak van de veiligheid. Vermoedelijk gaat dit voor een deel over de ontwikkelingen in de aanliggende andere aandachtswijken. Maar de analyse op stedelijk niveau (pagina 24 en verder) geeft aan dat er buiten de aandachtswijken in het aanliggende gebied specifieke buurten zijn met een minder gunstige ontwikkeling op het vlak van de leefbaarheid. In het geval van Transvaal is dat onder meer ook een direct naastgelegen buurt: Rustenburg en Oostbroek.

Verspreid over Den Haag en omgeving zijn 131 gebiedjes geïdentificeerd waar de leefbaarheid zich – in vergelijking met de regionale ontwikkeling – minder goed heeft ontwikkeld. De helft daarvan bevindt zich in Den Haag zelf – vooral in de aandachtswijken en de direct daaraan grenzende buurten. De andere helft ligt in de regiogemeenten Rijswijk, Delft, Zoetermeer en Leidschendam-Voorburg. Alle potentiële ontvangstgebieden van een waterbedefferd staan in Figuur 3.30 weergegeven.

Figuur 3.30 Potentiële ontvangstgebieden in Den Haag en omgeving

In Tabel 3.15 is weergegeven of de potentiële ontvangstgebiedjes – in totaal onderscheiden we zoals hiervoor aangegeven zo'n 130 clusters die in Figuur 3.30 zijn benoemd – zich in negatieve zin hebben ontwikkeld op de indicatoren die in Transvaal een vooruitgang hebben laten zien. In de meeste gebiedjes blijkt er een verhoudingsgewijs sterke toename van het aandeel lage inkomens en/of een toename van het aandeel allochtonen (in 90 gevallen) te zijn ge-

weest. De veiligheidsaspecten vernielingen en overlast zijn in respectievelijk 38 en 12 gebieden verslechterd ten opzichte van de regionale trend.

We gaan hierna eerst voor de verandering in de bevolkingssamenstelling na of er een relatie zou kunnen zijn met de positieve ontwikkelingen in Transvaal. Vervolgens wordt nagegaan in welke gebieden de veiligheid zich verhoudingsgewijs ongunstig heeft ontwikkeld.

Tabel 3.15 Aantal ontvangstgebieden die achteruit zijn gegaan per indicator*

	Aanliggend	Stad	Regio	Totaal
Toename aandeel lage inkomens	11	44	61	116
Toename aandeel werklozen	1	9	32	42
Toename aandeel allochtonen	5	35	50	90
Toename vernielingen	1	21	16	38
Toename overlast	3	9	0	12
Geen van dit allen	0	0	3	3
Totaal gebieden	12	49	70	131

*De ontwikkeling van de bevolkingssamenstellingsindicatoren is relatief ten opzichte van de regionale ontwikkeling

3.10.4 Verhuizingen

De gemeten mutatiegraad in Transvaal bedroeg over de jaren 2006-2007 10% (Tabel 3.4). Dat is in relatie tot de sloopaantallen gering omdat er naast urgente verhuizingen vanwege sloop – die al rond de 10% ligt in twee jaar - vanzelfsprekend ook allerlei vrijwillige verhuizingen plaatsvinden. Zeer waarschijnlijk zijn de mensen die woonden in de woningen die in 2006 en 2007 zijn onttrokken overigens al in eerdere jaren verhuisd. Maar omdat in de wijk sprake is van een doorlopende herstructurering, zijn er in 2006-2007 – ter voorbereiding op de sloop in komende jaren - evengoed en vermoedelijk in eenzelfde orde van grootte - mensen vertrokken.

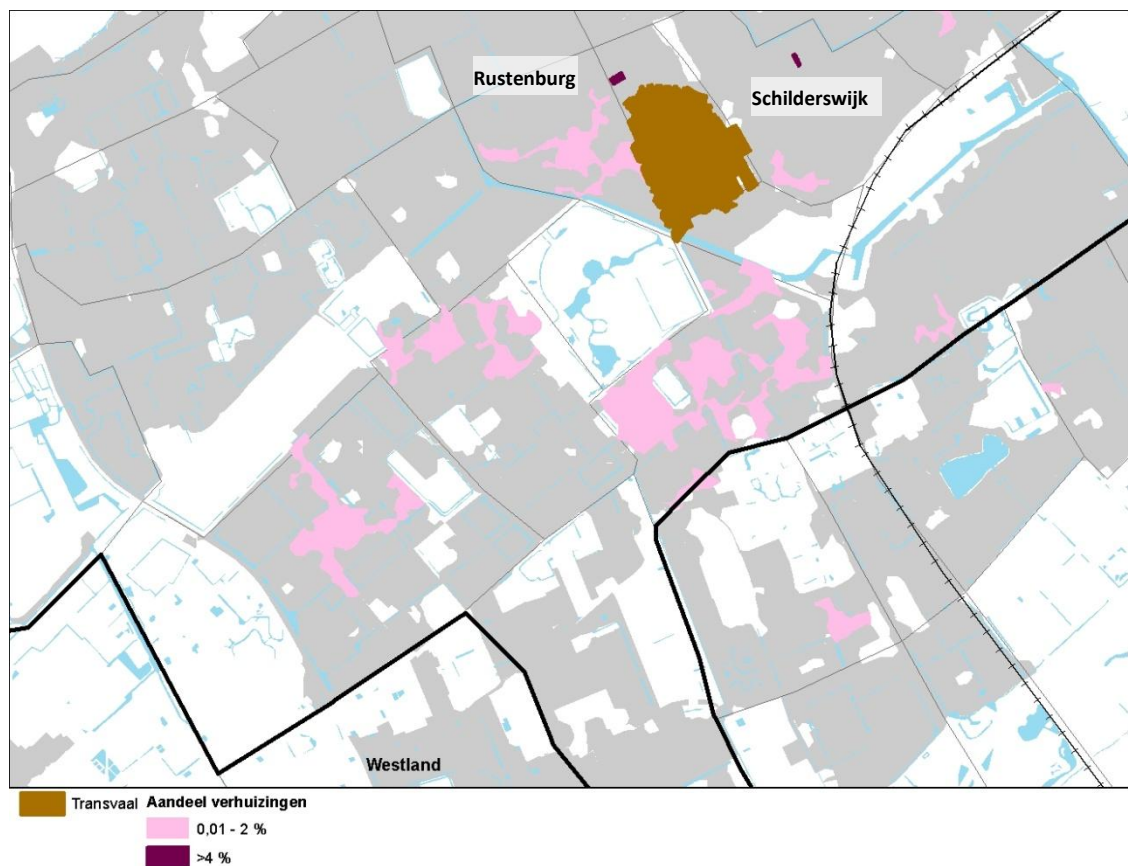
Tabel 3.16 Verhuisanalyse Transvaal

Mutatiegraad :	10%		
Waarvan :	in de wijk:	13%	
	uit de wijk:	87%	
waarvan naar:	elders in het land:	13%	
	elders in de regio:	12%	
	elders in de stad:	75%	
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	10%	
waarvan # met	instroom > 2%:	2:	Rustenburg Schilders-wijk

De mutatiegraad is ook ten opzichte van de andere geselecteerde wijken in dit onderzoek vrij laag (gemiddeld 16%) terwijl de ingrepen juist grootschalig zijn. Het is denkbaar dat het probleem van de illegale bewoning³¹ bijdraagt aan dit lage cijfer. Een verhuizing van een illegale bewoner zal zich namelijk vermoedelijk vaker onttrekken aan de registratie van TNT-post dan die van een legale bewoner.

Het aandeel verhuizingen binnen de wijk is met 13% iets bovengemiddeld (11%) voor de geselecteerde wijken. De meeste verhuizingen (75%) vinden plaats naar elders in de stad en ongeveer 10% van de verhuizingen in de stad en de regio is gericht op gebiedjes die als potentiële ontvangstgebieden zijn benoemd. Daarvan is de instroom slechts in 2 gevallen meer dan 4% (van de bevolking in het ontvangstgebied). Een van deze gebiedjes ligt in de – aanliggende - Schilderswijk en een ervan in de eveneens aanliggende wijk Rustenburg.

Figuur 3.31 Ontvangstgebiedjes naar de sterkte van de verhuisrelatie met Transvaal

De impact van Transvaal op de gebiedjes in de stad en de regio die er relatief op achteruit zijn gegaan is daarmee – voor zover dat met de geregistreerde verhuizingen kan worden vastgesteld - gering. De meeste invloed gaat uit op het direct aanliggende gebied. Het is denkbaar dat de invloed van de aanpak van Transvaal in werkelijkheid verder uitwaaiert. Er zijn wel verhuisrelaties met andere gebieden –zoals ook in Figuur 3.31 kan worden gezien, maar die

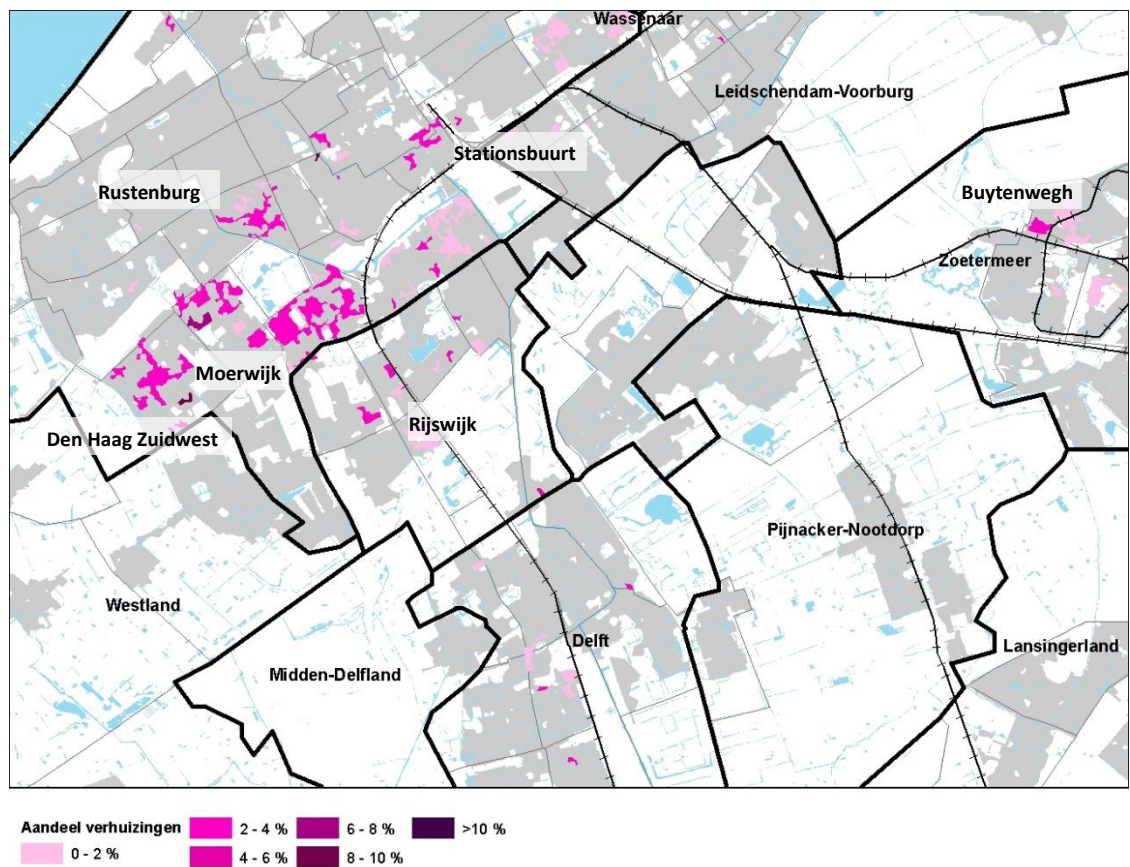
voetnoot

³¹ Zie ook Leerkes e.a. *Wijken voor illegalen; over ruimtelijke spreiding huisvesting en leefbaarheid*, Den Haag Sdu Uitgevers, 2004 waaruit kan worden opgemaakt dat in Transvaal zowel het aandeel illegale Turken en illegale Marokkanen als illegale Oost-Europeanen groot is (pp. 72-75) .

zijn uiterst 'dun'. Hierbij moet overigens ook worden bedacht dat er in Den Haag – naast Transvaal – veel grotere aandachtswijken zijn. Getalsmatig zal de eventuele invloed daarvan in de rest van de stad en de regio vermoedelijk groter zijn. Dat wordt ook ondersteund door Figuur 3.32.

In die figuur is te zien dat voornamelijk de gebiedjes in de aandachtswijken in Den Haag sterke verhuisrelaties hebben met de aandachtswijken. Ofwel, veel verhuizers vanuit de aandachtswijken blijven dus woonachtig in één van de aandachtswijken. Ook in de Rivierenbuurt, Rijswijk, Delft en Zoetermeer zijn enkele gebieden met een minder gunstige ontwikkeling qua leefbaarheid die een betekenisvolle verhuisrelatie met de Haagse aandachtswijken hebben.

Figuur 3.32 Instroom uit de aandachtswijken (als aandeel van de woningvoorraad) in gebieden met een mindere ontwikkeling ten opzichte van de regionale trend

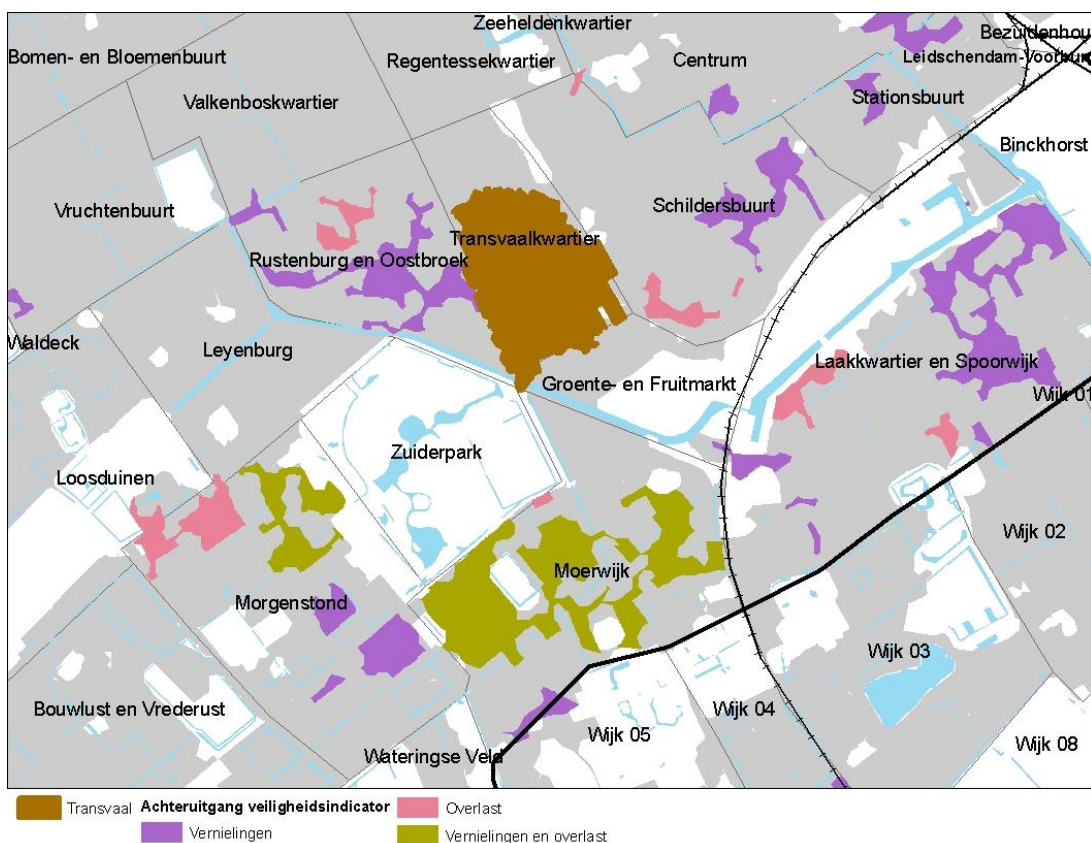

Veiligheid

Waar het bij verhuisbewegingen al lastig is om de causaliteit te benoemen, is dat voor veiligheid nog meer het geval. De Leefbaarometer geeft aan dat er zowel in de aanliggende gebieden van Transvaal als in de stad en de regio sprake is van gebieden waar de veiligheid zich minder gunstig heeft ontwikkeld. Het lijkt niet heel erg waarschijnlijk dat de ontwikkelingen in de regio specifiek te maken hebben met de ontwikkelingen in Transvaal, maar voor het aanliggende gebied kan dat zeker niet worden uitgesloten. In Figuur 3.33 worden de gebiedjes afgebeeld waar de veiligheid zich niet goed heeft ontwikkeld. Daarbij wordt tevens aangegeven of dit een kwestie is van overlast en/of van vernielingen (de beide veiligheidsaspecten waarop de situatie in Transvaal is verbeterd).

Figuur 3.33 Ontwikkeling van veiligheidsindicatoren in buurten rond Transvaal

Opvallend is in ieder geval de negatieve ontwikkeling in het naastgelegen Rustenburg en Oostbroek. In deze wijk is sprake geweest van een sterke toename van de overlast door jongeren. Door de gemeente is geconstateerd dat in de periode 2006/2007 “verschillende groepen jongeren, zowel uit de wijk zelf als van daarbuiten, zorgen voor overlast. Daarbij moet worden gedacht aan te hard rijden op scooters, het aanrichten van vernielingen aan auto's en huizen, het afsteken van vuurwerk, brandstichting en agressief gedrag richting buurtbewoners”. Per november 2007 is een samscholingsverbod van kracht geworden dat in juni 2008 is verlengd. Dat is dus hoofdzakelijk na de onderzoeksperiode die in deze studie is gehanteerd. Eventuele positieve effecten daarvan voor die wijk zullen dus pas bij een volgende meting zichtbaar kunnen worden.

De andere wijk in de nabijheid van Transvaal waar de problemen zijn toegenomen, is Moerwijk. Die wijk laat in de Veiligheidsmonitor 2007 ook een per saldo achteruitgang zien. De problemen waar men hier mee te kampen heeft, zijn onder meer ook jongerenoverlast en drugsgerelateerde overlast.

Het is niet mogelijk om de negatieve ontwikkeling van de veiligheid in Rustenburg en Oostbroek of Moerwijk eenduidig toe te schrijven aan de maatregelen in Transvaal. Het is ook niet zo dat de veiligheidsproblemen in Transvaal zijn verdwenen. De ontwikkelingen in Transvaal en de andere benoemde wijken zijn echter wel tegengesteld. Verder lijkt het gezien de constatering van de politie dat bij de overlast in Rustenburg en Oostbroek ook jongeren van buiten de wijk zijn betrokken, denkbaar dat hier ook jongeren uit Transvaal tussen zitten. Dat dit dan een direct gevolg is van het gevoerde veiligheidsbeleid in Transvaal lijkt echter onwaarschijnlijk. De aanpak die in Transvaal is gevoerd lijkt relatief weinig repressief te zijn geweest in de periode van verbetering.

Repressief beleid – zoals een straatverbod of samenscholingsverbod - kan een directe aanleiding zijn voor problemen veroorzakende jongeren om van de ene naar de andere wijk te gaan. Voor beleid dat meer gericht is op het bieden van kansen en activiteiten geldt dat minder. Wat dat betreft is het niet onwaarschijnlijk dat bij de volgende meting van de Leefbaarometer er een verschuiving van de overlast van Rustenburg en Oostbroek naar Transvaal plaats zal vinden. Wel is er in Transvaal bewust gestuurd op de vermindering van de overlast die meestal gepaard gaat met sloopactiviteiten. Veelal betreft dat drugsgelateerde overlast. Als daar snel op is ingegrepen, is het niet ondenkbaar dat die zich heeft verplaatst, bijvoorbeeld naar Moerwijk waar van een toename van de overlast op dit vlak wordt gesproken.

3.10.5 Conclusie

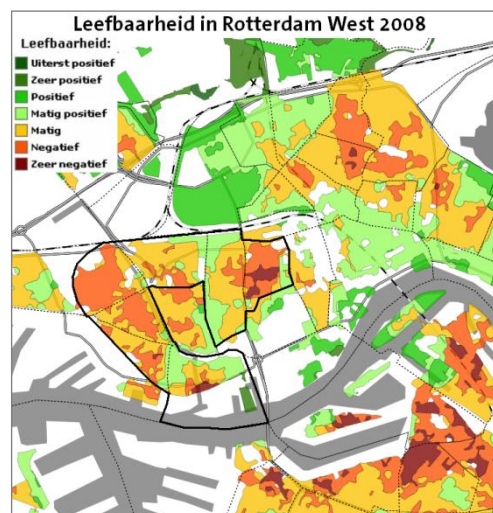
De meetbare impact van de ingrepen in Transvaal op aanliggende buurten en op verder in de regio gelegen buurten en wijken is beperkt. Slechts voor twee in de naastgelegen wijken Rustenburg en Oostbroek en het Schilderswartier gelegen gebieden die er ten opzichte van de trend op achteruit zijn gegaan, is er sprake geweest van een betekenisvolle instroom vanuit Transvaal. Het is echter niet ondenkbaar dat de impact van de ingrepen in Transvaal wordt onderschat omdat de indruk is dat de gemeten mutatiegraad er in verhouding tot de genomen maatregelen beperkt is geweest. De verhoudingsgewijs grote aantallen illegale bewoning kunnen hierbij een rol hebben gespeeld. Een andere reden voor de relatief geringe rol van Transvaal in de gemeten instroom in gebieden waar het minder is gegaan, hangt samen met het feit dat er naast Transvaal andere, grotere aandachtswijken zijn die dit effect als het ware kunnen overvleugelen. De gunstige ontwikkelingen op het gebied van de veiligheid in Transvaal – hoewel niet genoeg kan worden benadrukt dat dit niet betekent dat er geen veiligheidsproblemen meer zijn – staan tegenover de beduidend minder gunstige ontwikkelingen in Rustenburg en Oostbroek en Moerwijk. Dit kan deels zijn veroorzaakt door succesvol ingrijpen gericht op het voorkomen en bestrijden van overlast rond de grootschalige slooprojecten.

3.11 Rotterdam – Rotterdam-West

De aandachtswijk Rotterdam-West is een bijeenvoeging van een aantal wijken uit de deelgemeente Delfshaven en de wijk Het oude westen, die onder de Centrumraad valt. De wijken in Delfshaven die tot de aandachtswijk Rotterdam-West worden gerekend, zijn Spangen, Bospolder en Tussendijken, Middelland, Delfshaven en Nieuwe Westen Noord. In totaal wonen bijna zestigduizend mensen in de aandachtswijk Rotterdam-West.

Middelland en het Nieuwe Westen Noord zijn te kenschetsen als levendige wijken, maar met sociaaleconomische problemen. In Spangen zijn door inspanningen in de fysieke herstructurering de uitstraling en het imago sterk verbeterd.

In Bospolder is de herstructurering op gang gekomen en wordt er voor verschillende bevolkingsgroepen gebouwd. Delfshaven is het centrum van de voorzieningen in de deelgemeente. De wijk laat over het algemeen een redelijk positief beeld zien, maar kent wel verloederde straten en sociaaleconomische problemen. In Tussendijken is de herstructurering minder gevorderd en zijn er sociaaleconomische problemen.

Bron: Leefbaarometer

3.11.1 Wijkaanpak

Het wijkactieplan van Rotterdam-West is in twee delen gesplitst: een wijkactieplan voor het Oude Westen en een wijkactieplan voor de zes³² wijken in de 'WWI-wijk' Delfshaven.³³

In 2003 is een concept wijkvisie door de verschillende partijen ontwikkeld voor het Oude Westen, die in 2006 leidde tot een gebiedsvisie. In eerste instantie bestond deze uit een buitenruimte- en woningbouwopgave, later werd duidelijk dat het ook uit een sociaal, economisch en veiligheidsonderdeel moest bestaan, die in het wijkactieplan wel aan bod komen.

Het wijkactieplan voor Delfshaven borduurt voort op de kadernota 'Prioriteit in de Wijk' die in de loop van 2007 tot stand kwam. In deze nota werd uitgegaan van een viertal aandachtsgebieden: fysiek, sociaal, economie en veilig. Deze zijn vertaald naar de vijf centrale thema's van de wijkaanpak. Per deelgebied is in het Actieprogramma een focus benoemd die goed aan geeft waar op wordt ingezet:

Spangen: Transformatie door herstructurering en differentiatie; Bevorderen eigen woningbezit; Bestendigen verbeteren veiligheid; Positieve aandacht voor de jeugd onder meer door meer sport.

Bospolder-Tussendijken: Bestrijden van armoede en werkloosheid, vergroten van vaardigheden; Verbinden zelforganisaties en benutten voor versterken sociale cohesie; Ontwikkelen van

voetnoot

³² In Rotterdam wordt meestal over vijf wijken gesproken, waarbij Bospolder en Tussendijken als een wijk worden gezien.

³³ Gemeente Rotterdam, Deelgemeente Delfshaven, Woonstad Rotterdam, Woonbron, Com.Wonen, Stadswonen, Stichting Ouderenhuisvesting Rotterdam (SOR), WWI: Actieprogramma 2008-2009 Delfshaven, juni 2009.

het Dakpark met fysieke, sociale en economische component; Afmaken van de herstructurering en inzetten op verbetering van de woon- en leefkwaliteit van de wijk.

Middelland: Terugdringen jeugdoverlast en bieden van perspectieven aan jongeren; De Nieuwe Binnenweg als aantrekkelijk verblijfsgebied; Behoud van actieve straatgroepen door zelfbeheer te stimuleren; Opknappen 's Gravendijkwal waarbij de drempel naar het centrum wordt verkleind en overlast moet worden teruggedrongen.

Delfshaven: Realiseren creatief cluster; Wederzijds profijt: zittende bewoners laten profiteren; Verbinding Nieuwe Binnenweg – Schiedamseweg.

Het Nieuwe Westen: - Verbinding Heemraadsplein en Historisch Delfshaven door Nieuwe Binnenweg; Benutten van de mogelijkheden van zelfbeheer. Bewoners en zelforganisaties kunnen functies in de wijk vervullen; Terugdringen van jeugdoverlast en het bieden van kansen aan de jeugd; Aanpak Pupillenbuurt, Essenburgbuurt en de Gerrit van der Lindebuurt door armoedebestrijding, vergroting van veiligheid en ontwikkelen van een groene en sportieve zone.

Fysieke maatregelen

De verschillende wijken in Rotterdam–West bevinden zich in andere stadia van fysieke herstructurering. Voor Tussendijken bevindt de transformatie van de woningvoorraad zich bijvoorbeeld nog in het visietraject, in Bospolder is de herstructurering al behoorlijk op gang en in Spangen zijn al grote stappen gezet in de transformatie die in 2020 moet kunnen leiden tot een verhouding van 50% huurwoningen en 50% koopwoningen (nu nog 80% huurwoningen). In het Actieprogramma worden onder het kopje 'overige investeringen' concrete projecten benoemd die worden uitgevoerd in Delfshaven. De lopende woningbouwprogramma's zijn geen onderdeel van het Actieprogramma. Dat betekent echter zeker niet dat er geen fysieke maatregelen plaatsvinden. Investerings die wel zichtbaar zijn in het Actieplan hebben vooral betrekking op het aanpakken van het voorzieningenniveau, opknappen en aanpassen van de buitenruimte en schoolterreinen, het opwaarderen van winkelgebieden, stedenbouwkundige structuur en op meer kleinschalige ingrepen in de woningvoorraad. In het Oude Westen is afgesproken dat geen extra geld voor het woningbouwprogramma geclaimd wordt. Er wordt gebleven bij de plannen uit de gebiedsvisie. Er staan sloop en renovatie op de agenda, maar ook nieuwbouw, verkoop van corporatiebezit en particuliere woningverbetering.

Socialeconomische maatregelen

In de verschillende wijken van Rotterdam-West wordt getracht de werkloosheid en armoede terug te dringen door de vaardigheden te vergroten met behulp van het inzetten van leerwerkplaatsen, waar alle bewoners vaardigheden en kennis kunnen opdoen. Jongeren krijgen een nieuwe kans door opleidingstrajecten en stages. De werkgelegenheid wordt versterkt door aanpak van de wijk economie. Een vrouwenempowermentcentrum heeft als doel de economische en sociale positie van vrouwen en meisjes (en indirect van hun kinderen) te verbeteren doordat eventuele achterstanden op het gebied van vaardigheden, opleiding, werk en ontmoetingen worden aangepakt.

Om de integratie te bevorderen en te kunnen meedraaien in de samenleving worden extra investeringen in armoedebestrijding gedaan. Om dezelfde reden zal extra ingezet worden op de sociale cohesie. Maatschappelijke hulpverlening en mantelzorg moeten het sociaal isolement van ouderen doorbreken.

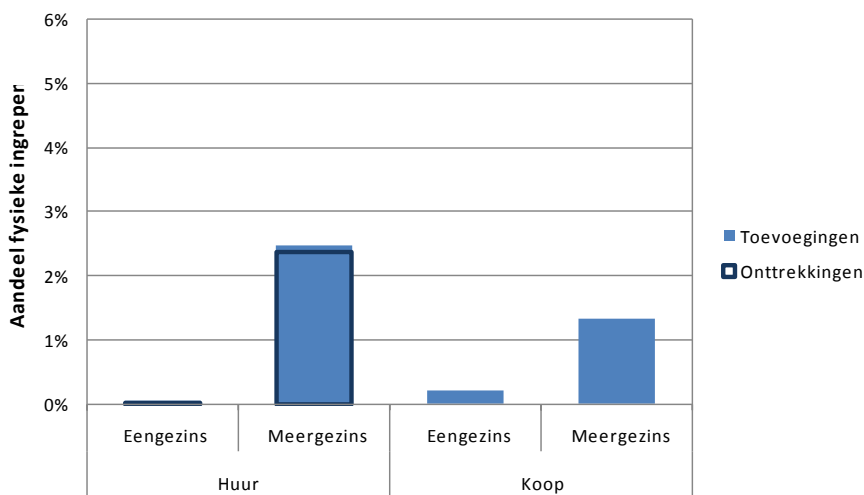
Ten slotte wordt de drugs- en burenoverlast aangepakt, waardoor de veiligheidssituatie zou moeten verbeteren. Ook jeugdoverlast wordt aangepakt, onder meer door preventieve aanpak van risicojeugd, de verbetering van de buitenruimte, extra investeringen in het activiteiten aanbod, het inrichten van jeugdaccommodaties, het verbeteren van hun vaardigheden en het aantrekken van de wijk economie. De focus van de jaren voor de wijkenaanpak op investe-

ringen in blauw toezicht, verlichting en goede voor- en achterdeuren wordt vastgehouden. Verder wordt het gevoel van veiligheid verbeterd door vormen van zelfbeheer en het opknappen van mindere plaatsen.

3.11.2 Ontwikkelingen in de wijk

De leefbaarheid in de aandachtswijk Rotterdam-West heeft zich volgens de Leefbaarometer zeer positief ontwikkeld in de periode 2006-2008. De gemiddelde leefbaarheid was in 2008 wel nog steeds 'negatief'. De zeer positieve ontwikkeling wordt voor een groot deel bepaald door een verbetering van de dimensies bevolkingsamenstelling, veiligheid en woningvoorraad (zie ook Figuur 2.2). Op de indicatoren van de dimensie bevolkingsamenstelling valt de – vergeleken met de ontwikkeling in de regio – gunstige ontwikkeling op van het aandeel werkenden, autochtonen, hoogopgeleiden en hoge inkomens. Daarnaast is de overlast meer afgenomen dan gemiddeld in de regio.

Figuur 3.34 Aandeel sloop/nieuwbouw in West naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

De aandachtswijk Rotterdam-West bevat circa 25.000 woningen. In de jaren 2006 en 2007 zijn er ruim zeshonderd woningen onttrokken aan de woningvoorraad, voornamelijk meergezins-huurwoningen. Daarnaast zijn er nog zo'n vierhonderd koopwoningen aan de woningvoorraad toegevoegd, waarvan het merendeel een meergezinswoning is. Omdat Rotterdam-West zo omvangrijk is, zijn de aandelen toevoegingen en onttrekkingen zoals weergegeven in Figuur 3.34 niet bijzonder groot. In relatie tot de andere cases die in dit onderzoek zijn behandeld, ligt dat anders. De totale productie (som van nieuwbouw en onttrekkingen) in Rotterdam-West bedraagt in de periode 2006-2007 meer dan een derde (36%) van de productie in de 12 cases die in dit onderzoek zijn beschouwd.

In Rotterdam-West is – net als in de rest van Rotterdam overigens – veel aandacht uitgegaan naar het thema veiligheid. In de periode 2006 en 2007 laat ook de veiligheidsindex van Rotterdam een stijgende lijn zien op dit punt voor Delfshaven. Voor het Oude Westen was er een verbetering van de veiligheid in 2006, maar daarna verslechterde deze weer. Inmiddels (over het jaar 2008) laat de veiligheidsindex voor Rotterdam-West per saldo een negatieve ontwikkeling zien waardoor het Oude Westen zelfs weer – net als in 2005 - als 'onveilig' moet wor-

den aangeduid.³⁴ In de rapportage van de Veiligheidsindex 2008 (over 2007) was dat echter nog niet aan de orde en kleurden de meeste delen van Rotterdam-West 'groen'. Ook toen liet het Oude Westen - dat zowel op het vlak van (drugs)overlast als geweld grote problemen kent - al een verslechtering zien ten opzichte van 2006.

De resultaten van de afgelopen jaren zijn behaald met een brede en systematische aanpak van de veiligheidsproblemen. Centraal daarin staan het bestrijden van drugs- en jeugdoverlast, geweld en criminaliteit. Daarnaast is de politie zichtbaarder aanwezig gemaakt, is er meer controle uitgeoefend op (drugs)pannen, zijn extra schoonmaakploegen ingezet en is de aanpak van verslaafden geïntensiveerd. Spangen is een goed voorbeeld van een wijk waar volledige inzet (zowel op het gebied van toezicht en handhaving als op het vlak van investeringen, beheer en onderhoud) tot goede resultaten heeft geleid. De drugsoverlast die Spangen kenmerkte is na sluiting van de Keileweg en de integrale aanpak zichtbaar verminderd.

Hoewel de ontwikkeling in Rotterdam-West gemiddeld positief was, blijft staan dat er binnen de aandachtswijk relevante verschillen in ontwikkeling zijn. Met de schaal van Rotterdam-West is het ook zeker niet uit te sluiten dat bijvoorbeeld waterbedeefecten binnen de aandachtswijk kunnen optreden. In het kader van dit onderzoek wordt daar verder geen expliciete aandacht aan besteed.

3.11.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

Uit tabel 2.5 valt op te maken dat er een drietal zoekgebieden is voor mogelijke waterbedeefecten. In aanliggend gebied lijkt er sprake van minder gunstige ontwikkelingen op het vlak van de veiligheid. Daarnaast heeft een aantal van de andere aandachtswijken in Rotterdam een minder gunstige ontwikkeling van de leefbaarheid in het algemeen. Verder zijn er elders in de stad specifieke buurten te vinden die een minder gunstige ontwikkeling hebben gekend. Ten slotte zijn er ook elders in de regio een aantal specifieke buurten te vinden met een minder gunstige ontwikkeling van de leefbaarheid.

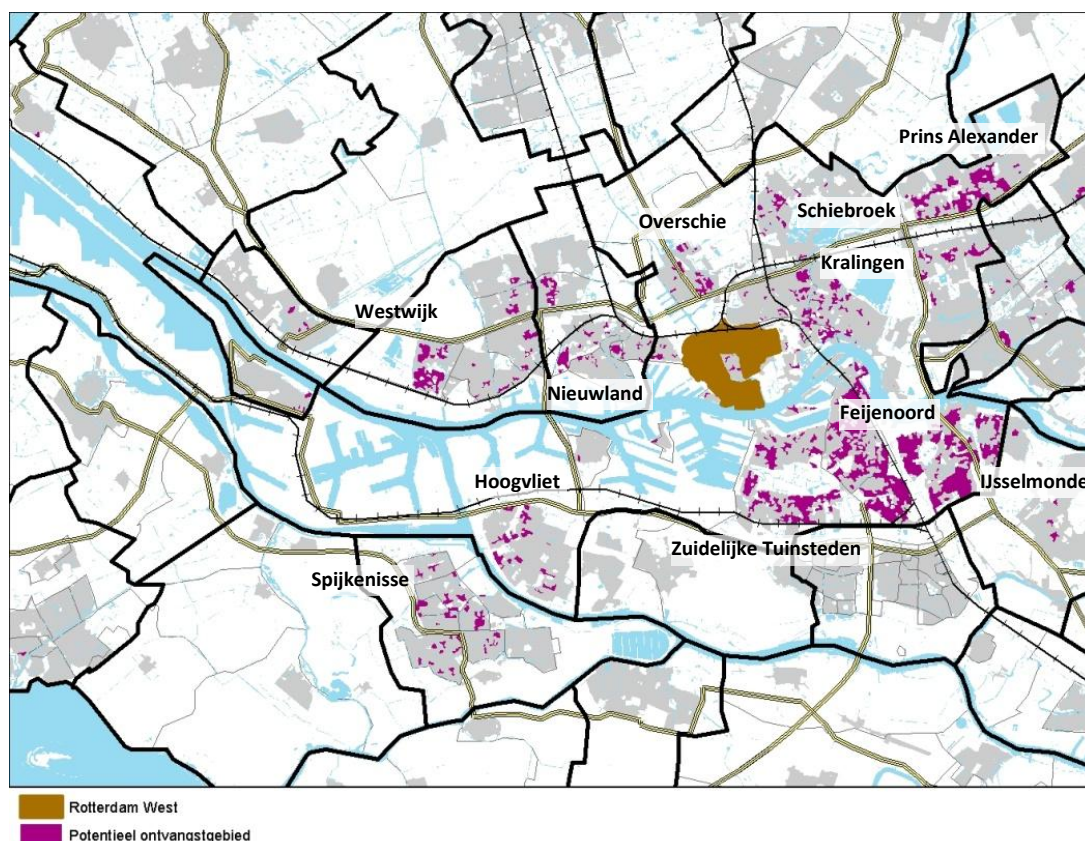
In Rotterdam en de omliggende regio zijn buiten de aandachtswijk Rotterdam-West 223 gebiedjes aan te wijzen, waar de leefbaarheid zich in de periode 2006-2008 minder gunstig heeft ontwikkeld. Zestig procent van deze gebieden ligt in Rotterdam zelf (bijvoorbeeld in Overschie, Schiebroek, Kralingen, Prins Alexander, Feijenoord, IJsselmonde, Hoogvliet en de Zuidelijke Tuinsteden). Spijkenisse, Vlaardingen (Westwijk) en Schiedam (de aandachtswijk Nieuwland) bevatten elk ook circa twintig van deze gebieden. In Figuur 3.35 zijn al deze potentiële ontvangstgebieden afgebeeld.

In Tabel 3.17 is weergegeven of de 223 gevonden potentiële ontvangstgebieden zich in negatieve zin hebben ontwikkeld op de indicatoren waarop Rotterdam-West vooruitgang heeft geboekt. In 26 van de potentiële ontvangstgebieden heeft de relatieve achteruitgang van de leefbaarheid op andere indicatoren plaatsgevonden dan de vooruitgang in Rotterdam-West. Voor deze gebieden ligt het dan minder voor de hand dat ze onder invloed staan van een waterbedeefect vanuit Rotterdam-West. In 193 van de gebieden is sprake geweest van een minder gunstige ontwikkeling op minimaal één van de geselecteerde indicatoren uit de dimensie bevolkingssamenstelling. Als deze gebieden relatief veel instroom vanuit de aandachtswijk Rotterdam-West hebben gehad, zou dat op een waterbedeefect kunnen duiden. Daartoe worden in de volgende paragraaf verhuisstromen vanuit Rotterdam-West geanalyseerd. In 33 gebieden heeft de overlast zich minder gunstig ontwikkeld.

voetnoot

³⁴ COS Rotterdam, Veiligheidsindex 2009.

Figuur 3.35 Potentiële ontvangstgebieden in Rotterdam en omgeving

Tabel 3.17 Aantal ontvangstgebieden die achteruit zijn gegaan per indicator*

	Aanliggend	Stad	Regio	Totaal
Toename aandeel lage inkomens	2	25	14	41
Toename aandeel lage opgeleiden	5	35	44	84
Toename aandeel werklozen	0	36	13	49
Toename aandeel allochtonen	7	92	54	153
Toename overlast	0	15	18	33
Geen van dit allen	5	13	8	26
Totaal gebieden	16	121	86	223

*De ontwikkeling van de werkloosheid is relatief ten opzichte van de regionale ontwikkeling

3.11.4 Verhuizingen

Door bewoners van Rotterdam-West zijn in 2006 en 2007 ruim drieduizend verhuizingen doorgegeven. Dit is gelijk aan twaalf procent van de bevolking van Rotterdam-West. Dat is vrij laag in vergelijking met het gemiddelde van de geselecteerde wijken dat op zestien procent uitkomt. Maar ook voor Rotterdam-West kan – net als voor Den Haag-Transvaal – niet worden uitgesloten dat de aanwezigheid van relatief grote aandelen illegale bewoning deze cijfers beïnvloedt. Het is immers waarschijnlijk dat verhuizingen door mensen die liever niet worden gevolgd, ook niet door henzelf worden doorgegeven aan TNT-Post. Daarnaast is het niet onwaarschijnlijk dat het hoge aandeel allochtonen relatief minder vaak een verhuisbericht doorgeeft. Deze mensen onttrekken zich daarmee aan de waarnemingen waarover in deze paragraaf wordt gerapporteerd.

Ongeveer 22 procent van de verhuizingen heeft binnen de aandachtswijk plaatsgevonden. In vergelijking met het gemiddelde van elf procent in de geselecteerde aandachtswijken, is dat veel. Dat betekent dat relatief weinig bewoners naar een wijk of stad buiten Rotterdam-West verhuisd zijn, en dat het potentiële waterbedeefect buiten de wijk dus verhoudingsgewijs klein is. Rotterdam-West is na Bos en Lommer wel de grootste van de geselecteerde wijken, wat betekent dat in absolute aantallen er toch redelijk veel verhuizingen naar andere wijken of steden zijn geweest. 34 procent van de verhuizingen uit de wijk is gericht op een gemeente buiten de Rotterdamse regio. Dat is ongeveer gelijk aan het gemiddelde van de twaalf geselecteerde aandachtswijken.

tabel 3.18 Verhuisanalyse Rotterdam-West

mutatiegraad :	12%				
Waarvan :	in de wijk:	22%			
	uit de wijk:	78%			
waarvan naar:	elders in het land:	34%			
	elders in de regio:	11%			
	elders in de stad:	55%			
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	11%			
	waarvan # met instroom > 2%:	12			Schiebroek (4) Nieuwe Westen-Zuid (2) Katendrecht (2) Oud-Charlois(1) Zuidplein (1) Pendrecht (1) Schiedam (1)

Vijf procent van de verhuizingen van bewoners van Rotterdam-West is naar één van de potentiële ontvangstgebieden – gebieden met een negatieve ontwikkeling op de dimensies waarop Rotterdam-West is verbeterd - vertrokken. Dat komt neer op elf procent van de verhuizingen uit de wijk maar binnen de regio Rotterdam. In vergelijking met de andere geselecteerde wijken – waarvoor het gemiddelde op zeven procent uitkomt – is dat vrij veel. De gemeten instroom uit de aandachtswijk in de potentiële ontvangstgebieden is in relatie tot de omvang van de woningvoorraad in die gebiedjes ongeveer gelijk aan het gemiddelde, en bedraagt zes promille.

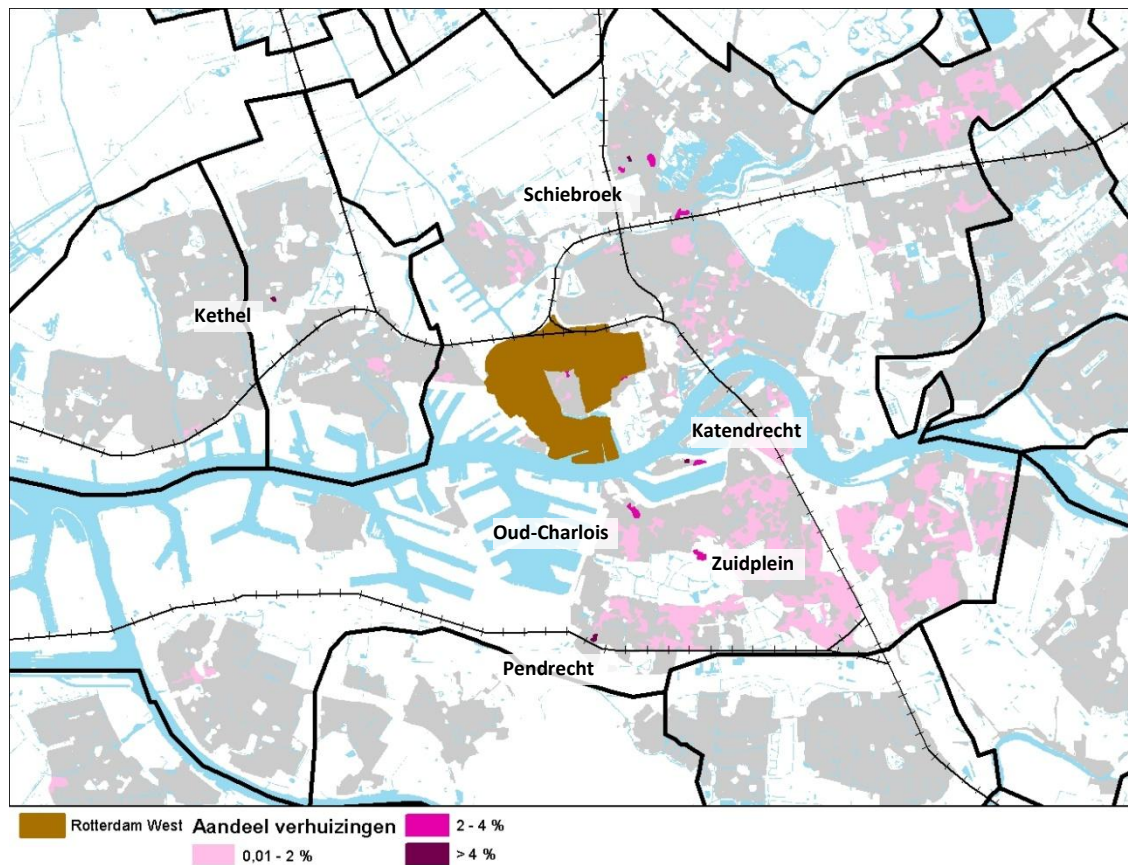
In 135 van de 193 potentiële ontvangstgebieden – waar de bevolkingssamenstelling relatief ongunstig veranderd is - heeft in 2006 en 2007 geen instroom vanuit de aandachtswijk Rotterdam-West plaatsgevonden. In deze gebieden heeft de minder gunstige ontwikkeling dus geen plausible relatie met de positieve ontwikkeling in Rotterdam-West. In twaalf van de overgebleven gebiedjes bedraagt de instroom als aandeel van de woningvoorraad meer dan twee procent (zie figuur 3.36). Twee daarvan liggen aan de grens met de aandachtswijk Rotterdam-West (in het Nieuwe Westen Zuid dat buiten de definitie van de aandachtswijk valt). Vier

bevinden zich in Schiebroek, twee op het schiereiland Katendrecht, en verder liggen er nog gebiedjes in Oud-Charlois, Zuidplein, Pendrecht en Schiedam (vlak boven de aandachtswijk Nieuwland). Van deze gebiedjes zou met enig recht kunnen worden gezegd dat ze onder invloed staan van ontwikkelingen in Rotterdam-West.

De relatie met de gebieden die een minder gunstige leefbaarheidsontwikkeling hebben door- gemaakt is echter op zichzelf beperkt (in aantal gebieden en in de omvang van de instroom). De ontwikkeling in deze gebieden zal dan ook maar voor een beperkt deel het gevolg kunnen zijn van de instroom uit Rotterdam-West (voor zover deze kan worden waargenomen met geregistreeerde verhuisbewegingen).

figuur 3.36 Ontvangstgebiedjes naar de sterkte van de verhuisrelatie met Rotterdam-West

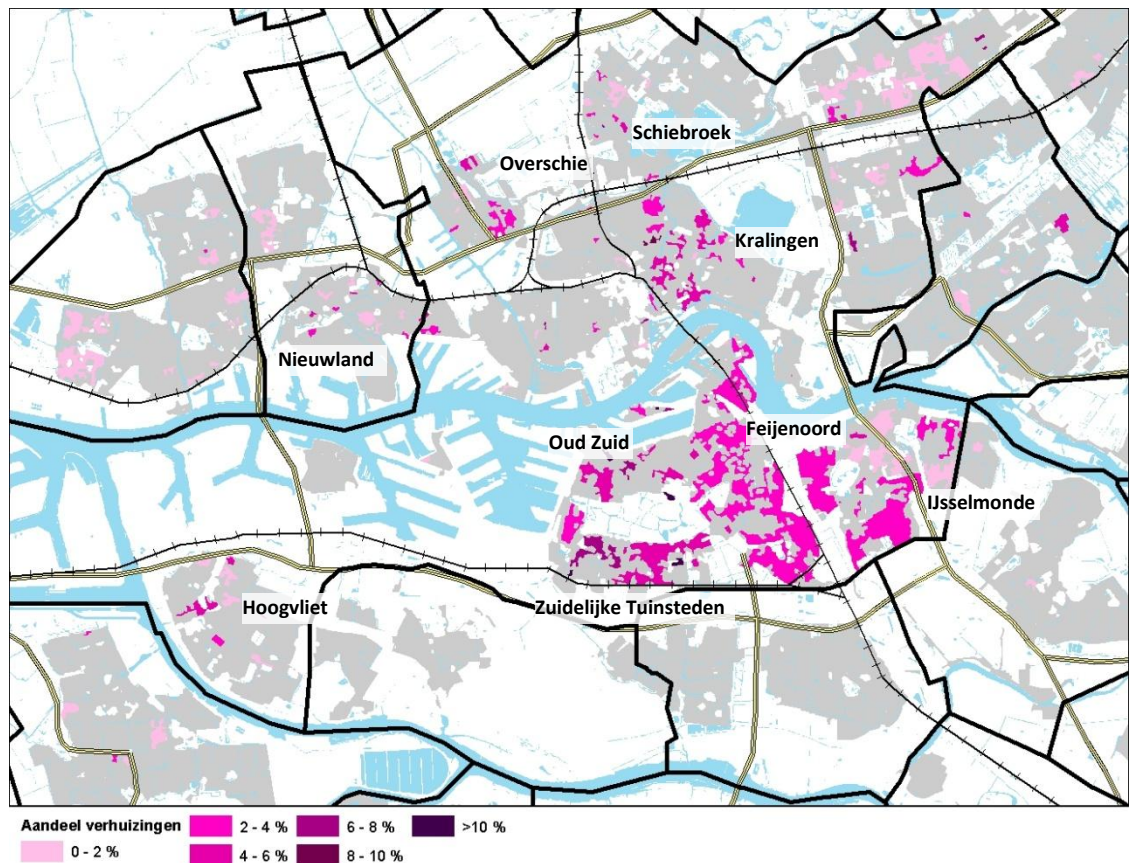

In Rotterdam bevindt zich naast Rotterdam-West nog een zestal aandachtswijken (Bergpolder, Noord, Oud-Zuid, Overschie, Vreewijk en de Zuidelijke Tuinsteden). Gezamenlijk is de invloed van deze gebieden op de potentiële ontvangstgebiedjes (waaronder vanzelfsprekend veel gebieden in die aandachtswijken zelf) beduidend groter dan van Rotterdam-West alleen (Figuur 3.37). Opvallend daarin blijft dat er in Rotterdam-West ook op een lager schaalniveau weinig gebiedjes zijn die zich ongunstig hebben ontwikkeld in de onderzoeksperiode. En daarbij komt dat er weinig instroom is geweest vanuit de andere aandachtswijken. Dat is anders in met name Overschie, Schiebroek, Kralingen, Feijenoord, Oud-Zuid, de Zuidelijke Tuinsteden, IJsselmonde, Hoogvliet en Nieuwland (Schiedam). Daar zijn wel veel gebieden die zich minder gunstig hebben ontwikkeld – vergeleken met de trend – en is ook de instroom vanuit de aandachtswijken groot geweest.

De verhuizingen van mensen die wonen in de aandachtswijken vinden daarmee voor een belangrijk deel plaats binnen en tussen de aandachtswijken zelf. Daarbij is wel een selectiviteit zichtbaar, waarbij in het bijzonder de zuidkant van de stad meer verhuizers uit de aandachtswijken ontvangt dan bijvoorbeeld Rotterdam-West.

De gezamenlijke (onbedoelde) invloed van verhuizingen uit de aandachtswijken naar andere delen van de stad lijkt zich te richten op wijken als Schiebroek, Kralingen, IJsselmonde en Hoogvliet. Buiten Rotterdam lijkt vooral Schiedam-Nieuwland en een buurt in Capelle aan de IJssel onder invloed te staan van instroom vanuit de Rotterdamse aandachtswijken. In deze gebieden is sprake van een minder gunstige ontwikkeling van de leefbaarheid en er vestigen zich verhoudingsgewijs veel mensen die verhuizen uit de aandachtswijken. Dat is nog geen bewijs voor een gezamenlijk waterbedeefteffect, maar het geeft wel aanleiding tot enige aandacht.

Figuur 3.37 Instroom uit de aandachtswijken (als aandeel van de woningvoorraad) in gebieden met een mindere ontwikkeling ten opzichte van de regionale trend

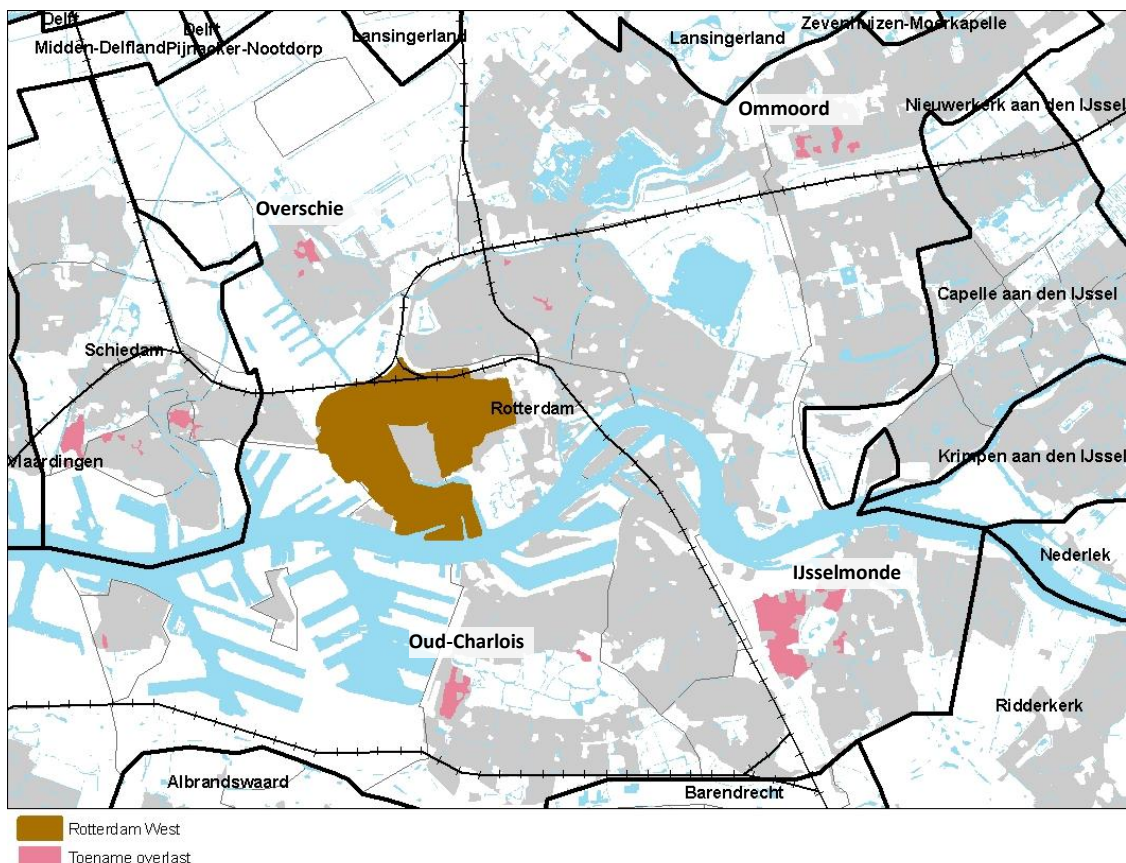

3.11.5 Veiligheid

In de jaren 2006-2007 is de veiligheid in Rotterdam-West gemiddeld verbeterd. Dat komt ook overeen met het beeld dat uit de Veiligheidsindex van Rotterdam naar voren komt. De indicatoren in de Leefbaarometer geven aan dat het vooral een vermindering van de overlast is geweest. Het aantal gebieden waar de overlast in dezelfde periode is toegenomen, was betrekkelijk beperkt. Het betreft een gebied in Overschie, een cluster van gebiedjes in Ommoord (Prins Alexander), het noordwestelijk deel van IJsselmonde en een gebiedje in Oud-Charlois

ten westen van het Zuiderpark (Figuur 3.38). In de regio Rotterdam is er sprake van gebieden waar in deze periode de overlast is toegenomen in Schiedam, Vlaardingen en Spijkenisse.

Figuur 3.38 Ontwikkeling van de veiligheid rond Rotterdam-West

(Drugs)overlast kan zich in beginsel over de hele stad verplaatsen. Als er in een gebied een effectieve aanpak is van de overlast, is het denkbaar dat die in andere gebieden weer opduikt. Per saldo – zo is de inzet van het beleid in Rotterdam – zal de spreiding toch tot een vermindering leiden van de overlast. Het beperkte aantal gebieden waar de overlast is toegenomen in de onderzoeksperiode lijkt die inzet te ondersteunen.

Er zijn geen gegevens beschikbaar waaruit kan worden opgemaakt of de vermindering van de overlast in een gebied een directe relatie heeft met de toename van de overlast in een ander gebied. Daarvoor zouden uiteindelijk ook personen moeten worden gevolgd. Dat is in het kader van dit onderzoek niet mogelijk, maar zou wel interessant kunnen zijn. Er zijn meer in het algemeen geen aanwijzingen dat de vermindering van de overlast in Rotterdam-West in relatie staat tot de toename van de overlast in – bijvoorbeeld – Oud Charlois. De toename van de overlast in het zuidelijk deel kan eerder in verband worden gebracht met de inzet in het noordelijke deel van Oud-Charlois, waar met Schoon-Schipacties en het 10-stratenplan de meest overlastgevendende straten in het noordelijk deel van Oud-Charlois zijn aangepakt.³⁵

voetnoot

³⁵ Veiligheidsindex Rotterdam 2008.

De verslechtering van de veiligheidssituatie in IJsselmonde is ook in de Veiligheidsindex van Rotterdam 2008 (die betrekking heeft op 2007) geconstateerd. In de analyse van die ontwikkeling in die rapportage worden geen aanwijzingen gevonden voor zich verplaatsende drugs-overlast. De ontwikkelingen lijken dan ook eerder te maken te hebben met een veranderende samenstelling van de bevolking. De geconstateerde instroom van bewoners uit de aandachtswijken naar IJsselmonde (Figuur 3.37) is daarmee in overeenstemming. De invloed van Rotterdam-West lijkt daarin overigens beperkt (figuur 3.36). Als hier sprake is van een waterbedeefect, dan is dat sterker het geval vanuit de andere aandachtswijken. De in de Leefbaarometer geconstateerde toename van de overlast in delen van Ommoord en Overschie komt niet terug in de (ontwikkeling van de) veiligheidsindex van Rotterdam. Vooralnog zijn die situaties dan ook niet goed te duiden. In Ommoord betreft het vermoedelijk vooral overlast door groepen jongeren, zo geeft de deelrapportage van de veiligheidsindex voor Ommoord aan.

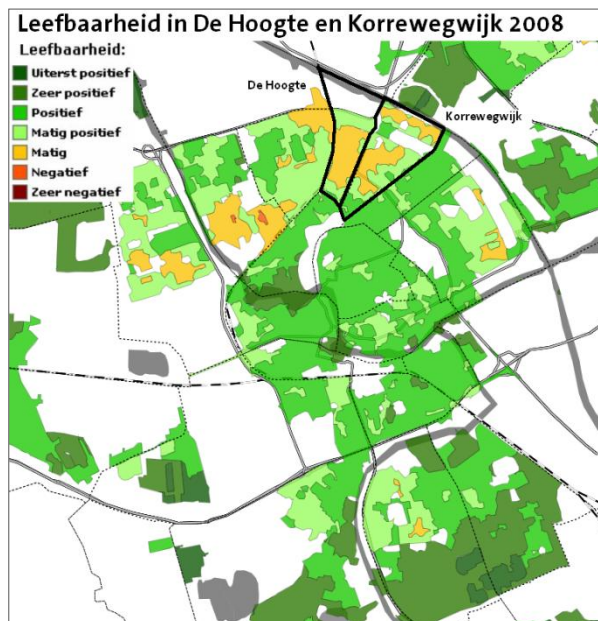
3.11.6 Conclusie

Er zijn weinig aanwijzingen voor een substantieel waterbedeefect vanuit Rotterdam-West. De verbetering van de wijk op de dimensie bevolkingssamenstelling lijkt eerder aan ontwikkelingen binnen de wijk te moeten worden toegeschreven en een instroom van meer kansrijke bewoners. Dat neemt niet weg dat de ontwikkelingen in een wijk van deze omvang altijd invloed uitoefenen op de omgeving. De verhuisbewegingen uit de wijk spreiden zich behoorlijk gelijkmatig over de stad, waarbij vergeleken met de andere wijken in deze studie wel een groot aandeel is gericht op gebieden met een minder gunstige ontwikkeling. Dat is echter ook niet zo vreemd omdat die in Rotterdam een groot deel van de stad uitmaken. De gezamenlijke aandachtswijken in Rotterdam oefenen naar het zich laat aanzien wel een substantiële druk uit op een aantal andere gebieden. IJsselmonde is daar een goed voorbeeld van. Daar is de instroom vanuit de aandachtswijken groot, en wordt ook een toename van de overlast geconstateerd.

3.12 Groningen – De Hoogte en Korrewegwijk

Ten noorden van de Groningse binnenstad ligt de Korrewegwijk. De Korrewegwijk bestaat uit verschillende deelbuurten met een eigen karakter. De wijk heeft een stedelijk karakter en dateert deels van voor de oorlog. Het is een wijk met behoorlijk wat bedrijvigheid, winkeltjes en bedrijfjes. Er wonen relatief veel eenoudergezinnen, alleenstaanden en studenten, starters op de woningmarkt, allochtonen, uitkeringsgerechtigden en mensen waar regelmatig veel overlastklachten dan wel zorgmeldingen over binnen komen. Zeventig procent van de woningen wordt beheerd door de corporaties.

Ten westen van de Korrewegwijk ligt De Hoogte. De Hoogte is vanaf de jaren dertig gebouwd. Negentig procent van de woningvoorraad is sociale woningbouw. Voor voorzieningen zijn de bewoners bijna geheel afhankelijk van andere delen van de stad. Vijftig procent van de wijkbewoners is alleenstaand. In het noordelijk deel wonen veel (eenouder)gezinnen die een sterke binding met de wijk hebben, terwijl in het zuidelijk deel naast studenten, relatief veel werklozen en starters op de arbeidsmarkt wonen. Dit deel heeft te kampen met overlast van drugsdealers en –gebruikers en relatief veel woninginbraken.

Bron: Leefbaarometer

3.12.1 Wijkaanpak

Het wijkvernieuwingsbeleid in Groningen is gebaseerd op het Lokaal Akkoord uit 2002. Hierin zijn afspraken over de woningprogrammering, over de woningvoorraad, de woonruimteverdeling en over kwalitatieve en kwantitatieve wijkvernieuwing gemaakt. Hierop voortbordurend werd begin 2007 het Nieuw Lokaal Akkoord gesloten.

In 2005 is het Sociaal Vernieuwingsplan Korrewegwijk / De Hoogte opgesteld. Het sociale programma heeft betrekking op voorzieningen, multiprobleemhuishoudens, onderwijs, overlast en beheer. Op fysiek vlak hebben met name de accommodaties van voorzieningen, de detailhandel en de woningvoorraad de aandacht. In de hierop aansluitende wijkactieplannen is een extra pakket aan maatregelen vastgesteld dat tot doel heeft de collectieve basis in de wijk verder te versterken.

Fysieke maatregelen

Het uitgangspunt van beleid is om ook in de toekomst beide wijken in een groot deel van de sociale woningbouw in de stad te laten voorzien. De fysieke wijkvernieuwing is in eerste instantie bedoeld voor de huidige bewoners van de wijk, wat betekent dat er voldoende betaalbare woningen moeten blijven. Voor de sociale huurwoningen die gesloopt worden, zullen voor een belangrijk deel sociale huurwoningen worden teruggeplaatst.

Sinds halverwege de jaren negentig wordt al geïnvesteerd in de woningvoorraad en diverse voorzieningen. De maatregelen in het wijkactieplannen zijn gericht op het verbeteren van de

kwaliteit van bestaande woningen en het aanbrengen van een meer gedifferentieerd woningaanbod om bewoners de kans te geven in de wijk te blijven wonen, ook als de leefsituatie of wensen veranderen. Er worden woningen gerenoveerd, koopwoningen gebouwd en er wordt geïnvesteerd in vastgoed met een maatschappelijke functie. Hiermee wordt getracht de uitstroom van de kansrijken van de wijken tegen te gaan en de sociale samenhang beter in stand te worden gehouden.

In deelbuurt Tuindorp in De Hoogte worden koop- en huurwoningen toegevoegd op het VVK-terrein. Het gaat om meerdere woningtypes waar bewoners van De Hoogte met voorrang in kunnen stromen. Alle woningen in deze deelbuurt worden van binnen en van buiten opgeknapt. Een aantal woningen wordt samengevoegd en casco gerenoveerd tot ruime eengezinswoningen binnen de sociale huur. Een aantal grondgebonden woningen wordt gerenoveerd en daarvan wordt een aantal te koop aangeboden. Alle woningen blijven betaalbaar. Vanaf 2011 wordt ook de woningvoorraad in de twee andere deelbuurten van De Hoogte aangepakt.

Sociaaleconomische maatregelen

Het percentage bewoners dat niet werkt en afhankelijk is van een uitkering is hoog in beide wijken. Er lopen stedelijke programma's om mensen naar werk te begeleiden. Deze zijn nog niet gericht op wijkniveau ingezet. In het kader van de wijkactieplannen zullen in de wijk maatregelen genomen worden zoals mensen helpen met het uitstromen naar werk, langdurig werklozen stimuleren actief te worden, bevorderen van ondernemerschap, begeleiden van (allochtone) vrouwen naar werk, (re)integratie van jongeren naar werk of een andere vorm van dagbesteding en de ontwikkeling en inzet van persoonsgebonden re-integratiearrangementen.

Om het leefklimaat te versterken scheppen gemeente, corporaties en instellingen randvoorwaarden op het gebied van woonruimteverdeling, overlastaanpak, inzet interventieteam en buurtconciërges en een duidelijk handhavingsbeleid. Het leefklimaat moet verder bevorderd worden doordat bewoners door gemeente en corporaties worden gestimuleerd om zelf verbeteringen in de wijken aan te brengen en buurtactiviteiten op te zetten.³⁶

3.12.2 Ontwikkeling in De Hoogte

De Hoogte heeft van 2006 tot 2008 een positieve leefbaarheidsontwikkeling doorgemaakt. De gemiddelde leefbaarheid in de wijk is in deze periode gestegen van 'negatief' naar 'matig'. Deze positieve ontwikkeling is voornamelijk toe te schrijven aan de progressie die op de dimensie bevolkingssamenstelling is geboekt. Ook de woningvoorraad is behoorlijk verbeterd. De dimensies veiligheid en publieke ruimte zijn ten slotte een klein beetje verbeterd. De progressie op de dimensie bevolkingssamenstelling is toe te schrijven aan een (relatieve) daling van het aandeel werklozen, allochtonen en lage inkomens. De dimensie veiligheid is weliswaar maar een klein beetje vooruitgegaan, maar de indicator overlast is duidelijk afgenomen.

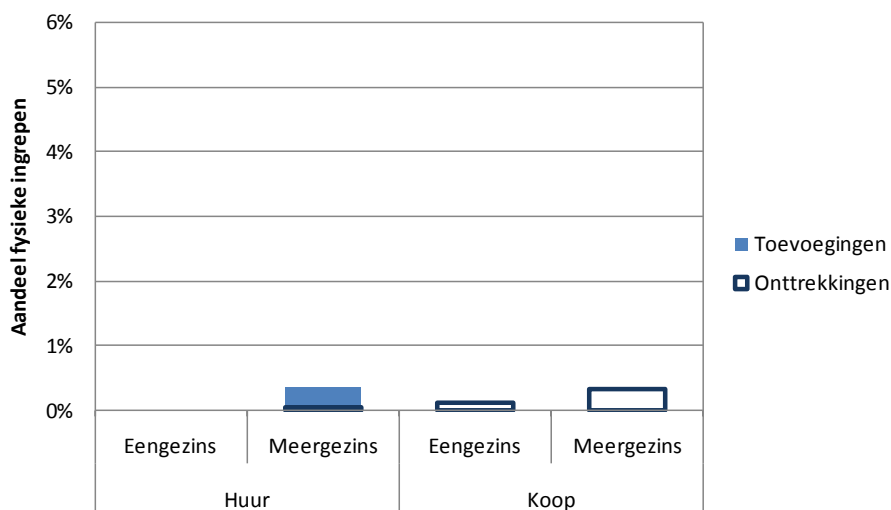
De fysieke ingrepen in de wijk zijn tussen 2006 en 2008 beperkt geweest, zo blijkt uit Figuur 3.39. In de jaren voorafgaande aan de wijkenaanpak zijn voornamelijk plannen gemaakt voor fysieke ingrepen, die vanaf 2009 uitgevoerd zullen worden. In de onderzoeksperiode zijn ook de sociaaleconomische maatregelen bescheiden van omvang geweest. Buiten de stedelijke aanpak zijn er beperkt extra maatregelen genomen, vooral op het gebied van veiligheid. De belangrijkste ingreep in dit kader is het opknappen en veiliger maken van het Noorderstation

voetnoot

³⁶ *Wijkactieplan De Hoogte; samen het verschil maken*, Groningen, 2 oktober 2007, p.20.

geweest, waar volgens de gemeente een sfeer van anonimiteit en onveiligheid heerste. Daarnaast is er extra politieaandacht geweest om jongerenoverlast tegen te gaan.

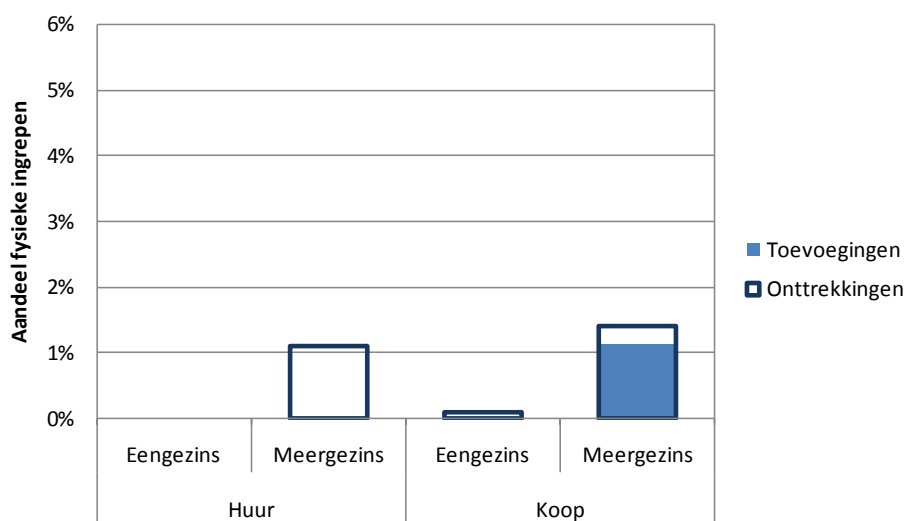
Figuur 3.39 Aandeel sloop/nieuwbouw in De Hoogte naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

3.12.3 Ontwikkelingen in Korrewegwijk

De leefbaarheid in de Korrewegwijk heeft zich tussen 2006 en 2008 positief ontwikkeld en is in 2008 gemiddeld 'matig'. De ontwikkelingen op de dimensie bevolkingssamenstelling zijn de voornaamste oorzaak van deze vooruitgang van de leefbaarheid. En de positieve ontwikkeling op de dimensie bevolkingssamenstelling is weer voornamelijk gedreven door een sterke daling van de werkloosheid. De andere indicatoren op de dimensies veiligheid en bevolkingssamenstelling laten geen substantiële verbetering zien.

Figuur 3.40 Aandeel sloop/nieuwbouw in Korrewegwijk naar woningtype en eigendomsverhouding (2006-2007), bron: VROM/CBS woningmutaties

Van de 5.600 woningen in de Korrewegwijk wordt zeventig procent beheerd door de corporaties. In het wijkvernieuwingsprogramma 'Mooi Blijven Wonen' uit 2004 zijn plannen voor nieuwbouw, sloop en grootschalige renovatie opgenomen. Er zijn in de jaren 2006 en 2007 vooral meergezinswoningen - zowel koop (61) als huur (48) - aan de voorraad onttrokken, terwijl er enkel meergezinskooptwoningen (49) aan de voorraad zijn toegevoegd.

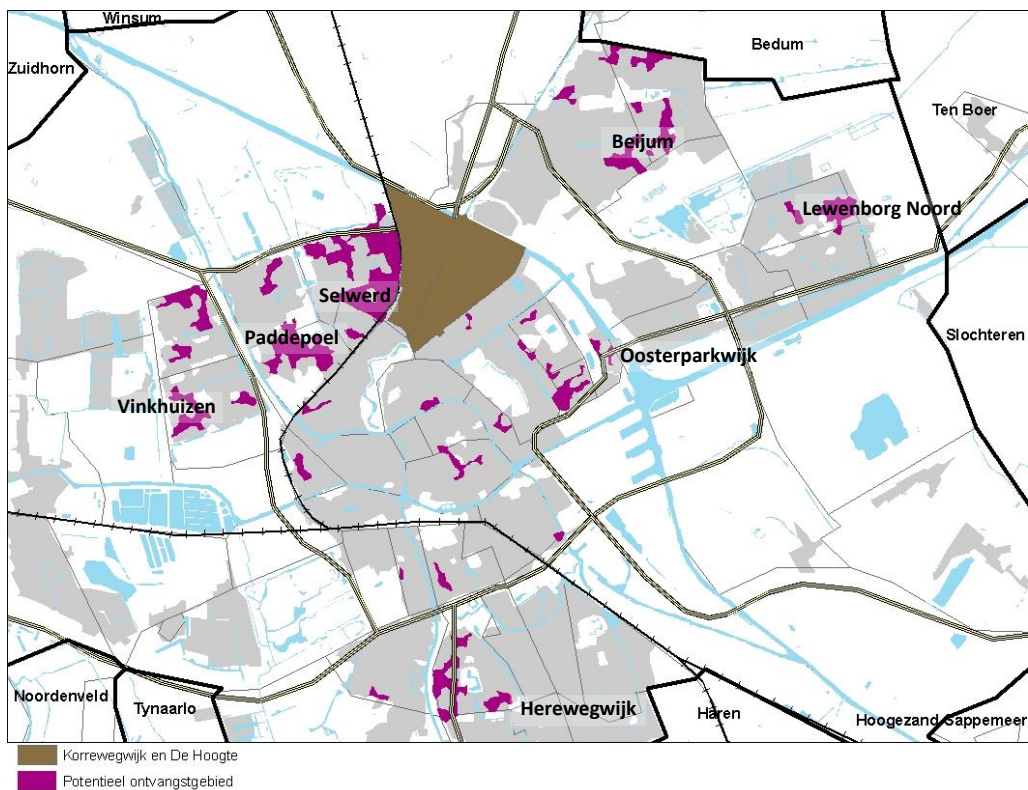
In de periode voorafgaand aan de wijkenaanpak zijn de sociaaleconomische maatregelen bescheiden van omvang geweest. Buiten de stedelijke aanpak zijn er beperkt extra maatregelen genomen, vooral op het gebied van veiligheid. Daarnaast is er extra politieaandacht geweest om jongerenoverlast tegen te gaan.

3.12.4 Ontwikkelingen in de zoekgebieden van De Hoogte en Korrewegwijk

In tabel 2.5 is aangegeven dat voor De Hoogte en Korrewegwijk een tweetal zoekgebieden relevant voor mogelijke waterbedeffecten zijn. In de aanliggende buurten heeft de leefbaarheid zich gemiddeld minder gunstig ontwikkeld. In de rest van de stad Groningen zijn er naar het zich laat aanzien specifieke buurten waar de leefbaarheid zich minder gunstig heeft ontwikkeld in de onderzoeksperiode.

In figuur 3.41 zijn de gebieden in de stad Groningen weergegeven waar de leefbaarheidsontwikkelingen minder gunstig zijn geweest. In deze gebieden is mogelijk sprake geweest van een waterbedeffect vanuit De Hoogte. In het aanliggende gebied van De Hoogte valt de buurt Selwerd op waar de ontwikkelingen minder gunstig zijn geweest dan in De Hoogte en Korrewegwijk. Verder weg in de stad zijn de gebieden waar het minder is gegaan vooral te vinden in Paddepoel en Vinkhuizen aan de noordwestkant van Groningen, Beijum en Lewenborg-Noord in het noordoosten en verder in de Oosterparkwijk, de Herewegwijk en verspreid in het centrum.

figuur 3.41 Potentiële ontvangstgebiedjes voor De Hoogte en Korrewegwijk

In Tabel 3.19 is weergegeven of de potentiële ontvangstgebieden zich minder gunstig hebben ontwikkeld op de indicatoren die in De Hoogte en Korrewegwijk voor verbetering van de leefbaarheid hebben gezorgd. In zeven van de gebieden is op geen enkele van de geselecteerde indicatoren een relatieve verslechtering zichtbaar geweest. Hier lijkt de kans op het voorkomen van een waterbedeffect vanuit Korrewegwijk/De Hoogte gering. In vijf gebiedjes is sprake geweest van een toename van de overlast. Mogelijk is hier sprake geweest van een verplaatsing van de overlast uit De Hoogte. In twee derde van de gebiedjes is sprake geweest van een minder gunstige verandering van de bevolkingssamenstelling. Als deze gebieden ook relatief veel instroom vanuit De Hoogte of de Korrewegwijk hebben gehad, zou dat op een waterbede-effect kunnen duiden. Om dit beter te kunnen duiden wordt hierna een analyse van de verhuisbewegingen uitgevoerd.

Tabel 3.19 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben*

	Aanliggend	Stad	Regio	Totaal
Toename aandeel lage inkomens	1	5	1	7
Toename aandeel werklozen	1	15	1	17
Toename aandeel allochtonen	6	22	4	32
Toename overlast	1	4	0	5
Geen van dit allen	2	5	0	7
Totaal gebieden	8	30	5	43

*De ontwikkeling van de werkloosheid is relatief ten opzichte van de regionale ontwikkeling

Verhuizingen vanuit De Hoogte

De bewoners van De Hoogte hebben in de jaren 2006 en 2007 circa 350 adreswijzigingen doorgegeven. Dat betekent een mutatiegraad van negentien procent. Deze negentien procent is hoger dan het gemiddelde in de geselecteerde aandachtswijken van zestien procent. Van deze verhuizers is slechts vijf procent in de De Hoogte woonachtig gebleven, wat aanzienlijk minder is dan de elf procent die gemiddeld is voor alle geselecteerde aandachtswijken. Van de verhuizingen die uit de wijk gericht zijn, is 35 procent gaan wonen buiten de regio Groningen. Dit is iets meer dan het gemiddelde van 33 procent in de geselecteerde cases.

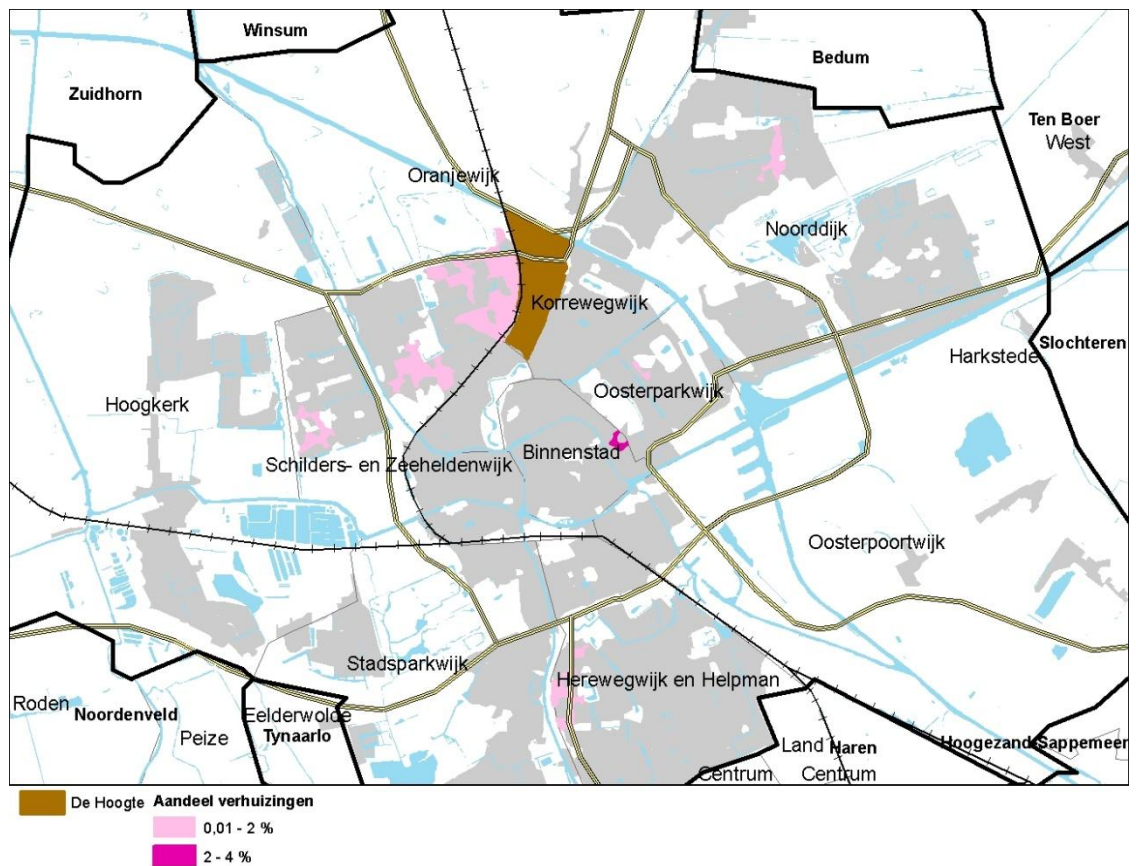
Vier procent van de verhuizers is naar één van de potentiële ontvangstgebieden vertrokken. Dat komt neer op acht procent van de verhuizingen die uit de wijk zijn gericht, maar binnen de regio Groningen zijn gebleven. In vergelijking met het gemiddelde van zeven procent over de twaalf aandachtswijken is dat iets meer. De gemeten instroom uit De Hoogte komt neer op negen promille van de omvang van de woningvoorraad.

De instroom vanuit De Hoogte is slechts in één gebiedje meer dan twee procent van de woningvoorraad geweest, namelijk een gebiedje in het oostelijk deel van de Binnenstad. In Figuur 3.42 is verder nog te zien dat ten westen van De Hoogte nog een aantal gebieden te vinden is dat enige relatie heeft met De Hoogte, maar deze relatie is beperkt. De potentiële ontvangstgebiedjes die buiten de stad Groningen liggen (met name in Hoogezand-Sappemeer) hebben geen verhuisrelatie met De Hoogte.

tabel 3.20 Verhuisanalyse De Hoogte

Mutatiegraad :	19%							
Waarvan :	in de wijk:	5%						
	uit de wijk:	95%						
waarvan naar:	elders in het land:	35%						
	elders in de regio:	9%						
	elders in de stad:	55%						
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	8%						
	waarvan # met instroom > 2%:	1	Binnenstad-Oost					

Figuur 3.42 Ontvangstgebiedjes naar de sterkte van de verhuisrelatie met De Hoogte

Verhuizingen uit Korrewegwijk

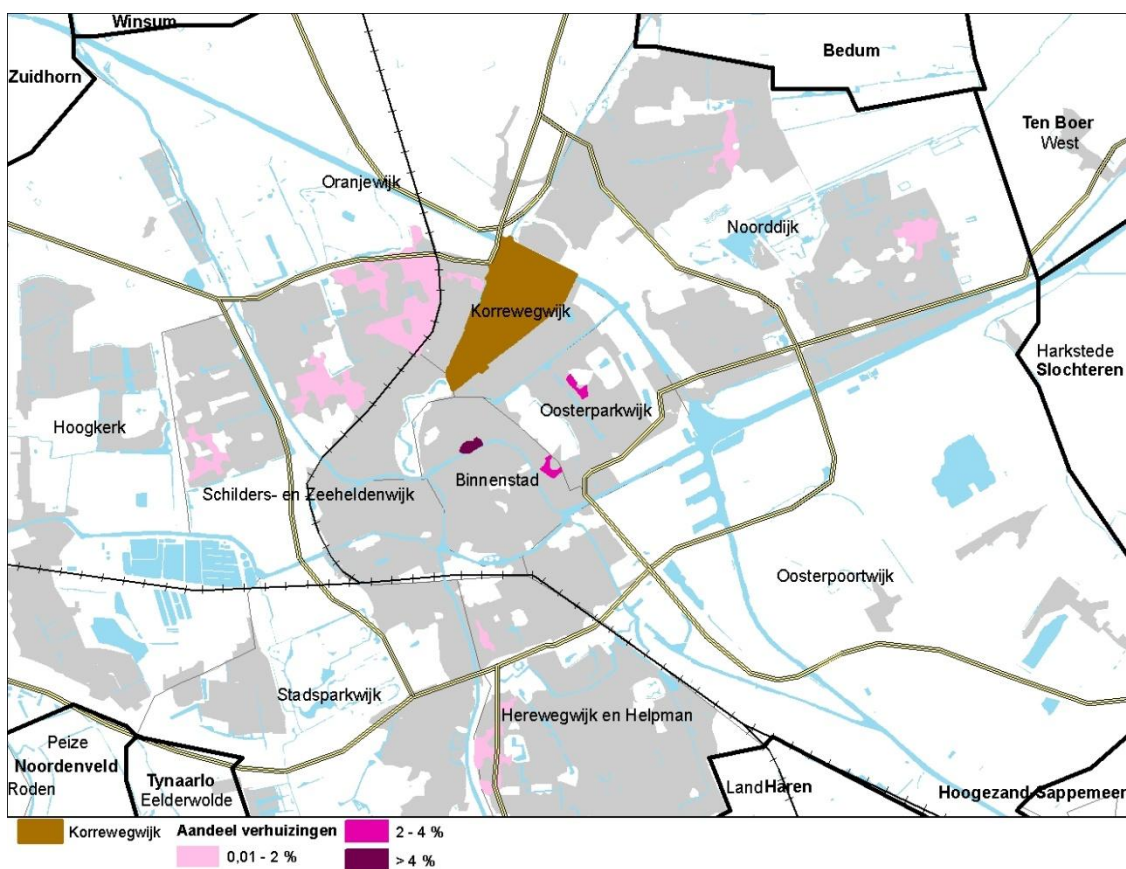
Er zijn in 2006 en 2007 ruim 1.100 adreswijzigingen van bewoners van Korrewegwijk doorgegeven. Als aandeel van de bevolking in de wijk komt dat neer op 24 procent. Dat is van de twaalf geselecteerde aandachtswijken het hoogste percentage. Op basis van dit gegeven is de kans dat zich een waterbedeefte voordoet dan ook groter dan in de andere aandachtswijken.

Acht procent van deze verhuizingen heeft binnen de Korrewegwijk plaatsgevonden. Dat is iets minder dan het gemiddelde van elf procent van de geselecteerde aandachtswijken. Iets meer dan een derde van de verhuizers is in een gemeente buiten de regio Groningen gaan wonen.

tabel 3.21 Verhuisanalyse Korrewegwijk

Mutatiegraad :	24%		
Waarvan :	in de wijk:	8%	
	uit de wijk:	92%	
waarvan naar:	elders in het land:	35%	
	elders in de regio:	9%	
	elders in de stad:	56%	
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	6%	
	waarvan # met instroom > 2%:	3	Binnenstad-Noord Binnenstad-Oost Oosterparkwijk

figuur 3.43 Ontvangstgebiedjes naar de sterkte van de verhuisrelatie met Korrewegwijk

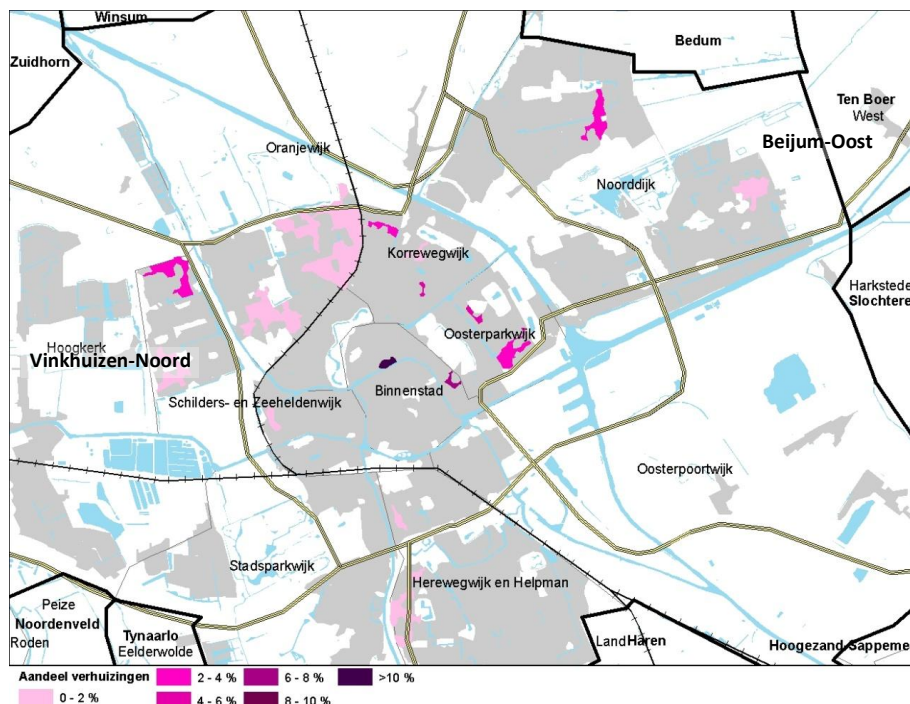
Vier procent van alle verhuizers is naar één van de potentiële ontvangstgebiedjes vertrokken. Dat komt overeen met zes procent van de verhuizers die niet in de eigen wijk is blijven wonen of naar een gemeente buiten de regio vertrokken is. Dat is iets minder dan het gemiddelde van zeven procent. De gemeten instroom uit de Korrewegwijk in de potentiële ontvangstgebiedjes is in relatie tot de omvang van de woningvoorraad iets groter dan gemiddelde, namelijk negen promille.

In drie van de potentiële ontvangstgebiedjes is de instroom als aandeel van de woningvoorraad groter dan twee procent geweest, namelijk twee in de Binnenstad en één in de Oosterparkwijk (figuur 3.43). Ook hier geldt dat er met name ten westen van de Korrewegwijk een aantal gebieden zijn die wel enige relatie hebben met de aandachtswijk. Maar deze is in relatie tot de woningvoorraad beperkt. De potentiële ontvangstgebiedjes buiten de stad Groningen hebben geen verhuisrelatie met de Korrewegwijk.

Verhuizingen uit De Hoogte en de Korrewegwijk samen

Het is nuttig om de verhuisanalyse ook voor de twee wijken gezamenlijk uit te voeren omdat de aanpak in beide wijken ongeveer hetzelfde is geweest en de verhuisstromen in 2006 en 2007 ook dezelfde kenmerken hebben gehad. Als we kijken naar de invloedssfeer van de twee aandachtswijken gezamenlijk komen er acht gebiedjes naar voren met een wat steviger relatie met beide aandachtswijken. Deze bevinden zich in de Binnenstad (twee), de Oosterparkwijk (drie), Beijum-Oost en Vinkhuizen-Noord. Ten slotte ligt één van de gebiedjes in De Hoogte zelf. Het is vanzelfsprekend niet gezegd dat de minder gunstige ontwikkeling van deze gebiedjes wordt veroorzaakt door de instroom vanuit de aandachtswijken. Maar ze gaan wel samen: deze gebieden hebben in de periode 2006-2008 een minder gunstige ontwikkeling van de leefbaarheid gehad én er is veel instroom geweest vanuit De Hoogte en Korrewegwijk.

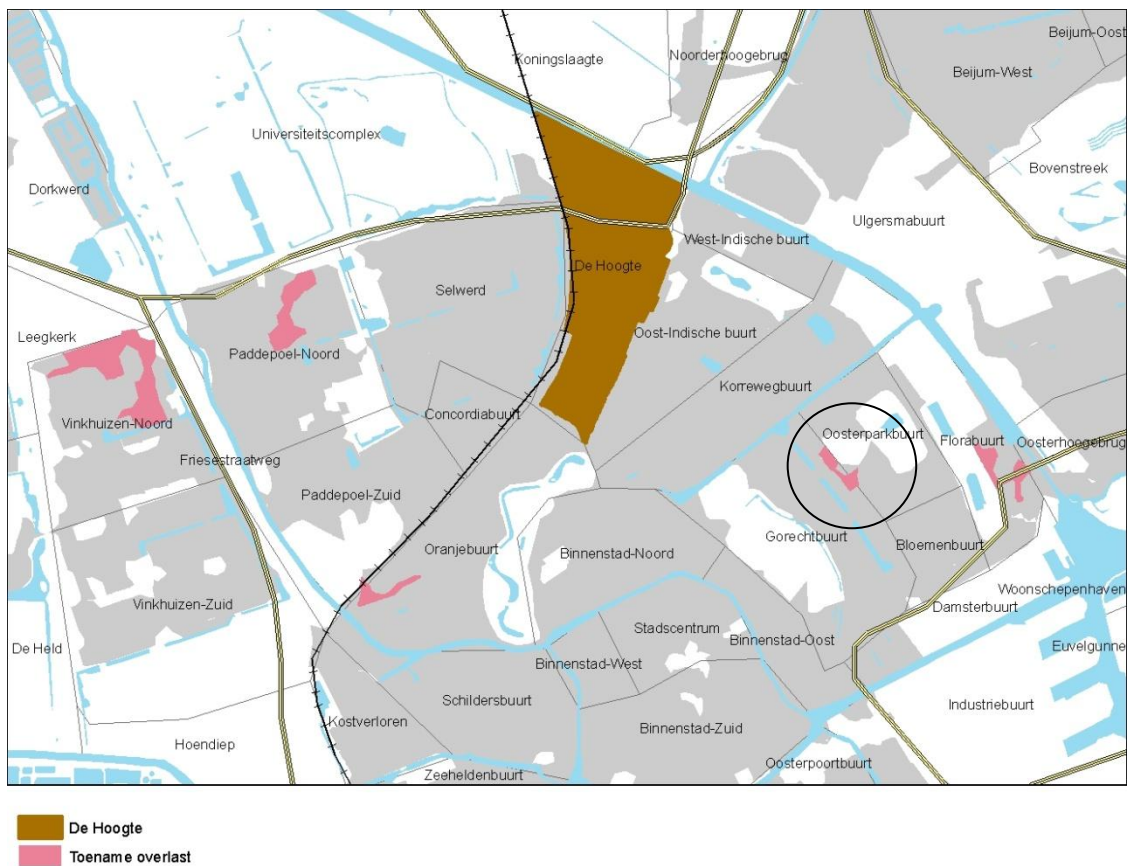
Figuur 3.44 Instroom uit de aandachtswijken (als aandeel van de woningvoorraad) in gebieden met een mindere ontwikkeling ten opzichte van de regionale trend

3.12.5 Veiligheid

In De Hoogte is in de jaren 2006 en 2007 de overlast substantieel afgenomen. Mogelijkerwijs is deze overlast verplaatst naar één van de omliggende buurten. In figuur 3.45 is te zien dat er een vijftal potentiële ontvangstgebieden is waar de overlast zich minder gunstig ontwikkeld heeft. Één van deze gebiedjes ligt op de rand van de Oosterparktbuurt. Uit een interview met de gemeente kwam naar voren dat een deel van de (jongeren)overlast vanuit de aandachtswijken mogelijk naar deze buurt is verplaatst. Van de andere gebiedjes bestaan geen aanwijzingen dat de toename van de overlast veroorzaakt is door een verplaatsing vanuit de Groningse aandachtswijken.

figuur 3.45 *Potentiële ontvangstgebieden met een toegenomen overlast*

3.12.6 Conclusie

De positieve leefbaarheidsontwikkeling van de Groningse aandachtswijken De Hoogte en Korrewegwijk houden voor het overgrote deel verband met een positieve ontwikkeling van de dimensie bevolkingssamenstelling. Deze verbetering is naar het zich laat aanzien slechts in beperkte mate toe te schrijven aan het gevoerde beleid in de wijk in de jaren 2006 en 2007. De ontwikkeling moet vooral ook in het licht van de conjuncturele ontwikkeling worden gezien. De aanpak van de werkloosheid is bijvoorbeeld pas geïntensiveerd vanaf de start van de wijkenaanpak in 2008. Het optreden van onbedoelde negatieve effecten van beleid is daarmee minder aan de orde.

Een opvallend gegeven is de relatief hoge mutatiegraad in de beide wijken. Deze hoge mutatiegraad kan mogelijk de verbetering van de bevolkingssamenstelling beter verklaren. Als er sprake is geweest van een grotere uitstroom van minder kansrijke huishoudens dan dat er een vergelijkbare instroom heeft plaatsgevonden, zou dat kunnen.

Ondanks de hoge mutatiegraad is de geregistreerde uitstroom naar gebieden waar de leefbaarheid zich minder gunstig ontwikkeld heeft echter betrekkelijk gering gebleven. De facto betekent dit dat de uitstroom voor een groot deel moet zijn gericht op andere delen van de stad die daar geen negatieve invloed van hebben ondervonden. Het kan een uitstroom zijn geweest van midden- en hoge inkomens die elders meer kwaliteit konden bemachtigen. Maar waarschijnlijk is dat niet, omdat de wijken zich dan minder positief zouden hebben ontwikkeld. Een andere optie is dat de verhuizingen voor een groot deel studenten betreffen, die zich door de stad heen verplaatsen.

Voor de twee wijken samen vestigen de verhuisbewegingen echter wel de aandacht op een aantal gebieden waar de leefbaarheid zich ongunstig heeft ontwikkeld en waar een instroom vanuit de Korrewegwijk en De Hoogte heeft plaatsgevonden. Deze gebieden liggen verspreid door de stad, onder andere in Vinkhuizen-Noord en de Oosterparkwijk. In deze twee gebieden is er ook een behoorlijke instroom van mensen uit de aandachtswijken. In de Oosterparkwijk is volgens de gemeente ook enige aanleiding om te vermoeden dat er overlast vanuit de aandachtswijken naar deze wijk is verplaatst.

3.13 De cases samengevat

De belangrijkste conclusies voor de cases met betrekking tot het al dan niet vóórkomen van waterbedeffecten worden in het onderstaande overzicht opgesomd.

Aandachtswijk	Bevolking	Veiligheid
Bos en Lommer (Amsterdam)	<p>Verbetering heeft meer te maken met gentrification-achtige processen dan met beleidsgelateerde uitstroom van minder kansrijken. Daardoor geen sterke aanwijzingen voor een waterbedeffect.</p> <p>Er is wel sprake van een (autonome) selectieve uitstroom naar kwetsbare gebieden in de stad.</p>	<p>Is niet bijzonder verbeterd. De minder gunstige ontwikkelingen elders in de stad zijn dan ook niet logisch te relateren aan ontwikkelingen in Bos en Lommer.</p>
Amsterdam totaal	<p>Kwetsbare gebieden zijn vooral de al bekende (aandachts)gebieden in de stad; in het bijzonder Nieuw West en Noord.</p> <p>De regionale schaal van de uitstroom uit de aandachtswijken is opvallend. Deels zijn dat de kansrijken die de wijken in Amsterdam ontvluchten. Maar deels zijn het – gezien de gebieden en de ontwikkeling van die gebieden – ook minder kansrijken die uitstromen.</p>	
Malburgen (Arnhem)	<p>Er zijn aanwijzingen voor beleidsgelateerde uitstroom; de schaal lijkt te beperkt om van een algemeen waterbedeffect te spreken, maar specifieke invloeden zijn er wel – in het bijzonder ten zuiden van Malburgen.</p>	<p>Geen indicaties voor verplaatsing overlast omdat die in andere wijken niet substantieel is toegenomen.</p>
Klarendal (Arnhem)	<p>Geen waterbedeffect bevolking, want uitstroom is niet gerelateerd aan beleid. Verbetering lijkt meer gerelateerd aan gentrification-achtige processen.</p> <p>Relatief beperkte selectieve uitstroom naar kwetsbare gebieden</p>	<p>Geen indicaties voor verplaatsing overlast.</p>
Arnhem totaal	<p>De uitstroom vanuit de aandachtswijken in Arnhem richt zich vooral weer op andere aandachtswijken. Daarbij lijkt het gebied ten zuiden van Malburgen kwetsbaar voor instroom uit de aandachtswijken.</p>	
Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht)	<p>Veel verhuizingen binnen de wijk, daardoor weinig impact op gebieden die minder goed gaan. Een uitzondering: gebied in Zwijndrecht.</p> <p>Opmerkelijk Wielwijk is door gemeente eerder wel benoemd als ontvangstgebied van een waterbedeffect vanuit Krispijn.</p>	<p>Geen indicaties voor verplaatsing overlast.</p>

Aandachtswijk	Bevolking	Veiligheid
Zuilen-Oost (Utrecht)	Verbetering hangt sterk samen met een instroom van meer kansrijke huishoudens. Uitstroom heeft grotendeels eerder plaatsgevonden. Daardoor ook weinig aanwijzingen voor waterbedeffect in de onderzochte periode.	Verbetering van de veiligheid was van belang voor ontwikkeling. Het is denkbaar dat problemen deels zijn verplaatst richting Overvecht.
Ondiep (Utrecht)	Geen grootschalig effect, maar wel indicaties voor selectieve uitstroom – in het bijzonder richting andere aandachtswijken (Kanaleneiland en Overvecht).	Veiligheid van minder belang voor de verbetering.
Utrecht totaal	Overvecht en Kanaleneiland blijven de meest kwetsbare gebieden. Daarnaast zijn er enkele andere gebiedjes in de stad en de regio waar zich negatieve ontwikkelingen voordoen en waar er een relatief grote instroom is vanuit de aandachtswijken.	
De Bennekel (Eindhoven)	Geen substantieel waterbedeffect.	Geen aanwijzingen voor verplaatsing overlast.
De Kruiskamp (Amersfoort)	Verbetering vooral door instroom; uitstroom niet substantieel in de onderzoeksperiode (vermoedelijk wel in eerdere jaren). Daardoor in de onderzochte periode geen indicaties voor een waterbedeffect.	Indicaties voor waterbedeffect overlast naar aanliggende buurt.
Transvaal (Den Haag)	Invloed lijkt niet substantieel, maar mogelijk onderschat doordat het in verhouding tot de andere aandachtswijken een kleine wijk is en er veel illegale bewoning is die geen mutaties achterlaat.	Indicaties voor verplaatsing (drugs)overlast naar aanliggend gebied en elders in de stad.
Den Haag totaal	Veel mutaties vinden vooral plaats binnen en tussen de aandachtswijken. Vooral in Zuidwest liggen veel gebieden die zich ongunstig hebben ontwikkeld en waar veel instroom uit de aandachtswijken is geweest (waaronder mutaties binnen Zuidwest). Er is enige uitstraling vanuit de Haagse aandachtswijken naar gemeenten in de regio. De schaal is minder groot dan in de regio Amsterdam.	
Rotterdam-West (Rotterdam)	Veel verbetering, geen aanwijzingen voor substantieel waterbedeffect, wel opvallende relatie met enkele gebiedjes in Schiebroek. Gezien de schaal van West is de impact elders in de stad beperkt.	Toename overlast in de stad lijkt beperkt. Effectief veiligheidsbeleid?
Rotterdam totaal	Veel mutaties vinden vooral plaats binnen en tussen de aandachtswijken. Daarnaast 'trekt' IJsselmonde veel instroom uit de aandachtswijken en is daarmee kwetsbaar.	

Aandachtswijk	Bevolking	Veiligheid
Groningen totaal	De (grote) uitstroom uit de aandachtswijken is beperkt gerelateerd aan beleid. Daardoor geen indicaties voor een grootschalig waterbedeffect. Wel lijken er autonome ontwikkelingen aan de orde die ervoor zorgen dat vanuit de twee aandachtswijken gezamenlijk een zekere druk bestaat richting specifieke gebieden in aangrenzend gebied en elders in de stad.	Indicatie voor verplaatsing van (jongeren)overlast naar Oosterparkbuurt.

Hoofdstuk 4

Conclusie en discussie

4.1 Vóórkomen van waterbedeffecten

Deze studie had tot doel om een eerste indruk te geven van het vóórkomen van mogelijke waterbedeffecten in de steden waar de wijkaanpak plaatsvindt. Onder een waterbedeffect wordt in deze studie verstaan:

“de situatie dat een maatregel die tot doel heeft de leefbaarheid in een gebied te verbeteren, leidt tot de onbedoelde verslechtering van de leefbaarheid in een ander gebied of andere gebieden”.

Samenhang ontwikkeling aandachtswijken en aanliggend gebied

Deze studie heeft laten zien dat het optreden van waterbedeffecten geen grootschalig fenomeen is dat systematisch uitstraalt vanuit de wijken die worden aangepakt. Gemiddeld genomen is eerder het omgekeerde het geval en ontwikkelen de aanliggende gebieden van de aandachtswijken zich beter naarmate de aandachtswijk zich beter ontwikkelt. Met andere woorden, er bestaat een positieve samenhang tussen de ontwikkeling in de aandachtswijken en de ontwikkeling in het aanliggende gebied. Als er sprake zou zijn van een algemeen waterbede-effect – waarbij de verbetering van de leefbaarheid in een specifieke wijk altijd leidt tot verslechtering van de leefbaarheid ergens anders – zou er een negatieve samenhang tussen beide ontwikkelingen moeten zijn. Dat is echter niet het geval, hoewel er vanzelfsprekend in specifieke gevallen uitzonderingen zijn.

De situaties zoals omschreven in bovenstaande definitie komen namelijk wel degelijk voor. Er zijn gebieden waar de leefbaarheid zich ongunstig ontwikkelt omdat er een flinke instroom is van mensen die elders uit een te renoveren of slopen complex moesten verhuizen. Die mensen nemen de problemen dan mee. Er zijn ook gebieden waar (drugs)overlast ontstaat doordat die ergens anders de kop is ingedrukt of waar jongeren hun hangplek kiezen als ze ergens anders een samenscholingsverbod krijgen.

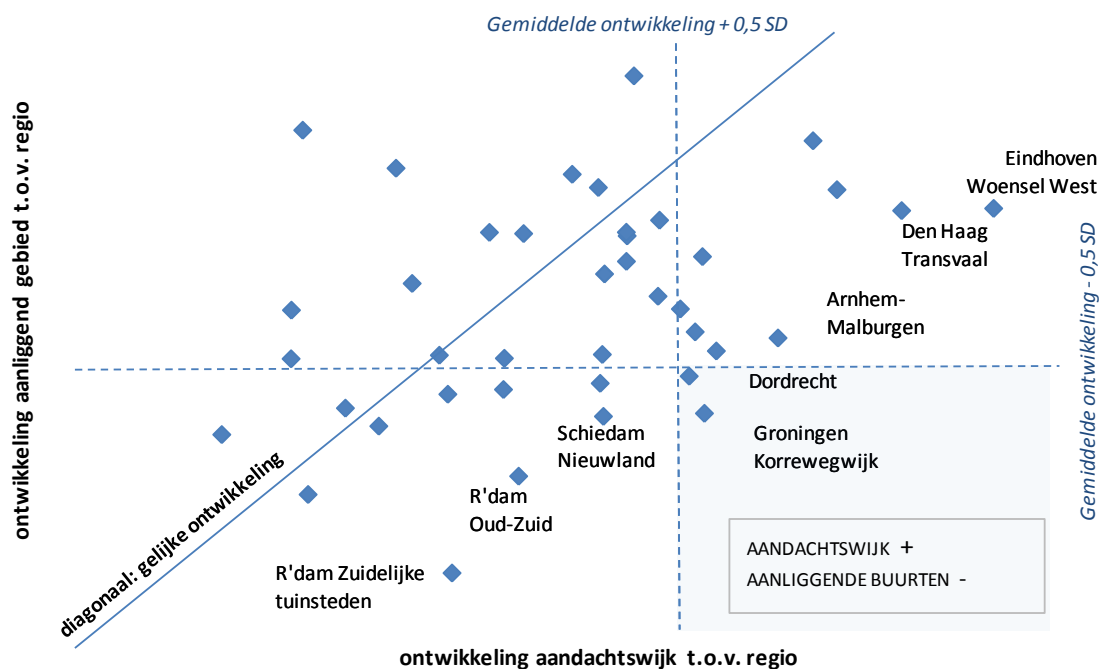
Het zou interessant zijn om te bezien of de positieve samenhang in ontwikkeling tussen de aandachtswijken en het aanliggende gebied te maken heeft met verschillen in beleid of dat er andere factoren in het spel zijn. De samenhang tussen de ontwikkeling in de aandachtswijken en het omliggende gebied kan bijvoorbeeld worden veroorzaakt doordat er vanuit het beleid juist veel aandacht is voor het beperken van waterbedeffecten in de omgeving. Het is ook mogelijk dat de zwakkere delen van het aanliggende gebied eigenlijk ook onderdeel uitmaken van het stedelijk wijkenbeleid (dat beperkt zich immers niet tot de aandachtswijken van het Rijk). Maar het is ook denkbaar dat de samenhang in ontwikkeling los staat van beleid en dat het vooral autonome processen zijn die zorgen voor een gemeenschappelijke ontwikkeling van aandachtswijken en aanliggend gebied. De cases waarop in deze studie is ingezoomd, geven daar nog niet veel houvast voor omdat alleen aandachtswijken zijn gekozen die zich bovengemiddeld gunstig hebben ontwikkeld en waarbij de omgeving zich minder gunstig heeft ontwikkeld.

De achterliggende gedachte bij de keuze voor de cases was dat bij de combinatie van een positieve ontwikkeling van de aandachtswijk en een minder gunstige ontwikkeling in de zoekgebieden, de kans op het vinden van waterbedeffecten het grootst zou zijn. Op zichzelf is dat

valide, maar daardoor zijn de ontwikkelingen in en rond aandachtswijken die zich minder goed hebben ontwikkeld buiten beeld gebleven. Echter, ook de wijken die zich minder goed hebben ontwikkeld, kunnen waterbedeefecten veroorzaken. Zo zijn de ontwikkelingen in veel wijken waar massaal wordt gesloopt vaak in eerste instantie niet positief, bijvoorbeeld omdat bij gebrek aan toezicht leegstand kan leiden tot overlastsituaties. Tegelijkertijd kan er als gevolg van die maatregelen een grote uitstroom van minder kansrijke huishoudens plaatsvinden die zich in aanliggende gebieden of elders in de stad laat voelen. In die gevallen ontstaat er dus zowel in de aandachtswijk als in andere gebieden een negatieve ontwikkeling.

Waar de keuze voor cases in dit onderzoek gericht is geweest op de combinaties in het vierde kwadrant (rechtsonder) van de figuren uit hoofdstuk 2 zoals hieronder weergegeven (Figuur 4.1), zou het bij volgende exercities aan te bevelen zijn om de aandacht ook te richten op de wijken waar sprake is van sterk uiteenlopende ontwikkelingen in de aandachtswijk en de zoekgebieden – onafhankelijk van het niveau van ontwikkeling in de aandachtswijk. In de figuren die zijn gebruikt bij de selectie zou dat dan betekenen dat ook moet worden ingezoomd op de combinaties die sterk afwijken van de diagonaal (gelijke ontwikkeling). Bij de beschouwing van de verhouding tussen de ontwikkeling in de aandachtswijken en de aanliggende gebieden (Figuur 4.1), zouden dan naast Groningen Korrewegwijk en Dordrecht Wielwijk/Crabbehof bijvoorbeeld ook Rotterdam-Oud Zuid, de Zuidelijke Tuinsteden in Rotterdam en Schiedam Nieuwland kandidaten zijn om nader te bestuderen. Omdat die aandachtswijken zich vergeleken met de andere aandachtswijken niet gunstig hebben ontwikkeld, zijn die nu goeddeels buiten beschouwing gebleven.

Figuur 4.1 ontwikkeling aandachtswijken en aanliggend gebied; inclusief selectiekwadrant en diagonaal voor gelijke ontwikkeling

Noot. y-as en x-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken + 0,5 standaarddeviatie en de gemiddelde ontwikkeling in de aanliggende gebieden - 0,5 standaarddeviatie. Bron: Leefbaarometer, bewerking RIGO.

Veel uitwisseling tussen en binnen de aandachtswijken in een stad

De studie heeft laten zien dat – zeker in steden en regio's met meerdere aandachtswijken – er een sterke tendens bestaat dat problemen zich tussen en binnen de aandachtswijken verplaatsen. Sommige aandachtswijken kunnen zich daar dan (al dan niet tijdelijk) aan onttrekken, zoals Bos en Lommer in Amsterdam, Zuilen in Utrecht, Klarendal in Arnhem, Transvaal in Den Haag en de WWI-wijk 'West' in Rotterdam. Als die verbetering dan samenhangt met een verslechtering van de situatie elders betekent dat vaak een toename van de problemen in de andere aandachtswijken in de stad.

Het komt natuurlijk ook voor dat er wijken worden 'getroffen' die geen aandachtswijk zijn in het wijkenbeleid. Meestal zijn dat dan echter wijken die bij de steden zelf al wel bijzondere aandacht krijgen. Slechts in enkele gevallen lijkt er sprake van minder gunstige ontwikkelingen in gebieden waarvan vooralsnog het idee bestond dat er niet erg veel aan de hand was, zoals Eldersveld, Rijkerswoerd en Kronenburg in Arnhem of Rustenburg en Oostbroek in Den Haag.

4.2 Invloed van beleid

De cases laten zien dat de ontwikkelingen in de wijken door heel veel zaken worden beïnvloed. Een deel van de ontwikkelingen is autonoom en vindt plaats zonder dat wijkbeleid daarop van invloed is: mensen verhuizen omdat ze gaan samenwonen, kinderen krijgen, gaan scheiden, een studie hebben afgerond, een baan vinden of omdat de kinderen de deur uitgaan. Mensen vinden een baan omdat de economie aantrekt, of verliezen hun baan doordat ze arbeidsongeschikt worden of het bedrijf failliet gaat. En jongeren gaan 'hangen' als ze daar op enig moment de leeftijd voor krijgen. Een deel van de ontwikkelingen wordt wél door wijkbeleid gestuurd: mensen verhuizen uit de wijk omdat hun woning wordt gerenoveerd of gesloopt, mensen voelen zich veiliger omdat er meer blauw op straat is, de drugsoverlast neemt af omdat cameratoezicht wordt ingevoerd, mensen verhuizen naar een bepaalde plek omdat ze daar voorrang krijgen of omdat er aantrekkelijke nieuwbouw is gerealiseerd.

In de praktijk is het bijzonder lastig om de autonome ontwikkelingen en de beleidgerelateerde ontwikkelingen van elkaar te onderscheiden. Mensen uit de aandachtswijken verhuizen bijvoorbeeld vaak naar andere, meer kwetsbare gebieden. Dat doen ze 'vanzelf' omdat in die gebieden vaak ook de goedkopere woningen te vinden zijn die ze kunnen betalen. Maar gestuurd door beleid verhuizen mensen waarvan de woning wordt gerenoveerd of gesloopt vaak ook naar die gebieden omdat daar corporatiebezit staat waarin men met voorrang terecht kan. En als vervolgens in het gebied waar men terecht komt de ontwikkeling van de leefbaarheid achterblijft... Heeft dat dan te maken met de mensen die er 'vanzelf' naartoe zijn verhuisd of met de mensen die er – gedreven door beleid in de wijk van herkomst naartoe zijn verhuisd, of is de minder gunstige ontwikkeling het gevolg van problemen die ontstaan doordat de 'eigen jeugd' aan het muite slaat? Alleen in het tweede geval is er sprake van een waterbedeffect. Maar in de werkelijkheid komt alles door elkaar heen voor en is ook onbekend of men verhuist omdat het 'moet' (beleidsgestuurd) of omdat men 'wil' (autonoom). Het trekken van een absolute scheidslijn tussen situaties waarbij de ontwikkeling in een gebied wel of geen waterbedeffect is, is dan ook niet goed mogelijk.

Er zijn natuurlijk wel verschillen tussen cases in de mate waarin het waarschijnlijk is dat er zich ontwikkelingen in specifieke gebieden voordoen die mede zijn bepaald door beleid dat in een aandachtswijk wordt gevoerd. Een waterbedeffect is bijvoorbeeld waarschijnlijker als er een flinke uitstroom ontstaat als gevolg van sloop- of renovatieplannen in een wijk en als in het gebied van vestiging de leefbaarheid verslechtert. De vraag blijft dan wel: hoe groot moet die instroom zijn in zo'n gebied om de ontwikkeling (mede) aan die instroom te kunnen toeschrijven? Over het geheel genomen is de omvang van de instroom niet zodanig dat die alleen

verantwoordelijk kan worden gesteld. Maar ook hier zijn wel gradaties aan te geven die het meer of minder waarschijnlijk maken dat dit zo is. Een instroom die 1% of minder van de woningvoorraad betreft in twee jaar tijd, is immers een heel ander verhaal dan een instroom van 8% of meer in diezelfde periode. Beide komen voor en het zal duidelijk zijn dat in het tweede geval de diagnose dat een waterbedeffect mede heeft bijgedragen aan de ontwikkeling meer op z'n plaats is dan in het eerste geval.

Met betrekking tot de betekenis van de omvang van de verhuisstromen is nog wel een belangrijke opmerking op zijn plaats. De algemene gegevens waarvan in de analyses in deze studie gebruik is gemaakt, kunnen vertekeningen geven. In ieder geval weten we zeker dat de werkelijke mutatiegraad hoger is dan de mutatiegraad die naar voren komt uit de Cendris-gegevens. En het is waarschijnlijk dat er in de mutaties een 'bias' zit die illegalen, lage inkomens en niet-Nederlandsprekenden ondervertegenwoordigd laat zijn. In die zin zijn de gevonden verhuisrelaties tussen de aandachtswijken en wijken die zich minder gunstig hebben ontwikkeld vermoedelijk sterker dan we waarnemen. Voor die cases waar de algemene mutatiegegevens konden worden vergeleken met de mutaties van 'stadsvernieuwingsurgenten' en lage inkomens wordt dat beeld in ieder geval bevestigd.

Andere sterke aanwijzingen voor het bestaan van waterbedeffecten zijn meer verbonden met het veiligheidsbeleid. Het de kop indrukken van overlast door hangjongeren of drugsoverlast leidt vaak tot een verplaatsing van dat probleem naar gebieden waar de controle en handhaving (nog) minder goed zijn georganiseerd. Om te kunnen zien of de toename van de overlast in het ene gebied samenhangt met de afname in een ander gebied, zijn echter specifieke gegevens nodig over de overlastgegenden die het betreft. Die kunnen niet worden ontleend aan algemene statistieken zoals in dit onderzoek gebruikt, maar moeten worden ontleend aan gemeentelijke of regionale 'dadervolgsystemen'. Om die reden is dan ook in dit onderzoek bij het duiden van verplaatsing van veiligheidsproblemen sterk teruggevallen op gemeentelijke analyses en inzichten.

4.3 Spreiding en concentratie

Een afgeleide vraag waar deze studie geen antwoord op kon geven, maar die wel van belang is in relatie tot de discussie over waterbedeffecten, is of de spreiding van minder kansrijke huishoudens altijd tot problemen leidt op de plek waar ze zich vestigen of dat het probleem er op een groter schaalniveau (de stad als geheel) door vermindert. Te eenvoudig wordt er nog wel eens van uitgegaan dat als er een verhuisstroom van het ene gebied naar het andere gaat, die de problemen evenredig met zich meeneemt. In deze studie hebben we geprobeerd dat te ondervangen door ons alleen te richten op gebieden waar de leefbaarheid ook meetbaar is vermindert en waar dus ook een probleem optreedt. Gebieden waar de bewoners uit de aandachtswijken naartoe verhuizen zonder dat dit tot een vermindering van de leefbaarheid leidt, kunnen in deze optiek per definitie geen slachtoffer van het waterbedeffect zijn en worden dan ook niet nader beschouwd.

Daarmee kan het echter nog steeds zo zijn dat een overschatting optreedt van de invloed van verhuisstromen van de minder kansrijke huishoudens. De reden is dat de Leefbaarometer in de huidige versie geen rekening houdt met drempelwaarden. Mogelijk positieve effecten van spreiding (waardoor problemen zouden kunnen 'oplossen') worden dus niet zichtbaar. In de Leefbaarometer leidt elke toename van het aandeel werklozen tot een verslechtering van de leefbaarheid, terwijl er aanwijzingen zijn dat dit onder een bepaald niveau eigenlijk niet merkbaar is in de ervaren leefbaarheid. De grote lijn van de uitkomsten van deze studie zal er overigens niet erg anders door worden omdat we ons voor de 'ontvangstgebieden' hebben gericht op de gebieden die in de startsituatie (2006) al maximaal een score 'matig positief'

hadden. In die gebieden zijn de drempelwaarden meestal al bereikt waardoor een verdere toename van het aandeel werklozen of allochtonen de leefbaarheid ook in de perceptie van de bewoners verder onder druk zet. Op die manier hebben we min of meer kunstmatig een drempelwaarde ingebouwd. Het zou echter zuiverder zijn om ook niet-lineaire verbanden in de Leefbaarometer te integreren.

4.4 Signalering en monitoring

De analyse van algemene gegevens die beschikbaar zijn via de Leefbaarometer en informatie over verhuisstromen kan nooit een definitief en sluitend bewijs vormen voor de vraag of een ontwikkeling nu wel of geen waterbedeffect is. Op zichzelf is dat ook niet heel erg van belang. De indicaties die kunnen worden ontleend aan de samenloop van omstandigheden van positieve ontwikkelingen in de aandachtswijk(en) en minder gunstige ontwikkelingen in andere gebieden zijn op zichzelf al nuttig als signalering. Immers, de precieze reden waarom gebieden zich minder goed ontwikkelen zal toch uit lokale informatie moeten worden gehaald. Of dat dan voornamelijk een waterbedeffect of voornamelijk een autonome ontwikkeling zal blijken te zijn, is in dat licht minder van belang. Het gaat er immers vooral om dat vroegtijdig de aandacht wordt gevestigd op gebieden die zich minder gunstig ontwikkelen, zodat kan worden ingegrepen voordat een nieuw probleemgebied is ontstaan.

De benadering die in deze studie is gehanteerd kan een goede basis vormen voor die vroegtijdige signalering. Het is met de beschikbare gegevens relatief eenvoudig om, een keer in de twee jaar - wanneer de Leefbaarometer wordt geactualiseerd - de vinger aan de pols te houden over de ontwikkelingen in de steden. Gezien de specificiteit van de ontwikkelingen is het daarbij aan te bevelen om die analyses voor steden afzonderlijk te doen. Een generieke analyse – over alle steden heen – geeft wel globale inzichten, maar biedt weinig houvast voor signalering. In die zin voldoet de benadering die bij de cases is gevolgd meer aan een monitoringdoelstelling die ook op stedelijk niveau een meerwaarde kan bieden. Zoals gezegd biedt die analyse dan een eerste signalering van potentiële problemen. Die signalering kan aanleiding vormen om op lokaal niveau meer specifieke informatie – uit de woonruimteverdeling, dadervolgsystemen of lokale monitors en indexen – te beschouwen die kan leiden tot een scherper beeld van wat er aan de hand is en tot een nadere aanscherping van het wijkenbeleid.

Bijlage

Bijlage 1

Regio-indeling

Gemeente met aandachtswijk	Regiogemeente(n)
Alkmaar	Bergen Harenkarspel Heerhugowaard Heilo Langedijk Schermer
Amersfoort	Bunschoten Leusden Nijkerk
Amsterdam	Aalsmeer Abcoude Almere Amstelveen Beemster Bloemendaal Bussum Diemen Edam-Volendam Graft-De Rijk Haarlemmerliede Haarlemmermeer Landsmeer Loenen Muiden Naarden Oostzaan Ouder-Amstel Purmerend Uithoorn Waterland Weesp Wormerland Zaanstad Zeevang
Arnhem	Duiven Lingewaard Overbetuwe Renkum Rheden Rozendaal Westervoort Zevenaar
Den Haag	Delft Leidschendam-Voorburg Pijnacker-Nootdorp Rijswijk Voorschoten Wassenaar Westland Zoetermeer

Gemeente met aandachtswijk	Regiogemeente(n)
Deventer	Olst-Wijhe Voorst
Dordrecht	Papendrecht Zwijndrecht
Eindhoven	Best Cranendonck Eersel Geldrop-Mierlo Heeze-Leenden Nuenen, Gerwen en Nederwetten Oirschot Son en Breugel Valkenswaard Veldhoven Waalre
Enschede	Haaksbergen Hengelo Losser Oldenzaal
Groningen	Beedum De Marne Eemsum Grootegast Harenkarspel Hoogezan Leek Loppersum Marum Noordenveld Slochteren Ten Boer Tynaarlo Winsum Zuidhorn
Heerlen	Brunssum Kerkrade Landgraaf Nuth Onderbanken Schinnen Simpelveld Voerendaal
Leeuwarden	Boarnsterhim Ferwerderadiel Franekeradeel Het Bildt Leeuwarderadeel Littenseradiel Menaldumadeel Tytsjerksteradiel
Maastricht	Eijsden Gulpen-Wittem Margraten Meerssen Valkenburg
Nijmegen	Beuningen Druten Grave Groesbeek

Gemeente met aandachtswijk	Regiogemeente(n)
	Heumen Mook en Middelaar Ubbergen Wijchen
Rotterdam	Albrandswaard Barendrecht Bernisse Binnenmaas Brielle Capelle aan den IJssel Cromstrijen Hellevoetsluis Korendijk Krimpen aan den IJssel Lansingerland Maassluis Nederkerk Nieuwerkerk aan den IJssel Oostflakkee Oud-Beijerland Ridderkerk Rozenburg Schiedam Spijkenisse Strijen Vlaardingen Westvoorne
Schiedam	Vlaardingen
Utrecht	Woerden Montfoort IJsselstein Nieuwegein Vianen Houten Bunnik Wijk bij Duurstede Zeist Maarssen Breukelen De Bilt
Zaanstad	Wormerland Oostzaan